
KUBBEALTI NEŞRİYÂTI – 142

1. Baskı: 2007

İsteme Adresi

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhâne Sk. No:3 34126 Çemberlitaş – İstanbul
Tel: (0212) 516 23 56 – 516 63 87
Faks: (0212) 638 02 72

kubbealti@superonline.com
www.kubbealti.org.tr

Kapak Tasarımı

Burcu Kayalar

Kapak Resmi

Ord.Prof.Dr. Süheyl Ünver'in
Çiçekçi Kahvehânesi

Dizgi

Kubbealtı Dizgi Merkezi

Baskı

Özal Matbaası

İstanbul - Ağustos 2007
ISBN 978 - 975 - 6444 - 54 - 2

Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

HASRETİNİ ÇEKTİĞİM ÜSKÜDAR

ÜSKÜDAR'ın Hayrlı Hâdimleri
YILMAZ BAYAT ve MEHMET ÇAKIR
Dostlarıma
Muhabbetlerim ve Hayr Dualarımla...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
HASRETİNİ ÇEKTIĞİM ÜSKÜDAR	
* "Eski Üsküdar" Özlemi	11
* Üsküdar'ın Demografisindeki Değişiklikler ve Sebepleri	13
* Sohbet Ehlinin Mekânları	15
* Üsküdar Ebrû Ekolü	26
* Üsküdar Ressamları	28
* Unutulan Kavramlar	29
* II. Cihan Harbi'nin Yoklukları	31
* Sokak Tabelâlarındaki Fâhiş Hatâlar	35
* Eski Âdetler	36
* Üsküdar Çocukları	39
* Üsküdar Kadınları	44
* Üsküdar Balıkçıları	50
* Üsküdar'ın Çarşısı, Arastası ve Pazarı	56
* Üsküdar'ın Kokuları	63
* Üsküdar'ın İskeleleri	68
* Şemsipaşa Sementi	75
* "Karartma"lı Yıllar	83
* Evler, Konaklar	89
* Restore Edilen Yapılar ve Çevre Düzenlemeleri	93
* Mahalle Hayatı	99
* Üsküdarlılar Nasıl Isınırlardı?	102
* Miskinler Tekkesi ve Fukarâ Taşları	105
* Üsküdar Esnafının Hasletleri	107
* Üsküdarlıların Beslenme Alışkanlıkları	115
* Resmî Bayramlar	125
* İnönü Dönemi'nin Zorlukları	127
* Üsküdarî Teşrifat	129
* Hastalara İlgi ve Üsküdar Hekimleri	137
* Çöpler	142

* Misâfirlik Âdabı ve Mesireler	142
* Üsküdar'ın Eski Ulaşım Araçları	147
* Üsküdar'ın Sinemaları ve Diğer Eğlence Yerleri	152
* Üsküdarlılar Neler Okurdu?	159
* Üsküdar'da Fal Merâkı	165
* Üsküdar'ın Eczâhâneleri, Harcîâlem İlâçlar ve Müstahzarlar	167
* Üsküdar Postahânesi	171
* Üsküdar'da Denize Girilen Yerler	172
* Lodosun Etkileri ve Aşırı Atmosferik Şartlar	174
* Kirâlık Yerler	178
* Kaybolan Meslekler	179
* Eski Mişon Efendi'nin Himmeti	184
* Devrin Moda Şarkıları ve Şarkıcıları	185
* Asker-Sivil Vahdeti	188
* Eski Ramazanlar	191
* Eski Bayramlar	194
* Üsküdar'da Mûsikî Kültürü ve Üsküdar Kur'ân Tilâvet Tavrı	196
* Üsküdar'ın Uhrevî Ahvâli	200
* Üsküdar'ın Fotoğrafçıları	204
* Sünnet Düğünleri	206
* "Bobstil" Modası	209
* Üsküdar Meczûbları	211
* Üsküdar'da Yangınlar ve Depremler	213
* Üsküdar'ın Tabii Anıtları ve Nişan Taşı	217
* "Üsküdarlılık" Nedir?	218
ÜSKÜDAR'IM	221
EK: I - AKTAR HOCALARIN "ATTÂR DÜKKÂNI"	223
EK: II - YAMAN DEDE	232
EK: III - RESSAM ÜSKÜDARLI HOCA ALİ RİZÂ	235
EK: IV - KEMTERÎ'NİN KARAGÖZ GİRİZGÂHI	238
YAZARIN BİYOGRAFİSİ	240

ÖNSÖZ

Şimdiye kadar *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı, Gel De Çık İşin İçinden, Geçmiş Zaman Olur Ki, Üsküdar Ah Üsküdar* ve *Üsküdar'ın Üç Sırlısı* başlıklı kitaplarımda ve çeşitli dergilerde yayınladığım yazılarımda: 1) görgümü, 2) edebimi, ve 3) hayat tecrübemin önemli bir bölümünü borçlu olduğum Üsküdar ve Üsküdar'ın sâkinleri hakkındaki hâtıralarımı yâd etmiş ve bu mubârek beldenin üzerimdeki köklü ve silinmesi mümkün olmayan izlerinden uzun uzadıya söz etmiştim.

Fakat Üsküdar'ın folklorik değerlerine, yâni: sosyal dokusuna, kendine mahsûs deyimlerine¹, fertleri arasındaki teşrîfat kurallarına, ahâlisinin inançlarına ve alışkanlıklarına, kaybolmuş ya da değişmiş olan fizikî ve beşerî yapısına ve özelliklerine, bâzı örf ve âdetlerine, atlatığı sıkıntılı dönemlere, yangınlarına ayrıntılı bir şekilde pek temas edememişim. Bu denememde ise gerek kendi gözlemleme, gerekse benden öncekilerden edindiğim bilgilere dayanarak Üsküdar'ın yaklaşık son yüzyirmi yıllık folklorunu gücüm yettiğince yansıtmaya çalıştım.

Bu kitabımı Üsküdar'a âşikâr ve de gizli pekçok hiz-

¹ Bu denemede üsküdarlılara has ya da dillerine pelesenk etmiş oldukları deyimler turnak içinde ve italik olarak vurgulanmış bulunmaktadır.

metler ifâ etmiş olan son iki azîz ve de hayrlı Belediye Başkanı dostuma: Yılmaz Bayat'a ve Mehmet Çakır'a muhabbetlerimle ve hayr dualarımla ithâf ediyor; ve kitabın, içinde zikredilen bütün zevât için bir Rahmet vesiylesi olmasını niyâz ediyorum.

Bu kitabın yazılışı esnâsında azîz eşim Gülsen Hanım'ın sabrına ve müsâmahasına da; basımdan önce metni kritik bir gözle okuyup kıymetli telkinlerde bulunmuş olan Prof.Dr. Güngör Şatıroğlu, Prof. Uğur Derman, Sinan Uluant dostlarıma ve Bedirhan Toprak Bey oğluma da; keza, kitabın sayfa düzenlemesindeki sabrı ve ustalığı dolayısıyla Âsuman Öztürk hanım kızıma da minnettârim.

Üsküdar, 9 Temmuz 2007

Ahmed Yüksel Özemre

HASRETİNİ ÇEKTİĞİM ÜSKÜDAR

“Eski Üsküdar” Özlemi

Terakkinin ve değişimin önüne geçmek mümkün değil. Çocukluğumun ve gençliğimin Üsküdar'ında Hâkimiyet-i Milliye Caddesi [eski *Karacaahmet Caddesi*] üzerinde 104 numaradaki "*Aktar Hocaların Dükkânı*"² denilen yerde Üsküdar'ın eski meşâyihî, sanatkârları, mûsikîşinasları ve sâir kültür adamları toplanıp da sohbet ettüklerinde eski zamanlardan, zamanla her şeyin değiştiğinden, elli yıl öncesinin yâni 1890'ların Üsküdar'ının ve İstanbul'unun güzelliklerinden bahsederlerdi.

Fakat bu dükkânın sâhiplerinden fevkalâde muttakî bir zât olan Sâim Hoca³ (1887-1962), bir keresinde babam Mehmet Nûrullâh Bey'e (1896-1973), yaşadığı zamandan şikâyet ederek: "*Hâfız Bey; zaman çok değişti. Dünyâ'nın yaşanacak hâli kalmadı; artık ölmek istiyorum*" demişti de hayretler içinde kalmıştım. Hâlbuki o zamanlarda, bu mubârek

² Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, Kubbealtı Neşriyatı, 6. Baskı, İstanbul 2006. "Aktar" kelimesi sık kullanılan bir galat-ı meşhurdur. Bunun aslı: "ıtır" yâni *koku*, *râyiha*'dan türemiş olan "attâr"dır.

³ Sâim (Düzgünman) Hoca: Meşhûr ebrû üstadı Mustafa Düzgünman'ın (1920-1990) babasıdır. Dükkânın diğer sâhibi ise Sâim Hoca'nın küçük kardeşi Bekir Hoca (vef. 1947) idi.

zevâtın dizlerinin dibinde yaşamak bizlere ne kadar mûnis, ne kadar huzurlu ve ne kadar güvenli gelmekteydi. Acabâ bir zaman gelir de, bizlerin yaşamış olduğumuz zamana da bizden sonrakiler benzer bir özlem duyarlar mı?

Hey gidi günler hey! Çocukluğumun Üsküdar'ına kuşbakışı en geniş görüş açısına sâhip tarassut mevkii Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nın minâresinin şerefesiydi. Buradan: 1) Sultantepeci-İcâdiye ekseni ile Toygar-Selâmsız ekseni arasındaki *Bülbülderesi Vâdisi*'ni, 2) Toptaşı-Murat Reis ekseni ile Toygar-Selâmsız ekseni arasındaki *Çavuşderesi Vâdisi*'ni, 3) Doğancılar-İnâdiye ekseni ile Toptaşı-Murat Reis ekseni arasında kalan *Ahmediye Vâdisi*'ni, ve 4) Toygar tepesi ile Açıktürbe arasında kalan Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nin bulunduğu *Çarşı Vâdisi*'ni kuşbakışı temâşâ etmek olağanüstü zevkli ve öğreticiydi.

Bu şerefe bir yandan Dolmabahçe'den Kandilli'ye kadar Boğaziçi'ne, öte yandan da Sultantepeci'nden Fethi Paşa Korusu'nun çamlarına ve Büyük Çamlıca Tepesi'nden Karacaahmet Mezarlığı'nın servilerine kadar vâsi ve yüksek bir ufka nâzır bir yerd. Üsküdar'ın beş selâtin⁴ câmiinden Râbia Emetullâh Gülnûş Vâlide Sultan Câmii ["*Yeni Câmii*"]⁵, Vâlide-i Atîk Camii⁶, Mihrimâh Sultan⁷ Câmii ["*İskele Câmii*"]⁸, Hâmid-i Evvel Câmii ["*Beylerbeyi Câmii*"] ve Selimiye Câmii'nin ilk üçünden başka Orta Vâlide Câ-

⁴ Selâtin Câmii: Pâdişahların kendileri ya da aileleri efrâdı adına yaptırdıkları en az iki minâreli câmi.

⁵ Râbia Emetullâh Gülnûş Vâlide Sultan (1642-1715): IV. Mehmet'in, italyan asıllı Verzizzi ailesinin kızı olan başkadını. II. Mustafa ile III. Ahmet'in annesi.

⁶ Mîmar Sinan'ın eseridir.

⁷ Mihrimâh Sultan (1522-1578): Kanûni Sultan Süleymân'ın Hürrem Sultan'dan olma kızı.

⁸ Mîmar Sinan'ın eseridir.

mii ["Çinili Câmii"], Ayazma Câmii, İmrahor Câmii, Gül-fem Hâtun Câmii, Selmanağa Câmii, Şeyh Câmii, Kara Davut Paşa Câmii, Ahmediye Câmii, Kaptanpaşa Câmii, Ahmet Çelebi Câmii ["Açıktürbe Câmii"], Çakırcıbaşı Hasan Paşa Câmii ["Doğancılar Câmii"], Mehmet Nasûhî Dergâhı Câmii ve Küçük Selimiye Câmii ["Çiçekçi Câmii"] gibi daha bir sürü küçük câmi ya da minâreleri ve o zamanlar harâbe hâlindeki Mîmar Sinan Hamamı ve gene harâb durumdaki Halil Paşa Türbesi de görüş alanı içinde olurdu. Her taraf ağaçlar içinde kaybolan bahçeli ahşap evler ve konaklarla doluydu.

Bu yaşımda bu şerefeye bir kere daha çıkmam artık bir hayâl oldu. Ama eğer çıkabilseydim, Üsküdar'ın fizikî yapısını değiştirmiş olan sakâlet numûnesi betonlaşma sâyesinde saydıklarımın önemli bir bölümünü herhâlde göremeyebilecektim.

Üsküdar'ın Demografisindeki Değişiklikler ve Sebepleri

Üsküdar'ın nüfûsu: 1940-1945 yılları arasında % 16; 1945-1950 arasında % 13,5; 1950-1955 arasında % 35; 1955-1960 arasında % 13,8; 1960-1965 arasında % 20,7; 1965-1970 arasında % 26,8; 1970-1975 arasında % 48,8; 1975-1980 arasında % 43,7 ve 1980-1985 arasında da % 33,9 oranlarında artmıştır. 1940 yılında Üsküdar'ın 55.000 olan nüfûsu 1985 yılında 490.000'e fırlamıştı⁹. Bugün ise 700.000 kişiyi aşmış olduğu tahmin edilmektedir.

⁹ Kaynak: *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7. cild, s. 346, Tablo: 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1993-1994.

1950-1955 arasındaki nüfus patlaması o zamanki hükümetin İstanbul'da girişmiş olduğu imar hareketinin açmış olduğu iş imkânlarına Anadolu'nun itibâr etmesiyle ilintilidir. 1955-1960 arasındaki nüfus artış oranındaki gerilemenin etkenlerinden biri de 1954 yılından itibaren baş gösteren ekonomik sıkıntı dolayısıyla Anadolu'dan gelenlerin önemli bir bölümünün geri dönmesidir. 1960-1975 arasında Üsküdar'ın nüfusu sistematik bir biçimde artmaya başlamıştır. Bu nüfus patlamasının 1970-1975 arasındaki yıllarda bir önceki 5 yıla oranla % 48,8 lik bir artışla zirvesine eriştiği gözlenmektedir. Bunda, başka faktörlerin yanında, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi oy potansiyelini arttırmak üzere İstanbul varoşlarına yerleşmeleri için teşvik ettiği iddia edilmiş olan taşralı halk kütlelerinin de büyük rolü olmuştur.

Anadolu'dan yoğun bir nüfusun Üsküdar'a aktığı 1960-1980 arasındaki 20 yıl içinde belde: 1) önce yoğun bir gecekondulaşmaya ve giderek de daha düzenli bir konutlaşmaya, 2) Üsküdar'ın kendisine has en az 200-250 yıllık müesses kadim kültürünün erozyona uğramasına, 3) ticâretinin hemen hemen bütününün yeni sâkinlerin eline geçmesine, 4) beşerî münâsebetlerdeki eski zerâfetin ve eski üsküdarlılara has sehâvet, komşuluk ve muâvenet hasletlerinin törpülenmesine de maalesef sahne olmuştur.

Bütün bunlara rağmen ben, gene de, rahmetli Sâim Hoca kadar karamsar değilim. Şüphesiz ki Üsküdar da, İstanbul da çok değişti. Evet; 1965 yılından başlayarak Anadolu'dan gelip de Üsküdar'a yerleşmeye başlayan vatandaşlarımızın bu beldenin yüzyıllar boyu teessüs etmiş olan kültürüne, örfüne ve âdetlerine, yâni kısacası sosyal dokusuna alışmaları pek mümkün olamamıştır. Bundan

ötürü de eski üsküdarlılar kendi beldelerinde azınlığa düşmüşlerdir. Bu durum kendilerinde, genel olmasa bile, gene de bir azınlık ve hattâ bir marjinallik hâlet-i rûhiyesinin filizlenmesine bile yol açmıştır. Üsküdar'a has kültür de, örf ve âdetler de, zevkler de, deyimler de ve hattâ hayat tarzı da törpülenmiş; hepsi de bir çeşit kûsûfa uğramıştır¹⁰.

Ama işin ilgi çekici yanı şudur ki Anadolu'dan göçüp de Üsküdar'a yerleşmiş olanların çocuklarında, 1990'ların başından itibaren, bu beldeye sâhip çıkma ve bir "*üsküdarlılaşma*" irâdesi öne çıkmaya başlamış bulunmaktadır. Bu irâdenin şekillenmesinde, Allâh râzî olsun, son dönemlerin Üsküdar belediye başkanlarının himmet ve gayretleri ise aslâ göz ardı edilemez.

Sohbet Ehlinin Mekânları

Üsküdar'daki bütün dükkânlar arasında Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nde 104 numaradaki bu attâr dükkânı¹¹ kadar her şeyine meftûn olduğum bir başka dükkân yoktu. Dükkânın sâhipleri Sâim ve Bekir Düzgünman kardeşler babamın yakın dostları ve büyük ittikâ sâhibi zâtlardı. Üsküdar halkı onları "*Aktar Hocalar*" diye bilirdi. Rahmetli Sâim Hoca Üsküdar'ın pekçok câmiinde ve bu arada Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı Câmiî'nde de imâmlık yapmıştı. Rahmetli Bekir Hoca da Gülfem Hâtun Câmiî'nin, imâmlık dâhil, her eksiğine koşardı. Hizmet ehli, adâletli, temkin sâhibi ve muhsîn kimselerdi. Sâim Hoca'nın oğlu Mustafa

¹⁰ Kûsûf: Güneş tutulması.

¹¹ Bk. EK: I.

Düzgünman (1920-1990) da bu dükkânda babasına ve amcasına yardım ederdi. Sâim ve Bekir hocaların vefâtından sonra dükkân Sâim Hoca'nın oğulları Mustafa ve Ahmet Düzgünman (doğ. 1917) tarafından yönetildi; ve daha sonra da bu ikiliye Mustafa Düzgünman'ın oğlu Ali Haydar Düzgünman da katıldı (doğ. 1953).

Bu dükkân zamanın bazı meşhûr sanatkârlarının, âriflerinin, sırlı sôfilerinin ve meşâyihinin sohbet ve muhabbet etmek üzere sürekli uğradıkları bir yerdi. Âdetâ akademi gibi bir şeydi. Burada dedikodu yapılmaz ve yalnızca dostâne, edibâne, hakîmâne, rindâne sohbet edilirdi. Bu sohbetlerde yalnızca hazır bulunmak bile insana pekçok şey, fakat en önemlisi de edebî ne olduğunu ve nasıl izhâr edilmesi gerektiğini öğretirdi. Bu dükkânın müdâvimlerinde Neyzen Niyâzi Sayın (doğ. 1927), bir gün bana, bu dükkânın rahmânî füyûzâtının sebep olduğu maddî ve mânevî müktesebâtını hamd ve şükrânla ve de cezbeyle yâd ederken: "*Yüksel'ciğim; biz bu dükkândan geçmemiş olsaydık şimdi yedi dükkân süprüntüsünden beter olurduk*" demiştir ki hakîkaten doğrudur!

Özellikle cumartesi günleri, topu topu 18 metrekarelik bu daracık dükkânda 7 ya da 8 kişinin toplanıp sohbet ettiği olurdu. Bu muhterem zevât arasında, hemen hatırıma geliverenlerden: Kâdirî şeyhi Sarı Hüsnü Efendi'yi¹², bir Rufâiyye tekkesi olan *Sandıkçı Dergâhı*'nın¹³ son şeyhi İbrâhim Edhem (Sandıkçıoğlu) Efendi'nin kardeşi şeyh Haydar Efendi'yi, gene bir Rufâiyye tekkesi olan *Çarşamba*

¹² Sarı Hüsnü Efendi, Üsküdarlı Hoca Ali Rızâ tarzında manzara resimleri yapan bir zâttı.

¹³ Ya da *Sandıkçı Şeyh Edhem Efendi Tekkesi*.

Dergâhı'nın son şeyhi Hayrullâh Tâcüddin (Yalım) Efendi'yi (1883-1954), *Bandırmalı Tekkesi*'nin son şeyhi Celvetî-Bektâşî Yusuf Fâhir (Ataer) Baba'yı (1891-1967), Hazret-i Hüdâyî'nin Hamzavî-Melâmî meşrepli türbedârı ve Râbia Emetullâh Gülnûş Vâlide Sultan Câmîi'nin [Yeni Câmî'nin] müezzinlerinden Eşref (Ede) Efendi'yi (1876-1954), Eşref Efendi'nin mürîdi ve ömründe bütün hastalarına bilâ ücret bakmış olan Bektaşî-Melâmî meşrepli Tabib Albay Dr. Ziyâ Erdoğdu Bey'i, bir Nakşîyye tekkesi olan *Özbekler Tekkesi*'nin son şeyhi Necmeddin (Özbekkangay) Efendi'yi (1902-1971), bir Halvetî-Şabanî tekkesi olan *Nasûhî Dergâhı*'nın son şeyhi Kirâmeddin Efendi'nin mürîdi İskele [Mihrimâh] Câmîi baş imâmı Nâfız (Uncu) Hoca'yı (1887-1958), Râbia Emetullâh Gülnûş Vâlide Sultan Câmîi baş imâmı ve hatîbi Hezârfen Mehmed Necmeddin (Okyay) Hoca'yı¹⁴ (1883-1976), son Pâdişâh'ın Mızıkâ-i Humâyûn müezzinbaşısı ve [Dümbüllü İsmail Efendi'nin (1897-1973) amcası] Muhiddin (Tanık) Efendi'yi (1878-1952), Ressam Hoca Ali Rızâ Bey'i (1858-1930), *Öz Söz* başlıklı ârifâne bir risâlenin müellifi Fehim Tandaç Bey'i ve Muhammed Nûrî-l Arabî'ye mensûb emekli kaymakâm Melâmî Abdullâh Emre Bey'i (vef. 1976) zikretmek gerekir.

Daha sonraları ise Neyzen Niyâzi Sayın ilk mûsıkî uygulamasına Sâim Hoca'nın küçük oğlu Mustafa Düzgün-

¹⁴ Hezârfen [elinden çok iş ve sanat gelen] Necmeddin Hoca XX. yüzyılın en büyük ta'lik üstadı olduğu gibi ebrûda ve şemseli klâsik cildde de yektâ idi. Ayrıca yay ve ok imâl etmede ve gül yetiştirmede de kâbına kimse varmamıştır. Babası Mehmed Abdünnebi Efendi de onun babası da, sırasıyla, Yeni Câmî'nin imâm ve hatîbi imişler. Necmeddin Hoca hakkında ek bilgi için Bk. Prof. M. Uğur Derman, Hezârfen Hattat Üsküdarlı Necmeddin Okyay/*I. Üsküdar Sempozyumu – Bildiriler*, Cild 2, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar 2004.

man'ın kurduğu bir İlâhî Grubu'nda, ebrûculuğa da gene onun teşvikiyle ve onu çalışırken dikkatle izleyerek başlamıştır. İlk ney dersini ise Üsküdar Sunar Sineması'nda, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâkî Dede'nin oğlu Gavsî Baykara'dan almış; daha sonra Necmeddin Okyay Hoca'nın delâletiyle ney hocası, neyzen Halil Dikmen (1906–1964) olmuştur.

Bu arada, bu Attâr Dükkânı'nın müdâvimleri arasında, Halvetiyye'nin Sinâniyye kolu meşâyihinden Üveysî-Melâmî meşrepli bir zât olan bankacı Turgut Çulpan'ı¹⁵ (1912-1990), Fâtih türbedârı Ahmed Amiş Efendi'nin halîfesi Ahmed Tâhir Efendi'nin müridlerinden ve Ayaşlı Arabacı İsmâil Ağa diye bilinen tasarruf ehli bir zâatın oğlu olan Melâmî Albay Yük. Müh. Vehbi Güloğlu'yu (1922-1998) ve kezâ Abdülbâkî¹⁶ Gölpinarlı (1900-1982) ile Hâfız Âmâ Tevfîk'i de unutmamak lâzımdır. Âmâ Tevfîk iri yapılı, gür ve pürüzsüz sesli, mûsikîye âşinâ, hadîs bilen bir zâttı. Yeni Câmi'nin minâresinden sabah ezânını sabâ ya da dilkeş-hâverân makâmından okuduğu zaman bütün Üsküdar ayağa kalkar, bu gür ve âhenkli usta sesi huşû içinde dinlerdi.

Bu attâr dükkânındaki sohbetlere Pazar günleri de ya

¹⁵ Eşref Ede, Nâfîz Uncu ve Turgut Çulpan hakkında daha fazla bilgi için Bk. Ahmed Yüksel Özemre: *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 3. baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

¹⁶ Bu isim, genellikle, yanlış bir şekilde "Abdülbâkî" olarak yazılmaktadır. Hâlbuki eski Türkçe'de "kef" harfiyle yazılan *bâkî* "bükâ"dan türemiş olup "ağlayan" demektir. "Kaf" harfiyle yazılan *bâkî* ise "bekâ"dan türemiş olup Allâh'ın isimlerinden biridir ve "Her şey zevâl bulduktan sonra var olmaya devâm eden Zât" demektir. Gölpinarlı hayatının son döneminde bunu farkederek o zamana kadar hep Abdülbâkî diye yazdığı ismini Abdülbâkî diye yazar olmuştur.

attâr Sâim Hoca'nın Halk Caddesi No. 66'daki evinin¹⁷ bahçesinde ya da Necmeddin Okyay Hoca'nın Toygartepe'de Şâir Rûhî Sokağı No. 5'deki iki katlı ahşap evinin bahçesinde devâm edilirdi.

Daha yakın zamanlarda da Necmeddin Hoca'nın son tilmizlerinden Prof.Dr. Ali Alpaslan (1925-2006) ile Prof. Uğur Derman¹⁸ (doğ. 1935), hâlen İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Histoloji Anabilim Dalı Başkanlığından emekli bulunan Prof.Dr. Güngör Şatıroğlu (doğ. 1936) ve gazeteci-yazar-mûsikîşinas Nezih Uzel de (doğ.1938) bu dükkânın gönül ehli müdâvimlerinden olmuşlardır. Bu dükkânın en uzun müdâvimleri ise, sanırım, en azından 54 yıllık (ve belki de daha fazla) bir sadâkatle rahmetli babam ile tam 53 yıllık bir sadâkatle de bendeniz olmuşuzdur.

Nice sohbetlerin, nice dostlukların, nice himmetlerin, nice hayrların, nice tefekküre şâyân ibretlerin, nice füyûzâtın, nice mânevî tohumların ve nice irşadların sebebi ve mihveri olmuş ve de bütün Türkiye'nin kültür hayatına kendi çapında tesir etmiş olan 75 yıllık bir irfân yuvası, bir feyiz kaynağı olan bu *Attâr Dükkânı*, zamanın şartlarına

¹⁷ Sâim Hoca, 1939 yılında, zamanın parasıyla 3000 liraya inşa ettirdiği bu iki katlı yığma tuğla evi daha sonra yıktırarak hemen yanına 64 kapı numaralı, üç dâireli ve bir bodrumlu, üç katlı bugünkü betonarme binâyı inşa ettirmiştir. Rahmetli ebrû üstadı Mustafa Düzgünman bu binâda ikâmet ettiği giriş katında 12 Eylül 1990 Çarşamba günü vefat etmiştir. 1939 yılından önce Sâim Hoca ve ailesi Boyacı Sokağı'nda iki katlı ahşap bir evde oturmaktaydılar.

¹⁸ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki isim benzeri merhûm tabib Prof.Dr. Uğur Derman ile karıştırmamak gerekir. Necmeddin Okyay hocanın ta'lik hat ve ebrû talebesi ve Mimar Sinan Üniversitesi öğretim üyesi olan, Türk Hat ve Kitap Sanatları târihçisi Prof. Uğur Derman eczacıdır ve 1977-2006 yılları arasında Türkp petrol Vakfı'nın Genel Sekreteri görevini ifâ etmiştir.

dayanamıyarak, 1991 yılında kapanmıştır.

Çocukluğumda ilim irfân sâhibi kimselerin uğrak yeri ve Sâim Hoca'nın dükkânındakine benzer sohbetlerin yapıldığı bir başka yer de *Hacı Selim Ağa Kütüphânesi* idi. Kütüphânenin müdürü, *Üsküdar Mevlevîhânesi*'nin son postnişîni Ahmet Remzi (Akyürek) Dede (1872-1944) idi. Feyzine mazhar olabilmek için Ahmet Remzi Dede'yi daha onun Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhliği döneminden beri, yâni 1919'dan itibaren, ziyâret edenlerin sayısı çokmuş. Pekçok da yabancı *şarkiyâtçı* gelirmiş. Bir kısmı da bu mu bârek zâtın intişâr eden feyz ve nûrâniyetin cezbesiyle müslüman olur gidermiş.

Bunların en meşhûrlarından biri de Hallâc-ı Mansûr hakkındaki tetkikleriyle mâruf, müdekkik ve Doğu Kilisesi (*Melki*) papazı fransız Louis Massignon' dur¹⁹ (1883-1962). İslâm'a hayrân ve Remzi Dede'nin de irfânına âşık olan Massignon, Dede'ye müslümanlığını ilân etmek istediğini ifâde ettiğinde Dede'nin, kendisine: "*Bâtmen, sen zâten müslûmansın. Zâhiren, bu papaz cüppesini taşırsan İslâm'a daha çok hizmet edersin*" demiş olduğu Abdûlbâkıy Gölpınarlı tarikiyle rivâyet edilirdi.

Ahmet Remzi Dede'nin müslüman ettiklerinin en meşhûrlarından biri de İstanbul Barosu'nun tanınmış avukatlarından olan Yorgo Diamandi'dir. Müslüman olduktan sonra Mevlevî Tarîkatı'nda dedeliğe kadar yükselmiş olan bu hârikulâde zâtın yeni ismi Yaman Dede idi²⁰. Rumca,

¹⁹ Louis Massignon hakkında ek bilgi için Bk. Ahmed Yüksel Özemre, Louis Massignon (1883-1962)/*Umran* dergisi, Sayı: 108, s. 74-81, Ağustos 2003, İstanbul.

²⁰ Bu zât hakkında EK: II'ye bakınız.

Türkçe, Farsça ve Arapça'ya vâkıf, mesnevîhân, fevkalâde-
den bir rahmânî cezbenin tesiri altında bulunan bir zâtı.

Üsküdar'ın kültür hayatına yön vermiş olan mekânlar-
dan biri de *Özbekler Tekkesi*'dir; Sultantepeci'ndedir. Bu
tekkenin bir bölümünün ikâmetgâh oluşunun paravanası
ardında tekke Cumhuriyet döneminde bile hâl ve tasavvuf
ehlinin zaman zaman toplandığı müstesnâ bir mevki, ve
tarîkat neş'esinin de idâmesine hizmet etmiş bir akademi
olmuştur. Bu tekkedeki toplantılar yemekli olurdu. Tek-
kenin son şeyhi merhûm Necmeddin Özbekkangay'ın biz-
zât pişirdiği *Özbek Pilâvı*'nın lezzeti ise bunu tatmak bahti-
yarlığına erişmiş olan üsküdarlıların nezdinde efsânevî bir
üne sâhipti. Bu anane bugün, oğlu Edhem Özbekkangay
tarafından sürdürülmektedir.

Allâh râzî olsun ve sa'ylerini meşkûr etsin! Bugün Üs-
küdar'da ehlidil, ehl-i sanat, edîbler ve mûsikîşinaslar ara-
sında katalizör rolü oynayan nâdir birkaç zât kalmış olup
bunlardan bildiklerim: Neyzen Niyâzi Sayın, Nezih Uzel²¹,
Horhor Çeşmesi'nin ilerisinde ve Kanaat Lokantası'nın
karşısındaki Selman Eczâhânesi'nde Memduh Cumhur
(doğ. 1947), Selimiye Câmii müstemilâtındaki "İbrâhim
Hakkı Konyalı Kütüphânesi" müdürü Mustafa Özdamar
(doğ. 1946) ve İhsâniye'de Hâfız Mehmet Bey Sokağı
No.8'de "*Ebristan*" adını verdiği köşkünde 10 yıldır icrâ-i
faaliyet etmekte ve ebrû sanatında pekçok hayrlı öğrenci
yetiştirmiş ve yetiştirmekte olan ebrû sanatçısı Hikmet
Barutçugil'dir (doğ. 1952).

Ciddî bir araştırmacının kadîm Üsküdar'ın kahvehâne

²¹ Son öğrendiğime göre Nezih Uzel de artık Sapanca'ya taşınmış. Bk.
www.nezihuzel.com

kültürünü derinliğine araştırması da herhâlde verimli ve isâbetli olurdu. Çocukluğumda Atlamataşı Tabutçulariçi'ndeki "*Dutlu Kahve*" esnaf, tulumbacı ve ayak takımının olduğu kadar kalem sâhiplerinden kalender meşrep olanların ve hattâ sanatkârların dahî uğrağı idi. Müdâvimleri arasında ressam Hoca Ali Rızâ Bey ile bâzı edibler ve şâirler de varmış. Ben yetişmedim ama XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bâzı Ramazan'larda Dutlu Kahve'de, ya da Üsküdar'ın diğer bâzı kahvehânelerinde, Üsküdarlı Vâsıf (Hiç) Hoca (1863-1946?) tam yirmi yıl, hiç aksatmadan, "Semaî Kahvesi" açmış²².

Eski Mahkeme Sokağı girişinde sol köşede, bugünkü İş Bankası'nın yerindeki "*Taşçıbaşı Kıraathânesi*" de meşhurdur. Çocukluğumda bu kıraathânenin devâmlı müdâvimleri arasında Albay Osman Memduh Özkan (1878-1972) ile, Üsküdar'da ikâmet etmemelerine rağmen, "Hamidiye Kahramanı" ve eski başbakanlardan (12.07.1922-04.08.1923) Yarbay Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964) ile 6 Ekim 1923'de İstanbul'u işgâl kuvvetlerinden teslim almış ve 1920-1922 arasında iki kere içişleri bakanı ve bir kere de millî savunma bakanı olan Tümgeneral İbrâhim Refet Bele (1881-1963) gibi ve benzeri emekli askerî zevât da vardı.

²² Aslında bir çeşit halk edebiyâtının müsâbaka meydanları olan "Semaî Kahveleri"nin mâhiyeti, kendine mahsus teşrifâtı ve sosyal yaşantı üzerindeki etkileri hakkında bilgi için Bk. 1) *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cild: 6, s. 518-519, Tarih Vakfı, İstanbul 1994.; 2) Refi Cevat Ulunay, *Eski İstanbul Kabadayıları – Sayılı Fırtınalar*, 6. baskı, s. 365-373, Arma Yayınları, İstanbul 2003; 3) Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, cild: 7, s. 3683-3687, İstanbul 1965; 4) Musâhipzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, s. 101-104, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946; 5) Sadi Yaver Ataman, *Türk İstanbul*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 51-97, İstanbul 1997.

Yeni Çeşme'de [bugünkü Ahmediye Meydanı ve civârında] Palabıyık Âbidin'in "*Asmalı Kahvehâne*"sinde ise aslâ oyun oynanmazdı. Buranın müdâvimleri, daha çok, yaşlı kimseler ve Üsküdar'daki eğitim kurumlarının öğretmenleriydi.

Bir de Yeni Câmi'nin arkasında Balaban Caddesi No. 25'deki "*Abdullâh'ın Kahvehânesi*" vardı. Ehliidilin toplandığı yerdi. Buraya daha çok, bir Arusî şeyhi olan Azîz Çınar, Sandıkçı Dergâhı'nın son kahvecisi Tûfan Ağa ve Nezih Uzel gibi tasavvuf erbâbı sohbet etmeye gelirlerdi. Bu kahvehânede de oyun oynanmazdı; ve yalnızca kahve, çay ve gazoz bulunurdu.

Kısıklı'daki "*Setbaşı Kahvehânesi*" de Üsküdar'ın meşhur celvetî meşâyihinden Selâmî Ali Efendi'nin kabrini ziyâretten dönenlerin dinlenip nefes aldıkları, ayrıca da, gene ehliidilin sohbetine vesile olan sâkin bir mekândı.

1930 yılında meskene dönüştürülerek kapanan târihî "*Çiçekçi Kahvehânesi*"nden de çok söz edilirdi. XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren faaliyet gösteren bu kahvehânenin kadim müdâvimleri arasında tebdîl-i kıyâfet ederek halkın dertlerini tesbit etmek üzere burayı mekân seçmiş olan Sultan III. Osman (1699-1757) da varmış.

Bu kahvehâne de, kapanmadan önce, sanki bir akademi gibiymiş. Çiçekçi semtinde Tıbbiye Caddesi ile Harem İskelesi Sokağı'nın sağ köşesinde *Ayşe Hâtun* (vef. 1766) *Namazgâhı*'nın²³ sağında bir yer işgâl eden, üç dört ayak merdivenle çıkılan ve son zamanlarında Hacı Ahmet Efendi tarafından işletilen bu ahşap kahvehânenin hemen he-

²³ Hâlen bu namazgâh dört duvar arasında kalmış bulunmaktadır.

men bütün müdâvimlerini: udebâ [edibler], ulemâ [âlimler], zürefâ [yâni sohbet etmeye vâkîf zeki kimseler], sanat ve mârifet erbâbı teşkil etmekte imiş. Burada da dedikodu yapılmaz ve yalnızca dostâne, edibâne, hakîmâne, rindâne sohbet edilirmiş. Sâhibi, kahvehânenin bir köşesinde berberlik de edermiş.

Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza ve Bahriye Müsteşarı şâir Üsküdarlı Ahmed Talât Bey²⁴ (1858-1926) ve süt kardeşi şâir Sâfi Bey (vef. 1901) bu kahvehânenin baş müstetirileri imiş. Şâir ve edib Muallim Nâci (1850-1893), şâir Şeyh Vassî Efendi (vef. 1910), hattat Mehmet İlmi Efendi²⁵ (1839-1924), bu zâtın oğlu hattat ve tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer (1869-1946), Burhan Felek'in babası Mahmûd Ziyâ Bey, Tophâne Müşirliği görevlilerinden ve daha sonra da Tefeyyüz Kütüphânesi müdürü olan Sâlih Sâim (Unar) Bey²⁶ (1867-1965), Tanburî Ahmet, Esvapçıbaşı Ahmet Bey'in oğlu Behçet Bey, ebrû ve hat üstâdı Necmeddin (Okay) Hoca, Medresetü-l Hattâtîn'de "Hat ve Hattatlar Târîhi" dersi hocası şâir Hüseyin Hâşim Bey (1861-1920), Farsça hocası Hicrî Efendi²⁷, Süheyl Ünver (1898-1986), İbrâhim Hakkı Konyalı (1896-1984) ve daha niceleri bu toplantılardan eksik olmazmış. Bir ara Mehmed

²⁴ Üsküdarlı şâir Talât Bey'in *Dîvan*'ı 1937'de yangında Çatmacılar Sokağı'ndaki boyasız, ahşap eviyle birlikte yanmıştır. Sâlih Sâim Bey ise 1960 yılında bu Dîvan'dan pekçok beyti hâfızasından nakletmiştir.

²⁵ Hattat İlmi Efendi ne zaman bu kahvehâneye gelse dâimâ baş köşeye oturtulmuş.

²⁶ Osmanlıca marbu kitaplarında "İmamzâde Sâlih Sâim" imzâsını kullanan bu zâtın 15 kadar eseri vardır. Çoğunluğu tasavvufî eserlerdir. Son eseri 1941 yılında yayımlanmış olduğu *Üsküdarlı Şâir Hafız ve Maruf Nüktedanlar*'dır.

²⁷ Millî Şâir'imiz Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) bu zâtın feyzinden çok istifade etmiştir.

Akif Ersoy'un (1873-1936) da müdâvimi olduğu bu kahvehâneye Hersekli Ârif Hikmet de (1839-1903) Üsküdar'da oturduğu yıllarda sık sık gelirmiş.

Bunların dışında çarşı içinde ve mahalle aralarında avâmın müdâvimi olduğu pekçok kahvehâne vardı. İmrahor'daki iki kahvehâne de civârın emeklilerinin ve delikanlılarının toplantı ve sohbet mekânı idi. Karşılarında Ayşe Sultan Çeşmesi'ne²⁸ bitişik bir arnavutun işlettiği muhallebici vardı; muhallebisi de keşkülü de nefisti.

Bir de bizim Münib Paşa Konağı'nın²⁹ arkasındaki Ka-

²⁸ Ayşe Sultan (vef.1598), Kânûnî Sultan Süleyman'ın torunu, Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın da kızıdır. Birkaç kere evlenmiş olup son eşi Azîz Mahmûd Hüdâyî'dir. Bu çeşme Doğancılar Caddesi ile Ögdül Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sağ köşesindedir. Arkasındaki iki katlı Ayşe Sultan Celveti Tekkesi bugün mevcut değildir. Karşısında, söz konusu kahvehânelere birine bitişik olan ve Ayşe Sultan'ın babası Rüstem Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırtmış olduğu taş mektep vardır.

²⁹ Babaannem Hâlide hanımın (1868-1954) babası Münib Paşa'nın adıyla anılan ağabeylerimin, benim, rahmetli kuzinim Meliha Dedeoğlu'nun (1923-2000) oğlu Prof.Dr. Mehmet Semih Dedeoğlu ve yeğenim Abdullâh Ahmed Refik'in doğduğu bu konak Doğancılar Caddesi'nin Balaban semti ile Eski Hamam semti arasında kalan bölümünün tam ortasında bugünkü 26 ve 28 kapı numaralı binanın yerinde idi. Doğancılar Caddesi'ne bahçe duvarıyla birlikte 31 metrelik bir cephesi vardı. 1890'lı yıllarda 150 altına satın alınmış olan bu 3 katlı, 2 cümle kapılı, 90 pencereci, haremligi, selâmligi, tahtaboşu, ahır, arabaligi, 2 odunluğu, 2 mutfagi, 3 taşligi, 4 sofasi, sarnici, 3 kuyusu, 2 bahçesi ve bir de müstakil çamaşırhânesi bulunan; Boğaz'a nâzır, ve ahşap işçiliği ile süslü ravanları da 3,40 metre yüksekliğinde olan 15 odalı ahşap bir konaktı. Haremden pişen yemeklerin selâmlığa aktarılmasını sağlayan bir de dönme dolabı vardı. Bahçeleriyle birlikte 663m² lik bir temel alanına sahipti. Konağın ikâmet edilen üç katlı alanı ise herhâlde toplam 500 m² den aşağı değildi. Konağın arkasında, her zaman ıssız bir sokak olan Kavak İskelesi Sokağı'na açılan, numaralarını hatırlayamadığım iki de servis kapısı vardı. Bu konak 1965 yılında izâle-i şüyû ile satıldıydı. Bu satışın hi-

vak İskeleyi Sokağı'nın Balaban'da bittiği yerde sol köşede-ki, pek âhım şâhım bir üne sâhip olmayan "*Balaban Kahvehânesi*"³⁰ vardı. Buraya daha çok balıkçılar ve Balaban İskeleyi'nde işi olan hammallar itibâr ederdi. Karanlıkça bir kahve olup esrârkeşlerin bu kahvehânede buluşarak satıcılardan esrâr temin etmelerine uygun bir atmosfere sâhip olduğu rivâyet edilirdi. Hanımlar ve çocuklar bu kahvehânenin önünden geçmezler, yollarına karşı kaldırımdan devâm ederlerdi.

Üsküdar Ebrû Ekolü

Üsküdar, çoğunda bir üstâd-şâkirt bağının bulunduğu ebrû üstâdlarının ihdâs etmiş oldukları Dünyâ'nın en verimli *Ebrû Ekolü*'nü barındırmış olan bir beldedir. Ebrû sanatı ve zevkini Üsküdar'a taşıyan ilk zât, bu sanatı Buhâra'da iken öğrenmiş olan Özbekler Nakşî Tekkesi şeyhi *Sâdık Efendi*'dir (vef. 1846). Hakkında pek az bir bilgimiz olan bu zât ebrûyu oğulları İbrâhim Edhem ve Mehmed Sâlih Efendilere³¹ de öğretmiştir. Şeyh Sâdık Efendi'den

kâyesi hakkında: Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Geçmiş Zaman Olur Ki...* s. 200-202, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.

³⁰ Eğer hâfizam yanıltmıyorsa bu kahvehâneye *Paşababa Kahvehânesi* de denilirdi.

³¹ Şeyh Sâdık Efendi'nin ebrû öğrettiği ikinci oğlunun isminin Nazîf ya da Sâlih olduğu hususunda literatürde çelişki vardır. Uğur Derman 1977 târîhli *Türk Sanatında Ebrû* başlıklı kitabında bu zâtın Nazîf Efendi olduğunu ifade etmektedir ama bu târihten sonraki diğer bütün yayınlarında bunu tashîh ederek bu zâtın, Özbekkangay Ailesi'nin de te'yid ettiği gibi, Sâlih Efendi olduğunu beyân etmiş olduğunu ifade etmektedir. Bu hatâ, Hikmet Barutçugil'in *Renklerin Sonsuzluğu* [Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul 1999]; Ömer Faruk Dere'nin *Ebrû Sanatı - Târihçe, Malzeme Uygulama*, [İSMEK Yay. İstanbul (Târihsiz(?)) kitaplarında da, "II. Üsküdar Sempozyumu"nun II. Cildinde [Üsküdar Belediyesi Yay. Üsküdar 2004] s. 295-304

sonra bu sanatın meşalesi oğlu Şeyh Hezârfen *Edhem Efendi*'ye (1829–1904) geçmiştir. Şeyh Edhem Efendi'nin ebrûdaki hayrûlhalefi de hiç kuşkusuz Hezârfen *Necmeddin Okyay Hoca* olmuştur. Necmeddin Hoca ebrûya çeşitli çiçek motifleri sokmuş olduğundan şimdi çiçekli ebrûlara, Ord. Prof.Dr. Süheyl Ünver'in teklifiyle, artık "*Necmeddin Ebrûsu*" denilmektedir.

Necmeddin Hoca ebrûculukta başlıbaşına bir çığır açmış ve gerek Medresetü-l Hattâtın gerekse Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocalığı süresince pekçok kişiye ebrû sanatını öğretmek imkânını bulmuştur. Başlıca öğrencileri: oğulları Sâmî (1911–1933) ve Sâcid Okyay (1915–1999) ile *Mustafa Düzgünman*, Ali Alpaslan ve Uğur Derman'dır.

Mustafa Düzgünman'ın hayrûlhalefleri arasında Alpaslan Babaoğlu, Fuat Başar, Doç.Dr. Aydın Gülan ve Öğretmen Binbaşı Sabri Mandıracı'yı zikredebiliriz.

Ebrû, şimdi Üsküdar'da, bu sanatı farklı gelişim istikâmetlerinde ve farklı estetik zevkleriyle tâzelemiş olan iki büyük nirengi noktası ve üstâdı olan Neyzen *Niyâzi Sayın* ile *Hikmet Barutçugil* ³² (doğ. 1952) tarafından temsil edilmektedir³³.

İşin ilgi çekici yanı şudur ki Üsküdar'ın bu üstad ebrûcularının hepsi de Tasavvuf neşesiyle meşbû, mutasavvıflarla düşen kalkan ve bu Âlem'e daha rahmânî bir bakışla bakan kimseler olarak temâyüz etmişlerdir.

arasında yer almış olan *Üsküdar'da Ebrû San'atı* başlıklı tebliğimde bendeniz tarafından da maalesef tekrarlanmış bulunmaktadır.

³² Bk. www.ebristan.com

³³ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar'da Ebrû San'atı/II. *Üsküdar Sempozyumu – Bildiriler II. Cilt*, s. 295-304, Üsküdar Mart 2005.

Üsküdar Ressamları

Son 150 yılda Türkiye'de resim sanatına damgasını basmış pekçok ressamın üsküdarlı olmasına rağmen, ebrû sanatında olduğu gibi, bu *zevâtın hepsini kapsayan aynı bir üslûbdan* yâni belirgin bir Üsküdar Resim Ekolü'nden söz etmek zordur. Söylenebilecek tek şey belki de bu ressamların bir bölümünün İzlenimcilik akımı ve bu akımın uzantıları doğrultusunda eserler vermiş olduklarıdır. Ancak, Üsküdarlı Hoca Ali Rızâ'nın³⁴ kendi üslûbunu sürdürmüş 60'dan fazla ressam yetiştirmiş olması keyfiyeti bu zâtın başlıbaşına bir resim ekolü ihdâs etmiş gibi addedilmesini gerektirir kanaatindeyim. İşte belki bu "Hoca Ali Rızâ Ekolü"ne *Üsküdar Resim Ekolü* denilebilir.

Üsküdar'da ikâmet edip de Üsküdar'a ait eserler vermiş olan pekçok ressamımız olduğu gibi Üsküdar'da yaşamamakla birlikte bu beldeyi eserlerinde konu edinmiş olan ressamlarımız da vardır.

Söz konusu resamlardan: Şeker Ahmet Paşa (1841-1907), Süleyman Seyyid (1842-1913), [*Üsküdarlı*] Mehmed Emin (1847-1905), Hoca Ali Rıza, Hüseyin Zekâi Paşa (1860-1919), Ali Sâmî (1867-1937), son Halîfe Abdülmeccid Efendi (1868-1944), [*Üsküdarlı*] Cevat Göktengiz (1871-1939), Müfide Kadri (1889-1912), Nazlı Ecevit (1900-1985), Cevat Hâmit Dereli (1900-1989), Prof. Erol Deran (doğ. 1937) Üsküdar'da ikâmet etmiş olanlardandır.

Halil Paşa (1857-1939), Osman Âsaf (1868-1938), Şevket Dağ (1876-1944), Hikmet Onat (1882-1977) ve Hoca Ali Rıza'dan esinlenmiş: Nazmi Ziyâ Güran (1881-

³⁴ Bu zât hakkında tamamlayıcı bilgi için EK: III'e bakınız.

1937), Ord.Prof.Dr. Süheyl Ünver, Hasan Vecihi Bereket-oğlu (1892-1975), Ahmet Ziya Akbulut (1896-1939) ve Albay Nüzhet İslimyeli (1913-2005) de Üsküdar'da oturmadıkları hâlde Üsküdar ile ilgili resimler yapmış olanlardır.

Son halife Abdülmecid Efendi Nakkaştepe'deki köşkün atölye olarak da kullanmıştır. Hüseyin Avni Lifi'deki (1889-1927) kabiliyeti teşhis edip onu Paris'e resim tahsiline gönderen de odur. Köşkündeki atölyesinde italyan Fausto Zonaro (1854-1929), Avni Lifi, İbrahim Çallı (1880-1960) ve daha pekçok ressam çalışmışlardır.

Unutulan Kavramlar

Son yüzyılda Üsküdar'da lisan da, tavırlar da, üslûblar da, örf ve âdetler de, meraklar da maalesef köklü değişikliklere uğramıştır. Bugün eski üsküdarlıların her zaman dillerinde pelesenk olan Erbaîn³⁵, Hamsîn³⁶, Berdelacûz³⁷, Sitteisevir³⁸, Cereyân-ı Mâ-i Eşcâr³⁹, Şeb-i Yeldâ⁴⁰ gibi deyimlerin neye delâlet ettiklerini Üsküdar'da bilen 10 kişi çıkarsa ben buna "*Pes vallâhi! Mâşâallâh!*" derim. Hattâ civârımda, arabî ayları Muharrem'den Zilhicce'ye kadar sırasıyla sayabilecek insanlar dahî nâdirdir! Eşhûru-l Hurum'un⁴¹

³⁵ Erbaîn: 22 Aralık-31 Ocak arasında kalan ve, genellikle, Kış'ın en sert olduğu 40 günlük süre.

³⁶ Hamsîn: 31 Ocak-21 Mart arasında kalan 50 günlük süre.

³⁷ Berdelacûz: 11-19 Mart arasında hüküm süren "Kocakarı Soğukları".

³⁸ Sitteisevir: Güneş'in Sevr [Öküz] burcunda iken İstanbul'da görülen ve 21-27 Nisan arasında hüküm süren soğuk günler.

³⁹ Cereyân-ı Mâ-i Eşcâr: Suyun ağaçlara yürümesi.

⁴⁰ Şeb-i Yeldâ: Yılın en uzun gecesi olan 21-22 Aralık gecesi.

⁴¹ Eşhûru-l Hurum: Kur'an'a göre İslâm'da Hac fârizasının ifâ edilebileceği Haram Aylar, yâni: Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarıdır.

hangi aylar olduğunu bilen ise hemen hemen kalmadı. Hadi bunlardan geçtik; fakat, "okka"nın kaç gram⁴², "çeki"nin neyin birimi ve kaç kilo⁴³ olduğunu bilen bile kalmadı gâlibâ.

Kezâ her yıl, bâzen artı ya da eksi birkaç gün şaşırarak ama mutlakâ randevusuna gelen, çocukluğumda ve gençliğimde her üsküdarlının bilip zuhuru bilinçle beklediğine şahit olmuş olduğum, kimisi birkaç gün süresince etkili olabilen, her evde her konakta bulunan "Saatli Maarif Takvimi"nde⁴⁴ gününününe işâret edilmiş olan sayılı fırtınalardan: Zemherir Fırtınası'nı (9 Ocak), Ayandon Fırtınası'nı (30 Ocak), Hamsîn Fırtınası'nı (1 Şubat), Kocakarı Fırtınası'nı (11 Mart), Koz Kavuran Fırtınası'nı (24 Mart), Çaylak Fırtınası'nı (26 Mart), Kırlangıç Fırtınası'nı (7 Nisan), Kuğu Fırtınası'nı (17 Nisan), Çiçek Fırtınası'nı (4 Mayıs), Filiz Kıran Fırtınası'nı (16 Mayıs), Kokulya Fırtınası'nı (20 Mayıs), Ülker Fırtınası'nı (22 Mayıs), Gün Dönümü Fırtınası'nı (22 Haziran), Yaprak Fırtınası'nı (1 Temmuz), Çark Dönümü Fırtınası'nı (8 Temmuz), Kızıl Erik Fırtınası'nı (30 Temmuz), Mercan Fırtınası'nı (31 Ağustos), Bıldırcın Fırtınası'nı (6 Eylül), Çaylak Fırtınası'nı (13 Eylül), Kestâne Karası Fırtınası'nı (25 Eylül), Turna Geçimi Fırtınası'nı (1 Ekim), Kuş Geçimi Fırtınası'nı (4 Ekim), Merzem Ana Fırtınası'nı (13 Ekim), Kırlangıç Fırtınası'nı (17 Ekim), Bağ Bozumu Fırtınası'nı (22 Ekim), Balık Fırtınası'nı (28 Ekim), Kuş Geçimi Fırtınası'nı (2 Kasım), Ülker Dönümü Fırtınası'nı (24 Kasım), Karakiş Fırtınası'nı (9 Aralık) ve Gün Dönümü Fırtınası'nı (21 Aralık) bugünler-

⁴² 1 okka = 400 dirhem = 1283 gram.

⁴³ Çeki: Genellikle odun ve kömürün ağırlık birimi olup yaklaşık 250 kilodur.

⁴⁴ "Saatli Maarif Takvimi" ilk defa Hacı Kasım Efendi tarafından 1860 yılında yayımlanmıştır. Bugün 148 yıllık bir geçmişe sahiptir.

de hatırlayan, tâkip eden ve teşhis eden, topu topu, belki birkaç yaşlı emekli balıkçı kalmıştır, o kadar!

Kezâ, Rûmî Takvim⁴⁵ ile Milâdî Takvim arasındaki farktan da ve meselâ Nisan yağmurlarının "Eski Nisan" çıkıncaya kadar, ve hattâ bâzı yıllar o târihten bir 15 gün sonrasına kadar uzayabileceğinden de haberi olan kaç kişi kalmıştır acabâ Üsküdar'da?

II. Cihan Harbi'nin Yoklukları

Çocukluğumun Üsküdar'ı 45-55 bin kişilik bir beldeydi. İnsanlar isimleriyle olmasa bile birbirlerini tanır, herkesin rütbesine göre hörmetini izhâr eder; muhakkak selâmlaşırlardı. Şimdilerde aynı apartımanda oturanların çoğu ne birbirlerini tanıyor ne selâmlıyor ve hattâ ne de komşu ziyaretinde bulunuyorlar. Şirket-i Hayriye⁴⁶ [eski Şehir Hatları] vapurlarında bile eski meşâyih, âlim, fâzıl, edib gibi bâzı eşrâfın oturmayı alışkanlık hâline getirmiş oldukları yerlere "*Belki o zât gelir de, her zaman oturduğu yerin bir başkası tarafından işgâl edilmiş olduğunu görünce keyfi kaçabilir*" düşüncesiyle kimse oturmazdı.

Şehâvet, edeb, zerâfet, sabır, tevekkül, itimad ve yar-

⁴⁵ Rûmî Takvim, Osmanlı Devleti'nde Hicri 1205 (Milâdî 1790) yılından itibaren malî işleri tanzim etmek için kullanılan takvimin adıdır. Buna göre yeni yılın ilk ayı Mart'tır. Bugün kullandığımız Milâdî Takvim ile arasında 13 günlük bir fark bulunmaktadır. Meselâ bu takvime göre rûmî "Eski Nisan" milâdî 13 Mayıs'da biter. Bu takvimin uygulaması TBMM tarafından 26 Kânunievvel 1341 tarih [26 Aralık 1922] ve 698 sayılı kânûnla kaldırılmıştır ama mâlî yılbaşının Mart ayından Ocak ayına kaydırılması ancak 1983 yılında vuku bulmuştur.

⁴⁶ Şirket-i Hayriye: 1854'den 1945 yılına kadar Boğaziçi'nde yük ve insan taşımacılığı yapan anonim bir şirketti.

dımlaşma bu beldenin halkına has hasletlerdendi. Kadın olsun erkek olsun üsküdarlıların ağızlarından eksik olmayan, Cenâb-ı Hakk'a olan güvenlerinin ve tevekküllerinin nişânesi olarak her fırsatta alenen beyân ettikleri söz: "*El-hamdülillâhi alâ külli hâl*" yâni "Her hâl için Allâh'a hamd olsun!" sözüydü.

II. Cihan Harbi'nde: şekerin yerine pekmezin ya da kuru üzümün⁴⁷, kahvenin yerine kavrulmuş nohutun, buğday ununun yerine mısır ununun⁴⁸, ekmeğin yerine patatesin, kömürün yerine odunun ve hattâ tezeğin, patiskanın yerine amerikan bezinin, elektrik ampulünün yerine mumun veyâ fânuslu gazyağlı gece lâmbasının ya da gemici fenerinin, çizgili beyaz defterlerin yerine çizgili sarı ya da kırmızı veyâhut da mâvi (evet mâvil!) renkli defterlerin⁴⁹ ve ilh... ikâme edildiği yokluklara bütün üsküdarlıların nasıl tahammül etmiş olduklarına; sabırla her türlü giyimlerini yamayarak ya da tersyüz ederek nasıl tâmir etmiş ve bu zor kıtlık dönemini ellerinden geldiğince birbirlerine gizli ya da âşikâr bir yardım içinde tevekkülle nasıl geçirmiş olduklarına ben şahidim.

Öylesine bir kıtlık dönemiydi ki millet yama yapmak için, rengine bakmadan, konudan komşudan yamalık ku-

⁴⁷ Kahvehânelerde çaylar ve kahveler, daha sonra da kahve niyetine kavrulmuş nohuttan yapılanlar kuru üzüm eşliğinde kıtlama usûlüyle içilir olmuştur. Nikâh törenlerinde ise artık şeker ya da çukolata yerine birer adet kuru incir ikrâm edilmekteydi.

⁴⁸ Bu kıtlık döneminde, Alptekin Pastahânesi'nin eski pastalarının yerine mısır unundan imâl edilmiş olanlarını biraz zor yerdik.

⁴⁹ Çizgili koyu kırmızı ya da koyu mâvi defterlerin yapraklarındaki çizgiler ikinci vaktinden sonra seçilemedikleri için, biz çocuklar tabiidir ki çizgili sarı defterleri tercih ederdik; ama bunları kırtâsiyecilerden bulmak o kadar zordu ki! Beyaz çizgili defterler ise çoktan karaborsaya düşmüştü.

maş parçası dilenecek hâle gelmişti. Ben de dâhil, pekçok kimsenin: dirsekleri, dizleri, kâideleri, çorapları hep yamalarla tahkîm edilmişti. Anneler ve öğretmenler çocuklara "Aman evlâdım! Yama değil, yırtık ayıptır" telkininde bulunurlardı. Öğrenciler ve memurlar dirseklerindeki yamalar da tırfillenip yırtılmasın diye bileklerinden pazularının ortasına kadarki alanı kaplayan, her iki ucu lâstikli, önlüklük satenden yapılmış siyah, gri ya da solgun mâvi kolluklar takarlardı.

Kabûl günlerinde bile hanımlar bir yandan sohbet ederken, diğer yandan da o zamanlar giydikleri ipek çorapların⁵⁰ kaçıklarını "yumurta" tâbir edilen tahtadan elipsoid şeklindeki bir araçla ve özel bir tuğla tâmir ederlerdi. Üsküdar çarşısında ipek çorapları tâmir eden 3-4 dükkân bile türemişti. Bu çorapların artık kullanılamıyacak kadar eskipleri ise ip hâline getirilir ve bundan çeşit çeşit paspaslar, halılar ve hattâ yastık yüzleri örülürdü.

Bu yıllar, hanımların attârlarda satılan *rafya* liflerini⁵¹ boyadıktan sonra kendilerine ayakkabı ya da terlik üstleri ördükleri senelerdir de. Bunlar kalın ipten yapılmış ya da mantardan bir tabana monte edilir ve ortaya evde giyildiğinde bir-iki yıl, sokakta giyildiğinde 8-10 ay dayanabilen ucuza mal edilmiş bir çift ayakkabı çıkardı. Bu yıllar Uncular Caddesi'nde tahta tabanlı takunya, sandalet ve ayakkabı imâl eden iki dükkânın da iyi işler yaptıkları yokluk yıllarıdır. Hatırimda kaldığı kadarıyla takunyalar kayın ve tahta ayakkabıların tabanları da kavak ağacından olurdu.

II. Cihan Harbi malları istifleyip yüksek fiyatlarla satan

⁵⁰ 1942 yılında kız öğrencilerin yaşları ne olursa olsun ipek çorap giymele-ri, içinde bulunulan harp ekonomisi açısından, resmen yasaklandıydı.

⁵¹ Rafya: Yaprakları uzunca bir palmye ağacı türü.

istifçi ve karaborsacı takımını ve bir de Anadolu'da tarımdan birdenbire çok para kazanıp da ne yapacağını bilemeyerek İstanbul'a akın eden, parasını Beyoğlu'nun sefâhathânelelerinde söğüşleten "*hacığa*" takımını ön plâna çıkarmıştı. Umûmî ahlâka uymayan bu tavırlar karikatüristler ve yazarlar tarafından zamanın mizah dergilerinde epeyi tenkid edilip gırgıra alınmış ve hattâ karikatürist Râmîz Gökçe'nin (1900-1953) bu konuda 1946 yılında yayımlamış olduğu *Hacığa Albümü* de derhâl kapışılmıştı.

11 Kasım 1942 târihinde kabûl edilen "Varlık Vergisi Kânûnu" ile yalnız İstanbul'dan 330 milyon liralık [ya da o günkü râyice göre 234 milyon dolarlık] bir defalık bir vergi tarh edilmesine karar verilmişti⁵². Bunu ödeyemeyen yaklaşık 2000 kişi ise Aşkale/Erzurum'da ve Sivrihisar/Eskişehir'de açılan kamplarda taş kırma işinde çalışmak mecbûriyetinde bırakılmıştı. Bunlardan 21 kişi bu kampların zor şartlarında maalesef vefât etmişti. Bu yüzden pekçok ticârethâne de iflâs etmişti. Bu operasyonun sonucu olarak ticâret ve sanayinin önemli bir bölümünü ellerinde tutan rum, müsevî ve ermeni vatandaşlar bu önceliklerini kaybetmişler, mallarını yok bahâsına satmak zorunda kalmışlardı. Bu durum bu malları satın alan fırsatçıların yeni bir zengin türü oluşturmalarına imkân vermişti. Fakat Üsküdar esnafı, çok şükür, bu belâdan pek etkilenmemiş, bildiğim kadarıyla Aşkale'ye giden üsküdarlı da olmamıştı.

⁵² Bu verginin belki de en şaşırtıcı sonuçlarından biri Mareşal Fevzi Çakmak'ın Bahâriye'deki evi için "Varlık Vergisi" kapsamında kendisinden talep edilen 2000 lira idi. Mareşal buna itiraz etti ise de İnönü hükûmeti bu parayı kendisinden çatır çatır tahsil etmişti. Üsküdar halkının buna muttali olan bölümü, bunu, İnönü'nün Mareşal'e karşı beslediği kinin bir tezâhürü olarak değerlendirdiydi.

Çocukluğumda, 1921 yılında vaz edilmiş, 18 ilâ 60 yaş arasındaki herkesten her sene muntazaman alınan, bir "Yol Vergisi" vardı. Üsküdar halkı bu vergiyi tramvaya nazîre olarak "*Tabanvay Vergisi*" diye hicvederdi⁵³. 1952 yılında kaldırılincaya kadar senede adam başına 18 lira tahsil edildiğini hatırlıyorum.

Sokak Tabelâlarındaki Fâhiş Hatâlar

Ben 1980'lere kadar yalnızca Üsküdar'ın değil bütün İstanbul'un sokaklarının, caddelerinin ve meydanlarının adlarının yazılı olduğu millî renklerimiz hâvî kırmızı beyaz, parlak emaye levhalara hasretim. Şimdiki daha ufak, mâvî beyaz, mat levhaları sevmiyorum. Bunlar değiştirilirken, kimlerse "*Dillerini eşek arıları soksun!*", yapılmış olan türkçe dilbilgisi ve imlâ hatâlarına da, yer adı hatâlarına da ikrah ile bakıyorum. Bu hatâlar İstanbul Kültürü'ne de Türk Kültürü'ne de ihânettir.

"*Filân* sokağı" şeklindeki bütün tamlamalar "*Filân* sokak" şekline dönüştürülmüş bulunmaktadır. Meselâ: "Teb-hirhâne Sokağı" imlâ yanlışıyla birlikte "Tepbirhane (!?) Sokak", "Eşrefsaat Sokağı" ise "Eşref Saati Sokak" olmuştur; eski konağımızın arkasındaki sokak ise "Kavak İskeleyi Sokağı" iken "Kavaklı İskeley Sokak" olmuştur⁵⁴; "İmam

⁵³ Ahâli bir yere yürüyerek gittiğinde bu durumu da "*Tabanvayla gittim*" diye anlatırdı.

⁵⁴ "Kavak" aynı isimle bilinen ağaç türünün yanında, Osmanlıca'da "gümrük" demektir. Kavak İskeleyi de Gümrük İskeleyi, yâni buraya yanaşan araçlardan da yapılan yükleme boşaltma işlemlerinden de "rûsum" yâni vergi alınan yer demektir. Üsküdar'ın bu yöresinde son yüzyılda kavak

Nâsır Sokağı" da "İmam Nasır Sokak" olmuştur⁵⁵; "Esvabçı Sokağı" da "Esbapçı Sokak"a⁵⁶ dönüşüvermiş durumdadır. Bu örnekleri gerek Üsküdar'da gerekse İstanbul'un bütün ilçelerinde ilânihâye çoğaltmak mümkün. Buna karşılık caddelerin ve meydanların isim tamlamaları "Filân Caddesi" ve "Filân Meydanı" diye bozulmadan muhâfaza edilmiştir. İnsanın bu garâbet arşısında "Bu ne perhîz, bu ne lâhana turşusu?" diyeceği geliyor.

Eski Âdetler

Çocukluk ve gençlik günlerimin Üsküdar'ını, hiç kuşkusuz, büyük bir hasretle anıyorum. O günlerin Üsküdar'a has kokuları, sesleri, insanları, zerâfeti, tavırları yok artık; ve hattâ o günlerin lodosu bile sahnedan çekildi⁵⁷.

ağacı zâten hiç olmamıştır. Çocukluğumda bu sokağın her iki ucunda da sokağın adının yazılı olduğu levhalarda "Kavak İskeleyi Sokağı" yazıyordu. Fakat İstanbul Belediyesi'nin 1934 tarihli *İstanbul Şehir Rehberi*'nin fihristinde de, 27 numaralı paftasında da burası sokak levhalarının aksine, zühûl eseri olsa gerek, Kavaklı İskeleyi Sokağı olarak gösterilmiştir.

⁵⁵ Nâsır: Erkek adı olarak kullanılan bu kelimenin anlamı "yardım eden"dir. Nasır ise ellerde ve ayaklarda sürtünme ya da basınç altında oluşan sert çıkıntıdır. İmam Nâsır Sokağı'nın ismi Üsküdar Belediyesi'nin 2006 yılında yayımlanmış olduğu *Bir Ulu Rüyayı Görenler Şehri Üsküdar* kitabının 197. sayfasında da "İmam Nazır Sokak" oluvermiş! Gerek bu kitap gerekse daha önce gene Üsküdar Belediyesi tarafından 2003 yılında yayımlanmış olan *Souvenir of Üsküdar Hatırası* başlıklı olanı eski Üsküdar'a ait fotoğraf ve gravürler ihtivâ etmektedirler. Ancak bunları hazırlayanlar arasında bir tek otantik üsküdarlı olmadığından isimler, resimlere atfedilen yerler ve zamanlar, maalesef, fâhiş hatâlarla doludur.

⁵⁶ Esvabçı: "Giysi satan tüccar" demektir. Esbapçı ise: "Sebepler icâd eden" demektir.

⁵⁷ Haydarpaşa limanının 1953'de genişletilmesi sırasında, inşaatı 1903 yılında bitmiş olan 595 metre uzunluğundaki dalgakıranın 150 metre açığın-

Çocukluğumda Attâr Dükkânı'nın müdâvimleri arasında hayretle müşâhede etmiş olduğum gibi, artık, akşam ezânını duyar duymaz saatini eski ezânî usûlde 12.00'ye âyarlayanlar kalmadı. Hattâ yeleğine takılı, kapaklı ya da kapaksız, köstekli arapça rakkamlı ingiliz ya da fransız malı, veyâhut da Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) amblemlî rus yapımı Serkisof marka cep saatin-den başka bir de kol saati taşıyan⁵⁸ öyle kimseleri hatırlarım ki cep saati ezânî, kol saati ise şemsî vakte göre âyarlanmış olurdu. Attâr Dükkânı'nın sâhipleri Sâim ve Bekir Hocalar'ın cep saatleri de böyleydi ama dükkânlarında ayrıca, herkesin görebileceği bir rafta, şemsî zamanı gösteren bir masa saati de bulunurdu. Râbia Emetullâh Gülnûş Vâlide Sultan Câmî'nin [*"Yeni Câmî"*]'nin] muvakkithânesinin⁵⁹ penceresinden içerideki saatlere bakarak kendi cep saatlerini âyarlayan nice kişi görmüşümdür.

Bir de Üsküdar'ın târihe karışmış, esâmîleri bile kalmamış olan *hakkâklar*'ını ve *arzuhalciler*'ini nasıl unuturum?

da, 760 metre uzunluğunda ikinci bir dalgakıran inşâ edilmiş ve daha sonraki yıllarda da bunun uzunluğu 900 metreye çıkarılmıştır. İşte o târihten itibaren lodosun ve batı rüzgârının tahrib gücü artık Harem, Salacak ve Üsküdar vapur iskelelerine pek erişememiş, Üsküdar'da lodosun tadı tuzu büyük ölçüde kaçmış ve temâşâ tarafı da azalmıştır.

⁵⁸ O zamanların harciâlem kol saatleri Arlon, Hislon ve Nacar marka saatlerdi; 20-40 lira arasında değişen fiyatları vardı. Singer bir gömlek daha üstündü; fiyatı 45-60 lira arasında değişirdi. O târihlerde çok beğenilen, itibâr edilen saatlerden Longines, Omega, Tissot ve Zenith ise çok pahalıydı; 150 liradan başlayan fiyatlarla satılırlardı. Babam, ağabeyim Galatasaray Mekteb-i Sultânî'sinden 1945 yılında mezun olduğunda ona hediye olarak 190 liraya Longines marka bir saat satın almıştı. Ağabeyim bu saati vefâtına kadar 62 yıl kullanmıştır.

⁵⁹ Muvakkithâne: Daha çok selâtin câmilerde bulunan ve görevlisinin namaz vakitlerini belirleyip saatleri âyarladığı binâ.

Arzuhâlciler Yeni Câmi'nin duvarlarının önünde ya da avlusunda sıralanırlar; önlerindeki Nûh Nebî'den kalma Remington marka, o târihler için lenduhâ sayılan daktilo makineleriyle, okuması yazması olmayanlar için resmî makâmlara hitâben dilekçe, ya da memleketlerindeki akrabâsına ya da yavuklusuna mektup yazma hizmeti verirlerdi.

Hakkâklar ise imzâ atmasını bilmeyenler için mühür kazırlardı. Babam, babaannem Hâlîde Hanım'ın (1868-1954) mühürü kaybolduğunda, dedem Üsküdar Tebhîrhânesi Müdürlü Enderunlu Ahmed Refik (1860-1927) Bey'den kalan 16 lira (!?) tutarındaki üçaylığı⁶⁰ Şemsipaşa Caddesi'nin⁶¹ İskele'ye yakın ucundaki Üsküdar Defterdarlığı'ndan⁶² çekebilmesi için söz konusu hakkâklardan birine pirinç üzerine bir mühür kazıtmış ve o zamanlar şimdiki Kanaat Lokantası'nın bulunduğu yere yakın fakat, daha sonraları 1960'lı yıllarda tıraşlanıp tramvay hattı seviyesine indirilmiş olan setin üstündeki Üsküdar Noteri'ne de bunu tescil ettirmişti.

Eskiden Üsküdar'da, yazları, pekçok dükkânın fakat özellikle de: kasapların, tatlıcılarının, şekercilerin, pastahâne-

⁶⁰ 16 lira o günlerin râyiciyle 11,42 dolar, ya da ayda yaklaşık 4 dolar ya da 5,6 lira tutmaktaydı. Bu inanılması zor düşük maaşı her aldığında babaannem: "*Rabb'im, rızıkına şükürler olsun! Allâh Devlet'e Millet'e zevâl vermesin!*" diye hamd ve dua ederdi. Dedemin hâl-i hayâtundaki maaşı ise 6 altın lira yani 1940'ların râyicine göre 36 kâğıt lira imiş.

⁶¹ O zamanki Şemsipaşa Caddesi Parlak Sokak ile Eşref Saat Sokağı'nın kavuştuıkları köşeden başlar ve buradan ilerideki Şemsipaşa Meydanı'na iner, Şemsipaşa Câmi'nin denize bakan kıyısından geçer, Tekel ["*Reji*"] binâlarının arasından ve Balaban'dan geçerek Üsküdar Meydanı'nda son bulurdu. (Bk. *İstanbul Şehir Rehberi*, pafta No. 27, İstanbul Belediyesi tarafından yaptırılmış ve bastırılmıştır, İstanbul 1934)

⁶² Bu büro daha sonra şimdiki Üsküdar Postahânesi'nin yanındaki bir binâya taşınmıştı. Şimdi her iki binâ da yıkılmış, birinin yerine yeni postahâne, diğeri'nin yerine de bir iş hanı yapılmış bulunmaktadır.

lerin, muhallebicilerin, berberlerin, kahvehânelerin, ve de Sâim Hoca'nın attâr dükkânının kapılarında ince bambu kamışı parçaları ile boncukların peşpeşe dizilmesiyle oluşan elâstik çubukların kapının üst pervazına raptedilen taşıyıcı bir tahtaya yanyana asılmasıyla meydana gelen perdeler bulunurdu. Bunlar hem hava akımına mâni olmaz ve hem de sineklerin içeriye dalmasını oldukça büyük bir oranda engellerdi. Bir müşterinin bunların arasından geçerken bu perdenin çıkardığı çangır çıngır sesler de ortama bir başka revnâk katardı. Artık Üsküdar'da bunlar da yok!

Üsküdar Çocukları

İstanbul'un sâhil ilçelerinde, ve özellikle de Üsküdar'da, çocukların yetişmesi, Dünyâ'ya bakış açıları ve sorumluluk duygularının gelişmesi genellikle diğer ilçelerdekilerden farklıydı.

Denizin arz ettiği farklı temâşâ imkânları ile tehlikeler çocukları bunlara karşı doğal olarak daha duyarlı, daha bilgili ve daha bilinçli kılmaktaydı. Buna çocukluğumdan aydınlatıcı bir örnek olarak, balığı ancak balıkçı dükkânında gören Fâtih'li bir çocuk ile Şemsipaşa ya da Salacak kıyılarında kayabalığı tutan ve uskumru ile lipari, lipari ile kolyoz arasındaki farkları temyiz edebilen ya da lodos patladığında kayıklarını kıyıya çekmeğe çalışan kayıkçılara ve balıkçılara yardım etmek için mahalledeki oyununu kendiliğinden terk edip sâhile koşan üsküdarlı bir çocuk arasındaki bilgi ve davranış farklarını zikredebilirim.

Televizyonun, insanı, çevresini gözlemlemekten de hayâl gücünü geliştirmekten de alıkoyan etkisinin henüz

daha ortalarda olmadığı o âsûde devirdeki sâhil çocukları daha küçük yaşlarından itibâren rüzgârların yönlerini ve isimlerini; Kutup Yıldızı'nı; bulutların hangi cinsinin yağmur getireceğini, hangisinin rüzgâr çıkacağına işâret ettiğini; fırtınadan önceki sâkin havanın, geceleri Dolunay'ın etrâfındaki hâlenin neye delâlet ettiğini; Kızkulesi ve Ahırkapı Fenerleri'nin ne işe yaradıklarını; ağaçların niçin güney-batı yönüne doğru eğilip bel vermiş olduklarını⁶³; güneş batarken batıdaki ufku kıpkızıl bir renge bürünmesinin ertesi gün, genellikle, nasıl bir havaya⁶⁴ delâlet ettiğini bilirlerdi.

Ama bu sâhil çocukları bütün bu "büyümüş de küçülmüş" tavırlarına rağmen gene de çocuktular. Bu çocuklar yeni ayın hilâlini gökte ilk gördüklerinde hemen: "Ayı gördüm Allâh, âmentü billâh/Ayın mubârek olsun yâ Resûlullâh" derlerdi. Mahalleden biraz fazla gürültü yaparak bir at arabası geçtiğinde de arabacının ardından, koro hâlinde: "Arabacı Mahmut, yer misin armut?/Yerim ama yok, çarşıda çok" ya da "Mustafa Mıstık, arabaya kıstık/Üç mum yaktık, seyrine baktık" diye çıkırırlardı. Ve hele bir yağmur yağmaya görsün! Mahalle çocuklarının korusu, gırtlaklarını yırtarcasına: "Yağmur yağıyor/Seller akıyor/Arap kızı camdan bakıyor" ve hemen de arkasından "Yağ, yağ yağmur/Teknede hamur/Sokakta çamur/Ver Allâh'ım ver/Sellice yağmur" diye başlardı.

Şimdilerde, Üsküdar'ın mahalle aralarında: bisiklete bi-

⁶³ İstanbul'un yılboyu hâkim rüzgârı kuzey-doğudan güney-batı yönüne doğru esen poyraz rüzgândır. Ağaçlar yıllar boyunca poyrazın kendi üzerlerinde icrâ ettiği basınçdan ötürü yavaş yavaş güney-batı yönüne doğru belirgin bir bel verirler.

⁶⁴ İstanbul'da akşam Güneş batarken batıdaki ufku kıpkızıl bir renge bürünmüş olması, genellikle, ertesi günkü havanın *lodos* olacağına delâlet eder.

nen; çember çeviren; kaydırak, körebe⁶⁵, köşe kapmaca, aşık atma, "seke seke ben geldim" oynayan; uzun eşek oyununda şamata çıkaran; komşu bahçenin duvarından sokağa taşan meyvalara duvara tırmanarak ya da sapanıyla musallat olan; bir sopayı bacaklarının arasına alıp "dahdaha binen"⁶⁶ ve "Deeh, yallâh!" diye koşuşturup etrâfı velveleye veren; top ya da çelik-çomak oynarken komşunun penceresinin camını kırıp da bir anda kayıplara karışan; toprak, cam ya da çelik bilyalarla⁶⁷ kafakarış oynarken ağız dalaşına dalan oğlanları yâni kısacası Üsküdar'ın "Mahalle Çocukları"nı; buna karşılık, kapılarının önünde arkadaşlarıyla uslu uslu: seksek oynayan, ip atlayan, ya da süngerimsi lâstik toprakla "istop" ya da "üç dönme, beş çırpma" tâbir edilen oyunları oynayan kızları; ve bir de, annelerinden izin çıkmadığı için bunların hiçbirine katılamayan, kapısının eşliğinde ya da evin şahnişli⁶⁸ odasının yan penceresinde mahzun mahzun oturup da bütün bu olup bitenleri imrenerek seyreden, "Muhallebi Çocukları"nı⁶⁹ nasıl da hasretle hatırlı-

⁶⁵ Körebeyi belirlemek için çocukların, sanırım yalnızca Üsküdar'da değil ama bütün İstanbul'da kullandıkları: "Ene mene dâsi, dâsi safranbôsi. Safranbos, safranbos; fransız dos!" ve "Anyâ manyâ kumpanya. Bir şişe şampanya. Şampanyayı içtik. Tarlayı biçtik. Biz size geldik. Eğlendik" tekerlemelerini de ve daha nicelerini de gene çocukların ağzından duymaya da hasretim.

⁶⁶ Dahdaha binmek: Üsküdar çocuklarının dilinde "ata binmek".

⁶⁷ Çelik bilyalar çocuklar arasında bir çeşit aristokrasi sembolüydü. Bunlar, dağılmış "bilyalı yataklar"dan çıkardı ve tabii toprak ya da cam bilyalara oranla çok pahalıydı. Çelik bilya hem toprak hem de cam bilyaları bir çarpışmada kırabildiğinden çocuklar çelik bilyalı çocuklarla kafa-karış ve benzeri oyunları oynamak istemezler ama kendilerinin bilyalarının da çelik olmasına can atarlardı.

⁶⁸ Şahniş ya da şahnişin: Üç tarafı da pencereli ev çıkıntısı, cumba.

⁶⁹ Muhallebi çocuğu: Sokağa refâkatsiz çıkmasına izin verilmeyen çocuk. Bu muhallebi çocukları'ndan biri de bendenizdim. Yalnız başıma sokağa çıkmama ancak ilkokulun 5. sınıfına geçtiğim zaman izin verildi.

yorum, bir bilseniz!

Üsküdar çocukları uygun rüzgârlı havalarda uçurtmalarını Şemsipaşa Meydanı'nda uçururlardı. Bu uçurtmaları, kendileri yapamıyorlarsa, ya Sâim Hoca'nın, ya attâr Fâik'in⁷⁰ ya da Karacaoğlan Sokağı ile Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nin köşesindeki Merkez Karakolu'nun hemen yanında bu caddenin üzerinde, Halim Gülüm Kâdirî Dergâhı'nın kapısına bitişik olan attâr Ethem'in dükkânından⁷¹ satın alırlardı⁷².

Bu attâr dükkânlarında çocukları ilgilendirecek eşyâ olarak, uçurtmadan başka: rengârenk dört kanatlı rüzgâr fırıldakları, kaynana zırlıtları, tahta kılıçlar, sapanlar, çelik çemberler, tutamaklı çingiraklı çemberler, topaçlar, çeşitli renkte mantar tabancaları, mantarlı tüfekler, çeşitli büyüklüklerde toprak ya da cam bilyeler, tenekeden ya da alçıdan kumbaralar, mika gözlükler, hazır balık oltaları, çakılar ve daha çok küçük çocukları eğlendirmek için iki parmak arasında eksen görevi yapan sopası döndürüldüğünde tepesine bağlı iki ipin ucundaki ufak bilyelerin her iki yanına çarparak güm güm diye ses çıkardığı "dönme dolap" tâbir edilen minicik davullar da satılırdı. Sâim Hoca'nın dükkâ-

⁷⁰ Attâr Fâik'in dükkânı Karakol binâsının karşı sırasında ve Bitpazarı'na mücâvirdi. Oradaki dükkânlar yıkılınca Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nde Boyacı Sokağı'nın girişine yakın bir dükkâna taşınmıştı.

⁷¹ Attâr Ethem'in dükkânı 1958 yılında karakol binâsıyla birlikte yıkılınca o da Sâim Hoca'nın dükkânından iki dükkân sonra, Eski Mahkeme Arkası Sokağı'nın köşesindeki dükkâna taşınmıştı.

⁷² Ben de bu dükkândan, babaannem uçurtma uçurmayı nedense uğursuzluk addettiği için, hiç uçuramayacağım bir uçurtma almıştım. Gene bu dükkândan çeşitli renkli cam bilyalar, konağımızın bahçesinde çevirdiğim çelik bir çember [7,5 kuruştu], birkaç kere çingiraklı çember, mantar tabancası, mantarlı tüfek ve bir de mikadan çok güzel bir motosikletçi gözlüğü [30 kuruştu] satın aldığımı hatırlıyorum.

nında yanında ebeveyni olmayan çocuklara, biraz büyük olsalar dahî, çakı ve sâir kesici nesneler satılmaz; bunları satın almak için ya annesi ya da babasıyla gelmesi gerektiği hatırlatılırdı.

Üsküdar'da, hatırlayabildiğim kadarıyla, iki de oyuncakçı vardı. Birisi Boyacı Sokağı'nın köşesine yakın ermeni Dırtad ["*Dirdat*"] idi. Hazır oyuncak satardı. Yavaş hareket eden, yavaş konuşan, her zaman sıkıntılıymış hissini veren kibar bir adamdı. Diğeri ise, gene eğer hâfızam yanıltmıyorsa [ki bunda hayli tereddütlüyüm], Boyacı Sokağı'nın içinde yaşlı, beyaz sakallı, nûrânî yüzlü bir zâttı. Onun oyuncaklarının hepsi de tahtadan ve kendinin yapıp boyadığı, evlâdiyelik fakat ucuz ve tehlikesiz oyuncaklardı. Üsküdarlılar, bunlardan başka, Bahçekapı'daki "Orozdibak" ya da Beyoğlu'nda İstiklâl Caddesi'ndeki "Japon Mağazası"ndan da oyuncak alırlardı⁷³. Süleyman beyin Mavi Köşe nâmıyla mâruf tuhâfiye dükkânında da bir zamanlar bâzı pahalı alman oyuncakları satılmıştı. Vitrindeki bir alman denizaltısı modeli çok ilgimi çektiydi ama 685 kuruş gibi fâhiş bir fiyatı olduğundan, harp yıllarının sıkıntısı içinde, bunu cesâret edip de annemden isteyememiştim.

5 yaşımdan 11 yaşıma kadar yaş günlerimde ailem bana ya Dırtad'ın dükkânından ya da Japon Mağazası'ndan alınmış alman yapımı kurşun asker koleksiyonları hediye ettiydi. Bunlar hep askerlerden, kumandanlardan, toplardan, süvârilere, gemi ve tayyârelerden oluşurdu.

⁷³ 1939-1940 yıllarında Orozdibak'dan bana birkaç vagonlu, raylı, tünelli bir tren ve bir de 6 liraya çift kanatlı bir uçak alınmış olduğunu hatırlıyorum. 1942'de de Japon Mağazası'ndan 105 kuruşa oyuncak bir revolver tabanca ile kılıfını almıştık.

Üsküdar çocukları aileleri tarafından hep hayatın helâl lezzetlerine yönlendirilerek yetiştirilirlerdi. Pekçok hanımın ve beyin çocuklarına mîras olarak söylemiş oldukları şu sözler hâfızama kazınmıştır: "*Bak evlâdım! Bizlerin gırtlığından aslâ haram lokma geçmemiştir. Sen sen ol! Büyüdüğünde senin ve ailenin gırtlığından da haram lokma geçirtme!*"

Üsküdar Kadınları

Çocukluğumda ve gençliğimde Üsküdar kadınlarında müşâhede etmiş olduğum en belirgin özellikler: 1) iffet, 2) sabır, 3) tevekkül, 4) merhamet ve 5) tutumluluktur. Bu beş haslet onları müstesnâ birer eş ve ana, ve kezâ ailenin istikrârının da teminâtı kılmaktaydı. 1970'lerin ortalarına kadar, Üsküdar'da, kulağımıza ancak iki ya da üç çiftin boşanmış olduğu haberi gelmişti, çünkü Üsküdar'ın kadınları "*Allâh'ın en hoşlanmadığı helâl: boşanmaktır*" hadîsine yürekten inanmış ve bu hadîsin muhtevâsını idrâkli, salâbetli ve de sabırlı bir hayat tarzına dönüştürmüşlerdi.

Üsküdar kadını maddî ve mânevî acılarını ve çilelerini, genellikle yalnız başına çeker ve hazmederdi. Üsküdârî âilelerde dâimâ "*Kol kırılrsa bile yende kalırdı*". Üsküdar kadınları çocukluklarından itibaren mü'min ve hattâ sofî olurlardı ama, birkaç istisnâsı hâriç, aslâ yobaz olmazlardı. Sofulukları ise yaşlarıyla orantılı olarak artardı. Başlarını şimdilerde, pekçok kimsenin yaptığı gibi, abartılı ve bir ucu sırtından belinin altına kadar sarkan devâsâ bir eşarpı ile değil, ya çenelerinin altında düğüm atılmış "*sıkma baş*" tâbir edilen sâde bir başörtüsü ile ya da kulaklarının ve ensesinin bir bölümünü de içine alan (bugünkü anlamından farklı) bir "*türban*" ile örterlerdi. Hanımlar evlerde ve bâzen

de mahalle aralarında komşuya geçerken başlarını "*sarkma yemeni*"⁷⁴ ile örterlerdi. Üsküdar kadınlarının çoğunluğu rüküş olmaktan, görgüsüzlükten ve teşhircilikten çekinen sâde, mahfî ama vakur kimselerdi.

İstisnâlar hâriç Üsküdar kadını kocasına ismine "*Bey*" eklemeksizin, Üsküdar erkeği de karısına ismine "*Hanım*" eklemeksizin hitâb etmezdi. Kadın kocasına olan muhabbetini "*Beyefendiciğim*" ve erkek de karısına olan muhabbetini "*Hâtuncuğum*" diye hitâb ederek izhâr ederdi.

Üsküdar kadını çocuklarını evlendirdikten sonra ve hele kocası da vefât etmişse, genellikle, beş vakit namazını kılar; Ramazan ayı dışında da genellikle pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmayı âdet hâline getirir; Kelime-i Tevhid zikrine devâm eder; arada sırada câmilerde cemaatle namaz kılmaya ve beğendiği bir vâiz efendinin va'zını ya da bir hâfızın Kur'ân tilâvetini dinlemeye gider; perşembe akşamları da, ikinci ve akşam ezanları arasında: 1) evini dualarla tutsüler⁷⁵, 2) Kur'ân-ı Kerîm hatmine devâm eder ve özellikle de 3) Yâsin-i Şerîf kıraat ederdi. Her hatmin sonunda da eşini dostunu çağırır; izaz ve ikrâmda bulunur; hatim duasını yapar ya da birine yaptırır. Pekçok üsküdarlı kadının ise, duası henüz yapılmamış ama gerektiğinde eşin dostun mevtâlarına hediye edilmek üzere, yedekte hazır duran hatimleri bulunurdu. Kocasının vefâtının yıldönümlerinde

⁷⁴ Sarkma yemeni, genellikle kenarları oya işlemeli olan bir yemeniyi verev katlayarak iki ucunu enseden geçirip alnın üstünde düğümleyip üçüncü ucunu da enseden dört parmak kadar aşağıya sarkıtarak bağlanırdı. Bu türlü baş bağlamada *kâhkûl* [yâni *perçem*] ve *zülüfler* yemeniden dışarı taşarlar.

⁷⁵ Bu tutsü esnâsında Ayetülkürsî ile Felak ve Nâs sûreleri okunur ama, her nedense, arada bir de Ashâb-ı Kehf'in: Yemlihâ, Mîslinâ, Mekselinâ, Mernûş, Debernûş, Sâzenûş, Kefeştetayyûş'un ve bir de köpekleri Kıtımîr'in isimleri de zikredilirdi.

de evinde ya da câmide mutlakâ Mevlîd okuttururdu.

Üsküdar kadınları da dedikodudan hoşlanırlar ama fesatlıktan ve nifak çıkarmaktan fevkalâde "*hazer ederlerdi*". Bununla beraber bâzı mahallelerde nedense "*Bi hikmet-i Hudâ*" herkesi birbirine düşürmeye meraklı bir "*fesat kum-kumasi*" bulunurdu. Bu durum, mahalleli tarafından bir ke-re teşhis ve tesbit edildi miydi artık o kadına tam bir tecrîd politikası uygulanır, kapılar açılmazdı. Eğer bu kabil kimseler bir de bücür iseler hanımlar, aralarında ondan söz ederken, pek âlimâne bir tavırla: "*Zâten kardeşim: Külli tavî-lün ebleh, külli kesîrîn fitne*" (... bütün uzun boylular aptal, bütün kısa boylular da fitnefûcur olur) diye ahkâm keserlerdi.

Üsküdar kadınları, genellikle, genç kızlıklarında zayıf fakat evliliklerinde balık etinde olurlar ve, genellikle, kocalarından da daha uzun yaşarlardı. Üsküdar'da uzun boylu, balık etinde, gösterişli, olgun ve edâli hanımları "*vardakosta*"⁷⁶ diye tavsif ederlerdi. Üsküdar kadınları kocaları vefât ettikten sonra, istisnâî hâller hâriç, genç iken dul kalmış olsalar bile genellikle bir daha evlenmezler; ve, eğer çocukları evlenmiş de ayrı ev açmışlarsa, "*çocuklarına yük olmasınlar*" diye de kendi evlerinde hür ve tek başlarına oturmayı, "*tencerelerini kendileri kaynatmayı*" tercih ederlerdi.

Üsküdar kadınlarının bir başka hasleti de ev idâresinde *muktesid* [iktisâda riâyetkâr, tutumlu] olmalarıydı. Ekseriyeti kendilerinin ve çocuklarının ve hattâ bâzen de kocalarının kılık kıyâfetlerini tâmir edecek ve bizzât dikecek kadar da usta terzi olurdu. Buna becerisi yetmeyenler ise "*gündelikçi terzi*" tutarlardı. Bu gündelikçi terziler daha çok rum,

⁷⁶ Vardakosta: İtalyanca "guarda costa"dan gelmektedir. Etimolojik olarak "sâhil muhâfızı" demektir.

mûsevî ya da ermeni hanımları olurdu. Gündelikçi terzi sabah saat 08.00'de eve gelir ve bir gün içinde provaları dâhil bir kostümü ya da bir paltoyu dikip teslim ederdi. Çocukluğumda bunların gündelik ücretlerinin 5-6 lira olduğunu ama 1950'lerin ortalarına kadar 30 liraya çıktığını hatırlıyorum. Annem ise elbise ve paltolarını Üsküdar'da dikişinin güzelliği ile haklı bir şöhret yapmış olan ve Selâmî Ali Caddesi'nde oturan terzi Meliha Hanım'a diktirirdi.

Çarşıdan olabildiğince az alışveriş etmek için Üsküdar'ın kadınları, genellikle: reçellerini, şerbetlerini, salçalarını, tarhanalarını ve yoğurtlarını kendileri imâl eder; turşularını kendileri kurar; ve hattâ çirozu bizzât kurutur ve lâkerdayı bile kendileri tenekeye basarlardı. Baklava ve böreklerin yufkalarını gene kendileri açar; lokma, revânî, lalanga, baklava ve hurma tatılarını da gene kendileri üretirlerdi. Zâten hemen her evin ya da konağın bahçesinin bir köşesinde günlük yumurta ihtiyacını karşılayacak bir kümes bulunur ve çiçek tarhlarının dışında kalan kısmında da sebze ekili olurdu. Bunun ötesinde, pekçok kadın Üsküdar'ın bugün yerlerinde yeller esen yeşillik alanlarında hudâyinâbit biten ebegümeci, lâbada, ısırgan ve hodan [ya da *ıspıt*] toplarlar ve bunlardan lezzetli yemekler yaparak aile bütçesine katkıda bulunurlardı.

Üsküdarlılar erkek çocuğuna düşkün olmakla birlikte bunu alenen ifâde etmeye mahfiyetleri müsaade etmediğinden doğumdan önce "*Aman! Allâh elini, ayağını, yüzünü düzgün etsin! Kaderi güzel olsun!*" diye temennide bulunurlardı. Bir de "*Seversen oğlanı sev! Kız kendini sevdirebilir*" derlerdi.

Üsküdar kadınları, hâmile olduklarını anlar anlamaz, ilk iş olarak bir boy abdesti alıp Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin türbesini ziyâret ederek: "*Îlâhî ya Rabbî! Karnımdaki şu çocuğun kusursuz doğmasını; Sen'in hayrlı bir kulun, Cenâb-ı*

Peygamber'in de hayrlı ümmetinden olmasını ve burada yatan Azîz Mahmûd Hüdâyî Hazretleri'nin rûhâniyeti gibi yüksek bir rûhâniyet sâhibi olmasını lûtfet!" şeklinde bir duada bulunurlar ve bunu da bir Fâtiha ile noktalarlardı. Doğacak çocuğun böylelikle Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin rûhâniyetine tev-dî edilmiş olduğu söylenirdi.

Üsküdar'da hâmilelerin karınları yukarı doğru yönelmiş-se doğacak olan çocuğun erkek, karınlar aşağı doğru sarkık-sa da doğacak çocuğun kız olacağına muhakkak nazarıyla bakılırdı. İşin ilginç yanı, bu kehânet çoğunlukla da gerçekleşirdi.

Üsküdar'ın ebeleri, doğurttukları çocukların göbek kordonlarını: "*Büyüdüklerinde sesleri güzel olsun!"* diye normalden bir karış daha uzun keserler ve kafalarındaki saçların teşkil ettiği merkezlerin sayısına bakarak da çocuğun başından, ömrü boyunca, kaç evlilik geçeceği hakkında kehânette bulunurlardı. Ve ebelerin bu niyet ve kehânetlerindeki isâbet payı da, hayrettir, çok yüksek olurdu! Bu ebeler fevkalâde hâzik olurlardı. Beni doğurtmuş olan ebe Sâdiye hanımın senelerce çocuk sâhibi olamamış çiftleri, uyguladığı tedâvî sayesinde, çocuk sâhibi kılmış olduğuna kaç defa ailece şahit olmuşuzdur⁷⁷. Zeynep Kâmil Hastahânesi'n-

⁷⁷ Halk Caddesi'nde attrâr Sâim Hoca'nın 66 numaralı eski evinden 8-10 ev kadar ötede ebe Sâdiye hanım ile kardeşi Enise hanım otururlardı. Aslen rum-ortodoks olan bu iki kardeşin ağabeyleri Efîmyâdis Efendi'nin Bağlarbaşı'nda eczahânesi varmış. Bu zât Üsküdar Mevlevihânesi son postnişini Ahmed Remzi Akyürek Dede sayesinde ihtidâ etmiş ve daha sonra da celvetî Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nın müridlerinden olmuş. Vefâtında Ortodoks Kilisesi papazlarının kendisini Rum Mezarlığı'na gömmemeleri için Neyzen Niyâzi Sayın'ın babası baş komiser Ömer Hulûsi Bey'e (1889-1946) müracaat ederek öldü-ğünde kendisinin papazlara teslim edilmemesini ve naaşının da Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nın hazîresine gömülmesini vasiyet etmiş. Kendisi hâlen bu hazîrede Fatma Hanım Sultan Türbesi'nin karşısındaki Kâzım Paşa'nın kabrinin yanında gömülüdür, fakat mezar taşı [herhâlde bu

de doğan kızlara mutlakā Zeynep ve oğlanlara da mutlakā Kâmil göbekadı konulurdu.

Loğusalık 40 gün sürer, bu süre zarfında loğusa sokağa çıkarılmaz ve odada da yalnız bırakılmazdı. Loğusa yatağının başında sırmalı kadife kesesi içinde Kur'ân asılı durur; yastığın altında da özel "*Loğusa Muskası*" bulunurdu. Ziyârete gelenler hediyelerini takdîm ederken: "*Maşâallâh, fe tebârekallâhu-l ahsenü-l hâlikiyn. Tebrik ederim kızım. Allâh analı babalı, dedeli tayalı etsin! Zâtına mutî kul, Peygamber'ine hayrlı ümmet kulsın! Senin de sütün gür olsun, evlâdım*" diye dua ederler, yeni doğana bakarak da, Besmele çektikten sonra Kalem sûresinin "nazar âyetleri" diye bilinen: "*Ve in yekâdulleziyne keferû leyuzlikûneke bi ebsârihim lemmâ semî'uzzikre ve yekûlûne innehu lemeccnûn. Ve mâ hüve illâ zikrûn lil âlemiyn*" şeklindeki 51. ve 52. âyetlerini okuyup çocuğun üzerine üflerlerdi. Misâfirlere baklava biçimindeki "*Loğusa Şekeri*"nden yapılmış *Loğusa Şerbeti* ikrâm edilirdi. Loğusa şekeri: şeker, karanfil esansı, tarçın ve kırmızı gıdâ boyasından yapılır; şekercilerde ve attârlarda satılırdı. Bu şerbet sıcak içilirdi. Şimdilerde, yaz günlerinde, bunu buzlu olarak da ikrâm ediyorlar.

defin için Bakanlar Kurulu kararı alınmamış olduğundan olsa gerek] yoktur. Eftîmîyâdis Efendi, vefât etmeden hemen önce, kızkardeşlerine müslüman olmalarını vasiyet etmiş. Kızkardeşleri ağabeylerinin vasiyetine uyarak müslüman olmuşlar; ve ebe olan büyüğü Androniki hanım Sâdiye, küçüğü de [acabâ eski ismi Eleni miydi? İyi hatırlayamıyorum] Enise adını almış. Ebe Sâdiye Hanım pek hâzik bir ebe idi. Üsküdar'da binlerce çocuğun ve bu arada ağabeylerimin, benim, yengem Birsan hanımın (doğ. 1935) ve oğlu yeğenim Abdullâh Ahmet Refik'in (doğ. 1958) ve büyük kuzinim (rahmetli) Meliha Dedeoğlu hanımın (1923-2000) oğlu Prof. Dr. Mehmet Semih Dedeoğlu'nun (doğ. 1947) doğumunu da o yaptırmıştır. Enise hanım ise pek güzel, alımlı ve edâlı bir hanımdı. İkinci evliliğini babamın arkadaşı Alâeddin Bey ile yapmıştı.

Üsküdar Balıkçıları

Üsküdar'ın itinin, kopuğunun, serserisinin, esrarkeşinin ve meczûbunun dahî bu beldeye mahsûs bir edebi, nezâketi, hakkâniyet duygusu ve nâmûsu vardı. Balaban semti ve Balaban kahvehâneleri, bizim konağın arkasına tesâdüf eden ve önemli bölümü esrarkeş olan balıkçıların ve "boş gezenin baş kalfası" tâbir edilen kimselerin yeri yurduyd.

Doğancılar Caddesi'nin bitiminde, Üsküdar vapur iskelesi istikâmetine dönüldüğünde, Balaban Baba⁷⁸ hazîresinin de bulunduğu ufak meydanlıktan genç ya da yaşlı bir hanımefendi geçecek olsa bütün bu bitirim takımı, bu hanımı, mevcûdiyetleri dolayısıyla dahî rahatsız etmemek ve göz göze gelmemek için ya yan sokaklara çekilir ya da sigaralarını söndürerek veyâhut da hiç değilse arkalarına saklayarak edeben sokağa yan dönerlerdi. Hey gidi günler hey! Üsküdar'da herkes kendine küfüv⁷⁹ olanla ülfet eder, diğerlerine karşı ise pür edeb kesilirdi.

Üsküdar'ın o kendine has çalımı, bıçkın ama efendi balıkçıları bile mâzîde kaldı. Üsküdar'da Mimar Sinan'ın tasarımından çıkmış üç câmiden biri olan Şemsipaşa Câmi'i'nin⁸⁰

⁷⁸ Bk. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, 1. cild, s. 116-119, Üsküdar Belediyesi Yayınları 2001.

⁷⁹ Küfüv ya da küfv: Hem sosyal açıdan, hem de edeb ve görgü bakımından denk.

⁸⁰ Üsküdar'da Mimar Sinan'ın tasarımından çıkmış üç câmi: 1) Mihrimâh Sultan Câmi'i (açılışı 1548), 2) Şemsipaşa Câmi'i (açılışı 1580) ve 3) Vâlide-i Atik Câmi'i'dir (açılışı 1589). Mescid mesâbesindeki küçük Şemsipaşa Câmi'i, diğer câmilerin aksine, üstüne nâdiren kuş konması sebebiyle halk arasında "Kuşkonmaz Câmi'i" adıyla mâruftur. İnkâmet ettiğim yerin tam karşısında olması dolayısıyla altmış küsur sene boyunca rasad ettiğim bu câminin minâresinin balkonuna ve kubbesi ile minâresinin alemlerinin üstüne 11 Ağustos 2003 târihine kadar ancak iki kere martı ve dört kere de güver-

[ya da halkın takmış olduğu isimle "Kuşkonmaz Câmii"nin] önünde kuşluk ve ikinci vakitleri 4-çifte iki büyük balıkçı kayığı, karşı komşumuz Sâlih (Çeliksi) Reis'in⁸¹ riyâsetinde, büyük balık ağlarıyla voli çevirirlerdi⁸². Voli genellikle 6-7 kulaç derinliğindeki bir ağ aracılığıyla çevrilirdi. Ama sene- de yalnızca birkaç gün ve o da lodos havada, balığın özel- likle pek bol olduğu günlerde 18 arşınlık ağ kullanılırdı. Bu ağ çekmek için Sâlih Reis'in tayfasının gücü yetmezdi. Hem gerekli bilek gücünü sağlamak üzere adam celbetmek ve hem de bu istisnâî volilere bir coşku katmak için Üskü-

cin konduğunu müşâhede edebilmişim. Fakat 11 Ağustos 2003 târihinde, saat 17.00-17.35 arasında, beş karganın türlü pikeler ve şaklabanlıklarla câminin alemlerine, kubbesine ve minâresinin balkonuna müteaddid kere- ler konduklarını hayretle gördümdü.

⁸¹ Sâlih (Çeliksi) Reis (vef.1935) pek edebli bir zâtmış. Mahalleye girdiği zaman başını hiç yukarı kaldırmazmış. Zevcesi Hidâyet hanım (vef. 1928) ise pek muhterem ve sabırlı bir hanımefendiymiş. Kızı Aliye Hanım (vef. 1938) annemin pek sevdiği bir arkadaşıydı. Oğulları Şükrü (1920-1994) ve Fethi (doğ. 1924) babalarının vefâtından sonra bir müddet baba mesleğini sürdürdüyse de daha sonra şoförlüğü tercih ettilerdi. Sâlih Reis'in mâiye- tinde 20 kadar balıkçı vardı. Bunların iâşe ve ibâtesini de yüklenmişti. Bu balıkçılar bizim konağın bahçe duvarının ötesinde kalan bir büyük dut ağa- cını da destek alarak kurmuş oldukları kalın direklerden oluşan büyük bir iskele üzerinde ağlarını kuruturlar ve bu arada da tâmir ederlerdi. Sâlih Reis'in iki katlı evi Doğancılar Caddesi 17 numarada, bizim konağın tam karşısındaydı. Bu evin yerine Fethi Çeliksi'nun inşa ettiği 6 katlı apartıma- nın 3. katında Uncular Caddesine nâzır tarafındaki 55m² lik bir daîrede 1979-1986 arasında kirâcı idim.

⁸² "Voli" kelimesi dilimize Rumca'dan geçmiştir. "Voli çevirmek" ise bü- yük balık ağını, iki balıkçı kayığı aracılığıyla, olabildiğince geniş bir daire hâsıl edecek şekilde denize yaydıktan ve bunun iki ucunun karaya ulaştırıl- masından sonra da her bir ucun bir balıkçı takımı tarafından çekilip ağıın *cep* tâbir edilen kısmında toplanmış olan balıkların karaya alınması demek- tir. Reşat Ekrem Koçu (1905-1975) *İstanbul Ansiklopedisi*'nde, Boğaziçi'n- de dördü Üsküdar'da olmak üzere 64 voli yeri bulunduğunu kaydetmektedir.

dar'ın "Selâmsız" semtinden⁸³ celbedilen çingeneler⁸⁴ balıkçı kayıklarının burnunda yer alır; davul, dümbelek ve kırınta ile epeyi şamata kopararak Üsküdar ahâlisinin Kuşkonmaz Câmii rıhtımına akmasını temin ederlerdi.

Böylece ağı çekmek için yeterince adam toplanmış olurdu. Ağı çekerken dâvûdî sesli bir çığırtkan milleti coşturmak için: "Olsaydı şimdi..." diye bağırır; buna bütün hâzırûn "Hey Allâh!" diye karşılık verirdi. Çığırtkan: "Bir baba hindi" diye devâm eder, hâzırûn "Hey Allâh!" diye nakaratı yapıştırırdı. "Pilâv da zerde" nidâsı hâzırûnun gene "Hey Allâh!" nakaratına mazhar olur; "Kaşık da nerde?" ve gene "Hey Allâh!". Arkasından "Aman da kozma!"⁸⁵, gene "Hey Allâh!" ve akabinde "Ayakları bozma!" ve gene hâzırûnun cevâbı olarak "Hey Allâh!" gelirdi. Bu safhadan sonra neş'e artar ve, aynı minvâl üzere her seferinde gene hâzırûnun "Hey Allâh!" nakaratının araya girmesiyle, karşılıklı atışmalar, dokundurmalar gırla gider ve voli neş'e, dostluk ve muhabbet içinde son bulur; balıklar da rıhtıma alınmış olurdu.

Her volide, mevsimine göre yüzlerce kilo balık çıkardı. Bunlar genellikle: kolyoz, uskumru, istavrit, izmarit, sardalya, çinekop, lüfer, kefal, levrek, mezgit, kaya balığı, pa-

⁸³ "Selâmsız" bir galat-ı meşhurdur. O semtte ikâmet eden çingenelerin pek selâm vermek âdetleri olmadığından halk arasında bu isimle anılmaktaydı. Asıl adı o semtteki mahallelerin kurucusu ve Celvetî Tarikatı'nın büyüklerinden Şeyh Selâmî Ali Efendi'ye (vef. 1692) izâfeten "Selâmî Ali Mahallesi"dir.

⁸⁴ Ay, pardon! Acabâ, "out" (!?) olan *çingeneler* yerine, "in" (!?) olan yeni "trend"e (!?) uygun olarak (büyük harfle) "Romanlar" mı demeliydim?

⁸⁵ Kozmak: Tozmak, yâni gezinmek'den kinâye. Toparladığı balıklarla ağırlığı gitgide artan voli ağını rıhtıma çekerken herkesin yere çok sıkı basması, ayağını oynatmaması ve kaydırmaması gerekirdi.

lamut, barbunya, karagöz olurdu. Arada sırada kırlangıç, dil balığı, tekir, zargana, vatos, rina⁸⁶, yengeç, iskorpit, trakunya, ahtapot, mürekkep balığı, torik, köpekbalığı yavrusu ve keler⁸⁷ dahî çıkardı. Pek nâdir olmak üzere ağlara sudak takıldığı da olur, bu da balıkçıları hayrete ve sevince gark ederdi.

Ağdan çıkarılan vatoslar ve rinalar çok çırpınırlardı. Bunların ince uzun kuyruklarının darbeleri fevkalâde kuvvetli ve tehlikeli olurdu. Böyle bir darbe yemekten balıkçılar bile korkar, hazır bulunanları uyarır ve hemen bir ufak balta ile kuyruğunu keserlerdi.

Bu ağların karaya çekilmesi, balıkları ve çırpınışlarını hayranlıkla seyreden civâr sâkinleri, balıkların ayıklanıp kasalara ve çevalyelere⁸⁸ dizilmesi, bir kısmının tek ya da çift atlı arabayla Üsküdar Çarşısı'na, bir diğer kısmının kıçtan takma motorlu sandal ile Haliç'deki Balıkhâne'ye⁸⁹ sevke-

⁸⁶ Rina: Şeklen vatosu andıran, ama vatosun aksine etinin lezzeti olmayan, köpekbalıkları fasilesinden bir balık türü.

⁸⁷ Keler balığı: Eti lezzetli olan, derisi dericilikte ve ciltçilikte kullanılan 1-2 metre uzunluğunda köpek balığı çeşidi.

⁸⁸ Çevalye (*çavalya* yahut *çavela* da denir): Balıkçıların balıkları muntazam bir şekilde dizip sergilemek üzere kullandıkları, çapı bir metreden biraz fazla, beş parmak kalınlığındaki dik kenarının bir ya da birbuçuk karışlık bir kısmı, tâzeliklerini korumak için ara ara deniz suyu ile sulanan balıkların suyunun dışarı akması için eksik olan, tahtadan dairesel tepsiye delâlet eden ama etimolojisi bilinmeyen bir terim. Çevalyeler balıkçı dükkânlarında, suyun rahat akması için, yatay değil 10-15 derecelik bir eğim ile dizilirlerdi. Bu kelimenin etimolojisi bilinmemektedir.

⁸⁹ XX. yüzyılın başlarında İstanbul Balıkhânesi'nin müdürlüğünü yapmış olan Karakin Deveciyan Efendi'nin (1886-1964) kaydettiğine göre Balıkhâne'ye her gün yaklaşık 80 çeşit balık gelirmiş. Bu zâtın 1915 târîhli ve bütün resimlerini kendisinin çizmiş olduğu *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık* başlıklı muazzam ansiklopedik eseri Aras Yayınları tarafından 2006 yılında ye-

dilmesi ve geri kalanın da mahallenin fakir fukarâsına dağıtılması üsküdarlılar için başlıbaşına bir temâşâydı. Bunlar da yok artık.

Voliden önce sâhildeki "*Reji*"⁹⁰ [İnhisarlar İdâresi] binâsıyla Şemsipaşa Câmii arasında kıyıdaki arsaya çekilmiş balıkçı kayıklarının denize indirilmesi de voliden sonra karaya çekilmesi de ilgi çeken ve herkesin, gücü nisbetinde kol kuvvetiyle, gönüllü olarak iştirâk ettiği olaylardı.

Kuşkonmaz Câmii'nin nihâsının altında, denizin içinde kalan bir kovuğa sığınmış baba, ana ve bir çocuktan müteşekkil bir fok balığı ailesi bile vardı. Aynısı mıydı bilemem, ama benzer bir fok ailesinin Beykoz sularında da görülmüş olduğu söylenirdi. Bir müddet sonra, herhâlde tedricen artan kirlilikten tedirgin oldular ki ortadan kayboldular.

Paşalimanı'nda, Şemsipaşa'da, Salacak'da tenezzühe çıkanların ya da Üsküdar İskeleyi'nden vapura binenlerin karabatakların pike yaparak denize dalıp koca bir balığı yiye yiye su yüzüne çıkmalarının ya da yüzerken birdenbire dalıp da 300 metre uzakta zuhur etmelerinin arz ettiği temâşâyı es geçmeleri mümkün değildi. Vapurlarda hareket saatini bekleyen çocuklar da aralarında denize dalan bir

niden yayınlanmış bulunmaktadır. Bu kitapta 1911 yılında Balıkâne'ye gelmiş olan toriklerin sayısının 6.330.000 (!) adet olduğu kaydedilmektedir.

⁹⁰ Kapitülasyonlar devrinde fransızların tütün üzerindeki imtiyazlarının kurumsal adı "*Reji İdâresi*" idi. Kapitülasyonlar kalkuktan sonra tütünün yönetimi millî bir kuruluşa, daha sonra Tekel diye anılacak olan, İnhisarlar İdâresi'ne geçti. Fakat halk uzun süre tütün depolarından ve tütün işleme yerlerinden hep "*Reji*" diye söz etti. 1935 yılında inşâ edilip de 1985 yılında yıktırılan Reji kompleksi: tütün deposu ile sâhildeki tütün işleme binâsı ve lojman olmak üzere üç binâ idi. Sâhildeki bu binâların yerinde Sultan Abdülmecid devrinin Kaptan-ı Deryâ'larından Mehmet Ali Paşa'nın (1813-1868) yalısı bulunmaktaymış.

karabatağın ne kadar uzakta değil, fakat hangi doğrultuda tekrar gözükeceğine dâir bahse girerlerdi.

Martılara gelince, bunlar şimdilerin iyice besili azman martularına nisbetle hem cüssece daha küçük ve hem de sayıca çok daha azdılar. Nedense bugünküler kadar şamatacı da değillerdi. Onlardan 20-30 kadarının iri dalgalı sâkin bir lodosta, kendileri hareket etmeksizin geniş dalgaların hareketiyle bir aşağıya inip bir yukarı çıktıklarını, Kuşkonmaz Câmii'nin rıhtımının açıklarında görmek insana, nedense, derin bir sükûnet hissi telkin ederdi. Üsküdar'da bugüne oranla kargaların sayısı da daha azdı. Ve hayrettir, o zamanlar yeterli ve çeşitli gıdâ bulamadıklarından mıdır nedir, tüyleri bugünkülerinki kadar parlak da değildi⁹¹!

Buna karşılık, Üsküdar'da evlerin bahçelerinin ortadan kalkıp da bütün alanların bahçesiz apartıman yığınlarına dönüşmelerinden beri, çocukluğumdaki başımızın belâsı sansarların, sevimli kirpilerin, koca gözlü baykuşların, yarasaların, ateş böceklerinin, tesbih böceklerinin, uğur böceklerinin, salyangozların ve solucanların nesli de artık tükenmiş bulunmaktadır. Eskiden bahçelerde telâşlı gidiş gelişlerini seyrettiğimiz karıncalar ile sıcak günlerde duvarların üzerinde kendilerinden geçen kertenkeleler ise artık pek çok apartıman dâiresinin dâvetsiz ve müziç misâfirleri oldular. Heyhât, ne acı! Çocukluğumda ve gençliğimde Üsküdar'ın müteber misâfirleri olan kırlangıçlar ve leylekler de artık bu beldeye itibâr etmez, uğramaz oldular. İmrahor Câmii'nin yanındaki o anıt çınar her yıl tepesine yuvalarını

⁹¹ Bugünlerde balkonuma konup da benimle cilveleşen kargaların tüyleri siyah, gri, lâciverd ve koyu нефтinin farklı tonlarını kapsıyor. Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Gel de Çık İşin İçinden*, 5. baskı, s. 6-16, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

kuran leylekleri beyhûde yere bekliyor!

Leyleklerin gelişi de gidişi de yalnızca Üsküdar'ın çocukları için değil herkes için kaçırılmaması gereken bir temâşâ olurdu. Çocuklar leylekleri görür görmez, hep bir ağızdan: "*Leylek, leylek havada/Yumurtası tavada/Çağır gelsin, et yesin!/Et yemezse ot yesin!*" diye tekerlemeler söylerlerdi. O zamanlarda Üsküdar'daki yüksek ağaçlar, metrûk binâlar ya da harâbe hâlindeki mescitlerin yıkık minâreleri bunlara mesken olurdu. Halk bunları sever, bir kısmı bunların Mekke ve Medine'den geldiklerine inanarak leyleklere bir de *hacılık* izâfe ederdi. Çocukluğumda da, Tekirdağ köylerinde kadınların uzun kış gecelerinde vakit geçirmek için "Leylek oyunu" diye bir oyun oynadıkları anlatılırdı.

Ağabeyimin anlattığına göre, ben doğmadan önce 1930'ların başlarında olsa gerek, bir ağustos ayında leyleklerin İstanbul üzerinde gün ışığını karartacak kadar büyük bir toplantısı olmuş. Bir hayli uzun süren bu toplantıdan sonra leyleklerin tümü güney-batı istikâmetine doğru hareket etmişler. Ertesi gün leylekler ile kartalların Balıkesir üzerinde büyük bir savaşa tutuşmuş oldukları, Balıkesir ovasının kartal leşleriyle dolmuş olduğu, leyleklerin zâyiatının ise az olduğu haberi İstanbul'a ulaşmış. Birkaç gün sonra da leylekler yaralılarıyla İstanbul'daki yuvalarına geri dönmüşler. Halk erişebildiği yaralı leyleklere hem sağlık hem de beslenme açısından pek yardım etmiş.

Üsküdar'ın Çarşısı, Arastası ve Pazarı

Üsküdar Çarşısı'ndaki balıkçılar halkın pek düşkün ol-

duğu torikleri "*Hey maşşallāh! Deryâ kuzuları bunlar, deryâ!*", kalkan balıklarını "*Dişisi yok! Hepsi erkek bunların! Beykoz kalkanı, Beykoz*"⁹² ve kolyozu da "*Sarıyer'in kolyozuna gel!*" diye nidâ ederek satarlardı.

Bu balıkçılar arasında Râsim ve Badi Fehmi bütün üsküdarlıların sevgisini ve güvenini kazanmış pek dürüst, pek efendi kimselerdi. Dükkânları Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nin Merkez Karakolu ile Selman Ağa Çeşmesi arasında kalan bölümünde hemen hemen karşı karşıya idi. Ağzının tadını bildiği için lodos havada tutulmuş balık yemeyen Üsküdar eşrafı bunlardan balık almaya kalktıkları zaman, bâzen onları yavaş sesle: "*Efendim; bugün balıklarım size yaramaz. Lodos balığı bunlar. Birkaç gün sonra teşrif ediniz!*" diye uyarırlardı.

Çocukluğumdan ve gençliğimden beri Üsküdar'ın bâzı kesimlerindeki dürüstlük hissi o kadar geriledi ki buna dayanmak mümkün değil. 2000 yılında, Karacaoğlan Sokağı'nda, orkinos yavrusunu halka torik diye gagalayan⁹³ bir balık satıcısının bu yanlışını düzeltmek istediğimde, kendisinden: "*Aman be beybaba! Amma da tatava ediyorsun. Millet bunu böyle yutuyor. Tasası sana mı düştü?*" diye pek zârif (!) bir cevap aldım.

O yıllarda Üsküdar'da Eminönü'ne kalkan dolmuş motorlarının yanındaki rıhtımda mekân tutmuş olan balık satıcılarının bir kısmı Norveç'den ithâl edilen dondurulmuş liparileri, yâni uskumru azmanlarını, "palamut" ve

⁹² Kalkan balığının erkeğinin eti daha leziz olduğundan ve de dişisinden, epeyce miktarda işe yaramaz yumurta çıkmasından dolayı üsküdarlılar kalkan balığının dişisine rağbet etmezlerdi.

⁹³ Gagalamak: (Üsküdar argosunda) yutturmak; yâni, ilân edilenden farklı bir metâi bu farkı bildirmeden, hissettirmeden birine kabul ettirmek.

hattâ "tâze Şile palamudu" etiketleriyle teşhir etmekte ve kulak tırmalayan bir çığırtkanlıkla reklâm edip halka gagalamaktaydılar. Bunlarla kendi çapımda mücâdele ettim durdum. Kendilerine takdîm ettiğim bütün açıklamalara rağmen aldığım cevap: "*Sen keyfine bak Efendi Baba! Halk bunu palamut diye biliyor; palamut diye alıyor*" oldu. Bu câhil satıcılar palamutun bollaştığı zamanlarda bile, yanyana koydukları, ithâl malı Norveç liparisi ile hakikî palamut çevalyelerinin etiketlerinde (aradaki şekil renk ve büyüklük farklarına rağmen) gene "Şile Palamudu" diye yazmaktaydılar. Ayrıca bir dostum tezgâh arkasında satıcıların bayat palamutların solmuş da beyaza çalan galsemelerini yağlı boya ile kırmızıya boyamakta olduklarını görmüş olduğunu bana hayret ve dehşetle anlatmıştı. Bu durum, bu esnaftaki katmerli cehâleti ve meslek ahlâkı zaafını bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Neyse ki Marmaray Projesi başladı da bu sahtekâr gürûha orası boşalttırıldıydı.

Çocukluğumun ve gençliğimin Üsküdar esnâfının zerrâfeti, edebi ve uslûbuyla mukâyeseye bir zemin teşkil etsin diye 1997 Haziran'ında bir hafta arayla Üsküdar esnâfıyla aramda geçmiş olan şu iki konuşmayı misâl olarak takdîm ediyorum:

1. Bir manavdan 4 kg salatalık alırken, satıcının tezgâhın ardında hep kalın, sararmış ve eğribüğü salatalıkları soğuşturması karşısında: "*Beyefendi oğlum; senden, salatalıkların hepsini şu önde mostralık olarak dizdiğin ince fidan gibilerinden seçmeni isteyemem. Ama hiç olmazsa onlardan da birkaç tâne koysan*" diye serzenişte bulunmama satıcı birden celâllenecek: "*Sen de amma şamata yapıyorsun be beybaba! Alt tarafı, kilosunu 40 liradan (kırkbin lira demek istiyor) hıyar alıyorsun. Beğenmiyorsan git de 150'liğinden al!*" diye celâllenip salatalıklarla-

rı tezgâha gerisin geriye boşalttı ve bana arkasını döndüdü.

2. Rahmetli kayıncı Zeynep hanım için damga pulu gerekmişti. Üsküdar'ın tek damga pulu satan dükkânından 480.000 liralık pul aldım. Hava sıcaktı. Pulları cebime koysam buruşur, cüzdanıma koysam zamkları eriyip birbirine yapıştırdı. Satıcıya: "*Güzel evlâdım; acaba bunları sarmak için bir ufak kâğıdınız bulunur mu?*" diye sorduğumda, TV dizilerinin türkçe dublajlarındaki diksiyon ve edâyı aratmayan bir uslûp ve zerâfette (!) aldığım cevap: "*Benim size kâğıt vermek gibi bir zorunluluğum yok!*" oldu.

Üsküdar'da, çarşının Atlas Sokağı bölümünde, Çengelköyü bostanlarında yetişen salatalıklar "*Çengel'in bâdemi bunlar!*", kıvırcık salatalar "*Hey babam! Kıvırcıklarım kıvır kıvır*", mârullar "*Langa'nın⁹⁴ mâruluna gel!*", sırık domatesleri "*Kokusuna kurban olduğum sırık domatesi! Şifâ kaynağı bunlar, şifâ!*", çilekler "*Arnavutköyü'nün Osmanlı Çileği; kokusu bile her derde devâ!*", Adapazarı karpuzları "*Kesmece bunlar, kesmece! Kabağına para yok!*", topatan kavunları "*Lâtilokumu Hasan Alptekin'de⁹⁵ arama! Lâtilokum: bunlar!*", armutlar "*Armut dediğin böyle olur. Hey babam hey! Mustâbey armuduna gel!*"⁹⁶, limonlar da "*Çaya, çorbaya, bayılana limon!*" çığırkanlığıyla

⁹⁴ Langa: Çocukluğumda Yenikapı'da bostanlarıyla meşhur bir semt. Bu bostanlarda yetiştirilen mârullar Üsküdar'da yetiştirilenlere nazaran hem daha büyük ve hem daha gevrek ve daha da sulu olurlardı. Bu kelime ilk kez XII. yüzyılda kullanılmaya başlanan *Vlanga* kelimesinden gelmekte olup eski Rumca'da "dışarı" anlamındadır. Bu semte, Bizans surlarının dışına taşan bir semt olması dolayısıyla *Vlanga* denilmiştir.

⁹⁵ Şekerci Güzeli diye bilinen Hasan [Alptekin] Efendi'nin (1892-1944) şekerci dükkânı Hâkimiyet-i Milliye Caddesi ile Atlas Sokağı'nın kesiştiği yerde sağdaki köşe başında idi.

⁹⁶ O zamanlarda piyasada bir yanı pembemsi, diğer yanı sarımsı yeşil olan nefis kokulu ve lezzetli Mustâbey armutlarından başka armut zâten yoktu.

pazarlanırdı.

Çocukluğumda Üsküdar'da Bülbülderesi'nde, Yeni Çeşme semtinde [*Ahmediye Meydanı* ve civârında], Çavuşdere-si'nde, Şemsipaşa'da, Ayazma'da, Nuhkuyusu'nda, Kuzgun-cuk'da, Beylerbeyi'nde ve Çengelköyü'nde bostanlar vardı. Bülbülderesi ve Çavuşdere-si vâdilerindeki büyük bostanla-rın yeşilliği göz alabildiğine uzanır giderdi. Bu bostanların bilhassa kıvırcık salataları, lâhanaları, pırasaları, karnıba-harları ve ıspanakları pek lezzetliydi. Çengelköyü'nün sırk domatesinin ve "*Çengelköyü Bâdemi*" diye şöhret yapmış olan salatalıklarının râyihâsını ise hâlâ ararım. Rahmetli an-nem konağımızın giriş katındaki mutfağında akşam yeme-ğinin salatasını hazırlarken ben yeni dilinmiş salatalığın ve domatesin kokularını konağın üçüncü katında bâriz bir bi-çimde duyar ve teşhis ederdim.

"Çengelköyü Bâdemi" az kavisli, nisbeten kısa boylu ama biraz tombalakça ve beyaza çalan tırşe renkli kaygan ka-buklu olurdu. Sonradan verimi fazla diye İsrâil'den ithâl edilen ve Çengelköyü Bâdemi'nin "*köküne kibrit suyu ekmiş olan*" salatalık tohumu bugünün tatsız-tuzsuz, kokusuz, koyu neftî kabuğu pütürlü salatalık azmanlarını; İtalya'dan ithâl edilen domates tohumları da verimi artsın diye hor-monlanmış, çiğ ciğer gibi lezzetsiz, kokusuz, acâyib şekilli domatesleri evlerimize soktu⁹⁷.

Gene aynı yüksek verim endîşesiyle Avrupa'dan ithâl edilen çilek tohumları da pembe beyaz renkli, ufak ve lâtif

⁹⁷ Bugünlerde Çengelköyü'nde çarşı içinde ya da Kuleli Caddesi'nde el arabalarında "*Çengelköy Bâdemi*" diye satılan bir parmak uzunluğundaki körpe salatalıklar da İsrail tohumlarından Yalova'da yetiştirilmiş olan sala-talıklardır; Çengelköyü ile hiçbir alakası yoktur.

mi lâtif kokulu Osmanlı Çileği'nin târihe karışmasına sebep olduydu. Şimdi çarşılarda satılmakta olan tatsız, kokusuz, koyu ciğer rengindeki hormonlu çilek, çocukluğumda aynı tad ve görünümdeki Bursa Çileği ya da üsküdarlıların de-yimiyle "Ayı Çileği"nin azmanıdır. Bu, Osmanlı Çileği'nin yarı fiyatına satılırdı da kimse itibâr etmezdi.

Atlas Sokağı'ndaki dükkânlarda yumurtalar bugünkü gibi yarım ya da bir düzine yumurta ihtivâ eden viyollerin⁹⁸ içinde değil, yaklaşık 200×100×20 cm ebâdında "tabut" denilen oldukça cesim ve de ağır tahta ambalâjlarda saman içine yerleştirilmiş olarak taşınır ve dâimâ "Çok tâze, günlük köy yumurtası geldi" iddiasıyla satılırdı. Bir tabutta 300 kadar yumurta bulunurdu. Mahalle bakkallarında ise yumurtalar gene samanların arasında fakat 40-50 kadar yumurta ihtivâ eden sepetlerde satılırdı. Çocukluğumda, 1930'ların sonuna doğru, yumurtanın tânesi 10 paraydı⁹⁹.

Gençlik yıllarımda yıktırılmış olan Üsküdar Arastası¹⁰⁰ ise aslında aydınlık yoksunu, yaklaşık 80 metre kadar uzunlukta, 6-7 metre yüksekliğinde bir çeşit kapalı çarşıydı. *Ke-resteciler Sokağı*'na bakan kapısının solunda, sonradan ilâve edilmiş olan ve tahtadan bir merdivenle tırmanılan ahşap bir sünnetçi (!) kabinesi bulunduğunu hatırlıyorum. Gerek Arasta'daki gerekse civârındaki derme çatma ufak barakalarda ya da açık sergilerde, kullanılmış envâ-i çeşit eşyâ satan esnâ-

⁹⁸ Viyol: Atık karton ve mukavvalardan üretilen, sadmeye dayanıklı, alt ve üst iki parçadan oluşan yumurta koruma kabı. Sebze ve meyve için viyoller ise farklı plâstikler kullanılarak da yapılmaktadır.

⁹⁹ 40 para = 1 kuruştı.

¹⁰⁰ Arasta: Farsça "ârâste" sözünden gelmekte olup etimolojik anlamı "ordu pazarı"dır. İstanbul'da hâlen bir tek restore edilmiş olan Sultanahmet Arastası kalmıştır.

fa "Bitpazarı"¹⁰¹ esnafı" denirdi. Arasta'da, ayrıca, koltuk ve kanape takımlarını tâmir edenler de bulunurdu. Arasta'nın içi keskin bir rutûbet ve is kokusuyla mülevvesti. Oradan her geçişimde, esnâfın gün boyu bu kokuya nasıl tahammül ettiğine hayret ederdim. Esnâfı dürüst ve güvenilir esnâftı ama çocuklar da hanımlar da bu loş dehlizi bir ucundan diğer ucuna kadar refâkatsiz katetmeyi nedense pek istemezlerdi.

Arasta yıkıldıktan ve Yeni Câmi'nin civârı düzenlendikten sonra Bitpazarı esnafı bu câminin Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'ne açılan kapısının karşısına, bugünkü Belediye binâsının işgâl ettiği alana taşındıydı. Belediye binâsının inşâ edilmesinden sonra da esnaf bu binânın arkasında ve yanındaki dükkânlara sıkışmak zorunda kaldı.

Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın (1637-1695) *İstanbul Tarihi* adlı eserinden¹⁰² öğreniyoruz ki Üsküdar'ın meşhur "Cumâ Pazarı", o târihlerde, Mihrimah Sultan Câmi önünde kurulmuş. Daha sonraları da 1918 tarihine kadar Doğancılar Meydanı'nda kurulan bu pazar, bu meydanın Doğancılar Parkı'na dönüştürülmesiyle, önce Uncular Caddesi'ne ve daha sonra da Tepsi Fırını Sokağı ile Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nın biraz ilerisine kadar Azîz Mahmûd Hüdâyî Sokağı'na nakledilmiştir. Üsküdar Pazarı yaklaşık bir yıldır artık "Cumâ Pazarı" değil "Cumartesi Pazarı" olarak ve Gündoğumu Caddesi'nin başlangıcı ile Emin

¹⁰¹ Bitpazarı: Aslı "Bayat" Pazarı'ndan bozma Batpazarı'dır. Halkın ağzında "Bitpazarı" olmuştur.

¹⁰² Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın *İstanbul Tarihi, XVII. asırda İstanbul* başlıklı eseri 1952'de Hrand Der Andreasyan tarafından Ermenice'den Türkçeye tercüme edilmiş, 1988 yılında Kevork Pamukciyan tarafından ikinci basımı yapılmış ve Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. tarafından yayımlanmıştır.

Ongan Sokağı [eski *Ehram Sokağı*], Esvapçı Sokağı¹⁰³ ve Şâir Nâilî Sokağı'na yayılmış bir şekilde kurulmaktadır.

Konaklılar çarşıdan genellikle haftalık alışveriş yaparlardı. Esnaf itibârlı müşterilerine ille de bir sabah kahvesi, bir çay ya da hiç değilse bir sigara ikrâm etmek isterdi. Bu arada da farklı dükkânlardan yapılan bu gibi yüklü bir alışverişi taşımak için çarşıda sıra bekleyen kâbil-i itimad kürd hammallardan biri de peylenmiş olurdu. Bu hammallar daha önce de tutulmuş olduklarından gidecekleri adresi bilirlerdi. Dolayısıyla bunlara refâkat etmek gerekmezdi. Alışverişini bitiren, hammalın [1940'lı yılların başında 10 ve sonuna doğru da 30 kuruş tutan] ücretini peşin olarak öder ve yapacağı başka işler varsa hammaldan ayrılırdı. Üsküdar'ın diğer ahâlisinin ekseriyeti de çarşıya pazara zembilleriyle çıkardı.

Zengini olsun, fakîri olsun eski üsküdarlılar ekmek dâhil gıda maddelerini bir başka kimse tarafından görülecek bir biçimde taşımamaya âzamî özen gösterirlerdi. Bir dükkânda ödeme yaparlarken de cüzdanlarının içinin görünmesini arzu etmezler ve parayı cüzdandan yüzlerini duvara dönerek çıkartırlardı.

Üsküdar'ın Kokuları

Sakın "Bir şehrin kendisine has kokuları da olur muymuş?" demeyin! Nasıl ki Marcel Proust'un¹⁰⁴ (1871-1922)

¹⁰³ Bu sokağın ismi Belediye'nin Üsküdar 2006 Plânı'nda da sokak tabelalarında da yanlış olarak "Esbapçı Sokak" diye geçmektedir.

¹⁰⁴ Marcel Proust: Fransız yazar. Yayımlı 1913 den 1927 ye kadar süren *Kayıp Zamanın Peşinde* başlıklı eseriyle ün yapmıştır. Bu eserde edebî eserin konusunun, günlük ve monden hayatın kısır akışının ötesinde, zihnin düşündüğü âlemin ebediliğini keşfetmek olduğu temasını işlemiştir.

içtiği bir çaydan aldığı şeftali lezzeti kendisini, çocukluğunun o zamana kadar bîgâne kalmış olduğu bâzı hâtıralarına geri götürmüşse, zaman zaman beni de alâkasız bir kokunun belli belirsiz idrâki baş döndürücü bir girdabın karşı konulmaz câzibesıyla birdenbire "Çocukluğumun Üsküdar'ı"na çeker.

Hiç unutmam, 1960'lı yılların ortalarında, külüstür bir otobüsle Gelibolu'dan İstanbul'a dönerken Keşan'da yemek molası verilmişti. Serdengeçti bir şoför sâyesinde âsâbımızın iyice törpülendiği bir yolculuktan sonra herkes bitkin perîşan, önünde mola verilen lokantaya giriyor iken burnumu gıdıklayan bir et kokusu birdenbire içinde bulunduğum ahvâli idrâkimden sildi süpürdü; beni, âdetâ tayy-ı mekân ve tayy-ı zaman ettirerek 1940'ların ortalarına, Üsküdar'da Merkez Karakolu'nun yanından Atlamataş'ına giden Karacaoğlan Sokağı'ndaki sakatatçı dükkânlarının önüne götürüverdiydi. Bunların özel camekânlarına henüz doldurmuş oldukları pişmiş koyun kellelerinden tüten buharların nefis kokusu ciğerlerimi doldurmaktaydı. Oysa Keşan'daki lokantada pişmiş kelle yoktu.

Şimdi Karacaoğlan Sokağı'nda gene sakatatçılar var; ama eskiden özellikle Selâmsız'ın, Bulgurlu Mescid'in ve Çavuş Deresi'nin fukarâ-i sâbirîninin et niyetine alabildikleri tek gıda olan pişmiş kelle ve onun nefis kokusu artık, kaldıysa, hâturalarda yaşıyor. Fukarâ-i sâbirînin sâde yağ ihtiyâcını karşılayan iç yağlarının insanı bayan kokusu da yok artık. Bunun yerini de "sağlığa yararlı" terânesiyle ama nelerle mülevves oldukları bilinmeyen margarin yağları, ya da sıvı yağlar almış bulunuyor.

Üsküdar'ın kaybolan kokularından biri de lodosta Şem-sipaşa-Salacak-Harem ekseninde ortaya çıkan iyot ve yo-

sun kokularının karışımı olan müstesnâ bir râyihadır. Üsküdar'ın denizi ve havası öylesine kirli ki artık, havadaki kirlilik herhâlde iyodu iyotluktan çıkarmakta; yosun da denizin kirliliği dolayısıyla eski sâfiyetini kaybetmiş bulunmaktadır.

Kuşkonmaz Câmii önünde voli çeviren balıkçı tâifesinin karaya çektiği ağlardan fıskıran envâ-i çeşit tâze balığın kokusu da unutuldu gitti. Onun yerini, bir süre, eski araba vapurunun rıhtımında dizili ve Norveç liparisini palamut, orkinos yavrusunu da torik diye Üsküdar'ın nev zuhur sâkinlerine rahatlıkla gagalayan balıkçıların tezgâhlarındaki içi geçmiş, hattâ kokuşmuş balıklarının ağır kokusu devraldıydı.

Gökgürültülü sağnaklı havalara refâkat eden, genzi yakan ozon kokusu da artık duyulmuyor Üsküdar'da. Şimşekler ve yıldırımlar sâyesinde oluşan ozonun havanın kirliliğine katkıda bulunan serbest radikallerden birine kimyasal olarak yapışıp tabîatını değiştirmesi o kendisine mahsûs kokusunu da ortadan kaldırıyor olsa gerek.

Özlediğim kokulardan biri de Eskihamam'ın¹⁰⁵ külhanında yakılan dişbudak ve meşe kütüklerinin sâkin bir havada mahallemizin üstüne hafif bir tül gibi yayılan kokusudur. Son zamanlarda bu hamamın külhanında yakılan gazete ve sâir kâğıtların kokusundan da, uçuşup balkonlarımıza yapışan kurumlarından da "*el aman*"! Buna karşılık, çocukluğumda hiç haz etmemiş olsam da, "Üsküdar Arastası'nın içine sinmiş olan o keskin rutûbet ve is kokusunu

¹⁰⁵ Eskihamam: Doğançılar Caddesi, Uncular Caddesi ve Darı Sokağı'nın kavuştuğu yerde, Nevşehirli Dâmat İbrâhim Paşa'nın 1728'de yaptırtmış olduğu çeşmenin karşısında kurulu, kadınlar ve erkekler için ayrı bölümleri bulunan, 15. yüzyılda Rûmî Mehmet Paşa Câmii'ne akar olsun diye inşâ edilmiş bir çifte hamam. Bulunduğu semte adını da vermiştir.

bile zaman zaman özlüyorum" desem, inanır mısınız?

Eskiden Üsküdar böylesine bitişik nizam beton yığınlarıyla dolu değilken, evlerin ve konakların sokağa bakan bahçe duvarlarından sarkan mor salkımların ve kezâ ley-lâkların bayıltıcı kokularını hatırlayan acabâ kaç kişi kaldı Üsküdar'da? Üsküdar'ın pekçok semtini mayıs ve haziran aylarında ılgıt ılgıt râyihalandıran o ıhlamur ağaçları nerede şimdi? İnanır mısınız, Halk Caddesi'nin üst kısmına Doğancılar semtine doğru, kısa zamanda büyüyüp iyi gölgelik veriyor diye Belediye tarafından dikilmiş ve gâlibâ 1960-1970'lerde gene Belediye tarafından sökülmüş olan aylan-dızların¹⁰⁶ o kerih kokusuna dahi hasretim ben!

Baharda konakların bahçelerinden yükselen şebboy kokuları, pencerelerin önündeki karanfillerin ve sardunya-ların kokularıyla cümbüş ederdi. Toygartepesi'nde Nec-meddin Okyay Hoca'nın ve Doğancılar Sümbülzâde Soka-ğ'ında Şekerci Güzeli Hasan Alptekin'in evlerinin civârın-dan geçenler, bu zâtların gülistanlarından yükselen gül ko-kularıyla mest olurlardı.

1935'den 1985'e kadar, Kavak (ya da Balaban) İskelesi ile Kuşkonmaz (*Şemsipaşa*) Câmii arasında yer almış olan İnhisarlar (*Tekel*) İdâresi'nin tütün işleme tesisleri arasında-ki beton yoldan geçerken genzimi yakmış olan tütün yap-raklarının o saf kokusunu şimdi acabâ kaç kişi hatırlayıp arıyor Üsküdar'da?

Ya aksi istikâmetteki, Kavak İskelesi ile Çöp İskelesi arasında kalan ve Anadolu'dan gelen büyük ve küçük baş hayvanların çatanalara bağlı mavnalarla Sütlüce mezbaha-

¹⁰⁶ Aylantız: Sedefotugiller (*Rutaceae*) familyasından, halk arasındaki adı *osuruk ağacı*; lâtince ismi *alanthus glandulosa*.

sına sevkedilmezden önce bekletildikleri açık ahırların ağır kokusunun hiç benim gibi bir özleyeni kaldı mı acabâ?

Üsküdar'da biz artık kavrulan kahvenin kokusuna dahi hasretiz. Nerede Uncular Sokağı ile Sâim Hoca'nın Attâr Dükkânı arasındaki Vâhid'in, Merkez Karakolu'nun karşı sırasındaki İhsan'ın, Moskof Fırını'na mücâvir Nûri'nin, Yeniçeşme'deki Avram'ın, Selman Ağa Câmiî'nin karşı sırasındaki ve Taşçıbaşı Kahvehânesi'nin karşısındaki dibekçilerin, Alptekin Pastahânesi'ne komşu Nedret'in ve daha birçoğunun dükkânlarından dışarı taşan mis gibi kahve kokuları? Şimdi artık hâlis ve tâze kahve içmek isteyenler Eminönü'de Mısır Çarşısı'nın arkasında ya Kurukahveci Mehmet Efendi'ye ya da Kahveci İhsan ve Mahdumları'na kadar uzanmak zorunda. Üsküdar'da kahve, tâzeliğini terkettiği ambalâjlar içinde kişiliksiz, "merhaba"sız, sohbetsiz, beşerî sıcaklıktan yoksun marketlerde satılmakta. Satışı da gördüğüm kadarıyla pek fazla değil; rağbet sanki daha çok "Nescafé"ye.

Sâim Hoca'nın "Attâr Dükkânı"ndan sonra Gülfem Hâtun Câmiî'ne giden Eski Mahkeme Arkası Sokağı'nın girişinin karşı köşesindeki leblebici ile şekerçi Zekeriyâ beyin dükkânının birkaç dükkân aşağısındaki leblebicilerin kavurdukları leblebinin kokusunun da bir başka revnâkı vardı.

Hasretini çektiğim kokulardan biri de: Ramazan'larda yumurtalı, sucuklu, pastırmalı ramazan pidelerinin Moskof Fırını'ndan, Merkez Karakolu'nun karşısındaki (sâhibi rahmetli Adnan Menderes'e benzeyen) Tepsi Fırını'ndan, Şekerçi Hasan Efendi'nin birkaç dükkân ilerisindeki bir başka Hasan Efendi'nin fırınından ya da Kadir beyin Ömer Kenan Eczâhânesi'ne bitişik Devecioğlu Fırını'ndan iftara yakın dışarı taşan, buram buram tüten kokusudur. Şimdi-

lerin Üsküdar'ında belki 10-20 misli sayıda fırın olmasına rağmen, bu kabil bir sipâriş almaya yanaşan fırın bulmak çok ama çok zor olduğu gibi alelâde pidelerin lezzeti de eskilerinin çok dînunda.

Üsküdar'ın bir daha geri dönmemek üzere kaybolmuş, hasretini çektiğim bir başka has kokusu da yaz aylarında Fıstıkağacı, İcâdiye, Bağlarbaşı ve Kısıklı semtlerine hâkim olan kekik kokusuydu. Büyük Çamlıca Tepesi'nin eteklerinde "*kır sefâsı*"na çıktığımız zaman bu râyihâyı derin nefeslerle ciğerlerimize doldurmak ne kadar da sarhoş ediciydi!..

"Üsküdar'ın mâzîde kalmış olan bu kokularının yerine ne gibi farklı kokular ikâme edildi?" diye sorulmasına karşıyım. Üsküdar'a bir zamanlar damgasını vurmuş olan *merhamet* ve *sehâvet* kanayan yaraların kaşınmamasını âmirdir.

Üsküdar'ın İskeleleri

Eski Üsküdar'ın iskelelerini kuş uçuşu gözden geçirecek olursak önce Şehir Hatları İşletmesi'ne ait: Kandilli, Vaniköyü, Çengelköyü, Beylerbeyi ve Kuzguncuk vapur iskelelerini zikretmemiz gerekir. Bunlar inşâ edildikleri târihlerden günümüze kadar yangın, vapurların çarpması, eskime, kapasite artışı sebepleriyle birkaç kere tâmir, restore ya da yeni baştan inşâ edilmişlerdir.

Sonra Paşalimanı'ndaki *Su İskelesi* gelir. Buradan, tanker vazifesi yapan ufak gemilere *Elmalı Bendi*'nin suyu basılarak Adalar'ın su ihtiyâcı karşılanırdı. Şimdi ise bu iskelelerin 80 metre kadar ilerisinde 1946 yılında yıktırılmış olan Hüseyin Avni Paşa yalısının rıhtımı Boğaziçi'ne sipâriş üzerine gezi tertipleyen büyük motorların yanaştıkları bir

yer olmuştur.

Üsküdar'ın bugünkü Şehir Hatları'na ait vapur iskelesi ilk defa XIX. yüzyılın ortalarında *Şirket-i Hayriye*¹⁰⁷ tarafından *Öküz Limanı* tâbir edilen mevki¹⁰⁸ bir mikdar doldurulup denizden yer kazanmak sûretiyle yaptırılmış ve târihinde dördüncü kez 1983 yılında yeniden inşâ edilmiştir. Bugünkü iskele 2663 m² tutarındaki alanıyla Boğaziçi'nin en

¹⁰⁷ Şirket-i Hayriye: 1854-1945 arasında Boğaziçi'nde yolcu ve yük taşımacılığı yapan anonim şirkettir. Bu şirket 15 Ocak 1945 gün ve 4517 sayılı kânûnla fiilen ortadan kalkmış, taşınır ve taşınmaz malları Ulaştırma Bakanlığı tarafından satın alınarak Devlet Denizyolları İşletmesi Genel Müdürlüğü Şehir Hatları Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

¹⁰⁸ P.Çuğuş İnciyan'ın (1758-1833) *18. Asırda İstanbul* (İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları No. 43, İstanbul 1976) isimli eseri *Öküz Limanı*'ni, hatalı olarak, "Kuzguncuk'a bitişik" olarak göstermekte ve bugünkü Paşalimanı'ndaki Abdurrahman Ağa Câmii ve müştemilâtını da *Öküz Limanı*'nda göstermektedir (sayfa: 133). Aynı hatâ Mehmet Nermi Haskan'ın 3 cildlik *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (Üsküdar Belediyesi, Yayınları, 2001) başlıklı eserinde de tekrarlanmaktadır. *Öküz Limanı*, Anadolu'dan gelen büyükbaş hayvanların Rumeli yakasına geçirilmek üzere bekletilip mavnalara yükletildikleri, Üsküdar Kavak İskelesi [Balaban İskelesi] ile şimdiki Üsküdar vapur iskelesi arasında tâ Karacaoğlan Sokağı'na kadar yüzyıllar boyu yavaş yavaş doldurulmadan önce ufak bir körfez olan mahallin ismi idi. Hattâ Mihrimah Sultan Câmii inşâ edildiğinde bile deniz bunun merdivenlerine kadar gelirmiş. 1960'lı yıllara kadar büyükbaş hayvanlar buradaki açık ahırlarda bekletilip, baytarlarca bir ön muayeneden geçirildikten sonra, mavnalarla Söğütçe/Haliç'deki mezbahaya gönderilmişlerdir. Bundan dolayı buraya *Öküz Limanı* denilmiş olması mümkündür. Fakat eski metinlerde bir de *Damalis Limanı*, *Damalis Burnu* gibi ibâreler de geçmektedir. *Damalis* eski Grekçe'de öküz demek olduğu gibi Bizanslılar da buraya *Damalis*, Kızkulesi karşısındaki şimdiki Şemsipaşa [ya da Üsküdar] burnuna da *Damalis Burnu* ve Kızkulesi'ne de *Damalis Kulesi* derlerdi. *Damalis*, Atina'lı generallerden Hares'in karısıdır; bir rivâyete göre Üsküdar'da ölmüş ve Kızkulesi'ne, bir başka rivâyete göre de Kızkulesi'nin karşısındaki sâhile gömülmüştür. Bütün bu yer adlarının bu kadının adından ve mezarının mahallinden mülhem olduğu da iddia edilmektedir.

geniş iskelesidir; bu kez tek katlıdır. Şimdiki konumunun mimarı Prof.Dr. Orhan Şahinler'dir. Kıyısındaki deniz derinliği 8,7 metre ve Galata Köprüsü'ne uzaklığı ise 3400 metre kadardır. Üsküdar İskelesi, üç ayrı vapurun yanaşmasına müsaade eden toplam 86 metre rıhtım uzunluğuna sâhiptir.

Çocukluğumdaki hâliyle bu iskele: yolcu çıkışı, I. ve II. mevki yolcu salonları, bilet gişeleri, tuvaletleri ve memur odalarıyla Boğaziçi'nin¹⁰⁹ en büyük iskelesiydi; hâlen de öyledir. Yolcu salonlarını ayıran paravananın ortasında her iki salona da hizmet veren büyük bir de büfesi vardı.

Annemle Köprü'ye [yâni Boğaz vapurlarının yanaştıkları Galata Köprüsü'ne] geçerken bu büfeden bana muhakkak "çukulata"¹¹⁰ ve küçük bir torba da nâne şekeri alınırdı. Beğendiğim çukulata altın lira şeklinde olardı. Bundan, içinde 6 ya da 12 adet bulunan ufak bir file dolusu alınırdı. Bir de gene yuvarlak fakat üstüste dizilerek kırmızı parlak kâğıtla silindir şeklinde ambalâjlanmış olan çukulata vardı. Çocukların aklını çelmek üzere icâd edilen ve *napoliten* denilen bir başka çeşit çukulata çeşidi de, ambalâjlı minik çukulataların iki sıra hâlinde üstüste dizilmiş olduğu çekmeceli ince mukavvadan bir kutu içinde bulunurdu. Bu son

¹⁰⁹ Şehir hatları vapurlarının yanaştıkları en büyük iskele hiç şüphesiz Kadıköy iskelesi idi ama bu Boğaziçi'ne değil Marmara bölgesine ait bir iskele olduğu için onu saymıyorum.

¹¹⁰ "Çukulata" tam İstanbul ağzına uygun bir terimdir. Buna italyanca "cioccolata"dan [*çiokkolâta* diye okunur] mülhem "çikolata" da denir ama Türkçe'deki ses uyumuna uymaz. Çocukluğumda İstanbul'un Beyoğlu, Osmanbey, Teşvikiye ve Nişantası'ndaki azınlıklar ve kendisini batılı zannedenler daha züppece bir tavırla buna fransızcasından mülhem "şokola" derlerdi. Türkçe'nin çağdaş beş büyük lûgatının dördü "çukulata" kelimesinde "çikolata"ya yollama yapmaktadırlar. Bunlardan üçü "şokola" kelimesini de türkçe'de geçerli bir kelime saymış bulunmaktadır.

iki çeşit çukolata da Nestlé¹¹¹ markasını taşırdı.

İskele, kışın, büyük bir kömür sobasıyla ısıtıldı. İskenin karaya bakan yüzünün önünde sol kenarı sağından daha kısa bir U şeklindeki pasajda, bilet gişelerinin gerek karşısında, gerekse sağ ve sol taraflarında: pastahâne, kahvehâne, terzi, lostra salonu, börekçi, tatlıcı, gazete báyii gibi dükkânlar vardı. Bu çarşının meşhurları Şirket-i Hayriye vapurlarının¹¹² içinde ve iskelelerinde büfecilik yapan arnavut Mazlum Ağa, berber Emin¹¹³ ve gazete báyii Baba Ahmet idi. Üsküdar İtfâiye Teşkilâtı da, Doğancılar semtinde Çakırcıbaşı Hasan Paşa Câmii'nin ["Doğancılar Câmii"nin] arkasına eski Safvetî Paşa Şabanî Tekkesi'nin yerine nakledilmezden önce, iskeleye bitişik bir binâyı işgâl etmekteydi.

Ben hâlâ Şirket-i Hayriye vapurlarında: "*Bayılana nâne, aylana limon; haysiyetli nâne şekeri!*", "*Her derde devâ kantaron yağı*", "*Diş ağrısına karanfil, romatizmaya kekik yağı*", "*Sünnet-i seniyye muktedirlerine*"¹¹⁴ *hacı yağı*", "*Ayakları üşüyene hâlis yünden örgü çorap*" âvazıyla kafa şişire şişire satış ya-

¹¹¹ Nestlé, kurulduğunda bir İsviçre firmasıydı. "Nest" Almanca "yuva, kuş yuvası" demektir. Nestlé ise yarı Almanca yarı Fransızca'dan türetilmiş bir kelime olup "yuvalı" anlamına gelmektedir. O zamanlarda Nestlé çukolatalarının ambalajlarının üstünde firmanın alâmet-i fârikası olarak, ilk bahışta kumru olarak da kırlangıç olarak da yorumlanabilecek bir kuşun bir yuva içindeki iki yavru kuşu beslemekte olduğunu gösteren bir resim vardı. Sonra nedense bu amblemi kaldırdılar.

¹¹² Hatırımda kalan Şirket-i Hayriye vapurları, baca numaralarıyla, şunlardır: 55 Bebek, 56 Göksu, 58 Nimet, 59 Kamer, 63 sütlüce, 64 Küçüksu, 65 Sarayburnu, 66 Boğaziçi, 67 Kalender, 71 Halâs, 72 Üsküdar, 73 Rumelika-vağı, 74 Altunkum, 75 Kocataş, 76 Sarıyer.

¹¹³ O dönemde Üsküdar'ın üç meşhûr Emin'i: Kemancı ve bestekâr Emin Ongan (1906-1985), Neyzen âmâ Emin Akgöze ve Berber Emin beyler idi. Üsküdar'ın külhâni delikanlıları bu zevâtan sırasıyla: Kel Emin, Kör Emin ve Badi Emin diye bahsederlerdi.

¹¹⁴ Muktedî: İktidâ eden, uyan, izleyen.

panları dahî özlemektedirim. Harb yıllarında acıbâdem kurâbiyesi niyetine fındıktan yapıp üstüne de bâdem yerine Arabistan fıstığı [*verfıstığı*] kondurulmuş kurâbiyelerin gene de "Acıbâdem kurâbiyesi, acıbâdem" terânesiyle vapurlarda satılmasına bile hasretim.

Daha sonraları bu satıcılar iyice profesyonelleşip Üsküdar halkının tahammül sınırlarını zorlayarak ve kırtâsiyeden mutfak eşyâsına, saatten tâmirat âletlerine, gece lâmbalarından çocuk kitaplarına varıncaya kadar akla ne gelirse dâimâ müziç bir teatral edâ ile pazarlayacaklardı. Bu ikinci dönem, dilencilerin ve sakat çocuklarını teşhir ederek acıklı hayat hikâyelerini "*metazori*" dinleten kadınların 15 dakikalık vapur yolculuğunu zehir ettikleri dönemdir.

Bu vapurlarda yolcuların ilgisini en çok çeken şey ise yunus balıklarının vapurla yarışmalarıydı. Bunlar senenin belirli zamanlarında, Üsküdar'dan kalkan hemen hemen her vapura genellikle sürüler hâlinde ve Kızkulesi açıklarından İstanbul limanının girişine kadar zıplaya zıplaya refâkat ederlerdi. Yolcuların bunları seyretmek üzere vapurun bir yanında toplanmaları vapuru tehlikeli biçimde yana yatırdığında da kaptan, vapurun aynı tarafında toplanmalarını husûsunda, yolcuları megafonla uyarmak zorunda kalırdı.

Bu vapurların ikinci katlarında, burun kısmında güçlü projektörler vardı. Geceleri bunlar vâsıtasıyla kaptanlar, bir başka deniz aracıyla çarpışmasına meydan vermeden, vapuru idâre ederlerdi. İkindiden sonra projektörden sorumlu kamarot bunların bakımını yapar ve gerekiyorsa içindeki *ark kömürleri*'ni değiştirirdi. Bu görevli, kışın hava şartlarından, projektörün arkasına monte edilen kalın cıdarlı bir çadır-kulübe sâyesinde korunurdu. Kışları bu projektörlerin huzmesi içinde kar tâneciklerinin oynaması ne

kadar da cezbederdi hepimizi. Şimdi bunlar da mâzî oldu!

Çocukluğumda ve hattâ gençliğimde bile Boğaziçi'nin suları o kadar temizdi ki gerek Üsküdar İskelesi'nde gerekse vapur Köprü'ye yanaştığı zaman denizin kumlu dibi ve de dipte yüzen balıklar berrâk bir biçimde görülürdü. Vapur Kızkulesi'nin yanından geçerken de orada denizin dibinin yüksekçe olması hasebiyle yolcular denizin kumlu dibini rahatça görebiliyorlardı.

Üsküdar Vapur İskelesi'nden Marmara Denizi yönünde 150 metre kadar ileride ise "*Araba Vapuru İskelesi*" bulunurdu. Bu iskeleden 80 metre kadar ileride "*Çöp İskelesi*" vardı. Onu tâkiben de Anadolu'dan gelen büyük baş hayvanların ilk veteriner muayenesinin yapıldığı açık hava ahırlarının önündeki iskele gelirdi. Bu iskeleden mavnalara yüklenen hayvanlar İstanbul Belediyesi'nin Sütlüce'deki mezbahasına sevkedilirlerdi.

1985 yılında Üsküdar'dan Harem'e kadar uzanan sâhil yolunun inşaatı esnâsında târihe karışan "*Kavak İskelesi*" ya da başka bir ismiyle "*Balaban İskelesi*" Üsküdar'ın en hareketli iskelesi idi. Eminönü'deki sebze ve balık hallerinden, Sütlüce Mezbahası'ndan ve sâir mahallerden Üsküdar esnafı tarafından mubâyaa edilen ticârî metalar birkaç güçlü hamlacının¹¹⁵ kol kuvvetiyle hareket ettirdiği, *pazar kayığı* denilen büyük kayıklarla bu iskeleye gelir ve buradan Üsküdar çarşısına dağıtılırdı. Daha sonra bu kayıkların yerini motorlu kayıklar aldıydı.

Ayrıca Marmara Adası'ndan gelen mermer blokları da, Tekirdağ'ında denizden çıkarılan kum da, Ağva'dan ya da

¹¹⁵ Hamlacı: Kürekçi.

Çatalca ve Demirköy'den getirilen meşe odunu da büyük mavnalarla bu iskeleye gelir ve bâzen tahliye işlemleri uzun sürdüğünden sıranın kendilerine gelmesini bekleyen mavnalar iskele civârına demir atmak zorunda kalırlardı. Bâzi geceler sabaha kadar çalışmak zorunda kalan bucurgatların ve cayraskalların âsab bozucu sesleri bizim konağa kadar gelirdi.

Balaban İskelesi'nden yaklaşık 50 metre kadar ileride İnhisarlar İdâresi'nin büyük ana binâsının rıhtımında da tütün taşıyan kosterlerin yanaşmasına yarayan özel bir iskele vardı. Bâzen bu iskeleye 3-4 kosterin¹¹⁶ birden yana yanaştıkları olurdu.

Daha sonra Anadolu Spor Kulübü'nün önündeki âhı gitmiş vâhı kalmış bir iskele gelir ve bunu da sırasıyla, kuş uçuşu yaklaşık 550 metre kadar sonra "*Salacak İskelesi*" ve 1500 metre kadar sonra da "*Harem İskelesi*" tâkip ederdi. Yakın zamanlarda eski Araba Vapuru İskelesi Üsküdar Sirkeci-Eminönü büyük dolmuş motorlarının iskelesi olmuştu. Marmaray Projesi kapsamında bu iskele de iptal olunmuştur.

Bugün bütün bu iskelelerden ayakta kalanlar Kandilli, Vaniköyü, Çengelköyü, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Üsküdar vapur iskeleleridir. Salacak vapur iskelesi târihe karışmış, Harem vapur iskelesi de Harem-Sirkeci araba vapuru iskelesine dönüşmüştür.

Son yıllarda Üsküdar vapur iskelesinin hemen yanıbaşında Paşalimanı'na doğru Üsküdar-Beşiktaş ve Üsküdar-Kabataş arasında işleyen, "Avrasya Deniz Taşımacılığı Turizm İşletmeleri İnşaat Sanayi ve Ticâret A.Ş. "nin 94

¹¹⁶ Koster: Kıyı limanları arasında seferler yapmak üzere inşa edilmiş 300 ilâ 4000 grostonluk küçük gemi.

ilâ 650 kişi kapasiteli, 8 ilâ 18 deniz mili hıza sâhip 40 adet "dolmuş motorları"nın iskelesi ile biraz daha ilerde İDO'nun [İstanbul Deniz Otobüsleri'nin] bir iskelesi bunlara ilâve edilmiş bulunmaktadır.

Şemsipaşa Semti

Kızkulesi istikâmetine doğru sâhili tâkib eden bir kimse önce eski Şemsipaşa Sarayı diye anılan ama aslı Şerefâbâd Sarayı¹¹⁷ olan eski bir sarayın Kuşkonmaz Câmii'ne mücâvir molozlarını, sonra Şemsipaşa Meydanı'nı ve onun öteki ucundaki Anadolu Spor Kulübü'nün binâsını arkasında bırakır bırakmaz 200 metre kadar ileride de, Hacı Ahmed Vesim Paşa (1824-1910) Konağı'nın¹¹⁸ önüne te-

¹¹⁷ Sultan III. Murad'ın gözde musâhibi ["Musâhib": Pâdişahların sözü sohbeti dinlenir, bilgili arkadaşlarına verilen lâkap. "Nedim" de denir] Şemsi Paşa tarafından Sultan'a hediye edildiği için "şerefli yer" anlamına gelen "Şerefâbâd" diye anılan bu sâhilsarayının [ya da başka bir deyişle Şerefâbâd Kasrı'nın] Mimar Sinan tarafından yapılmış Şemsipaşa külliyesinin bitiş târihi olan 1580 yılından bir müddet önce gene Mimar Sinan tarafından inşâ edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Bu saray, bahçeleri ve içinde kayık yüzdürülebilecek kadar büyük havuzu ile birlikte şimdiki Şemsipaşa Meydanı'nı Rûmî Mehmet Paşa Câmii'nin sınırına kadar kaplamaktaydı. Ayrıca kendine ait ve Şemsipaşa Külliyesi'ne mücâvir bir de iskelesi vardı. III. Ahmed ve II. Mahmûd zamanlarında büyük tâmirat görmüş, fakat iyice eskimiş olmasından ötürü 1869 yılında yıktırılmış olduğu rivâyet edilmektedir. [Daha fazla bilgi için Bk. Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar Boyu Üsküdar*, 3. cild, s. 1427-1433, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar 2001.]

¹¹⁸ Üsküdar Mevlevihânesi türbesinde medfûn olan, Osmanlı'nın son Kaptan-ı Deryâsı ve de Şeyhü-l Vüzerâ Müşir (yâni Mareşal) Hacı Ahmed Vesim Paşa'nın bir yanı kâmilten yangın duvarı olan, dört katlı bu muhteşem konağı artık mevcûd değildir. Aynı zamanda hattât, ressam, şâir ve mevlevî olan bu zât Osmanlı Donanması'nı zamanının en güçlü üçüncü donanması kılmıştır. II. Abdülhamid'in (1842-1918) donanmanın Haliç'e çekilmesi teklifine muhâlefet ettiği için birbuçuk yıl maaşsızlığa ve 15 yıl da kona-

sâdûf eden sâhile çakılmış sopalar üzerine gerdikleri iplerde rengârenk yemenileri kurutan *yemenicileri* görürdü.

Boyadan çıktıktan sonra üzerlerindeki boyaların sâbitleşmesi için yemenilerin uzun süre tuzlu su içinde kalmaları gerektiğinden, hergün Şemsipaşa'da ve bâzen de Paşalimanı'nda bu kabil yemenicileri görmek mümkündü. Yemenicilerin çifte küfeli eşeklere tepeleme yükledikleri yemenileri kıyıya getirmeleri, bunları denizde yıkamaları, denizden çıkardıkları yemenilerin fazla suyunu akıtmak için bunları kırbaç gibi şaklatmaları ve sonra kurutmak için bunları yere çakılı ağaçtan kısa direklere gerili iplere sermeleri, rengârenk yemenilerin Boğaziçi'nin o lâtîf poyrazında dalgalanmaları ve kezâ, bütün bunların yanında, bâzen nedense birdenbire huysuzlaşışveren eşeklerinin anırtılı taşkınlıklarını "*ana avrat dümdüz giderek*" zabturabt altına almak üzere verdikleri mücâdele görülmeye sezâ bir başka temâşâ idi.

Genellikle söz konusu direklere bağlanan bu eşekler bâzen o kadar azıtlardı ki bağlı bulundukları direkleri bile topraktan söker ve bütün yemenilerin toza toprağa bulanmasına ve zavallı yemenicilerin de iyice tozutmasına sebep

ğından dışarı çıkmamaya mahkûm edilmiş olduğu hakkında bir rivâyet vardır. Bu zorunlu ikâmeti süresince 8 mushaf yazmıştır. Bu konağın yanında ki Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'ndan yukarı çıkınca Ayazma [$\alpha\gamma\iota\alpha\sigma\mu\alpha$ = *agiasma*] Câmii'ne vâsıl olunur. Bu câmi Bizans İmparatorluğu zamanında kutsal ve şifâli addedilen [Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı ile Tulumbaçılar Sokağı'nın karşılaştığı köşede bir evin bahçesinde bulunan] eski bir su kaynağının yakınında Sultan III. Mustafa (1717-1774) tarafından annesi Mihrişâh Sultan ile büyük kardeşi Şehzâde Süleyman'ın hâturaları ta'ziz edilsin diye 3 yılda inşa ettirilerek 1760-1761'de hizmete girmiştir. Bu sultanın "*İki câmi yaptırđım. Birini bir deliye* [meczûb Lâleli Baba'ya], *diğeri de bir suya* [Ayazma'ya] *kaptırdım*" demiş olduğunu vak'anüvisler yazmaktadır.

olurlardı. Bu fukarâlar ise biraz sükûnet bulduktan sonra hem eşeklere ve hem de tâlihlerine küfr ede ede işlerine döner; ve meşgalelerine, kös kös, sıfırdan başarlardı.

Ben yetişmedim ama fotoğraflarından gördüm; eskiden Şemsipaşa yemenicilerinin bulunduğu sâhilin hemen ilerisinde salaş bir tahta köprü ile kıyıya bağlı, etrafı kapalı, kadınlara mahsûs bir de *Üsküdar Deniz Hamamı* varmış. Altı yaşına kadar bu kabil deniz hamamlarından Moda, Fenerbahçe ve Bostancı'dakilere annemle birlikte birkaç sefer gitmiştim.

Mahallemizdeki Eski Hamam'ın¹¹⁹ kadınlar kısmına da 6 yaşına kadar annemle birlikte gittim. Annemin naklettiğine göre, hamamcı kadınlar annelerinin yanında daha büyük ya da büyükçe çocukları görünce: "*Hanım; kazık kadar erkek çocuğu kadınlar hamamına getirilir mi? Bâri babasını da getirseydin*" diye çıkışmış.

Daha sonraları babam ve ağabeyim Mahmut Mazhar Bey (25.11.1925-11.07.2007) ile Salacak Plâjı'na giderdim. O zamanların mayoları yünden imâl edilirdi. Erkek mayolarının da genellikle âyarlanabilir bir kemeri olurdu.

Salacak Plâjı'nın müdâvimi olan biz gençler için, 1950'li yıllarda, yazları başlıca eğlencelerimiz 180 metre kadar uzaklıktaki Kızkulesi'ne kadar yüzüp plâja geri dönmek, ikinci vaktinden sonra Salacak İskelesi'ne bağlı sandallardan birini saati bir liraya kirâlayıp Kızkulesi'nin güney yönünde 300-400 metre kadar ilerisinde on kulaç¹²⁰ kadar

¹¹⁹ Eski Hamam ya da şimdiki adıyla Şifâ Hamamı Rûmî Mehmet Paşa Câmi'i'ne akar olsun diye XV. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiştir. Birbirlerinden bağımsız kadınlara ve erkeklere mahsûs iki bölümden oluşmaktadır.

¹²⁰ 1 kulaç; yaklaşık 1,6 metre.

derinlikteki kumlu tabana balıkçıların her sabah yerleştirip de gün batımına yakın çektikleri, girişi olup da çıkışı olmayan, sorgun¹²¹ dallarından örülmüş özel sepetlere doluşan yengeç ve pavuryaların sepetlerden dışarı çıkmak için çırpınışlarını deniz gözlüklerimiz ve paletlerimizle dibe dalarak temâşâ etmek, ve daha sonra da İstanbul'dan gelerek önce Harem İskeleyi'ne sonra da Salacak İskeleyi'ne yanaşan târifeli 19.15 vapurunun yolcularını seyretmekti.

19.15 vapuru, yolcu kapasitesi nisbeten büyük olan 72 baca numaralı "Üsküdar"¹²² isimli vapur olurdu. Gündüzleri ise bu hatta daha küçük kapasiteli 55 numaralı "Bebek" ve 56 numaralı "Göksu"¹²³ isimli vapurlar çalışırdı.

Ama yengeç ve pavuryaları seyretmek hergün başvurulacak bir eğlence değildi; zîrâ on kulaç derinliğe dalmak bâzen kulak ağrısından sabaha kadar debelenmemize de sebep olabiliyordu.

Akşam yemeğinden sonra da Salacak Parkı Aile Gazinosu'ndaki açık hava sinemasına gidilirdi. Bunun, biri Öğdül Sokağı'na diğeri de Salacak İskeleyi Arkası Sokağı'na açılan dökme demirden süslü ve de haşmetli iki kapısı vardı. Duhûliye bileti kesilen yer Öğdül Sokağı'na açılan kapıdaydı.

Şemsipaşa Meydanı'nın Kuşkonmaz Câmii'ne yakın tarafında, II. Cihan Harbi'nin başlarında, İstanbul Vâliliği ve Belediye Başkanlığı'nın yaptırmış olduğu yaklaşık 20

¹²¹ Sorgun: Bir çeşit bodur söğüt.

¹²² 1927 Almanya yapımı olan 148 grostonluk "Üsküdar" vapuru İzmit Körfezi'nde çalışırken 1 Mart 1958 târihinde hızı 130 km'yi bulan bir fırtına yüzünden batmıştır. Bu fâciada 293 yolcudan 76'sı öğrenci olan 272 kişi vefât etmiş, yalnızca 21 kişi kurtulmuştur.

¹²³ 1905 İngiltere yapımı herbiri 65 grostonluk "Bebek" ve "Göksu" vapurları 62 yıl hizmet ettikten sonra 1967 yılında hurdaya çıkarılmışlardır.

metre kadar çapında yuvarlak bir havuz vardı. Bu havuzda denizden çekilen su çeşitli musluklardan fiskiyeler hâlinde yaklaşık 20 metre kadar yukarıya pompalanır ve bu arada da güçlü lâmbaların alttan verdikleri değişken beyaz, kırmızı, sarı, mâvi ve yeşil ışık huzmeleriyle bu, emsalsiz bir temâşâyâ dönüşürdü. Halk bunu o zamanın İstanbul Vâli-si ve Belediye Başkanı¹²⁴ olan Dr. Lûtfi Kırdar'ın (1887-1961) aslâ üsküdarlıların kara gözleri için değil, fakat karşı sâhildeki Dolmabahçe Sarayı'nda ya da Maçka'daki evinde zaman zaman kalan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye (1884-1973) ve ailesi efrâdına "*hulûs çakmak*"¹²⁵ için bir temâşâ olsun diye yaptırmış olduğunun dedikodusunu yapardı¹²⁶. Ama Üsküdar halkı da bu temâşâyı kaçırmaz, her gece kalabalık bir panayır yerine dönüşen Şemsipaşa Meydanı'na fevc fevc akardı. Ancak bu zevk uzun sürmedi. Harbin gereği olarak uygulanan karartma dolayısıyla bu tesis âtil kaldı, çürüdü ve 1950'li yıllarda da söküldüydü.

Bir yanında salaş bir kır kahvesi, Şemsipaşa Caddesi'nin meydanla birleştiği yerde de bir trafo merkezi, Rûmî Mehmet Paşa Câmii doğrultusunda da eski Şerefâbâd Sarayı'nın su deposunun harâbesi gözüken Şemsipaşa Meydanı Anadolu Spor Klübü tarafından futbol idman sâhası ola-

¹²⁴ 1957 Mart'ında İstanbul'da Vilâyet ile Belediye birbirinden ayrılıncaya kadar bu iki teşekkül tek elden, Ankara'nın atadığı *Vâli ve Belediye Başkanı* unvânına sâhip ve de aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Teşkilâtı Başkanı göreviyle yükümlü ama her nedense genellikle Mason Locası mensûbu olan birisi tarafından idâre edilmekteydi.

¹²⁵ *Hulûs çakmak*: Yaltaklanmak, dalkavukluk etmek.

¹²⁶ Aynı Dr. Lûtfi Kırdar'ın İsmet İnönü'nün Maçka Taşlık'daki evinin yanından, bir bölümü direkler üzerinde inşa edilmiş, Dolmabahçe'ye doğru inen [eski Yoruldum Caddesi'ni] şimdiki Bayıldım Caddesi'ni bu evin değeri artırmak üzere genişletmiş olduğunun dedikodusu da yapıldı.

rak kullanıldığı gibi gezgin cambazların, "ölüm motosikleti"¹²⁷ kullananların ve benzeri kumpanyaların burada mahâretlerini sergileyerek para kazandıkları bir mekândı. Bisikletçiler de burada saatine bisiklet kirâlarlardı. Bu meydan daha sonraları bir süre odun ve kömür deposu ve bayram yeri olarak da kullanılmıştır.

Şemsipaşa Meydanı'nın bir ucunda, sonradan ismi Anadolu Spor Kulübü diye anılacak olan Anadolu Gençlik Kulübü'nün işgâl ettiği binâ Sultan Abdülmecid'in 1842 yılında yaptırmış olduğu tek katlı "Adliye Karakolu" diye bilinen karakol binâsıdır. Bu binâ 1975 yılında ikinci bir kat ilâvesiyle, Hava Kuvvetleri Alemdağ Füze Birliği'nin subay ve astsubay gazino ve lokallerine dönüştürülmüştür.

Bu binânın hemen önünde Kuşkonmaz Câmii yönünde, şimdiki Atatürk heykelinin bulunduğu yerde Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılmış olan tek minâreli Şerefâbâd Câmii ya da [Sultan II. Mahmûd El Âdil'in (1785-1839) yaptırttığı tâmirattan sonra] Adliye Câmii diye de anılan ahşap mescid, 1930'ların başında, bir yangında yanarak yok olmuştur. Çocukluğumda Kulüb'ün önünde âhî gitmiş vâhı kalmış bir de iskele vardı.

Binâya bitişik kayıkhânede Kulüb'ün kızağa çekilmiş üç çifte futaları bulunurdu. Zamanla söz konusu futalar çürüdü gitti ve kayıkhâne boşaldıydı. Ağabeyim de dâhil

¹²⁷ Ölüm motosikleti: Cidârı, içerisinin görünmesine imkân veren, yanlarından tahkim edilmiş çelik bir ağdan oluşan, yaklaşık 6-7 metre yüksekliğinde silindirik bir yapı içinde yere paralel bir şekilde hızla dönen motosiklet. Motosikletçi bunu yerden 1 metre yükseklikten silindirin yüksekliğinden 50 santim aşağısına kadar çeşitli düzeylerde kullanırdı. Gösterinin sonunda da Türk Bayrağı'nı göğsüne koyar; daha sonra da bu bayrakla yüzünü örter, birkaç tur da böyle attıktan sonra zemine yumuşak bir iniş yapardı.

olmak üzere Rûmi Mehmet Paşa Mahallesi ile mücâvir mahallelerin delikanlarının toplantı yeri bu kayıkhânenin önü idi. II. Cihan Harbi'nden sonra Ayvansaraylı Kâzım Usta¹²⁸ bu kayıkhânenin içinde seri hâlinde kayıklar inşâ etmeye başlamıştı. Dikkatimi çeken ise bu ustanın keser, testere, matkap, biley taşı ve bir de kalafat topuzundan başka âlet kullanmamasıydı.

Daha sonra bu usta, bizim konağın 100 metre kadar uzağında, İmam Nâsır Sokağı'nın başlangıcındaki asırlık çınarın¹²⁹ dibinde bulunan boş arâziye yerleşti ve burada yaklaşık 6-7 ay içinde tek başına ve yalnızca saydığım âletlerin yardımıyla hemen hemen 20 metre uzunluğunda kocca bir mavna inşâ ettiydi. Bu mavnanın Balaban'ın dar sokaklarından kızaklar üzerinde kaydırılarak denize indirilmesi gâlibâ iki gün sürdü ve millet için de kaçırılmaması gereken acâyib bir temâşâ oldu.

Ağabeyimin yakın arkadaşlarından Ahmet (1925-1999) ve Mehmet Özkasım (doğ. 1926) kardeşler Kâzım Usta'dan öğrendikleri bilgilerle önce ayna kışlı ufak bir sandal inşâ ettilerdi. Sonra Şemsipaşa Caddesi'ndeki evlerinin bahçesinde Mehmet ağabey o zamanların meşhur italyan artisti Gina Lollobrigida'dan¹³⁰ mülhem "Cina" ismini verdiği 4,5 metre uzunluğunda, ağabeyi rahmetli Ahmet ağabey de "Dilrübâ" adını verdiği 5,5 metre uzunluğunda gü-

¹²⁸ Ayvansaraylı Kâzım Usta, Türk Donanması'nın amiral gemisi Yavuz zırhlısının en son onarımında "iskampavya"larını, yani personel taşımakta kullanılan motorlu büyük filikalarını bizzat kendisinin imâl etmiş olduğunu gururla anlatırdı.

¹²⁹ Çocukluğumda ilkbaharda mor salkımların gövdesine ve dallarına sarılı olduğu en azından üç asırlık bu devâsâ anıt çınar, hangi akla hizmet ise birkaç yıl önce, yerde ancak bir metrelik bir bölümü kalacak şekilde, kesildi gitti.

¹³⁰ Gina Lollobrigida: İtalyanca'da *cina lollobrîcida* diye okunur.

zel ve manevra kâbiliyeti yüksek birer sandal inşâ etmişlerdi. Bunlarla o arkadaş grubu Boğaz'da gezintiye çıkar ve meselâ o gruptan ağabeyim ile beden eğitimi hocası rahmetli Zeki ağabeyin Ortaköy'den Salacak'a kadar yaklaşık 4,5-5 km boyunca yüzmelerine refâkat ederlerdi. Söz konusu iki kardeş sâir zamanlarında gruplarındaki diğer birkaç kişiyle beraber Anadolu Klübü'nde güreş yaparlardı. Merhûm Ahmet ağabey, ayrıca, iyi bir güreş antrenörü ve çok da iyi bir marangozdu. Allâh uzun ömür versin Mehmet ağabey de çok iyi bir marangoz ve gemi modelcisidir.

Boğaziçi suları o devirde balık bakımından hem çeşitli hem de bereketliydi. Şemsipaşa kıyılarında, kıyıyı yalarcasına geçen hamsi ve uskumru sürülerini ve bâzen bunlara saldıran torik balıklarını; bu sürülerin çeşitli sâiklerle birdenbire dağılmalarını, birkaç saniye sonra tekrar bir düzene girip de hiçbir şey olmamış gibi yollarına devâm etmelerini rıhtımdan, sanki bir akvaryuma tepesinden bakar gibi seyretmek hârikulâde bir temâşâ idi. Mahallenin gençleri bir balıkçı kepçesini uskumru sürüsünün baş tarafından anî bir hareketle daldırarak tek seferde bir mahalleye yetecek kadar balık avlıyabiliyorlardı.

Üsküdar'da torik balığı fukarâ balığı sayılırdı. 1939 yılı kışında Boğaziçi'nde balıklar "*karaya vurdu*du". Balıkçılar bunu balıkların galsamelerine kar suyu kaçmasıyla sersemlemelerine atfederler ve bu balıkları "*kırgın*" diye nitelendirirlerdi. Herkes sâhillerden ya da sandallardan su üstünde sersemlemiş, hareket edemeyen bu balıkları kepçelerle ve hattâ torikleri de elleriyle tuttu. Herbiri yaklaşık 4-5 kg çeken toriklerin çifti 10 kuruşa satılır oldu ve İstanbul halkının fukarâ takımının ekseriyeti iki yıl boyunca lâkerda yemekten de gınâ getirdiydi.

1905'de teşekkül etmiş olmasına rağmen resmî kuruluş târihi 1908 olan Anadolu Gençlik Kulübü'nün kurucuları arasında Burhan Felek (1889-1982) de vardır. Hattâ kulübün ilk binâsı da Burhan Felek'in babası Ziyâ Bey'in evi imiş. Bu kulübün futbol takımı Fenerbahçe ve Galatasaray gibi iki büyük kulübün karşısında bunlara ciddî bir rakip olacak kadar da bir varlık göstermiştir. Büyük amcam Hâlid Bey de (1891-1974) 16 yaşından itibaren bu kulübün futbol takımında uzun süre sol iç oynamıştır. Kulüb, târihinde, futboldan başka güreş ve deniz sporlarında da önemli sonuçlar almıştır¹³¹.

"Karartma"lı Yıllar

Çocukluğumda Üsküdar hiç de aydınlık bir belde değildi. Sokakların tenvirâtı [*aydınlatılması*] elektrik lâmbalarından çok, 1891'de bir fransız şirketinin kurup işlettiği ve 1945'de de İETT'ye¹³² devredilen Kadıköy Gazhânesi'nden dağıtılan havagazıyla olurdu. Ben her akşam bizim sokaktaki havagazı lâmbalarını yakacak olan görevlinin sokağa girişini, konağımızın cumbasında, merakla beklerdim. Görevlinin omuzuna vurduğu, ucundaki yağlı bez parçası is çıkara çıkara yanan uzun sopayı büyük bir mahâretle kullanarak yerden 5 metre kadar yüksek ya bir direğe ya da bir evin dış cephesine raptedilmiş havagazı lâmbalarının cam kapılarını ve sonra da bunların içindeki havagazı ocağının musluğunu açması ve ocağı tutuşturduktan sonra kapıyı kapatıp gene o sopayla mandalını da indirmesiyle sergiledi-

¹³¹ Daha fazla bilgi için Bk. Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, 2. cild, s. 801-892, İstanbul 1959.

¹³² İETT; İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğü.

ği o teşrîfatı da, sabahları aynı teşrîfatı tersinden uygulayarak lâmbaları söndürmesini de nasıl özledim, bir bilerseniz!

II. Cihan Harbi'nde şehrin yerini düşman uçaklarından gizlemek için şehrin bütün ışıklarının söndürülmesi ve binâlarda da ışıkların dışarıya sızmaması için alınan tedbirlerin tümüne "*karartma*" deniyordu. Bu 23 Kasım 1940 târihinde ilân edilmiş olan "*örfî idâre*"nin [*sıkıyönetimin*]¹³³ bir gereği idi. Güneş battuktan sonra evlerin pencerelerinden dışarıya zayıf dahî olsa bir ışığın sızmasına aslâ müsaade edilmez, aksi vâkı olduğunda da müsebbibi pek ağır bir şekilde cezâlandırılırdı.

1941 Nisan'ında alman ordularının Balkanlar'ı işgâl etmesi üzerine Trakya'daki askerî mevzilerimiz tahkîm edilmiş, sınırdaki köprüler atılmış ve hattâ İstanbul'un kademe-li ve gönüllü bir şekilde tahliyesi dahi gündeme gelmiş ve bâzı aileler Anadolu'nun çeşitli şehirlerine göç etmişlerdi.

1940-1944 yılları arasında geceleri çalan siren seslerinin de, Boğaz'ın her iki yakasının sırtlarına yerleştirilmiş olan askerî ısıldakların göğü tarayarak yolunu şaşırmış muhtemel düşman uçaklarını tarassut etmelerinin de kendine göre bir zevki ve heyecânı vardı. Bu takdirde bütün mahalleli odalarındaki zayıf ışıklarını da söndürerek pencerelere üşüşürdü. Bu "*karartma*" gecelerinde insanların yalnız olmadıklarının tek işâreti kahve rengi üniformalı, beylik tabancalı mahalle bekçilerinin sabaha kadar süren nöbetleri esnâsında sık sık öttürdükleri düdükleri idi. Artık bunlar da târih oldu.

¹³³ İstanbul, Kocaeli ve tüm Trakya illerini kapsayan bu sıkıyönetim 23 Kasım 1940'dan 22 Aralık 1947'ye kadar sürmüştü ama "*karartma*", eğer hâfizam yanlışmıyorsa, 1944 sonunda ya da 1945'de kaldırılmıştı.

Üsküdar'da Büyük Çamlıca tepesi askerî bölgeydi. Buraya ışıldaklar ve uçaksavar topları yerleştirilmişti. Eğer hâfızam yanıltmıyorsa, kısa bir süre Şemsipaşa Meydanı'na da bir ışıldak ve bir uçaksavar topu yerleştirildi. Ayrıca, Reji binâsının üstüne de gerektiğinde halkı sığınaklarda barınmaya dâvet etmek üzere bir siren ["canavar düdüğü"] monte edilmişti. Harpden sonra bu siren Reji'nin öğle ve akşam paydoslarını haber vermek için çalar olmuştu.

II. Cihan Harbi sırasında yeterince büyük bahçesi olan evlere ve konaklara muhtemel bir hava hücumunda korunmak üzere bir sığınak (!) inşâ etmek sorumluluğu yükletilmişti. Bizim bahçeye de yaklaşık 7-8 metre uzunluğunda, 1,5 metre genişliğinde ve 1,5 metre derinliğinde, "*dostlar alışverişte görsün kabilinden*", iki çıkışlı entipüften bir sığınak bozuntusu kazılıp üstü örtüldü. Görevliler gelip baktılar ve beğendilerdi (!). Harbin bitiminden sonra bu sığınağı hemen doldurduktuk.

Belediye, bir de bizim konağın arkasındaki meydanda ve konağın duvarı önünde bizimkine benzer bir sığınak yaptırmıştı. Bizimki hiçbir işe yaramadı ama Belediye'ninki balıkçıların gözden uzak esrar çekmeleri için ideal bir yer oldu. Fakat bir süre sonra da Kavak İskelesi'nin hammalları ile Balaban Kahvehânesi müdâvimlerinin burasını kapalı tuvalet gibi kullanmaya başlamasıyla esrarkeşler de bu sığınağı terk etmek zorunda kaldılar.

Karartmanın hüküm sürdüğü dönemde her akşam hâne halkının en mühim meselesi oturulan odanın perdelerini indirmek, bunların üzerine ışığı dışarı geçirmeyecek ikinci ve kalın bir siyah örtü çekmekti. Kullanılan elektrik lâmbaları ise yalnızca dibinde ufak bir delikten ışığını salan, diğer her tarafı siyaha boyanmış 5 ilâ 15 mumluk ampuller-

di. Bizim konağın hemen her yerine kolayca ulaşılabilircek biçimde mumlar ve kutu kutu kibritler serpiştirilmişti.

Ayrıca cam fânuslu gaz lâmbaları ve pilli küçük el fenerleri de vardı. İhtiyâten de, o sıralarda pek revaçta olan, gazyağı yakan *gemici fenerleri*¹³⁴ bulunurdu. Bunlar, konağı teftiş etmek gerektiğinde, mumlardan çok daha pratikti. Camları alevleri koruduğundan, hareket hâlindeki bir kimse koşa bile bunların alevi sönmezdi. Üstelik, kulpları tepelerinde bulunduğundan, bunları elinizde sallaya sallaya da dolaşabilirdiniz; oysa camdan yapılmış gaz lâmbaları hem daha ağırdı, hem de kulpları aşağıda ve yanda olduğundan, bunları mecbûren göğüs hizasında taşımanızı gerektiriyordu ve bu daha zahmetliydi. Konağı teftiş etmek gerektiğinde¹³⁵ ışıkları dışarıdan görünmesin diye gemici fenerlerinin üstüne mâvi kaplama kâğıdından bir gömlek geçirilirdi. Geceleyin zarûrî olarak sokağa çıkanlar da sokaklarda bastıkları yeri görmek (!) ve başkalarıyla çarpışmamak için üstüne mâvi gömlek geçirilmiş gemici feneri taşırlardı.

Bu şartlarda geceleyin ders çalışmak, dikiş dikmek, nakış işlemek, gazete ve kitap okumak mümkün değildi. Geceleri sâdece biz değil, herkes sıkıntudan patlıyordu. Bu sıkıntıların telâfisi için evlerde *domino* oyunu pek moda olmuştu. Bu oyunda 6+6'luk taşın "*eşeksimyon*" diye isimlen-

¹³⁴ Bunlar alman ya da ingiliz menşeli paslanmayan parlak metalli fenerlerdi. İngiliz menşeli olanlar daha zarifti. Her ikisinin de bedeli 6 liraydı. Pilleri el fenerleri ise 110 kuruştı.

¹³⁵ Konak her gece babam ya da ağabeyim tarafından teftiş edilir; sokak kapılarının, bahçe kapılarının, tahtaboşun kapısının ve sokağa ve bahçeye açılan pencerelerin içeriden kilitlemiş olmasına, muslukların kapalı olmasına, havagazının muslukları ile ana musluğunun kapalı olmasına, üst katlarda açık pencere kalmamış olmasına, kışın ise mangalların küllenmiş ve kapaklarının kapanmış olmasına özen gösterilirdi.

dirilmesi, nedense, pek tuhafıma giderdi.

Harp bizi ramazanların zevkinden de mahrûm etmişti. Artık ne biz çocukları, kurulurken birkaç saat oyalayan mahyalar vardı ve ne de tantanalı iftar yemekleri. Terâvih namazına gitmek dahî büyük bir külfet olmuştu. Yaşlılar karanlıkta arnavut kaldırımlarının sakladığı tuzaklardan çekindikleri için namazlarını evlerinde kılmayı tercih eder olmuşlardı. Zâten câmiler de bu zorâki karanlık dolayısıyla *Roma katakombları*'ni¹³⁶ andırıyorlardı. Karanlıktan biraz korkan birinin câmiye gidip gelmesi, câmide 33 rekât namaz kılması başlıbaşına bir mâcera idi.

Karartmanın zindana çevirdiği evimize, canlılık getirsin ve üzerinde konuşulacak mevzular da olsun diye babam, nihâyet, bir radyo satın almaya niyet ettiydi.

1940'lı yılların başında bir radyo alıcısına sâhip olmak Üsküdar'da büyük bir ayrıcalıktı. İyi bir radyonun bedeli ise hemen hemen bir doçent maaşına denkti. Ayrıca uzunca bir yatay anten çekmek ve antene yıldırım isâbet edecek olursa bunun radyoyu ve evi yakmaması için de bir çeşit paratoner tesisâtı kurmak gibi bir sürü de tantanası vardı.

Babam 1941 yılında 138 lira gibi fâhiş bir fiyata, hem de borca girerek, *Aga Baltic* marka 6 lâmbalı isveç mâmûlü bir radyo satın aldığıında bu bizim mahalleye giren ilk radyo olmuştu. Bu radyo alıcısında beni cezbeden ve merakımı, ilim adamı olmamı kamçılayan yemyeşil bir göz vardı. Bu göz, eğer radyo aranan bir istasyona tamıtamına âyarlanmışsa tamâmen yeşil olmakta, ama herhangi bir istasyo-

¹³⁶ Katakomb: Roma'da hristiyanlığın ilk döneminde, ibâdet ederken ro-malıların eziyetinden kurtulmak için hristiyanların toplandıkları karanlık, toprak altı mezarlıkları.

na âyarlı değilse bu yeşil rengin üstüne Malta haçı şeklinde siyah bir gölge düşmekteydi. Daha sonra, Galatasaray Lisesi'nde 7. sınıftayken aynı lisede 12. sınıfta okutulan Fizik kitabını tetkik ederken, bu gözün aslında ufak bir Crookes tübü olduğunu idrâk edecektim.

Bu radyo için 25 metre uzunluğunda bir antenin çekilmesi ve yıldırımın bu anten dolayısıyla kendi evlerine de isâbet edebileceği korkusu bazı şüpheci komşularımızın evhâmını gıdıklamış; komşuluk münâsebetlerimize de kısa bir süre için hafifçe gölge düşürmüştü.

Artık her akşam yemekten sonra babam büyük bir ilgiyle akşam haberlerini, akabinde de Nurettin Artam'ın¹³⁷ (1900-1958) *Radyo Gazetesi* programında günlük siyâsî yorumunu ya da Burhan Belge'nin (1899-1967) II. Cihan Harbi'nin gelişmeleri hakkındaki konuşmasını dinliyordu. Sonra sırasıyla Berlin ve Londra radyo istasyonlarının yayınladıkları türkçe haberler ve yorumlar dinlenirdi.

Eğer parazitler müsaade ederse, Kâhire radyosundan *Şarkın Bülbülü* Ümmü Gülsüm ile Muhammed Abdülvahhâb'ın terennümü büyük bir huşû içinde tâkib edilirdi. Ayrıca türk mûsikîsi, fasıl heyeti, yurttan sesler, Tamburacı Osman Pehlivan¹³⁸ (1847-1942) ve basbariton Ruhi Su'nun

¹³⁷ Mehmet Nurettin Artam öğretmenliği, yazılı ve sesli Basın'daki muharrirliği ve manzum ve mensur eserleri yanında, tekkelerin kapatılmasından önce de, Çengelköy'deki "Havuzbaşı Dergâhı" diye de bilinen "Nevrûz Efendi Kâdiri Dergâhı"nın, babası Muhammed Velî Efendi'den sonraki, son şeyhi idi.

¹³⁸ Tırnova'lı olan Tamburacı Osman Pehlivan 93 harbinden sonra Türkiye'ye hicret etmiş, en iyi ağır sıklet pehlivanlardan biri olmuştur. Tambura-da virtüöz olmakla birlikte bahçıvanlık, buharlı gemi kaptanlığı, çarkçılık, marangozluk, saz yapımcılığı, müneccimlik, berberlik, avcılık, balıkçılık gibi işlerde de temâyüz etmişti. Ses kayıt târihimizin ve mûsikî kültürümüzün

(1912-1985) programları, radyo skeçleri ve *Radyo Çocuk Kulübü* de büyük bir zevk ve ilgiyle izlenirdi.

Şimdi, televizyonun insanların hayâl gücünü köreltmesine karşılık radyonun, dinleyicileri üzerinde hayâllerini nasıl tahrik ettiğini daha iyi idrâk etmekteyim. Yalnızca ses aracılığıyla algılanabilen radyo skeçlerinin tadına, aslında nasıl cereyân etmeleri gerektiğini hayâlimizde canlandırarak varırdık.

Radyoya sâhip olur olmaz hemen, 1941 yılı sonundan itibaren, sanırım 1950'lerin başına kadar, Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından her ayın 15'inde yayımlanan *Radyo Mecmuası*'na da abone olmuştuk. Bu da bütün aile için hem bir eğlence kaynağı olmuş, hem de ufkumuza genişletmişti.

Evler, Konaklar

Beylerbeyi Sarayı'nı saymazsanız, Mehmet Nermi Has-kan'ın *Yıllar Boyunca Üsküdar* isimli 3 cildlik eserinde tâdât ettiği, Üsküdar'ı yüzyıllar boyunca süslemiş olan 26 kadar osmanlı sarayı ve kasrından şimdi yalnızca birkaç tonoz harâbesi kalmıştır. Zâten bu sarayların çoğunun eski kayıtlara göre ancak isimleri bilinmekte olup yerlerinin ne-resi olduğu dahî meçhuldür.

Bununla beraber çocukluğumun Üsküdar'ı şimdiki

ilginç simâlarından, renkli kişiliğe sâhip biriydi. Osman Pehlivan tamburasıyla zeybek, türkü, bengi, kaşık havası gibi pek çok türü farklı yörelerin karakteriyle taş plâğa geçirmiştir. Tamburacı Osman Pehlivan Anadolu'daki Çerkez'lerin daha çok akordeon veya garmanla çaldıkları ezgileri Kafkaslar'ın sert ve canlı müzik edâsıyla bütünleştirerek tamburasıyla icrâ etmiştir

gibi zevksiz bir beton yığını değil, hemen hepsi de bakımlı bahçeli, tek ya da iki katlı, "*nohut oda, bakla sofa*" kabilinden mütevâzı evleriyle, üç ya da dört katlı muhteşem konakları ve kayıkhâneli mutantan yalılarıyla ahşap işçiliğinin en güzel örneklerini gözler önüne seren şirin ve âsûde bir belde idi. Evlerinin ve konaklarının çoğunun kapılarında, elektrikli zil yerine, daha hâlâ çingirak vardı.

Çocukluğumun ve hattâ gençliğimin bir bölümünün Üsküdar'ı, bir ahşap konaklar beldesiydi. Eski Hamam, Açıkturebe, Doğancılar, Ayazma, Salacak, İhsâniye, Sultan-tepesi, Toygar, Altûnizâde, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköyü semtlerini en az iki ve en çok dört katlı, çoğu kere haremlik ve selâmlık bölümleri de olan konakların yoğunlaştığı yerler olarak hatırlıyorum. Hepsinin de, mutlakâ, envâ-i çeşit meyve ağaçları ve çiçeklerle bezenmiş geniş birer bahçesi olurdu. 1950'li yıllarda bu konakların yaşlarının, yaklaşık, 60 ilâ 200 yıl arasında değiştiği söylenirdi.

Konaklar konum ve aidiyetlerine göre başka iki isimle de anılırlardı. Haşmetli birer konak olmalarına rağmen Saray'a mensûb kimselerin konaklarına nedense "köşk" denirdi. Sahildeki konaklara ise "yalı" denirdi. Üsküdar'ın, bizimkilerden başka, hâfızamda iz bırakmış konaklarından birkaçı ise şunlardır: Rûmî Mehmet Paşa Câmîi'ne bakan "Mahmûd Şevket Paşa Konağı"¹³⁹, Tebhîrhâne Sokağı'nda el'an mevcûd olan ve herhangi bir restorasyon geçirmemiş olmasına rağmen zamana hâlâ vekarla direnen güzel bir konak, Azîz Mahmûd Hüdâyî Sokağı'nda "Çamlı (ya da

¹³⁹ Son yıllarda restorasyon bahânesiyle eskisiyle pek ilgisi olmayan konak görünümlü apartmana dönüştürüldü.

Camlı) Konak"¹⁴⁰, Şemsipaşa'da "Bahriye Nâzırı Hacı Vesim Paşa Yalısı" ve onun üst tarafında Ögdül Sokağı'nın İmrâhor semtine döndüğü köşede "Câfer Tayyâr Paşa Yalısı"¹⁴¹, eski Ayazma Karakolu'nun karşısında babamın samimî arkadaşı Gâziantep'li yağ tüccarı Fehim Patpat'ın 4 katlı konağı¹⁴², Ayazma'da "Âsım Paşa Konağı"¹⁴³, Salacak'da Fâtih Sultan Mehmet Câmii'nin sâhil tarafına isâbet eden iki konak¹⁴⁴, Salacak'da "Çürüksulu Ahmet Paşa Yalısı", İhsâniye'deki "Köprülü Konak"¹⁴⁵, Doğancılar'da İtfâ-iye'nin karşısındaki "Şekerci Hasan Efendi Konağı", Doğancılar Parkı'nın arkasında 1984 yılında şimdiki Belediye Başkanlığı binâsı inşa edilinceye kadar Üsküdar Belediyesi'ni barındırmış olan "İbrâhim Paşa Konağı", Nakkaştepe'de "Halife Abdülmecid Efendi Köşkü", Sultantepe'de "Edib Bey"¹⁴⁶ Konağı", Sultantepe'de "Selimzâdeler Konağı", Arapzâde Korusu'nda "Nûri Demirağ Konağı", Kuzguncuk'da "Fethi Ahmet Paşa Yalısı"¹⁴⁷, Kuzguncuk'da "Cemil Molla Köşkü"¹⁴⁸, Beylerbeyi'nde "Hasib Paşa Yalısı"¹⁴⁹, Beylerbeyi'nde "Kalkavan Yalısı", Çengelköyü'nde "Sâdul-

¹⁴⁰ Son yıllarda restorasyon bahânesiyle eskisiyle pek ilgisi olmayan konak görünümlü apartumana dönüştürüldü.

¹⁴¹ Yerine kârgir bir binâ yapılmıştır.

¹⁴² Yerinde şimdi bir beton yığını var.

¹⁴³ Âsım Paşa: Sultan II. Abdülhamid'in kulak-boğaz-burun hekimi.

¹⁴⁴ Son yıllarda restorasyon bahânesiyle eskisiyle pek ilgisi olmayan konak görünümlü apartumana dönüştürüldü.

¹⁴⁵ Ya da "Mâbeyinci Hâfız Mehmet Bey Konağı". 1860 sularında inşa edilmiştir. Restorasyonu esnâsında "köprüsüz" oluverdi.

¹⁴⁶ Edib Bey, romancı Hâlide Edip Adıvar'ın babasıdır.

¹⁴⁷ Sonraları "Kör Şevket'in Yalısı" diye anılmıştır. XIX. yüzyılda inşa edilmiştir.

¹⁴⁸ 1885 yılında inşa edilmiştir.

¹⁴⁹ Yandı gitti, kül oldu.

lâh Paşa Yalısı"¹⁵⁰, Çengelköyü vapur iskelesi yanında "Bostancıbaşı Yalısı", Çengelköyü tepesinde "Sultan Vahdeddin Köşkü", Altûnizâde'de "Mazlum Ağa Konağı"¹⁵¹, Koşuyolu'nda "Âdile Sultan Köşkü"¹⁵², Büyük Çamlıca'da "Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi Köşkü", Küçük Çamlıca'da "Ord.Prof.Dr. Mazhar Osman Konağı" ve Acıbadem'de "Ahmet Râtıp Paşa Konağı"dır¹⁵³.

Bugün Üsküdar'da bir gezintiye çıkarsanız bâzen *Gündoğumu Caddesi*'nde [eski *Menzilhâne Yokuşu*'nda], bâzen Murat Reis Mahallesi'nde, bâzen Toygar'da, bâzen İhsâniye'nin ara sokaklarında, bâzen İnâdiye'de, bâzen İcâdiye'de, bâzen Altûnizâde'de nâdireni iyi bakımlı, çoğu kere ise kaderine terk edilmiş ama geçmişte ne denli muhteşem yaşıntılara sahne olmuş, *Üsküdar Medeniyeti*'ne yıllarca beşiklik etmiş, şimdilerde ise haris bir müteahhidin "II. dereceden eski eser statüsü"ne sokturarak, yapay ve aldatıcı dış görünümlü deforme bir apartmana çevirmek için yanıp tutuştuğu nice boynu bükük konakları keşfetmeniz ve kaybettüğümüz bir medeniyetin harâbelerini büyük bir iç burukluğuyla, esefle seyretmeniz hâlâ mümkündür.

1940'lı yılların ortalarına doğru artık yığma tuğladan evler inşâ edilmeye başlanmıştı. Bunların plânlarını ise, genellikle, mîmarlar değil inşaat kalfaları çizirdi. Bu plânlarda en çok dikkat edilen husus ise alaturka tuvalet taşlarının Kible istikâmetine dik ve Kible'nin yönü def-i hâcet edenin sağ tarafında kalacak şekilde yerleştirilmesiydi. Bu dönem, aynı zamanda, ahşap evlerin dış kaplama tahtalarının

¹⁵⁰ XVIII. yüzyılda inşâ edilmiştir.

¹⁵¹ Şimdi Kültür Bakanlığı'nın mülkü.

¹⁵² Şimdi "Öğretmenler Evi".

¹⁵³ Sonradan "Çamlıca Kız Lisesi" olmuştur.

sökülerek bağdadilerinin üstüne harçdan bir elbise giydirilmesinin moda olduğu bir dönemdi; bu işleme "*evi yarı kârgire dönüştürmek*" denilmekteydi.

Son zamanlarda ticârî bakımdan büyük önem kazanmış olan Bağlarbaşı-Altûnîzâde-Kısıklı ekseninde pekçok eski ev ve de konak restore edilmiş bulunmaktadır.

Restore Edilen Yapılar Ve Çevre Düzenlemeleri

Çocukluğumdan bugüne kadar Üsküdar'ın bugünkü sınırları içinde kimisi bir zarûretin gereği, kimisi de fuzûlî olarak pekçok yeni câmi inşâ edilmiş bulunmaktadır. 1952 yılında klâsik uslûbda inşâ edilmiş olan *Kuzguncuk Câmi*i hâriç olmak üzere geri kalanlarının hemen hemen hepsi, Osmanlı'dan bu konuda tevârüs edilmesi gereken mîmârî zevkine de estetiğine de maalesef uygun değildir¹⁵⁴. Çoğunun kubbesi dönel paraboloid şeklinde değil, fakat basık ve küre takkesi gibi acâyib şekillidir. Minâreler câminin bütünüyle orantısız bir büyüklükte ve yüksekliktedir. Çoğu sanki pâdişah ya da pâdişah ailesi tarafından yaptırılmış selâtin câmilermi gibi çifte minâreli, çift ve hattâ üç şerefelidir.

Gene çocukluğumdan bugüne restore edilerek harâbiyetten kurtarılmış olan başlıca hamam ve câmilerden de söz etmek gerekirse bunların başında Mimar Sinan tarafın-

¹⁵⁴ Bu "yeni dalga" stili câmilerin en hayret verici olanını Kırklareli'nde 1960'lı yıllarda halk desteğiyle Fırıncı Ahmet Efendi'nin önderliğinde (!?) inşâ edilmiş olan *Kırklar Câmi*i'nde görmüştüm. Bu câminin birbirinden yükseklik itibarıyla çok farklı iki minâresi bulunmakta olup kısası iki, uzun olanı da üç şerefeliydi!

dan 1583 yılında Vâlîde-i Atîk Câmîi'ne akar olsun diye inşa edilmiş olan *Çarşı Hamamı* [ya da *Büyük Hamam* veya *Yeşil Direkli Hamam*¹⁵⁵] gelir. Gümülcine eşrâfından Mehmet Bozkurt Bey¹⁵⁶ bu hamamın harâbesini 1932 yılında satın almış ve 1962 yılında da bu harâbeyi mükemmel bir şekilde restore ettirerek bir kapalı çarşıya dönüştürüp bu eseri kurtarmıştır. *Mihrimah Sultan Hamamı* (ya da *İskele Hamamı*, *Kulluk Hamamı*) da restore edilerek kapalı çarşıya dönüştürülen ikinci yapıdır.

Halk Caddesi üzerinde Doğancılar Parkı'ndan iki sokak önce, köşebaşındaki *Şehit Süleyman Paşa Câmîi* harâbe hâlinde ve Vakıflar İdâresi'nin Kayışdağ suyu deposu olarak kullanılmaktayken merhûm İbrâhim Hakkı Konyalı'nın (1896-1984) Son Posta gazetesindeki ısrarlı neşriyatı üzerine 1957-1958 yıllarında tâmir edilerek ibâdete açılmıştır.

Şemsipaşa Câmîi [ya da "*Kuşkonmaz Câmîi*"] de, İbrâhim Hakkı Konyalı'nın ifâdesiyle¹⁵⁷: "1938 yılına kadar ihmâl edilmiş, unutulmuş, minâresi yıkılmış, kubbeleri çatlamış, üstündeki kurşunları soyulmuş, medrese odaları ve dershânesi ahır, ağıl, câmi abdesihâne hâline getirilmişti". Yoğun tepkiler karşısında Vakıflar İdâresi bu câmiyi 1940 yılında tâmir ve restore ettirmiştir. Bu restorasyonda câminin içi her saf birbirinden ve ortadan ayrılmış, yerden 25-30 cm

¹⁵⁵ Bu hamamdaki iki yeşil sütundan biri 1940 yılında Şemsipaşa Câmîi'nin onarımında câmiin medresesi önündeki revâklardan birine yerleştirilmiş olup el'ân orada bulunmaktadır.

¹⁵⁶ Mehmet Bozkurt Bey ailesiyle Tulumbacılar Sokağı ile Doğancılar Caddesi'nin karşılaştığı köşede ve Üsküdar Mevlevihânesi'ne bitişik iki katlı güzel bir evde otururdu. Bu zât, hâfizamda kaldığı kadıyla, rahmetli ilk eşim Prof.Dr. Kâmuran Hanım'ın eniştesiyle kardeş çocuğu oluyordu.

¹⁵⁷ Bk. İbrâhim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kütâbeleriyle Üsküdar Târîhi*, 1. cild, s. 281-288, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976.

kadar yükseltilmiş ve secde yeri de 10 derecelik bir eğimle yukarı kaldırılmış olarak acâyib bir yenilik sergiliyordu. Ayakkabılar bu yükseltilmiş saflar arasındaki taş zemin boşluklarına konuyordu. Örf ve âdete uymayan bu zıppıktı ilericiler (!) düzenleme halkın şikâyetleri üzerine bir müddet sonra kaldırıldı. Hatırımda kaldığı kadarıyla, restorasyondan sonra bu câmiye Taşçılar Kırâathânesi'nin karşısında bakkallık yapan ve Üsküdar'da kahveyi dibekte öğüten birkaç kişiden biri olan Yusuf Efendi imâm tâyin edildi. Bu zât mûsikîye vâkıf, güzel sesli ve edâlî bir hâfızdı.

Doğancılar semti ile Çiftekayalar semti arasında, Halk Dershânesi Sokağı ile Topraklı Sokak'ın kesiştiği köşede bulunan ve 1583-1592 yılları arasındaki bir târihte ibâdete açılmış olan Yemen Fâtîhi Arnavut Koca *Sinan Paşa* (1520-1596) *Câmii* 1935 yılında Vakıflar İdâresi tarafından kadro dışı bırakılıp terk edilince müthiş bir yağmaya uğramış, arasına göz dikenler tarafından minâresine varıncaya kadar yıkılmıştı. Câmi Mîmar Sinan'ın yardımcısı ve hayrulahalefi Mîmar Davut Ağa'nın¹⁵⁸ (vef. 1598?) eseri idi. 1940 yılında bu câmiden yalnızca harâbe hâlinde dört duvar kalmıştı. Halk câmiyi 1959 yılında kendi parasıyla ihyâ etmeye kalkışınca Vakıflar buna da müsaade etmemişti. Halkın devamlı ısrarı sonunda bu câmi gene halk tarafından 1974'de ihyâ edilmeye başlamış ve 1975 yılında da ibâdete açılabilmiştir. Ancak halkın gücü bu câmiye eski ihtişamını ver-

¹⁵⁸ Dâvud Ağa İncili Köşk'ün, Sepetçiler Kasrı'nın, Çarşıkapı'daki Koca Sinan Paşa Külliyesi'nin ve daha pekçok eserin de mîmarı olup aynı zamanda Eminönü'ndeki Yeni Câmi'nin de plânlarını çizip temellerini atan mîmardır. Ancak, rivâyete göre, vebâdan vefat edince Sultan III. Mehmed'in annesi Safiye Vâlide Sultan için yaptırttığı bu câmiyi bitirmek yardımcısı ve halefi Dalgıç Ahmed Çavuş'a nasib olmuştur.

meye yetmemiş ve câmi kubbesiz, ahşap damlı bir mescid şeklinde restore edilebilmiştir.

II. Cihan Harbi esnâsında askeriye'nin kullanımına tahsis edilerek yıpranmış olan Üsküdar *Selimiye Câmi'i*'nin 1954-1959 arasındaki tâmiri amaçlanan hedefe ulaşılmadan, maalesef, yarıda kalmıştır.

Sultan I. Abdülhamid'in 1778 yılında annesi Râbia Sultan'ın hâtırasına Beylerbeyi'nde yaptırtmış olduğu *Hâmid-i Evvel Câmi'i*¹⁵⁹ [ya da "*Beylerbeyi Câmi'i*"] 1969 yılında kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir. Bu câminin tamâmen ahşap olan kubbesi ise 13 Mart 1983 târihinde, bitişigindeki İsmâil Paşa Yalısı'nda çıkan yangının bu kubbeye sıçraması sonucu yanarak çökmüş ama çok hızlı gerçekleştirilen bir tâmirat sâyesinde 29 Mayıs 1983'de tekrar ibâdete açılmıştır. Bu câmi İstanbul'da kubbesi ahşap olan tek selâtin câmidir.

Bir hayırsever 1987 yılında *Gülfem Hâtun Câmi'i*'ni restore edip bir mikdar da büyötmüştür. Bu arada, Nakkaştepe'deki son halife *Abdülmecid Efendi Köşkü* de Yapı ve Kredi Bankası tarafından 2004 yılında güzel bir şekilde restore edilmiştir.

Çeşmeler söz konusu olduğunda, son 120 yılda yapılmış olan en önemli restorasyon Üsküdar Meydanı'ndaki, Sultan III. Ahmed'in 1715'de vefat etmiş olan annesi Râbia Emetullâh Gülnûş Vâlide Sultan'ın hayratı olarak Hicrî 1141 [Milâdî 1728-1729] târihinde inşâ edilmiş olan *III. Ahmed Çeşmesi*'nin restorasyonu olmuştur. Bu çeşme 1932'de bir tâmir görmüş ama 1943-1945'de Üsküdar Meydanı'nın dü-

¹⁵⁹ Bunu, 1782 yılında gene Sultan I. Abdülhamid tarafından Emirgân'da yaptırılmış ve 6 Mayıs 2006 târihinde bir tâmirat esnâsında ahşap bölümünün çatısı yanmış olan bir diğer *Hâmid-i Evvel Câmi'i* ile karıştırmamak gerekir.

zenlenmesi sırasında hem Mihrimah Câmii'ne doğru geri alınarak yeri değiştirilmiş hem de meydan zemininden 1,5 metre yükseltilmiştir. 1987 yılında da bir restorasyon geçiren ve saçaklarının altına yeni nakışlar işlenmiş olan bu çeşmenin çatısı, maalesef, ilk yapıldığı târihteki şeklini muhâfaza etmemektedir.

Son yıllarda Üsküdar Belediyesi pekçok da târihî çeşmenin restorasyonunu gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında hemen hatırladıklarım: Karacaahmet Mezarlığı'nda *Miskinler Tekkesi Çeşmesi*, İmrahor'da *Ayşe Sultan Çeşmesi*, Doğançılar Caddesi ile Bakıcı Sokağı'nın birleştiği yerde sağ köşede *Nâlî Mehmed Efendi Çeşmesi*, Eskihamam'da *Nevşehirli İbrâhim Paşa Çeşmesi*, Balaban Caddesi'nde *Sineperver Vâlide Sultan*¹⁶⁰ Çeşmesi'dir.

1930'lardan bu yana restore edilen dergâhlar arasında *Azîz Mahmûd Hüdâyî Külliyesi*, *Üsküdar Mevlevîhânesi*, *Özbekler Tekkesi*, *Mehmed Nasûhî Efendi Dergâhı*; ve türbelerden de *Karacaahmed Sultan Türbesi*, *Sadrâzam Halil Paşa Türbesi*, *Kartal Baba Türbesi* ilk hatıra gelenlerdir.

Çocukluğumda bâzı câmilerin minârelerinin külâhlarının da restore edilmiş olduklarını hatırlıyorum. Hattâ 1944 yılında Yeni Câmî'nin külâhının kurşunları değiştirmekte olan bir ustanın asılı bulunduğu iskeleden düşerek hayatını

¹⁶⁰ Çeşmenin bânisi Ayşe Sineperver Vâlide Sultan, I. Abdülhamid'in kadını ve Sultan IV. Mustafa'nın annesidir. IV. Mustafa, amca oğlu III. Selim'in Kabakçı isyânıyla ile tahttan indirilmesinden sonra, hem onun ve hem de küçük kardeşi Mahmûd'un katline karar vermiş; III. Selim katledilmişse de Mahmûd kaçabilmiş ve Alemdar Mustafa Paşa sayesinde II. Mahmûd olarak tahta çıktıktan sonra ağabeyi IV. Mustafa'yı boğdurarak öldürtmüştür. Bunun üzerine Ayşe Sineperver Vâlide Sultan Eski Saray'a gönderilmiş ve vefatına kadar burada hasta ve alil olarak oturmuştur. Oğlu Mustafa'nın idamı onu çok üzmüş ve ağlamaktan gözlerini kaybetmiştir.

kaybetmiş olması da bütün Üsküdar'da büyük üzüntüye sebep olmuştu.

Bu satırlar yazıldığı sırada *Üsküdar Tebhîrhânesi*'nin restorasyonu hemen hemen bitmiş durumdaydı. *Vâlîde-i Atîk Câmii ve Külliyesi*'nin çok yönlü restorasyonu ile *Şemsipaşa Câmii*'nin minâresinin külâhının restorasyonu da devâm etmekteydi.

Üsküdar'da söz konusu yıllarda yapılmış olan çevre düzenlemelerine gelince, bunların başında kaç defa yeni baştan düzenlenmiş olduğunu unuttuğum Üsküdar Meydanı'nın [*Demokrasi Meydanı*'nın] düzenlenmesi gelmektedir. Şimdilerde bütün üsküdarlılar Marmaray Projesi bittikten sonra bu meydanın ortaya çıkacak olan yeni görünümünü merakla beklemektedirler.

Yollar açısından ise en önemli düzenlemeler: 1) Dr. Eyüp Aksoy Caddesi'nin, 2) çevre yollarının, 3) TEM karayolunun, ve 4) Üsküdar-Harem Sahilyolu'nun açılmasıdır. Bu arada Selimiye Kışlası'na, eskiden rahatça geçtiğimiz, mücâvir yolların biz sivillere kapatılmış olmasını da üzüntüyle zikretmeliyim.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Büyük ve Küçük Çamlıca Tepeleri'ni güzel, rahat ve ferah tesislerle birer mesire yeri olarak halkın istifâdesine açması üsküdarlıların nezdinde büyük şükranla karşılanmıştır. Buna karşılık Karacaahmet Mezarlığı'nın tırabzan parmaklığını andıran, küfeki taşından yapılmış duvarı ise hiç tasvib görmemiş, belenin havasını ve halkının da mevtâlarla olan ananevî ünsiyetini bozan, aralarına engel koyan, üsküdarlı olmayan kimselerin uyduruk işi olarak addedilmiştir.

Mahalle Hayatı

Çocukluğum ve gençliğimin Üsküdar'ında yazları sabah vaktinde her bahçeden Denizli horozlarının ötüşünü bülbüllerin şakıması izlerdi. Rahmetli ağabeyimden ve rahmetli babamdan dinlemiş olduğuma göre, sabah namazını Bülbül Deresi civarındaki câmilerde kılan cemaat de namazdan sonra özellikle bülbülleri dinlemek üzere Bülbül Deresi mevkiine akın edermiş.

Çocukluğumda kuşluk vaktinde, damların saçaklarının altına tünemiş ya da, âdet olduğu üzere evlerin ve konakların ön cephelerinde çatının tam altında bulunan, eski türkçe ya da lâtîn harfleriyle yazılmış "Mâşâallâh" yâhut "Yâ Hafız"¹⁶¹ levhalarının arkalarına yuva yapmış olan kumruların gulgulesi; ikinci vaktinde de sokakların sessizliği her mahallede egemen olurdu. Mahalleler sabahları: gazeteci, sütçü, yoğurtçu, zerzevatçı, ayakkabı boyacısı, eskici tâifesinin; fakat öğleden hemen sonra da: dondurmacı, gazozcu, kuru yemişçi ve sinemalarda ya da Salacak Parkı Aile Gazinosu'nda o akşamki programların münâdiliğini yapan çığırtnan tâifesinin resmigeçidine sahne olurlardı.

Yazın, öğleden sonra çocuklar, kovalarda buz parçaları arasına yerleştirilmiş "Çamlıca" gazozlarını sokak sokak dolaşarak: "*Çamlıca gazozu! 32 dişe keman çaldırıyor!*"¹⁶² âvâ-

¹⁶¹ 1928-1930 arasında alelacele lâtîn harfleriyle değiştirilmiş olan bu levhalarda çoğu kere "Maşallah" ya da İmâm Nâsır Sokağı'ndaki bir konakta olduğu gibi (hâşâ) "Maşa Allah"; ve "Ya Hafız" yazardı.

¹⁶² Daha Çamlıca Gazozu yok iken satılmakta olan ama markalarını hatırlamadığım gazozların kapakları sâbit yâni bir defa kullanılıp atılmayan, çelik bilyeli, kauçuk yastıklı, beyaz porselen kapaklar olurdu. Bu kapaklar mekanik bir çelik sistem aracılığıyla açılır ve kapanırdı. Çocukluğumda gazoz, daha çok, hamamdan çıktıktan sonra, henüz daha peştemallara sarılı iken

zıyla satarlardı. Karlı kış gecelerinde ise mahalle aralarında arnavut bozacıların: "Mırmırıkçı"¹⁶³ geldi, mırmırıkçı. Buuuzaaa" diye âvazları yankılanırdı¹⁶⁴.

Bunlara II. Cihan Harbi'nin sonunda bir de "Yeni Hayat'çılar" eklenmişti. Harbde şeker karaborsaya düşmüştü ve fiyatı 534 kuruşa yükselmışti¹⁶⁵. Harbin sonuna doğru şeker nisbeten bollaşınca piyasaya Abdülvâhid Turan-Yeni Hayat ismiyle tânesi yüz paraya satılan karamelâlar çıkmış ve kıtlıktan çıkan halk tarafından da çok tutulmuştu. Bunlar Karaköy'de Necâti Bey Caddesi'ndeki bir dükkânda imâl edilmekteydiler. Yaklaşık 3×3×0,3 cm ebadındaki bu karamelâlar üstü sürgülü camlı, yaklaşık 20×35×3,5 cm ebadında ince tahta bir kutunun zeminine çıplak olarak, tek tabaka hâlinde dizili olur ve müşteriye mâdenî bir maşayla tutularak sunulurdu. Bu maşa sürgülü cama belirli bir ritimle muttarid darbelerle vurulduğunda bu, sokaktan karamelâ satıcılarının geçmekte olduğunun da bir işâreti ve hattâ bir reklâmı olmaktaydı. Tânesi başına 20 para kâr bıraktığından kısa zamanda bir sürü de taklîdi çıkmıştı. Fazla karamelize edildiğinden bu karamelâların kendine has, pek hafif acımturak lezzetini bugün bile tahassürle ararım.

içilirdi. Hatırladığım ilk meyvalı gazoz vişneli olduğu ilân edildi. Gâlibâ piyasaya 1943 ya da 1944 yılında çıkmıştı. Tadı da kokusu da berbat bir şeydi ve bu yüzden de pek tutulmıyordu.

¹⁶³ Mırmırık: Ekşi bozanın lâkâbı.

¹⁶⁴ İstanbul'un geçmişteki 3 namlı bozacısı: Vefâ'da Vefâ Bozacısı, Nûrosmâniye'de Sinan Bozacısı ve Üsküdar'da da Ahmediye Bozacısı idi. Bozacılar genellikle arnavutlardan olurdu; bunun bir istisnâsı Ahmediye Bozacısı ermeni Misak Boyacıyan efendi ve çocuklarıydı. Misak efendi'nin bozasından üst üste üç bardak içen, sekir hâlini andıran hafif bir keyif duygusuyla dolardı. Bu hâli ben de nefsimde birkaç kez yaşadım.

¹⁶⁵ Zeytinyağının litresi de 579 kuruştı. O sıralarda kuzu etinin kilosu 90 ilâ 110 kuruş arasında değişmekteydi.

İkinci vaktinde sokakların sükûneti bâzen Haydarpaşa Garı'na doğudaki vilâyetlerimizden marşandiz trenleriyle gelip de çatana ve mavnalarla Sütluçe Mezbahası'na götürülmek üzere Üsküdar'ın Çöp İskelesi ile Kavak İskelesi arasında kalan açık hava ahırlarına sevk edilen koyun, keçi, öküz ve manda gibi hayvanların "*tozu dumana katarak*" sürü hâlinde geçmeleriyle bozulurdu.

Bunların geçtikleri sokaklarda evlerin damları da bunları sabırsızlıkla bekleyen güvercin ve serçelerle dolu olurdu. Sürü sokaktan geçip gittikten sonra bu kuşlar sürünün zemine bıraktığı, buhar tüten kazûratların başına üşüşerek bunları gagalar, içlerindeki hazmedilmemiş saman çöplerini kendilerine rızık ederlerdi. II. Cihan Harbi esnâsında kömürün karneyle verildiği ve odun fiyatlarının pahalı olduğu dönemde, mahallemizde ya 27 ya da 29 numarada ikâmet eden fukarâ-i sâbîrinden bir rum aile ise bu kazûratları hemen toplayıp kurutarak tezek yapar ve odun yerine sobalarında yakardı.

İlkbaharda ve yazın Üsküdar sokaklarında akasyalar, erguvanlar, mimozalar, ıhlamurlar, aylandızlar açar; bahçelerin duvarlarından sokaklara asmalar ve mor salkımlar sarkardı. Hemen hemen her evin bahçesinde özenle yetiştirilen gül, yabangülü, ortanca, karanfil, papatya, filbahri, hanımeli, begonya, boru çiçeği, akşam sefası, şebboy, sardunya, aslanağzı, fesleğen ve hercaî menekşe bulunurdu. Baharda konakların bahçelerinden yükselen şebboy kokuları, pencerelerin önündeki karanfillerin ve sardunyaların kokularıyla cümbüş ederdi. Toygartepesi'nde Necmeddîn Okyay Hoca'nın ve Doğancılar Sümbülzâde Sokağı'nda Şekerci Güzeli Hasan Alptekin'in evlerinin civârından geçenler, bu zevâtın gülistanlarından yükselen gül kokularıyla

mest olurlardı¹⁶⁶. Çocukluğumun ve gençliğimin Üsküdar'ında lâleye ise hiç rastlamadım.

Halk, şerbet yapmak için gelincik toplamaya ya İcâdiye'ye ya da keskin bir kekik kokusunun hâkim olduğu Çamlıca'ya giderdi. Mart ve Nisan aylarında bizim konaktan bakıldığına Fer'îye Sarayları'nın¹⁶⁷ üst tarafında Yıldız Parkı'ndan Ortaköy sırtlarına kadar uzanan muazzam kır, papatyaların sarı ve beyaz renklerine bürünür; ama mayıs ayında burası kâmilten kıpkırmızı, görülmeye sezâ, muazzam bir gelincik tarlası olurdu. Artık bu çiçek medeniyeti de yok oldu gitti¹⁶⁸.

Üsküdarlılar Nasıl Isınırlardı?

Çocukluğumda ve gençliğimde üsküdarlılar kok kömürü¹⁶⁹, taş kömürü, elleme kömürü, meşe ya da gürgen

¹⁶⁶ Necmeddin Okyay Hoca'nın bahçesinde çeşit çeşit 400 kadar gülü, Şekerci Hasan Efendi'nin de 280 kadar gülü olduğu rivâyet edilirdi. Gülcü Şükrü Baba diye bir zâtın himmetiyle gülcülükte yetişmiş ve pekçok mükâfat kazanmış olan Necmeddin Hoca'nın yetiştirmiş olduğu birkaç gül çeşidi Dünyâ gül literatürüne geçmiştir. Hocanın siyah gül dahi yetiştirmiş olduğu rivâyet edilirdi.

¹⁶⁷ Galatasaray Lisesi'nin o zamanlar ilkokulunu ve yetiştirici sınıflarını barındıran ve şimdi de Galatasaray Üniversitesi'ni barındırmakta olan abinâ ve müstemilâtı ile bu kompleksin Ortaköy istikâmetindeki uzantısında Kabataş Lisesi'ni de barındıran diğer iki binâya, Osmanlı döneminde, *Fer'îye Sarayları* ya da *Sultan Sarayları* denirdi. Aynı olan bir mimâriye sâhip bulunan, Beşiktaş-Ortaköy doğrultusundaki bu üç saraya, sırasıyla: *İbrâhim Efendi Sâhilsarayı*, *Cemâleddin Efendi Sâhilsarayı*, *Seyfeddin Efendi Sâhilsarayı* denirdi.

¹⁶⁸ Son iki belediye başkanının zamanında Üsküdar'ın kamuya ait alanları çiçeklenmeye başladı. Bu kapsamda, birkaç yıldır bol miktarda ekilmekte olan lâleler ve hercai menekşelerle Üsküdar yeniden şenlenmiş bulunuyor.

¹⁶⁹ Kok kömürü de bir taş kömürü idi ama mâdenden çıkan taş kömürünün, *Gazhâne* denilen fabrikalarda içindeki *metan gazı*ndan arındırılmış, daha az kalo-

odunu yakarak ısıtırıldır. Belki havagazıyla ısınan da da vardı ama ben buna şahit olmadımdı.

Kok kömürü ve taş kömürü iç duvarı ateş tuğlalarıyla döşeli sobalarda ve *maltız*larda yakılırdı. Maltızlar¹⁷⁰ havagazı ocağı bulunmayan mutfaklarda yemek pişirmek üzere ya da çamaşır kaynatmakta kullanılırdı. 1950'lere kadar *kömür sobaları* hep ithâl malı sobalar olmuştur.

Kömür sobalarında odun¹⁷¹ da yakılırdı ama yalnızca odun yakmaya mahsûs sobalar farklıydı. Bunlar da iki türlü: ithâl malı *çini sobalar* ya da sâdece *odun sobası* denilen sacdan yapılmış yerli sobalar. Çini sobaların iç duvarlarının ateş tuğlalarıyla döşeli olmasından ötürü bu sobanın için-

rili şekliydi. O zamanlarda, İstanbul yakasında: 1853'de kurulan Dolmabahçe Gazhânesi, 1880'de kurulan Yedikule Gazhânesi ve Kâğıthâne'de 1961'de kurulan Beyoğlu Gazhânesi; Anadolu yakasında da Hasanpaşa'da 1892'de kurulan Kadıköy Gazhânesi vardı. 1950'li yılların ikinci yarısında Dolmabahçe Stadi'nin genişletilmesi esnâsında Dolmabahçe Gazhânesi de yıkıldı ve bunun *gazometresi* daha sonra Beyoğlu Gazhânesi'nin ek deposu olarak kullanılmaya başlandı. Faaliyetine devâm eden bu üç gazhânenin üretimine 13 Haziran 1993 târihinde son verilmiştir. Bu fabrikalarda elde edilen havagazı ise hem şehrin aydınlatılmasında hem de evlerde yemek pişirmede kullanılmıştır.

¹⁷⁰ Maltız: Taş ya da odun kömürü yakarak ısı elde edilen, ızgaralı, taşınabilir ocak. Yaklaşık 30 cm çapında, 50-60 cm yüksekliğinde dikine silindirik şeklinde olup üç ya da dört ayaklı olurdu.

¹⁷¹ Odunun yakıt olarak kullanıldığı zamanlarda "*odunculuk*" kârlı bir meslekti. Bizim konağın civârında yaklaşık 500 metre yarıçaplı bir daire içinde: Balaban'da Sedat Bey'in, Atlas Sokağı'nın girişinde solda Şekerci Hasan Efendi'nin, Uncular Caddesi'nde Tevfik Efendi'nin, Gülfem Hârun Câmii'nin karşısında Hüseyin Efendi'nin ve bir de Doğancılar Caddesi ile Tebhîrhâne Sokağı ve Eşrefsaat Sokağı'nın birleştiği noktada da (gâlibâ oduncu Aslan'ın), ve bunlardan başka da Şemsipaşa'da ve İmrahor'da Ögdül Sokağında da sâhipleri'nin isimlerini hatırlayamadığım odun depoları vardı. Bu depolara Trakya'dan ve Ağva'dan getirilen odunların sobalarda yakılacak boyutta kesilmesini sağlayan hızarların vınlutuları özellikle yazın ve sonbaharda hâlâ özlemini çektiğim alışılmışın dışında ama âhenkli bir koro oluşturlardı.

deki ateş sönse de soba uzun süre etrafına sıcaklık yaymayı sürdürürdü. Çini sobalar, genellikle, dört köşeli ve 70 ilâ 120 cm kadar yükseklikte dışı fayans olan sobalardı. Büyük konaklarda yüksekliği üç ve hattâ dört metreyi bulan silindirik rus malı çini sobalar da vardı¹⁷². Yalnızca sacdan yapılmış olan odun sobasının sıcaklığı ise çabucak geçer ve bu tür soba bundan ötürü çok odun tükettirdi.

Bâzı evlerde hem yemek pişirmeye ve hem de ısınmaya yarayan *kuzine* denilen döküm sobalar da bulunurdu. Bunların da içi ateş tuğlalarıyla döşeliydi. Odun yakılan bu sobaların ön cephesinde dört köşe ve üstünde de yuvarlak kapaklar olurdu.

Bir başka ısınma aracı da *mangal* idi. Bakırdan ya da pirinçten olurdu. Mangallar "Konak Mangalı", "Süleymâniye Mangalı", "Selânîk" ya da "Manastır Mangalı", "Trabzon Mangalı", "Nargile Mangalı", "Bursa Mangalı" ve "Siirt Mangalı" olarak yedi çeşit olurlardı. Bunlar birbirlerinden yükseklikleri, parçalarının sayısı ve süslemeleriyle fark ederlerdi. En yaygın tipi pirinç dökümden ve kapaksız olan "Siirt Mangalı" idi. En süslülerine ise, Süleymâniye semtinde imâl edildikleri için, "Süleymâniye Mangalı" denirdi.

Mangalın yakıtı elleme kömürüydü. Mangal odalarda ısınmaya, kahve pişirmeye, çay demlemeye de yarardı. Bunun üstüne yerleştirilen *sacayağı* aracılığıyla yemekler de ısıtılır ve hattâ pişirilebilirdi de. Ancak mangalın kendine mahsûs tehlikeleri vardı. Bir kere, sabahları açık havada yakılması ve kömürün iyice kor hâline gelmesi gerekirdi. Yatarken de yatak odasına alınmaması, iyice küllenmesi ve

¹⁷² Meselâ Dr. Sıbgatullâh Devletgeldi'nin Sultantepeci'ndeki konağının hemen her odasında kendisinin Rusya'dan getirttiği bu kabil cesim çini sobalar vardı.

varsa kapağının örtülmesine dikkat edilmeliydi. Bu önlemler alınmadığı takdirde insanların iyi yanmamış kömürden çıkabilecek olan karbon monoksit gazından zehirlenip ölmeleri işten bile değildi. Üsküdar konaklarında mangalla neşgöl olmak, genellikle, büyük gelinlerin görevi idi.

Maltız hâriç, bütün bu ısınma araçları bunlardan sıçrayabilmesi mümkün olan kıvılcımların civâra zarar vermesi ya da bir yangına sebep olmaması için çepeçevre birkaç parmak yüksekliğinde bir kenarlıkla çevrili, sacdan ya mangallarda olduğu gibi pirinçten, badi ayaklı geniş bir *tabla* üzerine yerleştirilirdi. Maltız mutfakta kullanıldığından ve mutfak zemini de genellikle Malta taşı olduğundan ayrıca bir tablaya ihtiyaç göstermezdi.

Yemek pişirmek için maltızdan ve ârizî olarak da mangaldan başka *havagazı ocağı*, *gazyâğı* ve basınçla çalışan *pompalı ocak* ile daha sonraları piyasaya çıkmış olan Hot marka *gazyâğı fitilli ocak* vardı. Mangal bulunmayan evlerde de kahveler taşınabilir, ufak *boyalı ispirotolu ocak*'ta pişirilirdi.

Hikâyesi çokça anlatılan *tandır*ları ise hiç görmedimdi. Doğumumdan çok önce Üsküdar'ı terketmişlermiş. Şimdi Üsküdar'da doğalgazla, elektrikli *klimalar*la ya da gene elektrikli *radyatif sobalar*la ısınıyor. Mangallar evlerde artık bir süs eşyası oldu. Kömür ve odun sobaları nâdir; bazı evlerde hâlâ kuzine var ama maltız sanırım tamâmen târihe karışmış durumda.

Miskinler Tekkesi ve Fukarâ Taşları

Eski günlere ait bir güzellikten daha bahsedeyim. Ka-

racaahmet Mezarlığı'nda şimdilerde ismi var, cismi yok bir "Miskinler Tekkesi" varmış¹⁷³. Bu tekke, 1517'de Sultan Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşünde bâzı askerlerine bulaşmış olan cüzzam hastalığını tedâvi ve cüz-zamlıları da enterne etmek amacıyla kurulan bir müessese imiş. Orada sâdece cüz-zamlılar kalırlarmış. Üsküdar halkı, zerâfet ve inceliğinden dolayı bu insanlara hasta ya da cüz-zamlı diyemediğinden, "miskinler" dermiş. Miskinler Tekkesi'nin kapısında 7 adet de "fukarâ taşı" [ya da başka bir deyimle "sadaka taşı"] varmış. Oradan her geçen o fukarâ taşlarına bir mikdar para bırakırmış. Para bırakıldıktan sonra orada bulunan gözcü içeridekilere "Fukarâ taşına para bırakıldı; bırakanın ölmüşlerinin ervâhına Fâtiha!" diye seslenirmiş. Bütün miskinler de birlikte bir Fâtiha okurlarmış.

Bu fukarâ taşları¹⁷⁴ benim çocukluk yıllarıma kadar Üsküdar'ın çeşitli semtlerinde vardı. Yaıtsı namazına giden mahalle sâkinleri fukarâ taşının üstündeki kovuğa bir mikdar para bırakırlardı. İhtiyaç sâhibi fukarâ-i sâbirin câmi-

¹⁷³ Miskinler Tekkesi [ya da bir zamanlar kullanılmış olan bir başka ismiyle "Dedeler Mescidi"] 1923 yılında lâğv edilinceye kadar faaliyetini sürdürmüş, 1938 yılında bir yangın sonucu ortadan kalkmıştır. Miskinler Tekke'sinden bugüne, yalnızca, Sultan II. Mahmûd döneminde inşâ edilmiş ampir stîlinde bir çeşme ile bunun üzerinde meşhûr hattât Mustafa Râkım Efendi'nin (1757-1825) nefis bir ta'lik hatıyla yazmış olduğu 17 beyitlik mermer bir kitâbe kalmıştır. Miskinler Çeşmesi, Karacaahmet Sultan Türbesi ile İbrâhim Ağa semti arasında, Zeynep Kâmil Hastahânesi'nin efsânevî eski başhekiminin adı verilmiş olan, Dr. Eyüp [Sabri] Aksoy (1891-1962) Caddesi üzerinde solda, içerlek bir mekânda ve mezarlık duvarına bitişiktir. Çeşme birkaç yıl önce Üsküdar Belediyesi tarafından restore ettirilmiştir. Merhûm Dr. Eyüp Bey Bağlarbaşı'nda üç katlı güzel bir ahşap köşkte otururdu.

¹⁷⁴ Sinan Uluant bey oğlum bu fukarâ taşlarından hâlâ Makedonya'nın Ohri şehrinde de bulunduğunu ve bunların resmini çekmiş olduğunu beyân etmektedir.

den en son çıkar, bu taşın kovuğundan, açgözlülük etmek-sizin, ihtiyacı kadar bir mikdar para alırdı. Ertesi günün ekmek parasını almak onlara yeterdi, öyle ki ertesi sabah bu kovukta hâlâ bir mikdar paranın bulunduğu bile olurdu. Üsküdar'daki son Fukarâ Taşı, Doğancılar Caddesi'n-de 89 numaralı ahşap bir evin önünde bulunmaktaydı.

Son zamanlarda önü, Fukarâ Taşı da içinde kalacak şekilde, oluklu galvanize sacdan bir perdeyle çevrili bulunan bu ahşap evin yakında yıkılıp yerine bir apartuman dikileceği söylenmekteydi. Bu taşın tanınmış bir ailenin ferdlerinden birinin göz koymuş olduğunu ve gizlice yerinden söktürerek evinin bahçesine taşıyacağı haberini alıp da bu ihtimâli Üsküdar Belediyesi'ne bildirmem üzerine, Türkiye'de artık yalnızca birkaç örneği kalmış olan bu Fukarâ Taşı yerinden söktürülerek koruma altına alınmış, daha sonra da İmrahor Câmii'nin Doğancılar Caddesi'ne bakan yüzünün önündeki kaldırımında herkesin görebileceği bir yere taşınmıştır.

Üsküdar Esnafının Hasletleri

Üsküdar çarşısında türk, acem, arnavut, kürd, ermeni, rum¹⁷⁵, müsevî ve bulgar esnaf faaliyetlerini tam bir "*Üsküdârî Vahdet*" içinde ve karşılıklı hörmet ve muhabbetle yürütürlerdi. Ben hayatım boyunca bir üsküdarlı müslümanın bir üsküdarlı gayr-ı müslimden bahsederken, aralarında nizâ bile olsa, onun hakkında "gāvur" dediğini aslâ duymadım.

¹⁷⁵ Üsküdar'da avâm; ermenilere *ahbar* [Ermenice'de: *kardeş*], rumlara da *çorbacı* diye hitâb ederlerdi. Bu bile Üsküdar halkının ermenilere hangi muhabbetli gözle bakmakta olduğunu bir emâresidir.

XVII. yüzyılda Evliyâ Çelebî (1611-1682?), Üsküdar ahâlisinin çoğunun Anadolu, bir bölümünün de Tebriz kökenli olduğunu ve beldede yetmiş müslüman mahallesine karşılık onbir rum ve ermeni ve bir de müsevî mahallesinin bulunduğunu yazmaktadır. Gene Evliyâ Çelebî bu ahâlinin üst kademedan askerlerden, âlimlerden ve sâlih kişilerden, fukarâ-i sâbirinden ve gemiciler ile kayıkçılarından oluşmuş olduğunu kaydetmektedir. Bu dağılım XX. yüzyılda da pek değişmiş gözükmemekteydi; eklenen tek sınıf ticâret erbâbı idi.

Genellikle, Üsküdar çarşısındaki acemler ve müsevîler kırtasiye, bulgarlar ve arnavutlar sütçülük ve lokantacılık, ermeniler tuhâfiye alanında faaldiler. Bunun bir istisnâsı kasap Andon'du. Selman Ağa Câmii'nin karşısında icrâ-i faaliyet eden Andon hristiyan arnavut olmasına rağmen rum gibi davranır; oğluyla Rumca konuşurdu. Üsküdar ahâlisinin arnavutları rumlardan daha fazla sevmelerine rağmen Andon'un Üsküdar kopillerinin "*Arnavutu zôtî, kırmızıdır gôtî*" diye alaylarına hedef olmamak için rummuş intibainı vermek istediği yorumu yapılırdı.

Üsküdar esnafı, sattığı malın bedelini muhakkak "*Allâh kesenize bereket versin, efendim!*" ya da sâdece "*Kesenize bereket, efendim!*" veya "*Ömrünüze bereket, efendim!*" duasıyla kabûl eder, müşteri de "*Bereketinizi bulun, efendim!*" duasıyla cevap verirdi. Müslüman ve gayr-i müslim esnaf sabahleyin birbirlerini gözetler, siftah ettikten sonra gelen ilk müşterisini "*Efendim; ben bu sabah, hamd olsun, siftahımı yaptım; ama komşum henüz daha siftah etmedi. Ricâ etsem, ona gidebilir misiniz?*" diyerek komşusuna yönlendirirdi. Müşteriyi aldatmak bir yana, esnaf, müşterisini fuzûlî harcama yapmaması konusunda bile uyarırdı. Meselâ sözü edilen Sâim Hoca'nın attâr dükkânın-

da, 50 kuruşluk karabiber almak isteyen müşteriye "fazla durursa bayatlayarak kokusunu kaybedeceği" açıklanarak "şimdilik 25 kuruşluk karabiber almasının daha isâbetli olacağı" hatırlatılırdı. Esnaf devamlı müşterilerinin borçlarına karşı da, genellikle, sabırlıydı. Üsküdar halkının en çok borç yaptığı esnaf: bakkallar, kasaplar, tuhâfiyeciler ve bohçacılar olurdu.

Müşterinin hakkının geçmemesi için, malın ambalajlandığı kağıdın aynısı terâzinin ağırlık kefesine dara olarak konur, bu hassasiyetle birlikte tartılan malın, ayrıca, bir miktar daha ağır çekmesine de özen gösterilirdi. Üsküdar esnafının terâziyi dengelememek gibi tuhaf bir âdeti vardı: ister manavda, ister kasapta, ister bakkalda ister balıkçıda olsun, ne tartılırsa tartılsın, tartılan tarafa bir miktar daha atılarak bu kefenin dâimâ ağır basmasına dikkat edilirdi. Esnaf haramdan korkar, bu sebeple "Betim bereketimdir" diyerek müşteriye her zaman, sehâvetle, bir nebze fazla mal tartardı. Metre ile mal satanlarda da bu böyleydi. Satın alınan malın türüne ve uzunluğuna göre esnaf muhakkak 10 ilâ 50 cm daha fazla keserdi. Gene Attâr Dükkânı'nda, 30 metre misina¹⁷⁶ isteyen balıkçılara 31 metre ve hattâ biraz daha fazla misina kesildiğini kaç kere görmüşümdür.

Fırınlara¹⁷⁷, manavların, kasapların, balıkçıların kendi-

¹⁷⁶ Misina (yâhut mesina): Balık avında olta ipi olarak kullanılan ve naylon-dan üretilen iplik.

¹⁷⁷ Çocukluğunda ekmeğin okkası [yâni 400 dirhemi, ya da 1283 gramı] 6 kuruştı. Daha sonra ekmeğin kilosu 1939 yılında 9, 1941'de 16 ve 1943'de de 39 kuruşa yükseldiydi. Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde dört fırın vardı: Mihrimah Câmii'ne yakın "Moskof Fırını", Selmanağa Çeşmesi ile Karacaoğlan Sokağı arasında "Tepsi Fırını", Alptekin Şekercisi'nden birkaç dükkân ileride Hasan Efendi'nin fırını ve Kenan Eczâhânesi ile Tepsi Fırını Sokağı arasında da "Develioğlu Fırını". Bir de Boyacı Sokağı'nın girişinde solda bir francala fırınının bulunduğunu hayâl meyâl hatırlıyorum.

lerine mahsûs fukarâsı vardı. Satılamamış da kurumuş olan ekmekler, çürümeğe henüz yüz tutmuş sebze ve meyve, ilikli kemikler ve et kırpıntıları ile arta kalan diğer ürünler bu fukarâyâ, mesai günü sonunda, "*göz hakkı*" olarak fise-bilillâh dağıtılırdı.

Üsküdar'daki tuhâfiyecilerin rakipleri "*bohçacılar*" idi. Bunlar hem daha ucuz ve hem de taksitle de satış yaptıkları için fukarâ mahallelerinin baştâciydılar. Buna karşılık konaklılar "*Efendim; bunları alıştırmaya gelmez. Yoksa her gün tebelleş olurlar*" diye bohçacılara karşı genellikle çekimser ve aşırı ihtiyatlı davranırlar, onları konaklarına sokmak istemezlerdi.

Üsküdar'daki en işlek tuhâfiye dükkânları, Atlas Sokağı'nın köşesindeki Şekerci Hasan Efendi'nin dükkânı ile, halk arasında: "*Boyacı Sokağı*"¹⁷⁸ diye bilinen, Büyük Hamam Sokağı arasında sıralanmış olup, sırasıyla: Zareh ["*Zare*"] Efendi ile eşinin, Takvor ["*Takfor*"] Efendi ile oğullarının, İstepan ["*İstepan*"] Efendi'nin, Haçik Efendi'nin, Dırtad ["*Dirdar*"] Efendi'nin, Mâvi Köşe Tuhâfiye evi sâhibi Süleyman Bey'in¹⁷⁹ ve 81 numaradaki arnavut Şerâfettin Bey'in dükkânları ile bunların karşısındaki sırada Attâr Hocalar'ın dükkânından Uncular Caddesi'ne doğru iki dükkân evvelki Mehmet Nermi Haskan¹⁸⁰ Bey'in dükkânı.

Gençliğimde, Moskof Fırını yıkıldıktan sonra sâhipleri şimdiki Kanaat Lokantası'nın karşı sırasında "Çifte Fırın"ı açmışlardı. "Çifte Fırın" şimdi faaliyetine aynı isim altında ama tek fırın olarak devâm etmektedir.

¹⁷⁸ Bu sokağın Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nden girişinde sağda elbise ve kumaş boyayan bir dükkân vardı. Üsküdarlılar solan ve yıpranan elbiselerini nisbeten yeni göstermek için bu dükkânda boyatırlar ya da Sâim Hoca'nın dükkânından aldıkları boyalarla ve onun târifi üzerine evlerinde kendileri boyarlardı.

¹⁷⁹ Süleyman Bey Dr. Bedrosyan'ın kızı Alis Hanım ile evliydi.

¹⁸⁰ Boş saatlerinde fevkalâde mütevâzî fakat dakik bir araştırmacı olan rahmetli Mehmet Nermi Haskan Üsküdar Belediyesi tarafından 2001 yılında bası-

kânydı. Zare'nin dükkânı, veresiye vermesi dolayısıyla, Reji'de çalışan hanımların rağbet ettikleri bir yerdı.

Üsküdarlılar tuhâfiyenin çok çok daha kalitelilerini ise İstanbul'da Bahçekapı ve civârındaki: "Şişman Yanko Birâderler", "Ata Atabek", "Bi-Ba-Bo", "Gülñihal", "Orozdibak" gibi ve bunlara benzer mağazalardan ya da Beyoğlu'ndaki: "Au Lion", "Baker", "İlyadis", "Mayer" ve "Lazaro Franko" gibi ve bunlara benzer mağazalardan satın alırlardı. Daha harcıâlem ve daha ucuz tuhâfiye için de İstanbul'da Mahmutpaşa Yokuşu'ndaki dükkânlara gidilirdi.

Üsküdar esnafı o kadar rikkatlıydı ki Toygartepesi'nde bulunduğu söylenen birkaç genelevde çalışan kadınlar Üsküdar çarşısına indiklerinde nasıl ciddi ve iffetli kadınlar mış gibi davranıyor idiyse esnafın da, bu durumlarını aslâ yüzlerine vurmıyıp, onlara hanımefendi muamelesi yaptıkları söylenirdi. Hattâ esnafdan birinin Beyoğlu batakhânelerinden kurtarıp evlenmiş olduğu fevkalâde alımlı, kocasıyla birlikte dükkânda çalışan bir hanım bütün üsküdarlıların takdîrini kazanmış ve kimse onun hakkında imâlî tek bir söz dahî etmemişti. Aralarındaki konuşmalarda söz nâdirende olsa, bizzât birkaç kere şahit olduğum gibi, bu kimselere geldiğinde Üsküdar'ın kadınları çocuklarını Cenâb-ı Hakk'ın bu kabil bir durumdan koruması ve "*Feleğin sillesini yemiş*" söz konusu kadınların bu durumlarından ikrâh edip kurtulmaları için dualar ederlerdi.

rılmış olan battal boyda, 3 cildlik devâsâ *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* başlıklı eserin müellifidir. Bu eser bâzı hatâlarına rağmen gene de Üsküdar hakkındaki en kapsamlı eserdir. Belediye bu eseri ayrıca CD formatında da yayınlayıp dağıtmıştır. Merhûmun, ayrıca: *İstanbul Hamamları*, *Eyüpsultan Târîhi* (2 cild), *Eyüp Târîhi*, *Eyüplü Hattatlar ve Mûsikîşinaslar*, *Bâb-ı Âlî Hükûmet Kapısı* başlıklı kıymetli başka eserleri de vardır.

Evliyâ Çelebî XVII. yüzyılda Üsküdar'ın has beyaz pidesinin, "kırde" denilen ince yufkasının, çöreğinin, tandır kebabının, kaymağının, *Hora* üzümünün¹⁸¹ ve karanfilli üzüm şerbetinin meşhur olduğunu yazmaktadır.

XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında "*Üsküdar Kaymağı*" adıyla mâruf, Üsküdar'da imâl edilen bir peynir türü o kadar nefismiş ki zamanın pâdişahları bu peynirin tiryâkisi imişler.

Benim zamanımdaki üsküdarlılar tatlıya pek düşkün olurlardı. Çocukluğumda ve gençliğimde Üsküdar tatlıcılarının şâhı Tatlıcı Mehmet (Beşeoğlu) Usta idi. Mehmet Usta, sonra oğlu Niyâzî ve onun vefâtından sonra da oğlu Kemâl bu dükkânı, tatlıların nefâsetini hiç bozmadan, 1990'lara kadar en azından 80-90 sene idâme ettirdiydiler. Tatlıcı dükkânları: cevizli baklava, revânî, tulumba tatlısı, sarığî burma, vezir parmağı, hanım göbeği, lokma, hurma tatlısı, tel kadayıfı, ekmek kadayıfı, yassı kadayıf, çeşitli tâhin helvası, irmik helvası ve güllâç imâl ederlerdi. Konaklarda verilen iftarlarda tatlı olarak, hafifliği dolayısıyla, revânî tercih olunurdu. Bunun için de Tatlıcı Mehmet Usta'ya bir gün öncesinden bir ya da birkaç tepsi revânî sipâriş edilirdi. Evlerde ise hanımlar da çeşitli tatlılar yapabilirlerdi ama, harcıâlem tatlı niyetine, daha çok ya lokma dökerler ya da lalanga¹⁸² yaparlardı.

¹⁸¹ Hora: Rumca'da "şehrin sınırı" hattâ "şehir dışı", "taşra" demektir. "Hora üzümü" ise, herhâlde, Üsküdar'ın o zamanki iskân sınırlarında, meselâ bugünkü Bağlarbaşı ile Çamlıca arasında kalan bölgede yetiştirilen üzüme verilen ad olmalıdır. Vak'anüvisler Üsküdar'daki bağların en büyüğünün Sultan III. Murat'ın Büyük Çamlıca'da yaptırttığı Bağ-ı Cihân olduğunu kaydetmektedirler.

¹⁸² Yağda kızartılarak hazırlanan bir çeşit hamur tatlısı.

O sıralarda Üsküdar'da en lezzetli yemekleri yapan lokanta da Moskof Fırını'nın hemen yanındaki, arnavut Ali Özçakmak Bey'in daha önce Bitpazarı civârında 1933 yılında hizmete açtığı "Kanaat Lokantası" idi. Sonra bu lokanta Moskof Fırını'nın yanına taşındıydı. Burası istimlâk edilip de yıkılınca Ali Bey bu sefer "Özçakmak Lokantası"nı açıyordu. Onun vefâtından sonra oğlu Râif, Özçakmak Lokantası'nı kuzenleri Vahdettin, Kenan ve Fuat Kargılı'ya sattı ve lokanta bugünkü Kanaat Lokantası'na dönüştü.

Eskiden Üsküdar'da yağ olarak, genellikle, Trabzon ve Urfa yağları tercih edilirdi. Fukâra ise, daha ucuz olan kuyruk yağını kullanırdı. İçine nelerin katıldığı meşkûk olan margarin yağının zuhûruyla da Trabzon ve Urfa yağları birdenbire pahalılandı ve yalnızca *Şarküteri*'lerde (!) satılmaya başlıyordu. İstanbul Belediyesi Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün meşhur bir margarin yağı markasına domuz yağı karıştırılmakta olduğu hakkındaki bir raporu da örtbas edildiğinden halk gene bu markaya itibâr etmeğe devâm ettiydi. Eski üsküdarlılar ise Urfa ve Trabzon yağı bulamamaları bile yemeklerinde hâlâ yalnızca hâlis tereyağı ve hâlis süzme zeytinyağı kullanmaktadırlar.

Üsküdar'da yalnızca koyun ve keçi eti yenirdi. Daha ucuz olan sığır etine pek itibâr edilmezdi. Kasaplar keçi etinin bağırsak bozukluklarına yol açabilme potansiyeli olduğunu bildiklerinden çok titiz davranırlar ve keçi etinin en iyisini, emniyetle yenecek kalitede olanını satarlardı. Koyun eti ile keçi etinin görünürde pek farkı olmadığından bu farkı göstermek için Belediye mezbahasında koyunlara kırmızı, keçilere ise yeşil damga vurulurdu. 1960'ların başında kasaplarda artık keçi eti satılmamaya başladı. 1940'lı yılların başında, hatırladığım kadarıyla, kuzu etinin kilosu

90 kuruştı. Üsküdarlılar koyunun *kıvırcık* türünü tercih ederlerdi; ikinci sıradaki tercihleri ise *dağlıç* türüydü. Ağız tadına düşkün olanlar *kızıl karaman* türünden uzak dururlardı; çünkü kızıl karamanın eti hem tatsızdı ve hem de pişerken tahammül edilemeyecek kadar kötü bir koku salardı.

Orta halli ve iyi şartlara mâlik üsküdarlılar kasaplardan her sefer bir but ve bir kol-kürek koyun eti alırlar; buttan kıyma, kol-kürekten de kuşbaşı yaptırırlardı. Bu, kemikleriyle birlikte, en aşağı 2,5- 3 kiloluk bir alışveriş olurdu.

Çocukluğumda ve gençliğimde Üsküdar'da ürünlerinin nefâsetiyle ünlü iki simitçi fırını vardı. Selâmsız yokuşunun başında, Kassem Çeşmesi'nin girişinin hemen karşısında "*Çingene Fırını*"nı hâlâ yerinde ama Doğancılar Caddesi ile Tulumbacılar Sokağı'nın kesiştiği noktada sol köşedeki "*İmrahor Simitçi Fırını*" yıllardır kapanmış, metrûk. Bu fırınların susamlı simitlerinin, kandil simitlerinin, şekerli simitlerinin¹⁸³, halkalarının, açmalarının, çatallarının, ayçöreklerinin, bezelerinin, kurâbiyelerinin, dilim dilim kesilerek satılan cevizli ve kuru üzümlü ya da reçelli keklerinin, anasonlu galetelerinin, gevreklerinin, kırkraklarının, poğaçalarının, böreklerinin ve kuru üzümlü ponçiklerinin lezzetine doyum olmadığı gibi bunlar, şimdikilerinin aksine, ne ağızda bir pas bırakırlar ve ne de mideye oturlurlardı. Üsküdar'da bu eski lezzetleri aynısıyla bulmak artık mümkün değil. Bu fırınlar, mahallelinin tepsiyle ya da tencere veya güveçlerle fırına götürdüğü yemeklerini 1940 ve 1950'li yıllarda 5 ilâ 20 kuruş gibi bir ücret karşılığında pişirirlerdi.

¹⁸³ Şekerli simidin yuvarlak değil uzunlamasına bir şekli olur ve, susamları yapışın diye yuvarlak simitlerde olduğu gibi, sulandırılmış pekmeze yatırılmaz; ıslatılıp bol susama bulanarak fırınlanırdı. Şeker muhtevâsı da ne az ne de çok olurdu. Rengi beyaza yakın ve kendisi de pek gevrekli.

Şimdi Üsküdar'da bir sürü "*Simit Evi*", "*Simit Sarayı*" vb... isimler altında modern simitçiler türedi. Bunlar simitin mayasını da, şeklini de, tadını da bozarak peynirlisinden kıymalisına, sucuklusundan pastırmalisına, etlisinden biberlisine ve domateslisine kadar yeni türler sunmaktalar.

Hangi simitçi fırınından çıkmış olursa olsun şimdiki simitler hep fazla pişmiş intibasını veren koyu kızıla kaçan renkli. Ben çocukluğumda yüz paraya satılan 22 âyar altın gibi rengi olan, şimdikilerden daha küçük ebaddaki simidin lezzetine de 60 yıldır hasretim. O zamanlarda İstanbul yakasındaki en lezzetli simitleri Koska'daki Hasanpaşa Fırını, Tahtakale'deki bir simitçi fırını ve Tophane'de Boğazkesen Caddesi'den Galatasaray'na çıkarken sağda Cihangir istikâmetindeki Kâdirîler Yokuşu'nun girişinde sağda bulunan bir simitçi fırını imâl ederlerdi.

Boğaziçi'ni "*seyr-i sefâin*"e [deniz araçlarının dolaşmasına] engel olacak şekilde kaplayan sisli günlerde Üsküdar esnafı bayram ederdi. Zîrâ İstanbul'dan akşam vakti Üsküdar'a eve dönerken elleri Bahçekapısı'nda, Sirkeci'de, Mısır Çarşısı'nda, Balıkpazarı'nda yaptıkları alışverişle dolu gelenler, o günlerde Üsküdar'da mahsûr kalmış olduklarından, ihtiyaçlarını ister istemez Üsküdar çarşısından temin etmek zorunda kalırlardı.

Üsküdarlıların Beslenme Alışkanlıkları

Çocukluğumun ve gençliğimin üsküdarlıları ile bugünkülerinin beslenme alışkanlıklarını karşılaştırdığımız zaman ortaya ilginç gözlemler çıkmaktadır. Her şeyden önce bu

alışkanlıkların son elli yılda değişmesinden ötürü bugün çocuklarda da, hanımlarda da, beylerde de bâriz bir *obezite* yâni şişmanlık eğilimi ortaya çıkmıştır.

Ahâli hâlis tereyağı ve zeytinyağı yerine daha çok margarin ve nebâtî yağ; koyun, kuzu ve keçi eti yerine dana, sığır ve tavuk tüketmektedir. Hindi eti tüketimi de özellikle bu etten imâl edilen jambon, pastırma ve salamların yaygınlaşması sâyesinde artmıştır. Kuyruk yağı peşinde koşan artık yok denecek kadar azdır. Eskiden Üsküdar'da değil İstanbul'da bile hiç bulunmayan pizzacılar, lâhmâcuncular, dürümcüler, kebabçılar, kokoreççiler, hambugerciler ve çiğköfteçiler köşe başlarını tutmuşlardır. Bunlara dönercileri¹⁸⁴ de eklemek gerekir. Buna karşılık poğaçacılar¹⁸⁵ ortadan kaybolmuşlardır. Üsküdar halkı, artık, 1980'lerin ortasına kadar hiç bilmediği mantara da itibâr etmektedir.

Çocukluğumun ufacık fakat kokulu Anamur muzlarının yerini ithâl malı *Chiquita* muzları almıştır. Minnâcık, incecik kabuklu, çekirdeksiz Rize mandalinaları tamâmen ortadan kalkmıştır. Eskiden o kadar itibâr gören muşmula Üsküdar çarşısına uğramaz olmuştur. Koyu bordo renkli tatlı kızılçık türü de, yumruk büyüklüğündeki bardak eriği de kayıplara karışmıştır. Aynı durum Mustâbey Armudu, çitlenbik ve böğürtlen için de geçerlidir. O cânım topatan

¹⁸⁴ Döner kebabı XIX. yüzyıla ait İstanbul mutbağının bir icâdıdır. Babamla ve annemle çocukluğumda İstanbul'u karış karış gezmiş ve de etrâfını iyi gözlemlemiş biri olarak, döner kebabının o târihlerde İstanbul'da yalnızca Konyalı Lokantası'nda, Pandeli Lokantası'nda ve bir de Mahmutpaşa Yokuşu'na açılan bir sokakta "Arabın Lokantası" diye bilinen küçük bir et lokantasında yapıldığını söyleyebilirim. Döner kebabı İstanbul tarafında 1950'lerin başından itibaren yaygınlık kazanmıştır.

¹⁸⁵ Eski poğaçaların o şâhâne lezzetinin ve gevrekliğinin temelinde hamuruna katılan böbrek yağı vardı.

kavunları ortalıktan çekilmiş yerlerini tatsız tutsuz *Calvados kavunu* gibi ayva azmanı büyüklüğündeki toparlak kavunlara bırakmıştır. Tatlı Kırkağaç Kavunu bile artık nâdirattandır. Kezâ asma kabağı da artık Üsküdar çarşısına uğramaz olmuştur. Buna karşılık *avokado*, *kivi* gibi nev zuhur meyvalar; *kara lâhana*, *Brüksel lâhanası*, *kuşkonmaz*, *kırmızı dolmalık biber*, *sarı dolmalık biber* ve *Çin turubu* gibi eski üsküdarlıların hiç bilmediği zerzevat boy göstermeye, itibâr görmeye başlamıştır. Çocukluğumda "*kız memesi*" diye bilinen ve nâdir bulunan greyfurt bollamış ve bolca tüketilen bir meyve olmuştur.

Nüfûsun artmasıyla balık tüketimi artmış ama kişi başına balık tüketimi azalmıştır. Eskiden en çok tüketilen balık olan uskumrunun yerini eskiden yüzüne bile bakılmayan istavrit ile hamsi almıştır. Zargana, kılıç, ton, keler ve orkinos balıkları Üsküdar piyasasından tamâmen çekilmiş; eskiden hiç tüketilmeyen *karides*, ithâl *Norveç liparisi* ve hattâ *mürekkap balığı* [*kalamar*] itibâr görmeye başlamıştır. 1970'lere kadar Üsküdar çarşısını şereflelendirmemiş olan *alabalık*, *levrek*, *somon* ve *çipuranın* tüketimi ise, bunların artık balık çiftliklerinde yetiştirilmelerinden ötürü, olağanüstü artmıştır. Üsküdar halkı, yapılan propagandaların da etkisiyle, yağda kızartılmış balığı daha az yemektedir; yediğinde de kızartma yağı olarak zeytin yağı değil, sindirim sistemini de balığın tadını da berbat ve alt üst eden nebâtî yağ kullanmaktadır.

Çocukluğumda üsküdarlılar balığın hemen arkasından alınan tereyağı, süt, yoğurt, peynir gibi gıdaların insanı zehirleyeceğine inanarak bu husûsta çok titiz davranırlardı. Bu tutumun yalnızca bir bâtul îtikad olduğunu, ilk defa 1957 yılında Fransa'ya gidip de fransızların böyle bir kurala hiç mi hiç riâyet etmediklerini, ama bu yüzden de hiç zehir-

lenmediklerini görünce anladım.

Üsküdar'da tatlılardan sarıgıburma ve hurma tatlıları artık târihe karışmıştır. Buna karşılık İzmit *pişmâniyesi* ile güney illerimizin *cezeriyesi* tüketimi gitgide artan bir nîmet hâline gelmiştir.

Beyaz peynir, kaşar, eritme peyniri ve dil peynirinden oluşan peynir çeşitleri ise Anadolu'nun herbir yöresinden getirilen Mihaliç peyniri, Çerkes peyniri, Kars gravyar peyniri, Urfa peyniri, tulum peyniri, testi peyniri, örgü peyniri, hellim peyniri, keçi peyniri, otlı peynir, torba peyniri, tel peynir, küflü peynir, sarımsaklı peynir, lor peyniri, çökelek peyniri ve ilh... ile Avrupa'dan ithâl edilen Fransa, Danimarka, Hollanda ve İsviçre menşeli peynirlerle olağanüstü zenginleşmiştir.¹⁸⁶ Fakat üsküdarlıların yaygın bir biçimde bir yabancı peynirle karşılaşmaları A.B.D.nin 1948 yılında Marshall Yardımı çerçevesinde günü geçmiş onbinlerce ton tereyağı ve peyniri Türkiye'ye yollamasıyla vuku buldu. Bu tereyağı ve peynirler, nasılsa (?), bir yoldan da piyasaya düştü. Bir kiloluk konserve kutuları içindeki bu Hollanda peyniri gibi portakal rengi peynirler 10 liraya satıldılar.

Eskiden fırınlarda imâl edilen ekmeğin yapımında kullanılan unun hangi tahıllardan ve bunların hangi oranlardaki bir karışımı olması gerektiğini, yâni "paçal"ını Belediye belirlerdi. Böylece, tek tip ekmek vardı. Sanırım bu düzenleme II. Cihan Harbi'nin bir zarûretiydi. II. Cihan Harbi esnâsında Ocak 1942'de ekmek karneye bağlanmış ve günde kişi başına 375 gram olarak tâyin edilmişti¹⁸⁷. Fakat bu, hemen şubat ayında 300 grama düşürüldü. Bu uy-

¹⁸⁶ Türkiyede 193 çeşit türk menşeli peynir üretilmektedir.

¹⁸⁷ Ağır işçilerin hakkı günde 750 gramdı.

gulama, eğer hâfızam yanıltmıyorsa, 1946 Eylül'üne kadar sürmüştü. Söz konusu "*karne ekmeği*" ise, mısır koçanlarının ve süpürge otlarının öğütüldükten sonra bunların buğday ununa katılmasıyla oluşan bir paçaldan yapılırdı; taş gibi bir şeydi.

Harpten önce bir de beyaz un ile bira mayasından imâl edilen ve "lüks ekme" denilen francala da vardı. Harp esnâsında francala yalnızca hastahânelere tahsis edilmişti.

Ekmeğin şimdiki çeşitleri ise sayılamayacak kadar çoğalmıştır: normal ekme, organik tam buğday ekmeği, francala, kepekli ekme, tuzsuz ekme, köy ekmeği, mısır ekmeği, çavdarlı ekme, yedi tahıl ekmeği, ayçiçekli ekme, alman ekmeği, patatesli ekme, soyalı ekme, haşhaşlı ekme, ruşeymli ekme, zeytinli ekme, cevizli ekme, tahinli ekme, tost ekmeği, sandöviç ekmeği, hamburger ekmeği bugünkü Üsküdar'da rahatlıkla bulunan ekme çeşitlerinden yalnızca birkaçıdır.

Bu arada, şimdi fırınların değil de pastahânelerin imâl ettikleri simit taklidinin, aslâ simit tadında değil; ve pide taklidinin de aslâ pide tadında olmadığı söylemeliyim.

Sunî meşrûbat da hanımları tembelliğe sevk etmiş, evlerinde şerbet hazırlamak derdinden (!) kurtarmıştır. Fabrikasyon şerbetler de, lokumlar da şekerler de artık bol gıdâ boyası, glikoz ve sunî kokularla imâl edilir olmuştur.

Sakızlı lokum sunî sakız kokusuyla, güllü lokum sunî gül kokusuyla kokulandırılmaktadır. Bâdem ezmesini bile şeker, nişasta ve sunî bâdem kokusuyla yapanlara rastlamışım¹⁸⁸. Bozayı darıdan yapan ise hemen hemen kalma-

¹⁸⁸ Hakiki [yâni terkibine giren bâdemin, şekerin ve suyun optimal dengede olduğu] bâdem ezmesinin rengi bâdemiçinin rengi olan hafif boz rengi-

mıştır. Sahlep niyetine satılan ise, nâdir istisnâları hâriç, hâlis muhlis ararottan imâl edilmektedir. Kaymaklı dondurmanın temel maddelerinden biri olan sahlep uzak mâzide kalmıştır. Üsküdar'da nev zuhur meşrûbatlardan biri de gitgide yaygınlaşan şalgam suyudur.

Çoğu muhallebicideki tavuk göğsü tatlısında artık tavuğun çitilenmiş göğüs etinin yerini ince kıyılmış işkembe eti almıştır; keşkül ise bol nişasta ve bâdem esansıyla yapılmaktadır. Bâzı şamfistıklı baklavalara artık şeker, hâlis tereyağı ve şamfistığıyla değil fakat glikoz, margarin ya da sunî tereyağı kokusuyla kokulandırılmış nebâtî yağ ve sunî şamfistığı kokusuyla kokulandırılmış kurutulmuş bezelye ya da yeşil gıdâ boyasıyla boyanıp sunî şamfistığı kokusuyla kokulandırılmış nohut ile imâl edilmektedir.

Çocukluğumun eğlenceliklerden keçi boynuzuna [*har-nup'a*], ve iğdeye artık itibâr eden kalmamıştır. Bunun yerini nev zuhur ayçiçeği çekirdeği almış bulunmaktadır. Salacak'a kadar bütün sâhilboyu burada piyasa edenlerin ve banklarda oturanların yedikleri ayçiçeği çekirdiklerinin kabuklarını yerlere atmalarından ötürü günün her saatinde, maalesef, bir mezbelelik görüntüsündedir.

Üsküdar halkının ekseriyeti Muharrem ayının ilk on günü oruç tutar ve Kerbelâ şehitlerinin hürmetine pek az su içer; Hazret-i Hüseyin'in şehâdet günü olan 10 Muharrem'de de Karacaahmet Mezarlığı'nda Seyyid Ahmet Deresi semtindeki İranlılar Mescidi'nde şii acemlerin bu münâsebetle yaptıkları töreni seyretmeye giderlerdi.

Üsküdar hanımları ise Muharrem ayına mahsûs aşûre-

ne çalar. Şimdiye kadar rastlamış olduğum sunî bâdem ezmelerinde nedense (!) bu rengi verebilecek bir gıdâ boyası kullanılmadığını tesbit ettim.

yi büyük bir teşrîfatla hazırlardı. Muharrem ayı girdi miydi fukarâ-i sâbirin olsun konaklısı olsun, evlerinde muhakkak aşûre pişirirlerdi. Aşûre zikirler çekilerek, Âyetelkürsî'ler okunarak pişirilir ve hiç değilse bir tadımlık olsun, gayrı müslimler dâhil, bütün komşulara dağıtılırdı. Aşûre tence-resinin kapağının içinde yoğunlaşan buharın oluşturduğu su damlaları da gene zikirlerle ufak bir şişeye alınır ve birer damla Besmele çekilerek ve "*Şifâ olsun inşaallah!*" diyerek gözlere sürülürdü. Bunca zikir ve dualarla üretilmiş olan bu damlaların gözleri kuvvetlendirdiğine ve bâzı göz hastalıklarına bile iyi geldiğine inanılırdı.

Hanımlar, ayrıca, evde imâl ettikleri reçellerden kayısı, çilek, vişne, kabak, karpuz kabuğu ve patlıcan reçellerinin parlak ve diri olmaları için bunların çiğ meyvalarını önce birkaç saatliğine "*kireç kaymağına yatırırlandı*".

Halk arasında *Şekerci Güzeli* diye anılan Hasan Alptekin [ya da *Şekerci Hasan Efendi*], kendi imâlâtı olan çeşitli akide şekerî, lâtilokum, bâdem ezmesi, karamelâ¹⁸⁹ şekerî, tâhin helvası, limonlu lohuk¹⁹⁰, reçel ve meyva şekerleme-

¹⁸⁹ Kâğıtlara sarılı, yumuşak ve elâstikî, sütü, tereyağı ve vanilya kokulu karamelâ şekerinin lezzetine hasretim. Şimdi piyasada karamelâ adı altında otomatik makinelerde imâl edilmiş sert, karamelize edilmemiş fakat karamelâ esansıyla kokulandırılmış "sözde karamelâ şekerleri" var. 1998 Nisan'ında Prof.Dr. Güngör Şatıroğlu ile birlikte, dostumuz Prof.Dr. Nesim Fintz'in (doğ. 1950) Atlantik Okyanusu kıyısında La Baule'deki sayfiye evinde birkaç gün misâfir kalmıştık. Bir akşam, yakınlardaki Le Pouliguen semtinde bir balık lokantasında yemek yedikten sonra açık olduğunu gördüğüm bir şekercide herbiri 5×5×1,5 cm ebadında fakat hasretini duyduğum nefâsetteki iri karamelâları görünce 35-40 senelik hasretimi bunlardan beş adet yiyerek bir nebze olsun giderdimdi.

¹⁹⁰ "Lohuk" şeker, su ve *krem tartar*'dan [üzümde doğal olarak bulunan *potasyum asidi tartrat*'dan] yapılır. Şeker suda doyuncaya kadar eritilir ve kaynatılır. Bu eriyik karıştırılırken içine krem tartar ilâve edilir. Krem tar-

leriyle haklı bir ün kazanmıştı. Ayrıca hindistan cevizi şekeri, muz şekeri ile armut biçiminde ve kokusundaki şekeri de pek meşhûrdu. Rahmetli babaannem şekerçi Hasan Efendi'nin her iki yanı arslan kabartmalı dikdörtgen hindistan cevizi şekerini ya da bergamotlu akîde şekerini başucundan hiç eksik etmezdi.

Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde, Yeni Câmi'nin kapısının hemen karşısında ve Atlas Sokağı'nın köşesinde bulunan bu şekerçi dükkânının arkası imâlâthânesiydi. Rahmetli annem Pâkize Hanım (1906-1986) ile sokağa çıktığımda bu imâlâthânenin Atlas Sokağı'na açılan kapısından beyaz mermer tezgâh üzerinde akîde şekeri hamurunun nasıl küçük küçük kesildiğini ve lokumların nasıl yapıldığını, "çifte kavrulmuş"¹⁹¹ özel kazanında nasıl tav verildiğini, tâhin helvalarının nasıl imal edildiğini merakla seyreder, oradan ayrılmak istemezdim. Bu şekerçi dükkânının kalfası pos bıyıklı bir zât olan Azîz Efendi idi. Dükkânın son demlerinde ayrılmış ve Karaköy Börekçi'sinde tezgâhtarlık yapmaya başlamıştı.

Şekerçi Hasan Efendi'nin milletlerarası sergilerde kazanmış olduğu ve dükkânının duvarlarını süsleyen diploma ve madalyaları da ilgimi çok çekerdi. Şekerçi dükkânının karşı sırasında ise gene kendisine ait iki katlı Alptekin

tar kokusuz olup şekerin kristalleşmesini önler. Bu arada eriyiğin sürekli olarak karıştırılarak çevrilmesi onun bembeyaz camsı bir mâcun hâline gelmesini sağlar. Bu arada bargamot ya da vanilya ilâve edilerek lohukun kokulu olması temin edilir. Bunların yerine kakao veyâ kaymak; ya da rendelenmiş; çukolata veyâ limon veyâhut da yafa portakalı kabuğu ilâve edilebilir. Kaymaklı lohuk *Afyon Kaymak Şekeri*'nden başka bir şey değildir.

¹⁹¹ Çifte kavrulmuş: Ufak küpler şeklinde kesilmiş, sert ve nisbeten yapışkan bir lokum türü. Üsküdar'da, bendeniz dâhil, nice çocuğun çifte kavrulmuş çiğnerken sallanan dişleri kökünden çıkmıştır!

Pastahânesi vardı. Bu pastahâne kuyruk tarafı mâdenî ayıldızlı, uzun, üçgen kaşıklarla 20 kuruşa muhallebi yemeye yayılırdım. Şekerci dükkânının istimlâkından sonra pastahâne hem şekerci hem de pastahâne olarak 1990'ların sonuna kadar dayanabildi.

Sütlü tatlılarda bu pastahâne ile lezzet ve nefâset bakımından aşık atabilecek tek dükkân da arnavut Zeynel'in, gene Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde Kara Davut Paşa Câmi'i'nin karşısında, bugünkü Hacıoğlu Lâhmâcun'un yerinde bulunan muhallebiciydi. Bu muhallebiciye, ürünlerinin nefâsetine rağmen ucuzluğu dolayısıyla, daha çok babayânî kimseler ve delikanlılar itibâr ederlerdi.

Şekerci Hasan Efendi'nin Doğancılar semtinde, İtfaiye'nin yanında üç katlı zarîf bir konağı ve geniş bir de gül bahçesi vardı. Bugün artık ne Alptekin Şekercisi ve ne de Alptekin Pastahânesi kaldı. O nâdîde güllerinin yerinde ise zevksiz beton binâlar bitmiş durumda! Ailenin elinden mîrâs meselesi yüzünden çıkmış olan o güzelim konak da artık esaslı bir tâmirâtın hasretini çekmekte ya da vandal bir müteahhidin elinde katledileceği günü boynu bükük beklemektedir.

Üsküdar'ın ikinci şekercisi olan Zekeriyâ Bey¹⁹² oduncu Hüseyin Efendi'nin dâmadı idi. Dükkânı Hâle Sineması'na yakındı. Çok yüksek tavanlı bir dükkândı. Tavana yakın kısmı çepeçevre, yere doğru hafif eğik büyük aynalarla kaplıydı, öyle ki bu dükkâna girdiğimde başımı kaldırarak kendimi bu aynalarda seyretmek bana çok tuhaf gelirdi. Ayasının biri hafifçe aksayan Zekeriyâ Bey de meslekdaşı

¹⁹² Üsküdar ahâlisinin, hangi sebeplerden ötürü, bazı kimseleri "efendi" diğer bazılarını da "bey" diye anmasını hiç anlamamışımdır.

Hasan Efendi gibi bâdem bıyıklı idi. Hatırşinâs, güleç yüz-lü, zarîf, çelebî bir Üsküdar beyefendisi idi. Akîde şekerleri ve lâtilokumları (ve özellikle de güllüsü) Hasan Efendi'ninki kadar nefisti. Dükkânında kendi imâlâtı olduğu söylenen çeşitli renk ve kokuda kolonyalar da satardı. Bunların görünüşleri ve kokuları bu şekerçi dükkânına bambaşka bir câzibe bahşederdi¹⁹³.

Hatırladığım kadarıyla Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde ikisi şekerçi Zekeriya Bey'in dükkânına yakın, biri de Eski Mahkeme Arkası Sokağı'nın Gülfem Hâtun Câmii'ne doğru girişinde sol köşede olmak üzere üç leblebici vardı. Bu dükkânlarda: sarı ve beyaz leblebi, şeker kaplı leblebi, leblebi helvası, leblebi unu, kabak çekirdeği, şam fıstığı, arabistan fıstığı, kavrulmamış fındık içi ve peynir şekeri satılırdı. Çocuklar leblebi ununu pudra şekeri ile karıştırarak yemeyi pek severlerdi.

¹⁹³ "Osmanlı tatlı, şeker, reçel ve şerbet medeniyetinin" İstanbul'daki en son kalelerinden biri Galatasaray Mekteb-i Sultânisi'nden sınıf arkadaşım olan Feridun Dörtler'in (doğ. 1934) Beyoğlu Balık Pazarı Duduodaları Sokağı'nda No. 15'de "Üç Yıldız" nâmiyle mâruf tam 80 yıllık şekerçi dükkânıdır. Bu baba mesleğini, oğluyla birlikte, an'anesine sâdık kalarak bilgiyle, adâletle, zerâfetle ve sehâvetle sürdürmekte olan Feridun Dörtler Galatasaray Kulübü'nün de eski bir futbolcusudur. Çocukluğumda Üsküdar konaklarının misâfirlere başlıca ikrâmlarından biri olan "lohuk"un [ya da başka isimleriyle: "sakız tatlısı"nın, "çevirme"nin] bergamotlusu ile vanilyalıısını da ancak onda bulabilirsiniz. Bilhassa bâdem ezmesi ile gerçek sakızlı lokumu en-festir. İmâl ettiği 20 kadar reçel çeşidinin meraklıları Amerika'dan ve Avrupa'dan gelip bu reçellerden kilolarca almaktadırlar. Bu dükkânın hemen hemen bütün bu an'anevi ve istisnai ürünlerini Üsküdar'da Kuyumcular Çarşısı'nda yeni açılmış olan "Neşelizâde Şekercisi"nde de bulmak mümkündür. Bk. www.ucyildizsekerleme.com ve www.neselizade.com

Resmî Bayramlar

İlkokul yıllarım II. Cihan Harbi'ne denk düştüydü. O dönemde yılda bir kere "Yerli Malı Haftası" kampanyası yapılırdı. Bu kampanyanın dövizide de "*Yerli malı, yurdun malı/Her Türk onu kullanmalı*" idi. Bütün hafta boyunca radyoda ve okulda, bugün modası ve devrim niteliği çoktan geçmiş olan, kapalı devlet ekonomisinin yâni "Devletçilik" ilkesinin fâziletleri anlatılır, propagandası yapılırdı.

23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik Bayramı ve 29 Ekim Cumhûriyet Bayramı biz çocuklar için ilgi çekici geçerdi. Bu günlerde Üsküdar'daki bütün okulların öğrencileri ve hocaları sabah 08.30'dan itibaren bayraklar ve dövizlerle Doğancılar Meydanı'nda şimdi Kaymakamlık binâsı olarak kullanılan eski Halkevi'nin önünde sıralanırlar ve bu binânın balkonundan irâd edilen, günün "anlam ve önemini belirten" nutukları dinlerlerdi. Nutuk atanlar arasında en temâşâyâ lâayık olanı rahmetli Reşat Kaynar'dı¹⁹⁴ (1910-2006). Gerek sesi, gerek jestleri, gerek vurgusuyla Atatürk'ü taklîd ederek nutuk atardı. Öğleden sonra da herkes, yer bulabildiği takdirde, Halkevi'ndeki temsil, müzik ve şürlerin yer aldığı gösteriye giderdi.

Bu bayramlarda ve Atatürk'ün vefâtının yıldönümlelerinde öğrencisi olduğum Ayazma 21. İlkokul'daki merâsimlerde de en teatral konuşmayı mûsikîşinas Emin Ongan'ın ağabeyi Nedim Ongan Hoca yapardı.

Üsküdar'da millî bayram günlerinde herkes ama herkes gerek evine gerekse dükkânına Türk Bayrağı asmak

¹⁹⁴ Doğancılar Caddesi'nde Mevlevihânenin karşısında iki katlı kübik bir evde oturan Reşat Kaynar daha sonra İktisâdî ve Ticârî Bilimler Akademisi'ne hoca oldu. Vefat ettiğinde Türkiye'nin en son Ordinaryüs Profesörü idi.

husûsunda büyük özen gösterirdi. Şimdi, maalesef bu konuda titiz davranılmamaktadır. Bizim de 200×300 cm ebadında hâlis yünden mâmûl iki adet bayrağımız vardı. Bunlardan bayrak direkli olanını konağın üçüncü katında, Doğancılar Caddesi'ne bakan yüzündeki yuvasına yerleştirerek asar, diğerini de gene üçüncü kattan konağın arka yüzüne, yani Kavak İskelesi Sokağı'na bakan yüzüne salıverirdik.

Üsküdar Halkevi'nde Karagöz de oynatılırdı. Çocukluğumda şimdi hangisi olduğunu hatırlayamadığım bir kahvehânede de tasavvufi revnaklı Karagöz oyunu oynatıldığını ve babamla buraya birkaç sefer gitmiş olduğumu hatırlıyorum¹⁹⁵. Allâh ömrünü tezyid etsin, kadîm üsküdarlılardan Ekrem Karan Bey (doğ. 1918) Üsküdar'da Tepsi Fırın Sokağı'nın Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nden girişinde sol köşedeki eski kahvehânede ve Hâle Sineması'ndan sonraki arsada ramazanlarda kurulan çadırdaki Karagöz oynatıldığını söylemektedir. [Karagözü tasavvufi bir neşeyle oynatan meşhur karagözcülerden¹⁹⁶ Kemterî Râşid Ali Efendi'nin (vef. 1896) oyuna girizgâhı için Bk. EK: IV]. Üsküdar'ın gelip geçmiş en meşhur karagözcüsü ise çeşitli kahvehânelerde Ramazan'da perde kuran ama oyuna mutlakâ Teravih namazını da kıldıktan sonra başlayan Hayâlî Arap Ömer diye nâm salmış bir habeshî imiş¹⁹⁷. Sultan II. Abdülhamid de takdîr ettiği Arap Ömer'e "Binbaşılık" rütbesi bahşederek hayatının sonuna kadar binbaşı maaşı almasını sağlamış¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Gel De Çık İşin İçinden*, 5. baskı, s. 17-25, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

¹⁹⁶ Karagözcüye "hayâlî" de denirdi.

¹⁹⁷ Bk. Refi Revat Ulunay, Yine Karagöz, *Yeni Sabah* gaz., 4.8.1950 nüshası.

¹⁹⁸ Bk. Sadi Yaver Ataman, *Türk İstanbul*, s. 262, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 39, İstanbul 1997.

Karagözcünün biraz nazlanarak oyunu geciktirmesi üzerine seyre gelen çocukların hep bir ağızdan: "*Başlar mısınız, başlayalım mı?/Karagöz'ün evini taşıyalım mı?*" diye tempo tutmalarının İstanbul'da bir âdet olduğunu Münif Fehim'in çizip Ercümen Ekrem Talû'nun yazdığı *Dünden Hâtıralar*¹⁹⁹ başlıklı albümde zikredilmektedir.

İnönü Döneminin Zorlukları

Üsküdarlı erkeklerin ekseriyeti Şapka Kânûnu'na uyarak fötr şapka takardı²⁰⁰. Kasketi ise daha çok avâm giyerdi. Üsküdar'ın eşrâfı Atatürk'den dâimâ, ihtiramla, "*Gâzi Hazretleri*" diye söz ederdi. Hiç sevemedikleri İsmet İnönü'den ise (1884-1973) söz ederken hatırlarına, nedense, hep kulaklarının ağır işitmesi ve bir de kardeşi Hasan Rıza Temelli'nin serveti gelirdi. Üsküdarlılar İnönü'nün cumhurbaşkanlığı zamanında bâzı câmilerin ve bu arada da Üsküdar Selimiye Câmi'i'nin, şu ya da bu sebeplerden ötürü, ibâdete kapatılmış olmasını da hiç affetmemişlerdir²⁰¹. O sıralarda Halk Caddesi'nde harâbe hâlindeki Şehit Süleyman Paşa Câmi'i de Vakıflar'ın Kayışdağı suyu deposu olarak kullanılmaktaydı.

İsmet İnönü'nün zamanında, 21 Temmuz 1946 târihinde yapılan milletvekili seçimlerinde Cumhuriyet Halk

¹⁹⁹ Sedat Simâvi'nin "7 Gün Neşriyâtı" tarafından 1945 yılında yayımlanmıştır.

²⁰⁰ Bendeniz dahi 1956-1976 arasında 4 adet Borsalino ve 2 adet de yerli fötr şapka eskittimdi.

²⁰¹ Üsküdarlıların İsmet İnönü'yü neden sevmedikleri konusunda bir de Bk. Nezih Uzel (doğ. 1938), *Dersaadet'ten İstanbul'a*, s. 87-89, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1993.

Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP) ve Millî Kalkınma Partisi'nin (MKP) adayları yarışmıştı. Seçim sandıklarından biri de mahallemizde Doğancılar Caddesi'nde 15 numaralı mermerci dükkânında kurulmuştu. Dükkânın sâhibi Üsküdar CHP teşkilâtının ileri gelenlerinden biriydi ve beni de severdi. Bundan dolayı oy verme esnâsında ve oy verme bittikten sonra sandığın bulunduğu o dükkâna istediğim gibi girip çıkmama kimse karışmamıştı.

Fakat, akşam oy verme bittikten sonra sandık başındakilerin o gün mahallede oy kullanmamış kim varsa onların yerine sahte imzalarla CHP lehine sandığa oy atmaları beni, küçük yaşma rağmen, hayretlere ve infiale garketmiş ve hem siyâset uğruna yapılabilen adâletsizlikler hakkında idrâk sâhibi kılmış ve hem de annem ve babam tarafından bildiğim toplam 750 yıllık bir aile geçmişinde niçin tek bir siyâsetçinin zuhur etmemiş olduğu hakkında da iyi bir fikir vermişti. Bir benzerinin vuku bulmamış olduğu nebevî siyâsetten başka her türlü siyâsete karşı nefretim işte, o târihte teessüs ettiydi. Bunları yakından izlemiş olan üsküdarlıların ekseriyeti ise 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin genel seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanmasına pek sevinmişti.

İsmet İnönü zamanında Üsküdar'da eski yazı ve Kur'ân öğrenmek çok tehlikeliydi. Bir ihbâr sonucu insanın hayatı kayılabiliyordu. Buna rağmen pekçok din adamı bu rizikoyu yüklenerek gerek evlerde ferdî olarak gerekse câmilerde toplu olarak, fisebîlillâh, eski Türkçe yazı ve Kur'ân öğretmeye devâm etmişlerdir. Bir hoca efendinin Yeni Câmi'nin, gözden ırak bir konumu olan, Sultan Mahfili'nde 15 kadar çocuğa ders verdiğini hatırlıyorum. Babam ise beni 1945 yılında Şemsipaşa Caddesi'nde iki katlı ufak bir evde oturan ve pek muttakî bir hanım olan Ulviye Hanım'a

yollamıştı. Ben bu hanımın derslerine iki yıl devâm ettim-di. Ulviye Hanım'ın benden başka talebeleri de vardı ama herkesin bir saati vardı ve kimse bir başka talebeyle karşılaşmazdı.

Fakat işin bir başka zorluğu da Elifbâ cüzü ile Âmme, Tebâreke, Kadsemia ve Vezzâriyâtı cüzlerinin ve bunları bitirdikten sonra da bir Kur'ân nüshasının temini idi. Bunların tab edilmesi [*matbaalarda basılması*] yasaktı. Bunları gizli olarak basanlar ise yakalandıklarında hapsediliyorlardı. O zamanlarda fotokopi makinaları da yoktu ki bunlar çoğaltılabilsin. İşin arz ettiği rizikodan dolayı da, fotoğrafla çoğaltmak tekliflerini fotoğraf stüdyoları kabûl edemiyorlardı.

Ben attâr Sâim Hoca'nın bir Elifbâ cüzü temin edebilmesini onbeş gün beklemiştim. Zar zor temin edilen Elifbâ cüzü attâr dükkânında müşteri bulunmadığı bir zamanda tezgâhın arkasında gizlice babamın çantasına çok girift bir şekilde paketlenmiş olarak aktarılmıştı. Diğer cüzler de aynı teşrîfatla elimize geçmişti. Fakat sıra Kur'ân nüshasına gelince esas zorluk burada ortaya çıkmıştı. Bir ay kadar bekledikten sonra lime lime olmuş bir nüshaya, eksik birkaç sayfası Sâim Hoca'nın elyazısıyla tamamlanmış olarak, sâhip olmuşum. Ancak bu dağınık yaprakları ciltleyecek cesur bir ciltçi bulmak da bir zaman almıştı.

Üsküdârî Teşrîfat

Üsküdarlılar birbirlerine hatır sorarken, genellikle "*Âfiyettesinizdir ya inşâallâh efendim?*" şeklinde bir ifâde kullanırlardı. Soruya muhâtab olan buna "*Hamd olsun! İyiyim, efendim*" diye cevap verebildiği gibi eğer hâli pek âhım şâhım değilse "*Eh! İç güveysinden halliceyim işte*" diye de

cevap verebilirdi. Sabahları "*Sabah-ı şerifiniz hayırlı olsun!*" denir; ayrılırken "*Allāha ısmarladık, efendim*" ifâdesine²⁰² de: "*Selâmetle, efendim*", veyâ "*Allāh'a emânet olunuz, efendim!*" ya da "*Hayrlara muhâtab olunuz, efendim!*" şeklinde cevap verilirdi. Sokakta karşılaşılan ahablar: "*Arz-ı hörmet ederim, efendim*" veyâ "*Selâmün aleyküm!*" ya da, daha babayânî tarzda: "*Uğurlar olsun!*" sözleriyle selâmlanırdı. Acele acele yürüyen tanıdık birine de: "*Mîrim; hangi cânibe azîmet?*" diye seslenilirdi. Hörmete lâıyk, eski meşâyihden biriyle karşılaşıldığında ise "*kandilli bir temennâ*" ile selâm verilir ve: "*Aşk u niyâz ederim, efendim*" diye hitâb edilirdi. Yaşça büyük bir kimsenin: "*Nasılsınız?*" sorusuna da, teşekkür bâbında: "*Allāh ömürler versin, efendim! Hâmid ve şâkirim*" diye cevap verilirdi. Bir kimseye duyulan minnet, dâimâ: "*Allāh râzî olsun, tuttuğunuzu altın etsin, efendim!*" şeklinde dile getirilirdi. Uzun zamandır görüşmek nasîb olmamış bir zâtlâ karşılaşıldığında da, bu karşılaşmadan duyulan memnûniyet: "*Ooo, Mâşâallāh efendim! Mubârek vechinizi görmek ne saadet!*" diye izhâr edilirdi. Hamamdan²⁰³ ya da berberden

²⁰² Şimdi artık yazılı ve görüntülü medyanın önemli bir bölümünün uyguladığı, "Allāh'ın adını unutturma stratejisi"nin eseri olarak Üsküdar'da bile gençlerin çoğu, konuşmakta oldukları kimseden, ya [nezâketi yansıttığını zannettikleri] "*Tekrar görüşmek üzere*" ya da [daha babayânî bir tarzda] "*Kendine iyi bak!*" diyerek ayrılıyorlar.

²⁰³ Çocukluğumda Üsküdar'da bir hamam kültürü vardı. Konaklarda gusûlhâneler ve hattâ külhanlı hamamlar bulunmasına rağmen konaklılar bile hamamlara giderdi. Daha sonraları yapılan evlerde önce kurnalı, daha sonra da duşlu küvetli banyoların sağladıkları kolaylık halkı hamamlardan soğuttu. Şu anda Üsküdar'da Mimar Sinan Hamamı ile Mihrimah Sultan Hamamı [ya da İskele Hamamı, Kulluk Hamamı] kapalı çarşılarla dönüştürülmüş bulunmaktadır. Hâlen Üsküdar'da: Ağa Hamamı, Eski Hamam [Şifâ Hamamı], Bulgurlu Köyü Hamamı, Çinili Hamam, İcâdiye Dağ Hamamı ve Toptaşı Hamamı olmak üzere 6 hamam faaliyettedir.

çıkan üsküdarlı: "*Sıhhatler olsun, efendim!*" denilerek uğurlanır, uğurlayanlara bahşişlerini dağıtırken de buna cevap olarak: "*Darısı gelecek sefere inşaallah!*" diye cevap verirdi. Üsküdarlılara mahsûs özelliklerden biri de hamamda, berberde ve lokantada mutlakâ bolca bahşiş bırakmalarıydı.

Karşılaşan iki üsküdarlıdan rütbe bakımından büyük olan karşısındakine eşinin de hatırını soracak olursa buna abartılı bir tevâzu ile, genellikle: "*Câriyeniz de zât-ı âlînize duacıdır; ellerinizden öper, efendim*" denirdi. Buna muhâtab olan ise, hem yanlış anlaşılmaya mahal vermemek ve hem de bu abartılı ifâdeden duyduğu rahatsızlığı vurgulamak üzere: "*Estağfirullâh evlâdım! Ben de kızımın gözlerinden öper, her ikinize de hayrlar niyâz ederim*" derdi.

Üsküdarlılar ümid etmedikleri, olağanüstü fakat hayrlı olduğuna inandıkları bir durumla karşılaştıkları zaman da, hayret ve sevinçlerini, mutlakâ: ya "*Allâhu Ekber, A'zam Kebirâ!*" yâni "Allâh Uludur, Uluların Ulusudur" ya da: "*Hâzâ min fadlı Rabbî!*", yâni "Bu Rabb'immin fazlındandır!" diyerek izhâr ederler; ummadıkları ve kendilerini olağanüstü tatmin eden bir hâdise ya da bir durum karşısında da memnûniyetlerini: "*Âlâ ve de bâlâ; ve hattâ ve hattâ müstenâ!*" yâni "Çok güzel ve daha da üstün; ve hattâ hiçbir şeye benzemeyecek kadar güzel" diye tercüme edilebilecek bir ibâre ile belirtirlerdi. Üsküdar'ın yaşlıları, şahsına ve eserlerine büyük hürmet duyulan bir zâttan bahsederken de söze: "*Ebbedallâhu mecduhu!*" (Allâh onun büyüklüğünü, şan ve şerefini ebedî kılsın!) diye başlarlar; ve kezâ "tamâmen, aynen ya da mutâbık" yerine de: "*Hüve hüvesine*" diye bir tâbir kullanırlardı.

Üsküdarlılar dikkate lâyık ve hatırlanması gereken olayları ise, Üsküdar'a mahsûs bir istiâre ile: "*Kirpiklerine*

dizerlerdi"; hâl ve tavrını beğenmedikleri birinden bahse-derlerken de: "*Allâh umûrunu hayra tebdîl etsin; îman selâmeti versin!*" diye bir hayr duada bulunurlardı. Bir sarhoştan bahsedilirken ya da Üsküdar'ın pek nâdir olan birkaç mey-hânesinin önünden geçilirken de buranın müdâvimleri için: "*Allâh ikrahlığını versin!*" diye dua edilirdi. Kendilerine eskisi kadar ilgi gösterilmediğinden yakınan yaşlılar, alınganlıklarını "*Eh, tabîî! Eskiye rağbet olsa bitpazarına da nûr yağardı!*" diye dile getirirlerdi. Üsküdarlılar mahşer gibi bir kalabalıktan söz ederken de: "*Mâ halâk Allâh*", yâni "Allâh ne yaratmışsa" deyimini kullanırlardı.

Bu mubârek beldenin, hayatın zorluklarına hep "*kendi yağlarıyla kavrularak*" tevekkülle katlanan sâkinleri ve fukarâ-i sâbirini dertlerini ve kırgınlıklarını: "*Lâ râhate fi-d dînyâ*", yâni "Dünyâ'da rahat yoktur" diye dile getirir, hâzırûndan birisi de, teselli ve tevekküle vesile olsun diye, buna: "*Ed dînyâ cîfetün ve-l âhiretü ziynetün*", yâni "Dünyâ leşin tekidir ama âhiret ziynettir", yâhut da: "*Bu da geçer yâhû!*" diye cevap verirdi. Yeni Câmi'nin arkasında Abdullâh Efendi diye bir zâtın işlettiği bir kahvehâne vardı. Ehlidilin toplandığı yerd. Gençliğimde duvarında bir levha görmüş pek beğenmiştim. Levhada: "*Kadere îman eden kederden emîn olur*" yazılıydı²⁰⁴.

Vuku bulan bir olay dolayısıyla incinen ve gelecekte ümitsizliğe düşen biri, Cenâb-ı Peygamber'in: "*El hayru fî mâ vaka*", yâni "Vuku bulanda hayr vardır" hadîsiyle tesellî edilirdi. Bir işte acelecilik eden kimse de "*El aceletü mine-ş Şeytân ve-t teennî mine-r Rahmân*" yâni "Acele Şeytan'dan, teennî ile hareket etmek de Rahmân'dandır" diye temkine

²⁰⁴ Arapçası: "Men âmene bi-l kaderi, emîne bi-l kaderi".

dâvet olunurdu. Sabır göstermeksizin bir işi becerebileceğini sanan bir kimsenin de sağduyusu "*Sabırla koruk helva, dut yaprağı da atlas olur*" sözüyle tahrîk edilmek istenirdi. Me'yus, mükedder birisi ise "*Hadi hadi, üzülme! Allâh var, gam yok!*" diye teselli edilirdi.

Avâm ise hoşlanmadığı ya da hayâl kırıklığına uğradığı bir iş ya da durum karşısında öfkesini ve hayâl kırıklığını: "*Vay canına yandığının işi!*" diye ifâde ederdi. Üsküdarlılar garipsedikleri bir durum karşısında şaşkınlıklarını: "*Ve min el garâib!*" yâni aşağı yukarı "İşte bu da gariplerden bir iş" anlamına gelen arapça bir sözle dile getirirlerdi; aslâ belâ da okumazlar, birine kızdıkları zaman: "*Hayy Allâh lâyığını* (ya da müstehakkını) *versin inşâallâh, e mi!*", ama zabtedemedikleri öfkelerini de: "*Boyu bosu devrilesice!*" ya da "*Yuh olsun ervâhına!*" diyerek izhâr ederlerdi. Analar ve babalar ise hayrsız evlâtlarına "*Allâh ıslah etsin!*" derler ya da "*Adın batsın inşâallâh*" diye inkisâr ederlerdi.

Münâsebeatsız bir davranışa mâruz kaldıkları ya da bu kabil bir davranıştan söz edildiği zaman da bunun fâiline tepkilerini: "*Aaa, delinin zoruna bak!*" ya da "*Şunun yediği nâneye bak!*" diye gösterirlerdi. Edep ve iz'an yoksunu kimseler de: "*Ne olacak? Dipsiz kile, boş ambar*" diye nitelendirilirdi. Muhâtabının anlattıklarına inanmayan da tepkisini "*Bırak allâsen²⁰⁵ bu saçmalıkları*" diye izhâr ederdi. Olması mümkün olmayan bir şeyi olmuş gibi gösterenlere de "*Yok, elinin körü!*", ve söylediklerinin günlük realiteyle ilgisi olmayan hayâlperest kimselere de "*Dünyâ'dan bîbehresin, ey kulağını dürttüğüm!*" ya da "*Allâh insanı şaşırtmasın, eşşek gibi anırtmasın!*" diye tepki verilirdi. Kararsız, şaşkın, sözüne

²⁰⁵ Allâsen: "Allâh'ı seversen" ibâresinin avâm nezdindeki kısaltılmış şekli.

güvenilmeyen kimselere de "*Horoz akıllı*" denirdi.

Her şeye bir kulp takan, kimsenin fikrini beğenmeyen, hodbin kimselerin ardından da "*Ukalâ dümbeleşti herif, ne olacak!*" diye gıybet edilirdi. Haddini bilmeyen, sürekli üstünlük taslayanlar ise "*Hem kel, hem fodu!*" diye aşağılanırdı. Üsküdarlılar yalanla dolanla işini yürüten, hile yapan, beklentilerini fesatlarla gerçekleştirmeye çalışan birine hemen "*fırıldakçı*" sıfatını yapıştırıverirlerdi. Haddini bilmeyenler karşısında suspus kalmış olanlar da: "*Haddini bilmeyene haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek gibidir*" diye ikaz edilirdi. Kendisine bir haksızlık yapmış olan birine de başkaları haksızlık yaparsa bu, "*Oh olsun! Men dakika dukka. Şeytan azabda gerek*" yâni "*Oh olsun! Kim vurursa ona da vurulur...*" şeklinde bir tatmîne yol açardı.

Esnaf kahvehânelerinde gevezelik edip de bol keseden atıp memleketi lâfla idâre etmeye kalkışana karşı genellikle tahammüllü davranılır ama o kimsenin hezeyânları tahammül haddini aştığında da celâlli birisi yerinden kalkıp: "*Ulan evhâmunun içine tükürdüğümün pezevengi*²⁰⁶! *Sen memleketi idâre etmeğe kalkacağına önce git de kendi evini idâre et! Pis pis konuşurtma insanı!*" diye müdâhale eder ve adamı suspus edermiş.

Elindekini avucundakini hesapsız bir şekilde harcayıp da sefâlete düşmüş olanların hâli "*İpibillâh sivri külâh kaldı*" ya da "*Tığ u teber, şâh-ı merdân*²⁰⁷ *kaldı*" diye tasvir edilirdi. Sağa sola borçlanıp da bunu har vurup harman savuranlara da "*Herifçiğünün yediği halta bak! Sultanahmet'te dileni-*

²⁰⁶ Pezevenk kelimesinin bir anlamı da: "yol gösteren, rehberlik eden, akıl veren"dir.

²⁰⁷ Eskiden elinde tığ ve teberden, üstünde de avret mahallini örten kısa bir dondan başka bir şey bulunmayan Kalenderî dervişlerinin hâlini, fıkârlılığını tasvir etmek üzere kullanılan bir tâbir.

yor, sonra gidip Yeni Câmi'de sadaka veriyor" diyerek öfke-lenilirdi. Kibirlenenlere "Kendisini fasulya pilâkisi gibi nîmetten sayıyor, enâyî!" yaftası yapıştırılıverirdi. Temkin ve teenni-den uzak kimseler ise: "Küllî câhilün cesûrün", yâni "Bütün câhiller cesur olurlar" diye aşağılanırlardı. Câhil birinin ah-vâli ise: "Elîfî görse mertek sanır" diye tavsif edilirdi. Fazla geveze olan ya da ihtirasla malına mal katan kimseler: "Çok lâf yalansız, çok mal da haramsız olmaz" diye şüpheyile karşı-lanırdı. Buna karşılık genç ama tatlı tatlı konuşan gevezele-re de "dillidüdük" yaftası yapıştırılırdı.

Olmasının mukadder olduğu bilinen bir olay gelip çat-tığında da bu olayın zâten önüne geçilmesinin mümkün olmadığına vurgu yapmak üzere: "Akacak kan damarda, har-canacak para cüzdanda durmaz" denirdi. Yaptığı bir iş do-layısıyla hak etmiş ya da kendisine vaad edilmiş ücreti ala-mayanlar: "Gözüne, dizine dursun, e mi! Benim param balık kılçığıdır, boğazında kalır inşaallah!" diye beddua ederlerdi.

Bir makâma tâyin edilip de bunu hazmedememiş, ken-dini büyük görmeğe başlamış birilerinden söz edildiğinde de hemen: "Şerefü-l mekân bi-l mekân" [Mekânın (makâmın) şerefi onu işgâl edenden ötürüdür]. *Sen sen ol da işgâl etti-ğin makâma şeref kazandır!*" denirdi. Herkesin âlim ve fâzıl bildiği bir zâtın kendisinden beklenmedik tuhaf bir davra-nışı karşısında aşırı tenkide kaçanlar ise: "Sen sen ol da âli-min ameliyle değil, ilmiyle hareket et!" diye temkine dâvet olunurlardı. Babalar çocuklarına: "Evlâdım; mecliste dilini, sofrada da elini kısa tut!", ve bunlar idârî bir göreve tâyin olduğunda da: "Hâdimü-l hudemâ ol, evlâdım!" yâni "Hiz-metkârlara hizmetkâr ol, evlâdım!" diye nasihat ederlerdi.

Sokaklarda mekân tutarak ya da kapıları çalarak dile-nenlere muhakkak bir şey verilir, ama bunlar verileni be-

ğenmez de daha fazla bir şey koparmak için askıntılık ederlerse: "*Hadi, hadi; inâyet ola!*" hitâbına mazhar olurlardı. Kocalarından şikâyetçi olan hanımlar da aralarında sohbet ederlerken: "*Aman kardeş! Zâten çocuğun kıcıyla kocanın sözüne hiç güvenilmez*" diyerek karamsarlıklarını dile getirirlerdi. Âilesinin kalabalık oluşu yüzünden devâmlı çamaşır yıkamaktan ve yemek pişirmekten bıkan kadınlar ise birbirilerine bu durumlarından şikâyet bâbında: "*Aman kardeşim; mâşâallâh, bereket bir çamaşırdı bir de bulaşıktı kaldı*" diye dert yanarlardı. Rızkının azlığından şikâyetçi olanlar ise "*Sen hele önce, sana ulaşmış olan nîmetlere şükretmesini bir öğren bakalım! Şükür nîmeti arttırır*" diye takbîh edilirdi.

Bir çocukta ailesinden birine gerek fizyonomi gerekse hâl tavır açısından bâriz bir benzerlik olduğunda hanımlar bunu, bilgiçlikle ve kendilerinden emin bir tavırla: "*Eee tabîî kardeşim; soyunda olan, tırnağında taşır*" diye te'yid ve ilân ederlerdi.

Üsküdar'ın külhânîleri ise, birbirlerine, genellikle: "*Ulan racununun içine ettiğiminin ayısı!*" girizgâhıyla horozlanırlardı. Buna şahit olan yaşlı zâtlar ise, tarafları: "*Ayıp, ayıp oğlum! Sizde hiç utanma yok mu? Etrafta hanımlar var, çocuklar var. Lûtfen edebli davranın!*" diye yatıştırmaya çalışırlardı. Ama bu müdâheleye sinirlenen külhânîler, eğer yaşlı zât baston taşımıyorsa, bâzen: "*Hadi ulan moruk! Esâmini tâdât etmeyeyim*²⁰⁸ şimdi; çek git içine!" diye tepkilerini belli edebilirlerdi. Yok eğer yaşlı zâtın bastonu varsa, bu müdâhaleye herhangi bir tepki göstermekten çekinirlerdi; çünkü eski üsküdarlılar "*lâm cim dinlemezler*" ve "*Nush ile uslanmayı etmeli tekdîr; tekdîr ile uslanmanın hakkı kötektir*" darbimeseline uygun olarak

²⁰⁸ Tâdât etmek: Sayıp dökmek.

"Allāh yaratmış demez", kuvvetli bir baston darbesiyle bu kabil densizlerin kafasını kan revân içinde bırakıverirlerdi.

Evlilik çağına gelmiş olanlara: "*Küfuvü küfuvüne! Allāh hayrlı cana düşürsün!*" diye dua edilir, oğullarına eş olacak kız arayanlar da: "*Arlının kızı, mallının kızından üstündür*" diye ikaz edilirdi. Nişanlılar: "*Mâşâallāh, Rabb'im korusun! Biri-birlerine pek de yaklaşıyorlar, canım*", yeni evliler ise: "*Allāh mubârek etsin, bir yastıkta kocatsın! Hayrlı evlâtlarınız olsun!*", yeni doğan çocukların ebeveyni de: "*Allāh anasına, babasına, vatana, millete, devlete, İslâm'a hâdim kılsın!*" diye tebrik edilirdi. Sünnet olan çocukların ebeveynine de, ilerlemiş bir yaşta çocuğu olanlara da: "*Allāh müriyyetini de gösterson!*" temennisinde bulunulurdu. Çocukları askere giden ailelere, mutlaka "*Allāh kavuştursun!*"a gidilirdi.

Hastalara İlgi ve Üsküdar'ın Hekimleri

Mahallede birinin hasta olduğu öğrenildiğinde hasta evine, yarım limonu ve ekmeği ile birlikte bir tas et ya da tavuk suyuna şehriye çorbası yollanırdı. Hastayı muayene edip de evden ayrılmakta olan doktor, niyetin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı biline biline, gene de "*icâb-ı nezâket*"²⁰⁹: "*Efendim; oturmaya da bekleriz*" diye teşyî edilir; doktor da, ne yapsın: "*İnşâallāh, efendim*" diye karşılık verirdi.

Hasta ziyâretleri ise hastanın gönlünü alacak kadar uzun, hastayı rahatsız etmeyecek kadar kısa sürerdi. Ziyâretçi hastaya "*Allāh âcil şifâlar versin, hiç görmediye döndürsün! Bu hastalığınız günahlarınızın bedeli olsun!*" diye dua eder,

²⁰⁹ İcâb-ı nezâket: Görgü kuralları gereği, nezâket gereği.

hasta da "*Berhudâr olunuz efendim; âmin!*" diye cevap verirdi. Vefâtından endişe edilen hastalar için: "*Allâh çoluğuna çocuğuna acısın!*", ve vefâtı beklenen hastalar içinse: "*İki rahmetten biri! Allâh çektirtmesin!*" diye dua edilirdi. Bir kimşenin vefâtında da, yakınlarına: "*Allâh bu acınızı unutturtmasın!* [ya da: *Allâh bu acınızı unutturacak başka acı yüzü göstermesin!*]" diye tâziyette bulunulurdu. Üsküdar'da avâm da eşrâf da ölmezler, fakat "*Teslîm-i rûh ederlerdi*"; dervişân ise "*Göçerdi*" ya da "*Hakk'a yürürdü*".

Çocukluğumda, hatırımda kaldığı kadarıyla: çiçek, kuşpalazı, kolera, veba, tifo, sıtma gibi bulaşıcı hastalık bulunan evler, kapılarına sarı renkte bir ilân asılarak, kırk gün "*karantina*" altına alınırdı. Karantina süresince mahalleli bu evin bütün pazar işlerini ve hattâ yemeklerini dahî yüklenirdi.

Üsküdar'da tavırlar, örfler, âdetler ve hattâ sehâvet de o kadar değişti ki! Çocukluğumda ve gençliğimde bu beldenin dört hekimi: Kazan Türkü Sıbgatullâh Devletgeldi [Şerifoğlu] Bey (vef. 1955 civârı) ile müsevî Amon (vef. 1942), ermeni Bedrosyan ve Keleşyan Efendiler'in herbiri kendi muayenehânesinde haftada bir gün, sabah 08.00'den gece yarısına kadar, hastalara bedâva bakarlardı. Şimdilerde buna cür'et edecek bir hekim önce "*Meslekdaşlarıyla arasında haksız rekâbet şartları ihdâs ediyor*" diye Türk Tabibler Odası'ndan ihrâc edilebilmekte ve Mâliye de "*Vergi kaçırıyor*" suçlamasıyla yakasına yapışabilmektedir.

Dr. Sıbgatullâh Bey'den önceki aile hekimimiz, 1942 yılındaki vefâtına kadar, müsevî Dr. Amon Efendi idi. Her iki hekimin da vizitâsı muâyenehânelerinde 50, eve gelirlerse 100 kuruştı. Dr. Amon Efendi de Dr. Sıbgatullâh Bey de hastanın teşhisini koyup reçetesini yazdılar mıydı hastalık geçinceye kadar sabah akşam hastaya vizitaya ge-

lir, derecesini ve tansiyonunu ölçer, göğsünü dinler ve gerekirse yeni ilâçlar yazarlardı.

Bu mesâileri için fazladan bir ücret almazlardı. Hepsi ilk vizitada aldıkları 100 kuruşa dâhil olan hizmetlerdi bunlar. Eğer hasta fakir biri ise her iki hekimin de aslâ ücret almadığı, üstelik bir de yazdıkları reçetenin bedeli olabilecek bir meblâğı da belli etmeden hastanın yastığının altına bıraktıkları herkes tarafından bilinirdi.

Üsküdar'da bizim hiç aile hekimiz olmamış olan Dr. Bedrosyan ile Dr. Keleşyan'ın da hasletlerinin bu iki hekimine benzediği söylenirdi. Bunlar, ettikleri *Hipokrat Yemini*'ne uymayı bir vicdân ve nâmus meselesi sayan müstesnâ hekimlerdi.

Gençliğimde üsküdarlıların pek sevdiği bir çocuk hekimiyi vardı. Nisbeten genç sayılacak bir yaşta vefât eden Dr. Murat Sıtkı Özferendeci yalnızca hâzik bir hekim değil fakat aynı zamanda Dr. Amon Efendi ile Dr. Sıbgatullâh Bey'in tabiblik zihniyetinin aynısına sâhip hamiyetli bir zâtı da. Çantasında dâimâ tavuk taşıdığı, ve fakir hasta çocuklara yazdığı reçetesinin bedelinden başka bir de tavuk bıraktığı için "*Tavuklu Doktor*" diye anılırdı. Belediye, İhsâniye'deki eski "Çatmacılar²¹⁰ Sokağı"na "Dr. Sıtkı Özferendeci Sokağı" adını vermiştir.

Bütün bu mubârek hekimler geceleyin hastaya çağırıl-

²¹⁰ Bu sokağın 1934 yılından önceki adı *Sultâniye Caddesi* idi. "Çatma" ise bir çeşit kadife tipi kumaştır. Daha çok döşemelik olarak kullanılır. "*Üsküdar Çatması*" XVIII. yüzyıldan itibaren büyük ün kazanmıştır. Hattâ Çırağan Sarayı'nın mefrûsatı için beyaz zeminli, göğez [yâni koyu mor renkli] çiçekli 392 arşın ve beyaz zeminli, yeşil çiçekli 436 arşın "*Üsküdar Çatması*" kullanılmıştır. Selimiye ve Ayazma Câmileri civârında 1890'lara kadar faaliyette bulunan toplam bini aşkın çatma tezgâhından ve çatmacılardan bugün eser kalmamıştır.

dıkları zaman, saat kaç olursa olsun, hastanın ayağına mutlakâ giderlerdi. Hâli vakti yerinde olan Dr. Sıbgatullâh Bey'in, bu gibi durumlarda derhâl hizmet verebilmek üzere, özel at arabası ve arabacısı vardı. Bunlar onun Sultantepeci'n-deki, Rusya'dan hicret ederken getirmiş olduğu üç metre yüksekliğindeki çini sobalarla müzeyyen olduğu dillere destan olan köşkünün müştemilâtında emre alesta beklerlerdi. Dr. Murat Sıtkı Özferendeci'nin ise 1957 modeli tek kapılı Ford marka bir otomobili vardı.

Üsküdar'da dış hekimleri diğer hekimlerden enaz iki ya da üç misli daha kalabalıktı. Bunlardan hatırlayabildiklerim: Behzat Taneri, Hikmet ve Kâzım Tarcan kardeşler, Sâlim Rızâ Özgüner, Hidâyet Taylan ile baba-oğul Kâmil ve Vildan Horasan²¹¹ idi. Annemin dışçisi Behzat Bey, benim ve ağabeyiminki ise Vildan ağabeydi. Babam İstanbul'da yerleşmiş bir alman dış hekimine giderdi. O târihlerde altın dişler modaydı. Bâzılarının 32 dişi de altın olurdu. Hanımlar ise gülümsedikleri zaman görülebilecek bir ya da iki altın dişin kendilerine yakıştığını düşünürlerdi.

1892 yılında Avrupa'yı kasıp kavuran kolera salgınının Osmanlı topraklarını etkilemesinden endişe eden Sultan II. Abdülhamid'in emriyle 17 Aralık 1893'de Gedikpaşa'da, 6 Ocak 1894'de de Tophâne'de ve Üsküdar'da [Doğancılar Caddesi'nde şimdiki 76 numarada] olmak üzere İstanbul'da toplam üç tebhîrhâne, yâni mikrop bulaşmış eşyâdaki mikrop ve sair bakterileri öldürmek üzere dezen-

²¹¹ Bu baba-oğulun muayenehâneleri Tabutçulariçi'ne girişte sağ köşedeki iki katlı binânın ikinci katıydı. Daha sonra Vildan Horasan Kadıköy Moda Caddesi'ne taşındı. Şimdilerde büyük oğlu Nâci ve onun kızı aynı adreste baba ve dede mesleğini sürdürüyorlar. Vildan Horasan'ın küçük oğlu Adnan da dış hekimidir.

feksiyon merkezleri kurulmuştur.

Bu tebhîrhânelerin "Geneste & Herscher" marka etüvleri ve sâir makine aksâmı Fransa'dan getirtilmiştir. "Geneste & Herscher" sâbit etüvü; buhar üreten bir su kazanına bağlı, mâdenden yapılmış iki tarafı kapaklı silindir şeklinde yatay olarak kullanılan bir kazandır. Osmanlıca'da "tebhîr etmek" buhar üretmek anlamındadır. Söz konusu etüv kazanının her iki tarafında kirli ve temiz olmak üzere birer kapak ve içinde dezenfekte edilecek eşyanın yerleştirildiği metal raflar vardır. Mikroplu eşyâ kirli taraftaki kapaktan raflara yerleştirilir kapaklar sıkıca kapatılıp kazan çalıştırılır; kazandaki buharın ısısı 110-120 dereceye yükseldiğinde 20 dakika bekletildikten sonra temiz tarafın kapagı açılır; bütün mikropları ölmüş olarak dezenfekte olmuş olan eşyâ dışarı çıkarılıp kurutulurdu.

Bu üç tebhîrhânedeki Gedikpaşa'dakinin yerinde 1980'lerden beri bir iş hanı vardır. Tophâne'dekinin yerine de Beyoğlu Belediyesi tarafından bir kültür merkezi binâsı inşa edilmiş bulunmaktadır. Orijinal etüvü ve sâir aksâmı korunmuş olan Üsküdar Tebhîrhânesi, İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 07/10/1996 tarih ve 2006 sayılı kararı ile koruma altına alınmış olup bugünlerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından tarihî mirâsımıza ait bir eser olarak aslına uygun olarak restore edilmektedir. Üsküdar Tebhîrhânesi'nin kuruluşundan itibaren yaklaşık 25 yıl kadar müdürlüğünü baba tarafından dedem Enderunlu Ahmed Refik Bey²¹² (1860 - 1927) ayda 6 altın lira maaşla ifâ etmiştir.

²¹² Bütün Enderunlular gibi dedem Ahmed Refik Bey de hezârfen bir zât-ı hattât, ince marangoz, terzi, aşçı, şâir, bestekâr ve de nakşî dervîşiymiş.

Çöpler

Çocukluğumun Üsküdar'ında çöpler "*Tanzîfat Ameleleri*"nin yâni çöpçülerin idâresinde tek bir atın çektiği iki tekerlekli, üstten çift kapaklı, gri boyalı tahtadan çöp arabalarıyla toplanırdı. Bu çöpler araba vapuru iskelesine yakın çöp iskelesindeki mavnalara boşaltılır; ve bir çatananın çektiği birkaç mavnalık bu çöp konvoyu çöpleri Ahırkapı açıklarında Marmara Denizi'ne boca ederek Üsküdar'ın çöp meselesini halletmiş (!) olurdu. O târihlerde İstanbul yakasının çöpleri de ya Marmara Denizi'ne ya da Haliç'e boşaltılmaktaydı.

Tabii o târihlerde "Çevre Bilinci" kimsenin aklına gelmeyecek kadar ütöpik bir kavramdı. Üsküdar çöplerinin Marmara Denizi'ne boşaltılması uygulaması 1953 yılında sona erdirilerek çöpler Umrâniye'de açılan Hekimbaşı Çöplüğü'nde [çöp depolama alanında] depolanmaya başlanmıştır. 1993 yılında bu çöplükte oluşan gaz patlamış ve ölümlere sebep olmuştur.

2000 yılında İstanbul'un, Üsküdar da dâhil olmak üzere, Asya yakasındaki yıllık çöp üretimi bir milyon ton idi. Bu mikdarın 2020 yılında bir misli artmış olacağı öngörülmektedir.

Misâfirlik Âdâbı ve Mesâireler

Üsküdar'da misâfirliğe, önceden haber vermeye gerek duyulmadan, fakat sabahları ev sâhibesinin temizlik ve yemek pişirmek gibi işlerle meşgûl olacağı düşüncesiyle, genellikle saat 14.00'den sonra gidilirdi. Ama, fazla senli ben-

li hanım komşular pencereden biribirlerine, saat 10.00 sularında: "Ayol, gel de bir sabah kahvesi içelim!" diye de seslenebilirler; ya da yazları öğleden sonra birkaç dostlarıyla birlikte İcâdiye'de, Fıstukağacı'nda, Altûnizâde'de ya da Çamlıca eteklerinde bir "Kır sefâsına çıkmak"²¹³, ve böylece "Felek'den bir gün çalmak" üzere randevulaşabilirlerdi. Dönüşte herkes, mevsimine göre, ya gelincik ya katır tırnağı ya da kekik toplamış olarak dönerdi. O zamanlar Üsküdar'ın sınırları içindeki doğru dürüst tek mesîre²¹⁴ yeri ise Şemsipaşa kıyılarıydı; şimdi de öyledir. Fakat şimdi Üsküdar'da her yer beton yığınlarının işgâli altında bulunduğundan, artık "Kır sefâsı"na çıkmak imkânı da kalmamıştır.

Bu arada, üsküdarlılara biraz nefes alma ve çocuklarını eğlendirme fırsatını veren Doğancılar Parkı ile Millet Bahçesi'ni de zikretmek gerek. Özellikle Doğancılar Parkı ağaçlarının gölgesi, içi rengârenk balık dolu havuzları, havuzlarının üzerindeki minik köprüleri, kaskatları²¹⁵, çiçekleri ve banklarıyla bilhassa sıcak yaz günlerinde sığınılıp soluk alınan, Üsküdar'ın göbeği sayılan havadar bir yerde bulunması hasebiyle de çok ziyaret edilen bir mekândı. Buna karşılık Bağlarbaşı ile Sarıkaya arasındaki Millet Bahçesi daha az ziyaretçi çekerdi. Hâlbuki burası Sultan Abdülazîz devrinin (1861-1876) başlıca piyasa yerlerinden biriymiş. Bahçenin önündeki cadde, hânedanın ve konakların kupa ve fayton arabalarının iki sıra hâlinde biribirlerine kenetlendiği bir mahşer gibiymiş. Bahçedeki gazinoda ise bir tarafta orkestra, bir başka tarafta da incesaz icrâ-i sanat eylermiş.

²¹³ "Kır sefâsına çıkmak": Bugünün deyiimiyle "piknik yapmak"

²¹⁴ Mesîre: Geziliş dolaşılacak yer, gezinti yeri.

²¹⁵ Kaskat: Suların yüksekçe bir duvardan aşağıya, bir hazneye dökülmesi; ufak, yapay şelâle.

Üsküdarlı hanımlar misâfirliğe giderken çocuklarını da götürürlerse "*Aman evlâdım! Misâfir ev sâhibinin kuzusudur. Nereye çekerse oraya gider*" diyerek misâfirlikte ev sâhibesinin kurallarına riâyed edilmesi gerektiğine işâret ederlerdi. Üsküdar evlerinde ve konaklarında misâfirlik esnâsında artık konuşacak bir şey kalmadığında firdöndü, domino, altmışaltı ya da tombala oynanırdı. Yapılan ikrâmlara da: "*Ellerinize sağlık! Allâh betinizi bereketinizi arttırsın!*" diye teşekkür edilir, ev sâhibi buna: "*Âfiyet olsun, efendim!*" diye cevap verirdi.

Bu ziyâretlerde ilk önce takdîm edilen "*safâ geldiniz kahvesi*"nden başka mevsimine göre limonata ya da gelincik²¹⁶, gül, portakal, vişne, demirhindi, kıvılcık şerbeti; reçel ya da limonlu lohuk ikrâm edilirdi. Kışın tarçınlı zencefilli sahleb ya da boza sıraya girerdi. O zamanlarda, bozanın içine sarı leblebi atmak gibi bir tuhaflık henüz icâd edilmiş değildi. Üsküdar konaklarında misâfirlere pasta, pötibör vs... ve çay ikrâm edilmezdi. Çok resmî misâfirliklerde ise "*safâ geldiniz kahvesi*"nden sonra misâfirlerin gideceğine yakın bir ikinci kahve daha ikrâm edilirdi.

Çocukluğumda hanımların bir kısmı sigaralarını²¹⁷ biz-

²¹⁶ Üsküdar'da artık gelincik tarlaları kalmadı. Gelincik şerbeti yapan pastahâne de kalmadı. Hattâ, gâlibâ, gelincik şerbetinin nasıl yapıldığını bilen de kalmadı. Gelinciğin kırmızı taçyaprakları toplandıktan sonra, kapsüle yakın kısmındaki siyah kısımlar ayıklanır. Büyük bir kavanoza konularak limon ve bol su ilâve edilir. Güneş gören bir yerde iki hafta kadar bekletilir. Taçyapraklarının kırmızı rengi iyice suya çıktıktan sonra, yapraklar süzülerek atılır. Bol şeker ve limon ve bir miktar limon tuzu ile karıştırılır. Elde edilen yoğun şurupdan bir bardağa iki ya da üç parmak kadar konularak üstüne su ilâve edilir. Genellikle soğuk içilirse insana ferahlık ve hafif bir gevşeklik verir.

²¹⁷ Üsküdar'da eskiden en çok içilen sigaralar: Birinci ile Bafra sigarası idi. Daha sonra piyasaya çıkan Gelincik ve Hanımeli daha çok hanımların tercih ettikleri sigara oldu. Daha kaliteli sigaralar: Boğaziçi, Serikdoryan, Yenice, Boğaziçi, Sipahi ve Tiryâki idi. Bunların içinde en pahalısı Boğaziçi idi. Di-

zât sararlar ve hâlâ gümüşden bir "sigara maşası"yla tutarak içerlerdi. Diğer bir kısmı misâfirlikte kendilerine ikrâm edilen kahveyi içtikten sonra ya: "Ziyâde olsun, efendim!" temennisiyle fincanı iade eder, ya da "Neyse hâlim, çıksın falım!" diyerek fincanı ters çevirip tabağının üstüne kapatır, hazır bulunanlardan fal bakmaya hevesli birinin fallarına bakmasını beklerlerdi.

Eğer ziyâret edilen ev büyük bir konaksa, uğurlanırken, misâfirler: "Efendim, hayrlara muhâtab olunuz! İhyâ ettiniz. Ayaklarınız Kâbe'ye varsın! Bunu saymıyoruz. Çoluğu çocuğu toplayın, gece yatısına da buyurun inşaallâh!" diye teşyî edilirlerdi. Hanımların günlerinde misâfirler evden ayrılır-larken, yapılmış olan ikrâmdan dolayı memnûniyetlerini, ev sâhibesine: "Efendim; ellerinize sağlık! Pek zahmetlere girmişsiniz" diye ihsâs ederler, ev sâhibesi de tevâzu ile: "Aman efendim, iz'am etmeyiniz!"²¹⁸ Allâh hayrısıyla tekrarını nasîb etsin!" diye cevap verirdi.

Konakların kapılarının dilenciler, fukarâ-i sâbirin ve misâfirler tarafından çalınmadığı gün hemen hemen olmazdı. Nâdirattan olmak üzere bizim Münîb Paşa Konağı'nın kapısı bir gün hiç çalınmamış olsa babaannem, genellikle ikinci namazını edâ ettikten sonra, bir çocuk sâfi-

ğerleri 11 ilâ 30 kuruş arasında değişirken bu tam 125 kuruştı. En berbat sigaralar ise: İkinci, Köylü ve Asker sigaraları idi. Daha sonra kokulu Harman, Yeni Harman ve mentollü Çamlıca sigaraları çıktıydı. Fakat bunların hepsi de artık târihe karışmış bulunuyor. Şimdi Amerikan markalı sigaralar pek moda. Eski Üsküdar'da tütün tiryâkisi beylerin ve hanımların itibâr ettikleri bir aksesuar da tütün ya da sigara tabakasıydı. Artık bunlar da piyasadan çekildiler. Çocukluğimde ve gençliğimde Üsküdar'da pekçok enfiye tiryâkisi vardı. Artık enfiye de, enfiye tiryâkiligi de Üsküdar'dan elini ayağını çekmiş görünüyor.

²¹⁸ İz'am etmek: Abartmak.

yetiyle anneme: "Allāh hayrlara tebdil etsin, Pâkizânım²¹⁹ kızım! Bugün kapımıza uğrayan olmadı. Allāh taksîratımızı affetsin! Acabâ bilmeden bir kusur mu işledik ki?" diye hayretini ve endişesini dile getirirdi. Bu tutum yalnızca bizim konağa mahsûs değildi. Osmanlı saray âdâbının Üsküdar'a bir lûtfu olan *sehâvet ve rikkat* bu beldedeki her konağa, her hâne neye damgasını basmıştır.

Üsküdarlıların bir bölümü yazın pazar günleri Sarıyer'de Çırçır Suyu'na, Beykoz'da Karakulak Suyu'na, Paşabahçe Çayırı'na, Küçüksu Çayırı'na, Çamlıca'ya, Taşdelen'e, Alemdağı'na, Yakacık'a ya da Adalar'a ailece kır sefâsına çıkarlardı; ya da daha ucuz tarafından Şirket-i Hayriye'nin târifeli fakat Kavaklar'a kadar zikzak çizerek her iskeleye uğradığı için halk arasında "*Dilenci Vapuru*" [ya da "*Çingene Vapuru*"] tâbir edilen vapurlarıyla Üsküdar'dan Boğaz'ın sonuna kadar gidip dönen ve yaklaşık altı saat süren bir sefere çıkarlardı.

Acelesi olup da meselâ Üsküdar'dan Beykoz'a gitmek isteyen yolcular binecekleri vapurun "*Dilenci Vapuru*" olup olmadığını memurlara ya da çımacılara sorarak öğrenir ve eğer dilenci vapuruysa bir sonraki vapuru beklemeyi tercih ederlerdi. Yanlışlıkla "*Dilenci Vapuru*"na binip de Üsküdar'dan Paşabahçe'ye üç saatte gitmiş olan bir hanımın bu serencâmını anlatırken "*Aman kardeşim; üç saat denizin üstünde kaldım. Bindiğim meğer dilenci vapuruymuş. Kapitan efendinin de bir ekâbir yalılarının rıhtımına yanaşıp el açmadığı kaldı*" demiş olduğu hanımların günlerinde anlatılırdı.

Yakacık suyu civârında kır sefâsına çıkanlar ise, mutlakâ, Yakacık kasaplarına yağlı kıvırcık kuzu etinden domatesli, biberli, soğanlı, karabiberli birkaç kiloluk "kâğıt

²¹⁹ Üsküdar ağzında: "Pâkize hanım".

kebabı" hazırlattırıp fırına verirlerdi. Kâğıt kebabını ailece ve dostlarıyla iştaha ile yedikten sonra yemeği, genellikle, sarıgıburma tatlısıyla sona erdirip otların, ya da gazinocunun temin ettiği örtülerin üzerinde kaylûleye²²⁰ çekilirlerdi.

Hâli vakti yerinde üsküdarlılar ise yazları, genellikle: Paşabahçe'de, Çamlıca'da, Altûnîzâde'de, Erenköyü'nde ya da Adalar'da sâhib oldukları ikinci ikâmetgâhlarında ya da buralarda bir mevsimliğine kiraladıkları evlerde sayfiyeye çıkarlardı. Nâdirattan olmak üzere Boğaz'ın Anadolu yakasında mevsimliğine kirâlık ufak yalılarda da yazı geçirenler olurdu. Çocukluğumda ve gençliğimde, belki vardı ama, ben bir üsküdarlının sayfiyeye gitmek için Boğaz'ın Rumeli yakasını tercih ettiğini hiç duymadım.

Romatizmadan, cild ve sindirim sistemi hastalıklarından, böbrek ve safra taşlarından, hazımsızlıktan, karaciğer rahatsızlığından, diyabetten, kabızlıktan ve şişmanlıktan muzdarib üsküdarlılar ise, kiraz vaktinde, Haydarpaşa'dan kalkan trenle Tuzla İçmeleri'ne gider ve oranın suyundan bol bol içerek bu hastalıklarına şifâ ararlardı.

Üsküdar'ın Eski Ulaşım Araçları

1930-1950 arasındaki Üsküdar'da eski deyiimiyle "*vesâ-it-i nakliye*", yâni ulaşım araçları, sınırlıydı. En çok kullanılan vâsıtalar tramvay ile *paraşol* tâbir edilen at arabaları²²¹ idi. O zamanlarda bir ya da iki adet de fayton vardı²²².

²²⁰ Kaylûle: Yemekten sonraki kısa süreli hafif uyku, kestirme.

²²¹ Paraşol (ya da paraçol): Tek atla çekilen, üstü kapalı, yanları açık, dingilsiz asma araba.

²²² Üç yaşında iken ailemle ilk defa Bursa'ya gittiğimde oradaki fayton bol-luğuna hayret etmiş, ve bu şehirde tek bir paraşol bulunmayışına şaşımışım.

Evet birkaç da külüstür taksi vardı ama bunların klâksonları bile yoktu. Şoför, sağ eliyle direksiyon simidini idâre ederken, yanındaki pencerenin dışında şimdiki dikiz aynasının yerine klâkson niyetine raptedilmiş "*vatvâti*" denilen lâstik pompalı ufak bir borazanın arkasındaki kauçuk balonu da sol eliyle mıncıklayarak çalar ya da taksinin geldiğini sol kolunu pencereden çıkartıp arabanın kapısını dışarıdan şiddetle tokatlayarak haber verirdi.

Küçükluğümde Üsküdar'da "*husûsî taksi*"si olanların sayısı bir elin parmaklarından daha azdı. Eczâcî Ömer Kenan Bey'in 1950 modeli Nash marka bir otomobilini hatırlıyorum. II. Cihan Harbi'nden sonra özel otomobillerin sayısı da markaları da birdenbire arttıydı. 1947 yılında Çürüksulu Yalısı'nın önünde ilk defa, lâcivert, tek kapılı, bir Studebaker marka husûsî bir otomobil gördüğümüzde bunun aerodinamik profiline hayran olmuştuk²²³.

Eskiden kır sefâsına sözü edilen at arabalarıyla gidilirdi. 1940'larda bunun Üsküdar-Kısıklı arasındaki ücreti 10 ilâ 15 kuruş kadardı. Ama arabaya rahatça 6 kişi sığabilirdi. Üsküdar'da ilk önce 7 Haziran 1928'de 11 numaralı Üsküdar-Kısıklı tramvay hattı, daha sonra da 12 numaralı Üsküdar-Kadıköy tramvay hattı hizmete girmiştir. 4 ilâ 10 yaşlarında iken, tramvayın ücretinin adam başına: 1. mevkide 5 ve 2. mevkide de 3 kuruş olduğunu hatırlıyorum. 1946-1955 arasında ise bu sefer talebe paso bileti 1. mevkide 5 ve 2. mevkide de 3 kuruş olmuştu. ama o târihlerdeki tam bilet fiyatlarını hatırlamıyorum.

²²³ 1949 yılında Üsküdar'da bu otomobilin çift kapılı gene 1947 modeli taksi durağında hizmete girmişti. Merakımdan şoförüne sorup öğrendim. Fiyatı o zamanın parasıyla 7000 lira imiş.

Aynı hatlarda, 1943 yılından itibaren ilk defa, isveç mâmûlâtı, Scania Vabis marka belediye otobüsleri de işler olmuştı. Bunlar Mihrimah Camii'nin önünden kalkarlardı. Üsküdar-Kadıköy hattındaki tramvayların 1. mevki olan vagonu kırmızı, 2. mevki olan vagonu yeşil renkliydi. Vatman vagonun önünde sağ ve sol yanı sürgülü demir parmaklıklı havadar bir yerde bulunurdu. Kendisi ile yolcular arasında sürgülü ve soğuğu geçirmeyen başka bir kapı vardı. Buna karşılık, Üsküdar-Kısıklı tramvayının 1. mevki olanı açık sarı, 2. mevki olanı tırşe yeşiliydi. Bu hattaki tramvayların sürgülü kapısı vagonun ortasında olurdu. Vatman ile yolcular aynı kapalı mekânda bulunurlardı.

Bütün bu vagonların önü de ardı da tramvayın hızını âyarlayan "reosta"nın, fren mekanizmasını tahrik eden ve elle çevrilen kulplu tekerleğin, hîn-i hâcette tekerleklerin önüne fren görevi ifâ edecek olan kumu dökmeye yarayan pedal ile tramvayın gelmekte olduğunu haber veren çanı çalmaya mahsûs pedalın bulunduğu vatman mahalli idi.

Bir keresinde annemle birlikte Üsküdar'dan Kadıköy'e tramvayla giderken Doğancılar Parkı'nın alt kapısının hizâsına varmadan, yokuşta, tramvayın tavanıyla tabanı arasında tıpkı yıldırım gibi gürültülü bir elektrik arkı oluşmuştu. Tramvay تنها olduğundan bir sâniye kadar sürmüş olan bu elektrik arkından, çok şükür, kimse zarar görmemişti ama korkudan bitkin vâziyetteki yolcular bu olayın zâten durdurmuş olduğu tramvayı derhâl terk etmişlerdi. Annem ve ben korku ve heyecânımızı bastırmak için soluğu birkaç adım gerimizdeki Ebe Sâdiye Hanım'ın evinde almıştık.

Bir başka sefer de, gene annemle Kadıköy'e gitmekteydik ki o zamanlar henüz inşâ edilmemiş olan şimdiki Haydarpaşa Köprüsü'nden evvel, Haydarpaşa İntâniye

Hastahânesi'nin yanındaki Behiç Bey Sokağı'nın yokuşundan aşağı inerken tramvayın freni boşalmış, vatman kumlu frenle de tramvayı durduramayınca yolculardan yardım istemiş ve yolcular gitgide hızlanan tramvayı ellerinde ne varsa tekerleklerin önüne atarak zar zor durdurabilmişlerdi.

Anadolu yakasındaki tramvayların hizmetine 14 Kasım 1966 târihinde son verilerek rayları, havaî güç hatları, durakları ve direkleri sökülmiş; vagonları ise Söğütlüçeşme Tramvay Deposu'na çekilmişti.

Üsküdar-Kadıköy arasında tek tük dolmuşun işlemesi, eğer hâfızam yanıltmıyorsa, 1940'lı yıllarda olmuş ve hızla gelişmiştir. Gene hatırlayabildiğim kadarıyla 1950'lerde Üsküdar-Beykoz arasında otobüs seferleri ve bir müddet sonra da dolmuşlar işlemeye başlamıştı. Çocukluğumda Üsküdar-Beşiktaş arasında tek tük dolmuş kayıkları vardı. Bunlar 1960'larda kıçtan takma motorlu kayıklar oldular; deniz suyuyla ıslanmaktan çekinmeyen en çok 8 kişiyi taşıyabiliyorlardı. 1980'lerin başında artık içten motorlu üstü kapalı sıkıştıkış 20 yolcu alabilen dolmuş motorları devreye girdiydi.

Bugünkü Şehir Hatları'na ait vapur iskelesi ilk defa XIX. yüzyılın ortalarında *Şirket-i Hayriye* tarafından *Öküz Limanı* tâbir edilen mevki²²⁴ bir mikdar doldurulup deniz-

²²⁴ P.Çugas İnciyan'ın (1758-1833) *18. Asırda İstanbul* (İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları No. 43, İstanbul 1976) isimli eseri *Öküz Limanı*'nı, hatâlı olarak, "*Kuzguncuk'a bitişik*" olarak ve bugünkü Paşalimanı'ndaki Abdurrahman Ağa Camii ve müstemilâtını da *Öküz Limanı*'nda göstermektedir (sayfa: 133). Aynı hatâ Mehmet Nermi Haskan'ın 3 cildlik *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (Üsküdar Belediyesi, Yayınları, 2001) başlıklı eserinde de tekrarlanmaktadır. Öküz Limanı, Anadolu'dan gelen büyükbaş hayvanların Rumeli yakasına geçirilmek üzere bekletilip mavnalara yükletildikleri, Üsküdar Kavak İskelesi ["*Balaban İskelesi*"] ile şimdiki Üsküdar vapur iskelesi arasında yüzyıllar boyu yavaş yavaş doldurulmadan önce ufak bir körfez olan mahallin ismi idi.

den yer kazanmak sûretiyle yaptırılmış ve birkaç kere genişletilerek yeniden ve tek katlı olarak inşâ edilmiştir.

Üsküdar Vapur İskelesi'nden Marmara Denizi yönünde 150 metre kadar ileride ise Araba Vapuru İskelesi bulunurdu. Üsküdar-Kabataş arasında sefer yapan yandan çarklı iki vapur vardı. Bunlar İngiliz yapımı ve sırasıyla 1871 ve 1872 yıllarında hizmete girmiş olan (orijinal imlâlarını koruyarak yazıyorum) 26 baca numaralı *Suhulet*²²⁵ ve 27 baca numaralı *Sahilbent* idi. Bunlar Dünya'nın, nakliye vâsıtası taşımaya mahsûs ilk buharlı vapurları idi.

Daha sonra, II. Cihan Harbi'nde Müttefikler'in 10 Temmuz 1943'deki Sicilya çıkartmasında kullanılmış oldukları ve daha sonra da 1949 yılında Marshall yardımı çerçevesinde A.B.D. tarafından Türkiye'ye hibe edilen iki çıkartma gemisi de yandan çarklı bu iki gemiye ek olarak Mudanya ve Çardak²²⁶ adı altında Üsküdar-Kabataş arasında araba taşımaya başlamıştı. Zamanla karşıdan karşıya geçen araba ve otomobil sayısı artınca, bir yandan bu filo-

Hattâ Mîhrimah Sultan Câmii inşâ edildiğinde deniz bunun merdivenlerine kadar gelirmiş. 1960'lı yıllara kadar büyükbaş hayvanlar buradaki açık ahırlarda bekletilip, baytarlarca bir ön muayeneden geçirildikten sonra, mavnalarla Sütlüce/Haliç'deki mezbahaya gönderilmişlerdir. Bundan dolayı buraya Öküz Limanı denilmiş olması mümkündür. Fakat eski metinlerde bir de *Damalis Limanı*, *Damalis Burnu* gibi ibâreler de geçmektedir. Damalis Eski Grekçe'de öküz demek olduğu gibi Bizans'lılar da buraya *Damalis*, Kızkulesi karşısındaki şimdiki Şemsipaşa [ya da Üsküdar] burnuna da *Damalis Burnu* ve Kızkulesi'ne de *Damalis Kulesi* derlerdi. Damalis, Atina'lı generallerden Hares'in kansıdır; bir rivâyete göre Üsküdar'da ölmüş ve Kızkulesi'ne, bir başka rivâyete göre de Kızkulesi'nin karşısındaki sâhile gömülmüştür. Bütün bu yer adlarının bu kadının adından ve mezarının mahallinden mülhem olduğu da iddia edilmektedir.

²²⁵ *Suhulet* araba taşımak için Dünya'da imâl edilmiş olan ilk buharlı gemidir.

²²⁶ Bu gemiler uskurlu olduğundan arabalar iki iskeleden birinde vapurdan arka arka giderek çıkmak zorunda kalırdı.

ya önce 1951-1952 yıllarında Fransa'da yaptırılan, mazotla müteharrik, manevra kabiliyeti fevkalâde yüksek Kızkulesi, Kasımpaşa, Karaköy ve Kuruçeşme isimli araba vapurları ve daha sonra da Haliç tersanesinde inşâ edilen hantal Karamürsel ve Kartal araba vapurları ilâve edilmiş, diğer yandan da hem bu iskele hem de Üsküdar İskele Meydanı buna paralel olarak sürekli tâdil edilmiştir.

Üsküdar'ın Sinemaları Ve Diğer Eğlence Yerleri

1940'ların Üsküdar'ında Hâle Sineması²²⁷ ile Bizim Sinema'da²²⁸ Mısır filmleri furyası vardı. Sulu gözlü Üsküdar hanımları bol bol ağlayabilmek için bu filmleri birkaç kere seyrederdiler. En sevilen aktörler Muhammed Abdulvehhab (1907-1988) ile Leylâ Murad (1918-1995) idi. Bunların "Aşkın Gözyaşları" başlıklı romantik filmi Hâle Sine-

²²⁷ Hâle Sineması 1924 yılında ahşap olarak yapılmış, 1958 yılında yıktırılmıştır.

²²⁸ Gerçekten de doğru düzgün bir sinema olarak 1924 yılında inşâ edilmiş olan Hâle Sineması'ndan bir 50-60 metre kadar ötede, tek tuğla bir hangar olan Bizim Sinema Üsküdar'ın ikinci sineması olarak (ve eğer hafızam yanıltmıyorsa) 1943'de hizmete girdiydi. Bu sinemanın yağmurda her tarafı akardı, öyle ki bâzen seyircilerin bir kısmı filmi şemsiye açarak seyretmek zorunda kalırdı. Üsküdar halkı bu sinemaya da rağbet etmekle birlikte mekânın konforsuzluğu karşısındaki tepkisini de buna "Ahır Sineması" diye bir lâkap takarak göstermişti. Bu sinemada seyretmiş olduğum John Wayne'in "Üç Silâhşörler" nâmiyle lânse edilen seri hâlindeki kovboy filimlerini; Shirley Temple'in *Mâvi Kuş*, Jeff Chandler'in *Geronimo Dağların Kıraltı*, 31 kı-sımlık ve beni korkudan hasta edip yarısında sinemadan çıkmamıza sebep olan *Bayrekin Başka Dünyâlarda*, gülmekten gerçekten de neredeyse katıldığı Laurel ile Hardy'nin ve Üç Ahbap Çavuşlar'ın filimlerini unutmadım. Bu sinemada, bir yenilik olarak, antraktlarda çoğunu Seyyan Hanım'ın (1913-1989) ve İbrâhim Özgür'ün (1910-1959) okuduğu tangolar çalınırdı.

ması'nda 5 yılda tam 7 defa oynatılmıştır.

Filimlerine rağbet edilen diğer Mısır artistleri de Emine Rızık (1910-2003), Yusuf Vehbi (1900-1982), Enver Vecdi (1904-1955), Ferit Atrâş (1915-1974) ve Abbas Fâris ile dansöz Sâmiye Cemal (1924-1994) ve dansöz Tahiye Karyoka (1920-1999) idi.

Hâfız Sâdetdin Kaynak²²⁹ (1895-1961), eğer hâfızam ya-nılmıyorsa, gene bir Mısır filmi olan "Leylâ ile Mecnûn"un da, 1946'da Yusuf Vehbi'nin İstanbul'da çevirdiği "İstanbul Kızı"nın da film müziklerini bestelemişti. Üsküdarlılar, ayrıca, Abdulvehhab'ın ve "Şarkın Bülbülü" diye mâruf Ümmü Gülsüm'ün (1898-1975) seslerine de vurgundu. O zaman-ların sinema fiyatları ise 5 ilâ 10 kuruş arasında değişirdi.

Hanımların gündüzleri sinemayı tercih etmelerinin ak-

²²⁹ Babam, dostu ve Sultan Ahmet Câmîi baş imâmı hâfız ve bestekâr Sâdetdin Kaynak'dan işittiği bir hâdiseyi bana da nakletmişti:

Atatürk Kur'an'ın Türkçe tercümesinin ibâdet dili olarak yaygınlaştırılma-sını sağlamak gayesiyle, Sâdetdin Kaynak merhûma emir vererek, önce Sul-tan Ahmet Câmîi'nde bir pilot uygulama başlatmış. Böylece hâfız Sâdetdin Kaynak istemeye istemeye her gün namazlardan sonra Türkçe Kur'an oku-mağa başlamış. Bu birkaç ay devam ettikten sonra kendisini, Atatürk'ün huzû-runda bir akşam yemeğinden sonra Türkçe Kur'an okumak üzere çağırmışlar.

Yemekten sonra Atatürk Sâdetdin Kaynak'dan uzunca bir süreyi Türkçe olarak tilâvet etmesini emretmiş. Merhûm da mûsikîdeki bütün ustalığıyla kıraati icrâ etmiş. Bunun üzerine sofrada büyük bir sessizlik hüküm sürme-ğe başlamış; zîrâ Atatürk kıraatten sonra, bu hususta hiçbir reaksiyon izhâr etmeksizin, mağmûm bir tarzda derin bir düşünceye dalmışmış. Bu durum belki 3 ya da 5 dakika kadar sürmüştü. Sofradaki mütad diğer zevât ise Ata-türk'ün ağzından çıkacak olan ilk sözlerle uygun reaksiyonlarını kendisine izhâr etmek için büyük bir dikkatle Atatürk'ün ağzına bakıyorlarmış.

Sâdetdin Kaynak Hoca'yı kanter içinde bırakmış ve sonu gelmeyecekmiş gibi görünen bu uzun sükûttan sonra Atatürk, başını ona çevirerek müte-essir bir edâ ile: "*Hoca Efendi, biz hatâ etmişiz. Siz Kur'an-ı Kerim'i lâtfen gene kendi bildiğiniz gibi okuyunuz!*" demiş.

sine beyler de bâzı akşamlar Hâle Sineması'nda sahneye çıkan "İsmâil Dümbüllü ve Arkadaşları"nı; Şevki Şakrak'ın ve Tevfik Bilge'nin Tulûat Kumpanyaları'nı; illüzyonist Zâtî Sungur'u (1898-1984); [Ertuğrul] Sâdi Tek'in (1897-1981), Halide Pişkin (1901-1959) - İhsan Balkır'ın (1913-1992) Tiyatroları'nı; Râşit Rızâ Samako'nun (1890-1961) Dram Tiyatrosu'nu seyretmeye giderlerdi.

Bundan başka Halk Caddesi'nden Doğancılar Parkı'na doğru çıkarken sol kolda Şehit Süleyman Paşa Câmii'nin yaklaşık bir 80 metre kadar aşağısında inşa edilmiş ve Rita Hayworth'un başrolünü oynadığı bir filmle²³⁰ 1947 yılında açılmış olan *Sunar Sineması* da geniş mekânları, düğün salonu, oynattığı filimlerin kalitesi bakımından üsküdarlıların kalbinde taht kurduydı. Bu sinemada 1947-1965 arasında oynatılmış olan: Esther Williams (doğ. 1921) ile Van Johnson'un (doğ. 1916), Rita Hayworth ile Glenn Ford'un²³¹ (1916-2006), Katharine Hepburn (1907-2003) ile Spencer Tracy'nin (1900-1967), Jean Simmons (doğ. 1929) ile Stewart Granger'n (1913-1993) birlikte çevirdikleri filimler her yaştan üsküdarlının büyük rağbetine mazhar oluydu.

Bu dönem Sunar Sineması'nda: Fred Astair (1899-1987), Ginger Rogers (1911-1995), Gene Kelly (1912-1996), Judy Garland (1922-1969), Debbie Reynolds (1913-1999) gibi dansçıların ihtişamlı; Humphrey Bogart (1899-1957), Gary

²³⁰ Bu film, eğer hafızam yanıltmıyorsa, Rita Hayworth'un (1918-1987) Fred Astair (1899-1987) ile birlikte 1941 yılında çevirdiği ve "Sana Tapıyorum" adı altında oynatılmış olan "You'll Never Get Rich" isimli filmiydi.

²³¹ Hatırladığım kadarıyla Rita Hayworth ile Glenn Ford'un çevirdikleri "Gilda" filmi ve bu filmde Rita Hayworth'un söylediği *Put the Blame on Me* ve *Amado mio, love me for ever* şarkılarının melodilerini üsküdarlı genç kızlar uzun süre mırıldanıp durdular. Bu film 1947-1955 arasında Sunar Sineması'nda üç defa birer hafta oynatılmıştı.

Cooper (1901-1961), Clark Gable (1901-1960), Cary Grant (1904-1986), James Stewart (1908-1997), Errol Flynn (1909-1959), Robert Taylor (1911-1969) Marcello Mastroianni (1924-1996), June Allison (1917-2006), Linda Darnell (1923-1965), Barbara Stanwyck (1907-1990), İngrid Bergman (1915-1982), Susan Hayward (1917-1975), Lana Turner'in (1921-1995), Gina Lollobrigida (doğ. 1927), Elizabeth Taylor (doğ. 1932), Sofia Loren (doğ. 1934) ve daha başka aktör ve aktrislerin mâcerâ ya da romantik filmlerinin pek râgbete mazhar olduğu bir dönemdir.

Aynı dönemde Sunar Sineması: "Kahveci Güzeli" (Münir Nurettin Selçuk, Nezihe Becerikli, Hâzım Körmükçü), "Üçüncü Selim'in Gözdesi" (Münir Nurettin Selçuk, Perihan Sözeri), ve Zeki Müren'in de ilk filmleri meyânında: "Beklenen Şarkı" (Câhide Sonku), Son Beste (Belgin Doruk) ve "Berduş" (Deniz Tanyeli) gibi türk filmlerini de oynatmıştır.

1960 yılından itibaren Kadıköy'de açılan yeni sinemalar üsküdarlıların bir bölümünü bunlara celb edince Sunar Sineması'nın o parlak devri de yavaş yavaş solmuştur.

Çocukluğumda Üsküdar halkının pek i'tibâr ettiği bir eğlence ve dinlenme yeri de tam Kızkulesi'nin karşısına müsâdif *Salacak Plâjı*'nin arkasındaki yarın üstünde, yaklaşık 2 dönümlük bir arâzi üzerine kurulu, denize kuşbakışı bir mevkide, hârikulâde bir manzarası olan *Salacak Parkı Aile Gazinosu* idi²³². Bu gazinonun büyük güzel bir sahnesi, iki de büyük dans pisti ve sonradan nedense yıkılan kapalı bir de salonu vardı. Bu sahneden o zamanların en gözde

²³² Burasını bugün Salacak Evleri diye bilinen 2-3 katlı köşklere oluşan bir site işgâl etmektedir.

fasıl heyetleriyle birlikte Münir Nurettin, Sâdi Hoşses, Hamiyet Yüceses, Müzeyyen Senar ve Safiye Aylâ gibi ve benzeri pekçok (o günlerin tâbiriyle) "ses sanatkârı" geçmiştir.

Salacak Parkı Aile Gazinosu sabahları daha çok hanımların ve hava alsınlar diye çocuklarını getiren yeni annelerin buluşma mekânı idi. Gazino idâresi tanınmış ses sanatkârlarının okudukları şarkıları gramofondan arka arkaya çalarken yüksek kestâne ağaçlarının sağladığı gölgeler altında hanımlar sohbet ederek çay ya da kahvelerini içteler, benim yaşımdaki çocuklar da kaydırak oynarlardı. Aşağıda Salacak Plâjı'nda yüzmekte olanlar da evlerine dönerken ister istemez Salacak Parkı Aile Gazinosu'nun içinden geçen yolları üzerinde yüzme sonrası soluklanıp dinlenmek ve buz kalıpları arasında soğutulmuş bir Çamlıca Gazozu içmek için kısa bir mola verirlerdi.

Yağmurlu ve fırtınalı sonbahar günlerinde bir yandan bu gazinonun zeminini örten sarı yapraklar ile at kestânelerinin görünümü, diğer yandan da topraktan yükselen ve bugün bile hasretle aradığım o büyüklü koku bir müddet sonra nedense her delikanlının ve her genç kızın gözlerini, yağmurun bulanıklaştırdığı İstanbul silüetine sâbitleştirir, zihnini ise melânkolik ve romantik tahassürlerle uyuştururdu.

Yanılmıyorsam gene 1947 yılında, Kuzguncuk'daki Fethi Ahmed Paşa yalısının²³³ sâhibi ve Üsküdar'da "*Kör Şevket*" lâkabıyla mâruf eski Tekirdağı milletvekili Şevket

²³³ Bu yalı bazı türk filimlerinin çekildiği bir mekân olarak da kullanılmıştır. Meselâ Prof.Dr. Güngör Şatıroğlu'nun da rol almış olduğu *Çalılıkusu* filminin büyük bir bölümü bu yalıda çekilmiştir.

Mocan²³⁴ tarafından Fethi Paşa Korusu'nun İcâdiye tarafında bir "*Yakarta Aile Gazinosu*" açılmıştı. Gazinonun baş yıldızı ise ses sanatkârı Suzan Yakar Rutkay idi. Ancak ulaşım imkânının elverişsizliği dolayısıyla burası ahâli arasında pek tutulmadı ve oldukça kısa bir zaman sonra kapandı.

II. Cihan Harbi'den sonra yazlık açık hava sineması modası yaygınlaştığında *Salacak Parkı Aile Gazinosu*'nun programları tavsadı. Sonunda o da bir açık hava sinemasına dönüştü. Üsküdar'ın diğer iki meşhûr açık hava sinemasının biri *Bizim Sinema*'nın hemen arkasındaki *İnkılâp Sineması* ile Doğancılar semtindeki *Aypark Sineması* idi. Bir müddet sonra Tunusbağı'nda, Bağlarbaşı'nda, Kısıklı'da ve Çengelköyü'nde de açık hava sinemaları açılmıştı.

Genellikle açık hava sinemalarına bütün Anadolu'yu yıllarca dolaşmış, fersûdeleşmiş, sık sık kopan, pekçok sahnesinin yarısı olmayan, bir bütün olarak idrâki ise çoğu zaman seyircinin fehâmet ve hayâl gücüne kalmış olan filimler gelirdi. 1952 yılı yazında bir gece, Salacak Gazinosu'nda oynayan bir kovboy filminin, *ingilizce ve renkli ikinci kısmıyla* başlamış ve filmin ortasında verilmesi mûtaad olan aradan sonra da *türkçe dublâjlı siyah-beyaz birinci kısmıyla* devam etmiş olduğunu hatırlarım. Fakat sesli, ıslıklı protestolarımız körkütük sarhoş olan filim oynatma teknisyenini nezdinde hiç kabûl görmediğinden biz seyirciler bu durumu kendimize has bir mizah ve tevekkülle sîneye çekmeyi bilmiş ve, sonunda, o geceki şamata da gerçekten

²³⁴ Üsküdar'ın meşhur iki Şevket'i vardı. İkisinden de millet çekinirdi: biri bu "*Kör Şevket*" yâni Şevket Mocan, diğeri ise "*Çamur Şevket*" yâni Şevket Ay'dı. Bu sonuncusu Atlas Sokağı'nda Çengelköy Bâdemi denilen salatalık satardı.

de olağanüstü eğlenmiştik.

Yazları *Hâle Sineması*, *İnkılâp Sineması* ve *Salacak Parkı Aile Gazinosu* arasında ortaya kıyasıya bir rekâbet çıkardı. *Hâle Sineması*, o güzel sahnesinde, daha çok *Dümbüllü İsmail Efendi'nin Tulûat Tiyatrosu*'nu misâfir ederdi. O akşamki programları tanıtmak için de 15-20 yaşları arasında münâdiler²³⁵, ellerinde huni şeklindeki megafonlarla, Üsküdar'ın bütün semtlerini dolaşıp bağıra çağıra programı ilân eder ve sarı ya da tirşe renkli saman kâğıdına bastırılmış el ilânlarını da kapı kapı dolaşarak dağıtırlardı²³⁶. *İnkılâp Sineması* da bir ara *Salacak Parkı Aile Gazinosu*'na rakib olmuştu. Burada Münir Nurettin, Safiye Aylâ, Müzeyyen Senar ve Perihan Altındağ gibi ses sanatkârları düzenli konserler vermişlerdi. Arada bir bu üç rakib firmanın münâdilerinin aynı bir sokakta karşılaşmaları sonucu ufak tefek arbedeler de çıkardı ama bu olay, esnâf ve ahâlinin: "Ayıp, ayıp! Kocaman çocuklarımız, kavga size hiç yakışmıyor. Haydi bakalım; terbiyenizi takının! Yoksa biz sizi terbiye etmesini biliriz" ihtarlarıyla çabucak söndürülürdü.

Çocukluğumda Fıstıkağacı'nda Beyleroğlu [ya da Beyleryan] Tiyatrosu vardı. Burada 2-3 yaşındayken annemle İsmail Dümbüllü'yü seyrediyorken uyuyup kalmış olduğum-

²³⁵ Münâdi: Dellâl, bir şeyi bağırarak ilân eden adam.

²³⁶ Aziz dostum Prof.Dr. Güngör Şatıroğlu'nun lûtfettiği bilgiye göre, rahmetli İsmail Dümbüllü'nün sokaklarda dağıtılan ve muhtemelen 1964 Ramazan dönemine ait renkli kâğıtlara basılmış olan ve adı geçenlerin çerçevesi fotoğraflarını da hâvi el ilânlarından biri şöyledir: (Ön sayfa) *BÜYÜK KONSER. 18 Ocak Cuma akşamı Üsküdar Hâle Sinemasında saat 20.30 da başlar. İSMÂİL DÜMBÜLLÜ HİSSELİ HÂRİKALAR TOPLULUĞU* tam kadrosuyla. Lûtfi Güneri konseri. Halk türküleri okuyucuları Özer Kardeşler. Türkiye'nin sevimli sanatkârı Âvâre Sinan Subaşı. Çalıkları. Yerler numaralıdır. Biletler gişede satılır. (Arka sayfa) *Biricik raks yıldızı Melâhat Güler. "Osman Ağa Evleniyor"; Skeç Kırılı Mustafa Eroğlu. Hârîka çocuk Küçük Erol.*

mu hatırlıyorum. Bir de Doğancılar semtinde sonradan yazlık açık hava Aypark Sineması'na dönüştürülecek olan Dilküşâ²³⁷ Tiyatrosu vardı. İsmâil Dümbüllü bu tiyatrodaki "*peştamal kuşanmış*"²³⁸ olduğunu anlatırdı. Bu tiyatrodaki Mo-lière'in (1622-1673) Türkçe'ye tercüme edilmiş olan bütün eserleri oynanmış olduğu kaydedilmektedir. Tiyatro 1918'deki Paşakapısı yangınında yanmıştır. Daha sonra Üsküdar'da Doğancılar Parkı'nın karşısındaki eski bayram yerinde İstanbul Belediyesi tarafından Musâhipzâde Celâl²³⁹ [Musâhipoğlu] (1868-1959) Tiyatrosu tesis edilmiştir.

Bugün Üsküdar'ın eski kapalı sinemalarından: Hâle Sineması, Bizim Sinema, Sunar Sineması da; Beyleroğlu ve Dilküşâ tiyatroları da; Salacak Parkı, Aypark, İnkılap, Tunusbağı, Kısıklı, Beylerbeyi, Çengelköyü gibi açık hava sinemaları da artık târihe karışmış bulunuyor.

Üsküdarlılar Neler Okurdu?

Çocukluğumda üsküdarlıların aydın kesimi Basın'da, itimad edilebilir buldukları yazarlardan daha çok: *Cumhuriyet* gazetesinde Burhan Felek, Âbidin Dâver (1886-1954) ve Peyâmi Safa'yı (1899-1961); *Akşam* gazetesinin kurucusu ve başyazarı Necmeddin Sadak'ı (1860-1953); *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman'ı (1888-1972); *Tasvir-i Ef-kâr*, *Tasvir* ve *Son Posta* gazetelerinde de Ziyad Ebüzziyâ'yı

²³⁷ Dilküşâ: Gönül açıcı.

²³⁸ Peştamal kuşanmak: Bir sanat dalında müseccel bir üstâdın aynı sanat dalından birine peştamal bağlamasıyla onun bu sanattaki olgunluğunu ilân ve tescil etmesi.

²³⁹ Musâhipzâde Celâl nedense hep lâkabı olan "Musâhipzâde" ile birlikte anılır. Soyadının "Musâhipoğlu" olduğunu bilen azdır.

(1911-1994) ilgiyle izlerlerdi.

Cemâl Nâdir Güler'in (1902-1947) Akşam gazetesinde 1943 yılına kadar ve sonra da Cumhuriyet gazetesinde, vefâtına kadar, "Amcabey" tiplemesiyle yaptığı karikatürler de pek beğenilirdi. Ayrıca Râmiz Gökçe'nin²⁴⁰ "Tombul Teyze ve Siska Dayı" tiplemesi de insanları pek eğlendirirdi. Bir başka beğenilen karikatür türü de tepesinde soru işareti şeklinde uzun tek bir kıl saçlı bulunan "Tektel Amca"nın [*Profesör Nimbus'un*]²⁴¹ dört adet kare resimden oluşan yazısız mâcerâları idi.

Bu gazetelerin halk arasında câzibesini arttıran en önemli unsur, okuyucularını tiryâkileri kılan günlük tefrikalarıydı²⁴²; öyle ki bunların tutkunları, meraklarından, ertesi günkü tefrikayı okumak için sabah namazını edâ ettikten sonra pencerelerinin önünde abonesi oldukları gazete dağıtıcılarının geçmesini sabırsızlıkla beklerlerdi.

Harp yıllarında kırtâsiyeciler bir de Almanlar'ın 1940-1945 yılları arasında 25 ayrı dilde onbeş günde bir yayımladıkları, iyi kâğıda basılmış çok güzel ve dramatik harp resimleriyle süslü propaganda dergileri olan *Signal* dergisinin 1942'den itibaren çıkmaya başlayan Türkçe versiyonunu da satarlardı. Hatırladığım kadarıyla, fiyatı 10 kuruştı

²⁴⁰ Bu Râmiz Gökçe'yi (1900-1953) Kıbrıs'lı bir başka karikatürist Râmiz Gökçe (1937-2001) ile karıştırmamak gerekir.

²⁴¹ Bu sevimli tipleme ilk olarak 1934 yılında Fransa'da Opera Mundi Ajansı ve gündelik Le Journal gazetesi için André Daix müstear ismi altında André Delachenal (1905-1976) tarafından çizilmiştir. Daha sonra başka karikatürist ressamalar aynı tiplmeyi devam ettirmişlerdir. Bir istatistiğe göre Profesör Nimbus'un şimdiye kadar 13.311 mâcerâsı yayımlanmış bulunmaktadır.

²⁴² Tefrika: Gazetelerde her gün bir bölümü yayınlanan roman.

ama harbin son yılında 15 kuruşa çıktıydı. Üsküdar'da bâzen fransızca ve ingilizce nüshaları da satılan 64 battal sayfalık bu dergi merakla kapışılırdı.

1948 yılında Sedat Simavi'nin (1898-1953) renkli olarak çıkmaya başlayan *Hürriyet* gazetesi de ve gene 1948 yılında Safa Kılıçlıoğlu'na (1910-1987) geçen *Yeni Sabah* gazetesi de bu dengeleri altüst ederek en çok okunan gazeteler durumuna geldilerdi. Bunda Refik Hâlit Karay'ın (1888-1965) *Hürriyet*'te tefrika edilen *Nilgün* başlıklı sürükleyici romanı ile 1953'den itibaren *Milliyet*'te yazmaya başlayacak olan Refii Cevat Ulunay'ın (1890-1968) *Yeni Sabah*'daki yazılarının ve aynı gazetede Esat Mahmut Karakurt'un (1902-1977) popüler tefrika romanlarının büyük etkisi olmuştu.

Gece Postası, *Son Telgraf* ve Mehmet Fâruk Gürtunca'nın (1904-1982) çıkardığı *Hergün* gibi akşamları dağıtılan gazetelerde ise yer alan "Pehlivan Tefrikaları"na, hafif erotik havalı romanlara ve abartılı bir biçimde sunulan haberlere ise daha çok avâm itibâr ederdi.

O zamanlar *Ateş*²⁴³, Sedat Simâvi ve Tahsin Öztin'in (1916-1993) çıkardıkları *Yedigün Mecmuası*, Tahsin Demiray (1903-1971) ve Sezai Solelli'nin (1914-1979) çıkardıkları *Yıldız Mecmuası* ve gene Tahsin Demiray'ın çıkardığı *Hafta Mecmuası* gibi magazin dergilerinin de revâta olduğu bir dönemdir.

Üsküdarlılar mizah dergilerine de pek meraklıydılar

²⁴³ *Ateş* 1936-1937 yıllarında haftalık olarak büyük ebadda 2 cild yayınlanmıştı. Bir de *Ateş* dergisinden daha küçük ebatta *Ateş Çocuklar İçin* dergisi vardı. Bu her ikisini de alırdık ama bu dergileri kimin yayınladıklarını maalesef artık hatırlayamıyorum.

Karikatür, Akbaba, Şaka bunların başında gelirdi²⁴⁴. Ayrıca yarı mizah yarı hiciv dergileri olan *Karagöz, Marko Paşa*, daha sonra kapatılan Marko Paşa'nın yerine kapatıldıkça yeni adla çıkarılan *Malum Paşa, Merhum Paşa, Öküz Paşa* da delikanlılar arasında çok tutunduydu.

Yayımlanmaya 1937 yılında başlayarak iki ciltte tamamlanan *Yeni Çocuk Ansiklopedisi*, 1943 yılında başlayan *İnnü Ansiklopedisi* ile 1944 yılından itibaren yayımlanan: Reşat Ekrem Koçu'nun (1905-1975) *İstanbul Ansiklopedisi*²⁴⁵, Server İskit'in (1894-1975), Fransa'da 1907 ilâ 1957 arasında yayımlanmış olan *Le Larousse Mensuel Illustré*'den mülhem, *Aylık Ansiklopedi*'si²⁴⁶ ve Velid Ebüzziyâ'nın (1884-1945) da vefâtından önce ancak 8 fasikülünü çıkarabildiği *Fen ve Sanat Ansiklopedisi* üsküdarlı çocukların, gençlerin ve aydınların pek büyük ilgisine mazhar olmuştu.

Üsküdar'ın hanımları ise bu dönemlerde: Şükûfe Nihal [Başar] (1896-1973), Peride Celâl [Yönsel] (doğ. 1916), Kerime Nâdir [Azrak] (1917-1984), Muazzez Tahsin [Berkant] (1900-1984), Mükerrerem Kâmil [Su] (1906-1984), Hâlide Nusret [Zorlutuna] (1901-1984), Hâlide Edip [Adı-

²⁴⁴ Akbaba, Papağan gibi karikatür mecmualarında ve Cumhuriyet gazetesinde son dönem osmanlı toplum hayatından resimlendirilmiş kesitler veren ressam Mehmed Sâlih Erimez (1903-1974) de üsküdarlıların ilgiyle izledikleri bir ressamdı. Çoğu kimse bu zâu karikatürist sınıfına sokmaktadır ama eserlerinde orijinal bir mizah öğesi yoktu; daha çok yakın geçmişimizdeki toplum hayatımızı tezyif eden saplantılı bir tutumu, ve osmanlı toplumunun yaşantısını asıl duygularla başarılı bir şekilde işlemiş olan bir büyük ressamın, Münif Fehim'in zihniyetine ve eserlerinin muhtevasına ters düşen karamsar bir havası vardı.

²⁴⁵ Ne yazık ki *İstanbul Ansiklopedisi*, Reşat Ekrem Koçu'nun vefâtı dolayısıyla, tamamlanamadan 11. cildde kalmıştır.

²⁴⁶ *Aylık Ansiklopedi* battal boy 4 cild çıktıktan sonra ebadını küçültmüş ve 1 cild kadar da bu ebadda yayımlandıktan sonra yayımına son verilmiştir.

var]²⁴⁷ (1884-1964), Esat Mahmut Karakurt (1902-1977) ve Refik Hâlit Karay'ın romanlarına, Peyâmi Safa ve onun yüksek edebiyat kalitesinde bulmadığı eserlerini imzalamış olduğu Server Bedi müstear ismiyle yazdıklarına pek düşkünlüler. Üsküdar hanımları daha sonraları da Barbara Cartland'ın (1902-2000) *pembe romanlarının* tiryâkisi olacaktı.

Üsküdar'ın çocukları ve gençleri ise söz konusu dönemlerde Mehmet Fâruk Gürtunca'nın sâhibi olduğu Ülkü Matbaası'nda basılan, önce 1932-1939 arasında yayımlanan *Afacan* ve daha sonra da 1945'den itibaren yayımlanan *Afacan Çocuk Gözü*; Tahsin Demiray'ın sâhibi olduğu Türkiye Yayınevi'nin 1939 yılından itibaren cumartesi günleri yayımladığı *Yavrutürk*, çarşamba günleri yayımladığı *1001 Roman* ve daha sonraları aylık olarak yayımlanan *Yavrutürk Özel Sayısı* ile *1001 Roman Özel Sayısı* dergilerini kapıştırlardı. Yavrutürk 13 cilt yayımlandıktan sonra yerini 1944'de cumartesi günleri yayımlanmaya başlayan *Çocuk Haftası*'na terk ettiydi. Yanılmıyorsam bu da 9 ya da 10 cild kadar yayımlandıydı. Büyük ebadda yayımlanan 1001 Roman da gâlibâ 12 cild kadar olduydu.

Bu arada Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Ankara'da yayımladığı çok kaliteli *Çocuk* dergisini bulmak biraz zor olurdu. Aynı Kurum bu yıllarda çocuklar için masal, hikâyeye, hâtırat, bilgi, mâcerâ, gezi türlerinde 140 kadar ufak hacımlı kitap yayımlamış ve o yılların çocuk edebiyâtında önemli bir boşluğu doldurmuştu.

23 Nisan 1945'den itibaren de farklı bir dergi, Kâzım

²⁴⁷ Köşeli parantezler içinde soyadları yazılı olan bu hanım yazarların soyadları Üsküdar'da pek bilinmez, bunlar yalnızca ilk iki isimleriyle anılırlardı.

Taşkent'in (1894-1991) 1938 yılında İsviçre'de Alp Dağları'nda bir heyelânda vefât etmiş ve cesedi hiç bulunamamış olan 10 yaşındaki oğlu Doğan'ın anısına yayımlamaya başladığı *Doğan Kardeş* dergisi üsküdarlı çocukların sevgilisi oluvermişti.

Bu yıllarda çocuk edebiyâtına en hacımlı katkılar Ahmet Hâlit [Yaşaroğlu] (1892-1951) ve İnkılap Kitabevleri'nin yayımladıkları çocuk ve gençlik kitapları olmuştur. Bilhasa İnkılap Kitabevi'nin Ferid Nâmık Hansoy'un (1908-1979) çevirisiyle 1942 yılından itibaren yayımlamaya başladığı Jules Verne'in (1828-1905) tüm eserlerinin, 1943-1944 yıllarında Matbaa-i Ebüzziyâ'nın 10 adet olmak üzere yayımladığı *Resimli Yeni Şerlok Holmes Mâcerâları* dizisinin ve Server Bedi'nin Semih Lûtfi Kitapevi tarafından yayımlanmış olan *Cingöz Recâî* tiptemesi ile Maurice Leblanc'ın (1864-1941) yazdığı *Arsen Lüpen – Hârikulâde Mâcerâlar*²⁴⁸ ile 1944'den itibaren yayımlanan *Fantoma* dizisinin²⁴⁹ de Üsküdar çocuklarının ve gençlerinin fikrî gelişmesine ve hayâlhânelerinin olgunlaşmasına büyük katkıları olmuştur. Aynı yıl fransız yazar Ponson de Terrail'in (1829-1871) *Rokambolün Mâcerâları* ve Gaston Leroux'nun (1868-1927)

²⁴⁸ *Arsen Lüpen – Hârikulâde Mâcerâlar*'ın yazarı Maurice Leblanc'dır (1864-1941). Türkçeye Selâmi İzzet Sedes (1896-1964) tarafından çevrilmiş ve 1933-1934 yıllarında Akşam Matbaası tarafından haftalık fasiküller hâlinde 66 fasikül olarak yayımlandıktan sonra 3 cild hâlinde toplanmıştır. Bunların yeni baskısı 1944'den itibaren Güven Yayınevi ve Ârif Bolat Kitabevi tarafından yapılmıştır.

²⁴⁹ *Fantoma* Pierre Souvestre (1874-1914) ve Marcel Allain'in (1885-1969) 1912-1914 arasında 43 cild olarak yazdıkları Türkçe'ye ilk defa Muzaffer Esen tarafından 23 cildi çevrilmiş ve 1944'den itibaren Güven Yayınevi tarafından yayınlanmış bir büyük dizidir. Kapak resimlerini ressam Münif Fehim çizmişti. İlk cildlerinin fiyatı 125 kuruştı; daha sonra, eğer hâfizam yanıltmıyorsa, gâlibâ 200 kuruşa kadar çıkıyordu.

arkasından "*Arap Hoca*" diye söz ettiği, ismiyle müsemma, muhtemelen Sudan menşeli zencî bir zât vardı. Zayıf ve uzun boylu idi. Kendisinin, haremının, iki oğlu ile kızının çok güzel kıvr kıvr saçları vardı. Mahallede keçi beslerdi. Hattâ ağabeyim henüz bebek iken, annem onu bir müddet Arap Hoca'nın keçilerinin sütüyle takviye etmiş. Arap Hoca'nın ana keçisinin ve minimini yavrularının bizim konanın bahçesinden Doğancılar Caddesi'ne sarkan asmanın körpe yapraklarını koparıp yemeleri ise görülecek manzaraydı.

Arap Hoca İnhisarlar İdâresi'nin Kuşkonmaz Câmi'i'ne mücâvir binâlarında gece bekçiliği yapardı. Gündüzün de âilesinin nafakasını tamamlamak üzere falcılık ederdi. Halk ona Arap Hoca derdi ama daha uzak çevreler onu "*Cinci Hoca*" diye bilirdi. Kendisinin müslüman cinlerden pekçok huddâm²⁵⁰ olduğu söylenirdi. Bunları hiçbir zaman şerre kullanmadığı müsellemdi. Yaptığı iş daha çok kayıp eşyaları bulmak ve büyüleri çözmekten ibâretti. Arada bir hastalara okuduğu da olurdu. Ağabeyim, annemin, küçük ağabeyim Muvaffak'ı doktorların çâresiz kaldıkları ve 2,5 yaşındayken vefâtına sebep olan hastalığı için bir kere de Arap Hoca'ya okutmuş olduğunu hatırlamaktadır. Arap Hoca, ekseriyâ, çok cüz'î bir ücret alır; veremeyecek durumda olanların işlerini de fisebîlillah görürdü. Ailesinin bütün fertleri gibi o da merhametli, nâzik ve diğerkâm bir zât idi. Arada bir başı, mesleği (!) yüzünden, derde girecek gibi olurdu; ama, eninde sonunda kendisini suçüstü yakalamaya gelen kıyâfet değiştirmiş kadın ve erkek polisler de Arap Hoca'nın müşterisi ve de üstelik dostu olup çıkarlardı.

²⁵⁰ Huddâm: Hizmetkârlar. Daha çok cinler söz konusu olduğunda kullanılır.

Arap Hoca çocuklarını fevkalâde müeddeb, kibar ve canayakın insanlar olarak yetiştirmişti. Büyük oğlu Ali ağabey ağabeyimin arkadaşı idi; bir bankanın müdürlüğünden emekli oldu. Kızı Cemile abla dünyâ tatlısı, tatlı dilli bir hanımefendiydi. Küçük oğlu (rahmetli) Rebi' ise ilkokulda benden bir sene önde, şekerin şekeri bir çocuktu.

Ziyâret etmek mûtâdında olduğu birkaç kapı meyânında bizim konağın da bulunduğu Gülsüm Hanım ise omurgasındaki bir rahatsızlıktan dolayı tam anlamıyla iki büküm dolaşan, bundan dolayı da yürürken ancak yere bakabilen, sâkin, yaşlı, nûrânî yüzlü küçücük bir hanımdı. Elinde dâimâ bir ufak bohça bulunurdu. Sokakta işi gücü kedilere yiyecek bir şeyler vermektir. Nerede ikâmet ettiğini bilmezdik. Perilere karışmış olduğu rivâyet edilirdi. Ben onunla sokakta her karşılaşmamda elini öper, hatırını sorardım. O da bundan pek memnûn olur, dua ederdi. Bize geldiğinde de sol bileğindeki kırışıklıklara bakarak, biz tâlib olmadan, falımıza bakardı. Kendisine verilen harçlık ve yiyecekler için Allâh'a hamd ve hâne halkı için de dua ederdi.

Üsküdar'ın Eczâhâneleri, Harcıâlem İlâçlar ve Müstahzarlar

Çocukluğumun ve gençliğimin Üsküdar eczâhâneleri de bugünlere nisbetle oldukça farklıydı. Bir kere, alan bakımından bugünkülerin birkaç misli alana sâhiptiler. O zamanlarda müstahzar ilâçlar pek az olduğundan doktorlar reçetelerine hep hazırlanacak ilâçların formüllerini yazarlardı. Bu ilâçları hazırlamak üzere eczâhânenin arka tarafında ferah bir lâboratuvar bulunurdu. Her eczâhânede kırmızı camlı bir camekânın ardında kuvvetli zehirler, yeşil camlı

bir camekânın ardında da zayıf zehirler bulunur; ayrıca tezgâhların üstünde ya da vitrinde, herhâlde ibret-i âlem için olsa gerek, formol dolu kavanozlar içinde 2 ilâ 7 aylık düşük ceninler sergilenirdi.

Ömer Kenan Bey'in eczâhânesinin lâboratuvarında kalfa Moiz Efendi'nin²⁵¹ yanında bâzen iki de çırak çalışırdı. Ömer Kenan Bey'in, ayrıca, eczâhânesinin üstündeki katta "Assipine Kenan" adı altında aspirin, "Ömer Kenan Müshil Şekeri" adı altında da müshil şekeri imâl eden bir de imâlâthânesi vardı.

Üsküdar'ın diğer eczâhâneleri ise Horhor Çeşmesi yanındaki Celâl Bey'in, Hâle Sineması'nın karşı sırasındaki rum Toma'nın eczâhâneleri ile Ahmediye'deki Çavuşoğlu ve İmrahor'daki İbrâhim Bey'in Çamlıyurt eczâhâneleri idi.

Gene çocukluğumda, Üsküdar'ın hanımları, uzman berberlere, saçlarını lüle lüle gösteren *perma* yaptırırlardı. O zamanlarda bu hem çok girift, hem çok tehlikeli ve de en az birkaç saat süren yorucu bir operasyondur. Bu operasyon esnâsında saçların ve derilerin yanması ya da haşlanması işten bile değildi. Bâzi hanımların başına bu türlü

²⁵¹ Moiz Efendi, 1946 yılında İsrâil Devleti kurulduktan sonra, gâlibâ 1951 ya da 1952 yılında büyük bir arzuyla İsrâil'e hicret etmiş; ama iki sene sonunda buranın şartlarına tahammül edemeyeceğini idrâk edince yeniden İstanbul'a dönmek istemişse de kendisine izin verilmediğinden ömrünü sefâlet içinde orada tamamlamıştır.

Rahmetli babaannem, bir keresinde, öksürük ve ses kısıklığına iyi gelen "Pastilles Valda" ("pastiy valda" diye okunur, ama babaannem *pastilvalda* diye telâffuz ederdi) almak için bu eczâhânenin kasiyeri Dürdâne hanıma müracaat ettiğinde onun: "Aman hanımefendi eczâhâne *pastırma* ne arasın?" diye gösterdiği reaksiyona Moiz Efendi'nin lâboratuvardan "Pastilvaldaaaa!" diye bağırarak çıktığını ve bu duruma sonunda hepimizin çok gülmüş olduğumuzu hatırlıyorum.

kazâlar gelir ama gene de perma yaptırmaktan vaz geçmezlerdi. Bu hanımlar kremlerden *Krem Pertev'e*, *Nivea* ve *Havilland* kremlerine ve pudralardan da *Tokalon* pudrasına itibâr ederlerdi. Hanımların üç önemli makyaj levâzımı olan *sürme*²⁵², *rastık* ve *kına* da attârlarda satılırdı.

Üsküdar'da beyler Beyoğlu'ndaki Rebul Eczâhânesi'nin imâlâtı olan limon ve lavanta kolonyalarını tercih ederlerdi. Hanımlar ise ya şekerçi Zekeriyâ Bey'in kendi imâlâtı olan kolonyalara ya da o zamanlar Ankara'da büyük şöhrat yapmış olan Eyüp Sabri Tuncer'in farklı kokulu: *Fujer*, *Hâtıralar*, *Menekşe*, *Tütün*, *Altın Damla*, *Çimen*, *Kadın Teni*, *Çam* ve *Beyaz Zambak* kolonyalarına itibâr ederlerdi. Hâli vakti yerinde olan hanımlar ise 1920'li yıllarda piyasaya çıkan ve büyük bir itibâra mazhar olan fransız *Arpège* ve *Chanel 5* parfümlerini kullanırlardı.

Afili delikanlılar ise saçlarına *Necip Bey Briyantini* sürerlerdi. Mahallelerinden seyyar ayakkabı boyacısı geçmeyen ya da yollarının üzerinde bir lostra salonu bulunmayan beyler de ayakkabılarını evlerinde *Nuri Leflef* boyaları ile boyar ve üzerinde bir deniz feneri resmi olan sarı kutulu aynı marka cilâ ile de cilâlarlardı.

Dişleri ağrıyanlar ağrıyı kesmek için, attârlardan tedârik ettikleri, karanfil yağı ya da kekik yağı kullanırlardı. Kekik yağı romatizmalıların adele ağrılarına da iyi gelirdi.

Kimin imâl ettiğini hatırlayamadığım *Dermojen* ise: eg-

²⁵² Sürmenin iyisi Yemen'den gelirdi. Sürme *sürmedân* ya da *sürmelik* denilen, genellikle mâdenî zarif bir kapta muhâfaza edilirdi. Sürmedânın içinde bir bölümü kapak vâzifesi gören ve sürme çekmekte kullanılan, adına da *sürmeçûb* [Farsça; anlamı: sürme sopası] denilen uzunca bir mîl bulunurdu.

zamanın, deri çatlaklarının, kar ve güneş yanıklarının, pişiklerin, sivilcelerin, saçlardaki kepeğin, yaraların ve çibanların devâsı (!?) olarak reklâm edilirdi.

Bir başka her derde devâ madde de attârlarda satılan "Nöbet Şekeri"²⁵³ idi. Ateş düşürmek üzere ve keten tohumu ile karıştırılıp dövülerek bronşit tedâvisinde kullanılırdı. 1,5 kg suda kaynatılıp soğuduktan sonra içilirse sinüzit tedâvisinde ve balgam söktürmede faydalı olur ve astımı önlediğine inanılırdı. Yarı hekim sayılan Üsküdar attârları nöbet şekerinin daha hangi hastalıklarda ve hangi terkiplerle kullanılabileceğini derdine derman aramaya gelenlere ayrıntılı bir biçimde izah ederlerdi.

Bir de, macar Chinoin ilâç firmasının *Ultraseptil* marka ateş düşürücü pahalı ilâcına nazîre olarak 1935 yılından itibaren piyasaya sürülmüş olan, eczacı Necip Akar'ın²⁵⁴ (1904-1957) icâdı, terkipte *parasetamol* ve *kafein* bulunan *Gripin* vardı. Sıtmanın kol gezdiği 1935-1945 yıllarında alman Bayer ilâç firmasının sıtma ilâcı olarak çıkardığı, ama bir hap bile içilse insanı sarılığa yakalanmış gibi baştan ayağa sapsarı kılan *Atebrine*'e kıyasla halk, sıtma ilâcı olarak lânse edilen, *Kininli Gripin*'e daha çok itibâr eder olmuştu. Bu ilâçlar, hayrettir, bakkallarda bile satılırdı.

Necip Akar firması daha sonra 1955 yılında grip ve nezlede faydalı olduğunu savunduğu ve aspirin terkipte

²⁵³ Nöbet Şekeri: Su, şeker ve krem tartardan oluşan, tatlı bir madde.

²⁵⁴ Bir deniz kazasında ortağı ile birlikte hayatını kaybeden Necip Akar okul, câmî ve diğer hayır kurumlarına yardımlar yapan, öğrenciler okutan bir yoksul babası idi. Rumelihisar'ında bir yalısı ve ayrıca içinde ufak bir de Hayvânat Bahçesi'nin bulunduğu ve herkesin ziyaret edebildiği "Necip Bey Bağı" vardı. Rahmetli, büyük amcam Hâlid Bey'in de dostuydu. Üsküdar'da Acıbadem'deki bir sokağa "Eczacı Necip Akar Sokağı" adı verilmiştir.

olan *Opon*'u çıkarmış ve bu da yapılan yoğun reklâmlar sâyesinde pek tutulmuştu. Necip Akar'ın müstahzaratı olan *Radyolin Diş Mâcunu* uzun yıllar rakipsiz kalmıştır. *Necip Bey Kremi* ile ağabeyinin adına piyasaya sürdüğü *Şampuan Cemil* de çok tutulan ürünlerdi. Necip Akar hayatının sonlarına doğru *Puro* marka sabunları ve *Fay* marka temizlik tozlarını üretiyordu.

Üsküdar Postahânesi

Çocukluğum ve gençliğimde Üsküdar Postahânesi şimdikinin yerinde ama Açıktürbe Sokağı'ndaki ["*Yokuşu*" ndaki] Gizlice Evliyâ Tekkesi'nin hazîresinin Hâkimiyeti Milliye Caddesi'ne bakan bölümünün üstüne inşâ edilmiş tek katlı bir binâ idi. Binânın girişine yaklaşık 20-30 basamaklı bir merdivenle çıkılırdı. Mustafa Düzgünman'ın albümünde gördüğüm eski bir fotoğrafta postahânedeki Halk Caddesi'ne kadar olan kısmın da mezarlık olarak görüldüğünü hatırlıyorum. Daha sonra sanırım 1940'ların ortalarında postahânenin soluna 2,5 katlı kübik stilde Defterdarlık binâsı inşâ edilmişti. O zamanlarda Üsküdar'ın umûmî telefonları 2 adet olmak üzere postahânedeki bulunurdu. Bu telefonlar Üsküdar ahâlisinin ihtiyaçlarını karşılamadığı için eczâhânelerden de belirli bir ücret karşılığında telefon etmek mümkündü. Daha sonra kırtâsiyeciler de bu hizmeti vermeye başladılar. 1950'lerin ortalarında ise hemen her dükkânda ufak ankesörlü telefon cihazları bulunur olmuştu. Bunlara 10 kuruş atılarak telefon edilirdi.

Üsküdar'ın bu postahânesi 1950'li yılların sonunda [belki 1958 ya da 1959'da] yıkılarak yerine doğru dürüst ve kapsamlı hizmet verecek birkaç katlı bir postahâne binâsı

yapıldıydı. 2006 yılında da bu binâ tâdil edilerek hizmet alanı genişletilmiş ve Avrupa'daki benzerleri gibi bankacılık hizmeti de verebilecek çok amaçlı bir komplekse dönüştürülmüştür.

Halk Caddesi ile Gündoğumu Caddesi'nin [eski *Menzilhâne Yokuşu*'nun] kesiştiği, bugün Garanti Bankası Üsküdar şubesinin bulunduğu köşenin de bir hazîre olduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır. Caddenin girişinde hemen soldaki, 1748 yılında Sultan I. Mahmûd tarafından kârgir olarak yeniden inşâ ettirilmiş olması üzerine "I. Mahmûd Câmii" diye de bilinen ama asıl adı, ilk bânisine izâfetle, "Divitçizâde Şeyh Mehmet Tâlib Efendi Câmii" olan mes-cid ise 1918'deki Doğancılar yangınında yanmıştır. Söz konusu mezarlığın bu câminin hazîresi mi yoksa mücâvir bir tekkeye ait bir hazîre mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

1940'ların başında Defterdarlık binâsının yanındaki köşe dönölüp de Halk Caddesi'ne girildi miydi hemen sağda Ahmediye Bozacısı vardı. Onun yanında da tek katlı, sıvasız, yığma iki evden sonra Attâr Sâim Hoca'nın evi hâriç olmak üzere Gelin Alayı Sokağı'na kadar, sözü edilmiş olan Doğancılar yangınının muhtemelen kalıntısı olan, uzun ve geniş hâlî bir arâzî bulunuyordu.

Üsküdar'da Denize Girilen Yerler

Üsküdar'ın içindeki tek plâj Salacak Parkı Aile Gazi-nosu'nun bulunduğu yarın tam altında, Kızkulesi'nin tam karşısındaydı. Şimdiki "Kızkulesi Villâları"nın önüydü. Tahtadan, salaş soyunma kabinleri vardı. Plâjin kumu, taşı-

ma kumdu. Kabinlerle kumun bulunduğu betondan alan arasında bulunan toprak yoldaki ağaçlar Güneş'e fazla mâruz kalmış olanlara nisbî bir gölgelik sağlardı. Üsküdar ile Beykoz'un tam hududundaki Küçüksu Plâjı da üsküdarlıların bir bölümünün müdâvimi olduğu ve Salacak Plâjı'ndan hem daha büyük ve hem de daha tertipli bir plâjdi. Çocukluğumda bu plâja iki kere ağabeyimle gitmiştim. Bunların dışında gençliğimde arkadaşlarımla Moda, Süreyyâ Paşa ve Büyükada'daki Nizam plâjlarına da giderdim.

Salacak Plâjı'nın iki ucunda da denize doğru betondan iki uzantı vardı. Sağdaki uzantının ucu deniz seviyesinden yaklaşık 1,5 metre, soldakininki ise yaklaşık 50 cm yukarıdaydı. Sağdakinden denize ya balıkrama atlayarak ya da ters perende atarak girerdik. Sâhilden 30 metre kadar ilerde söz konusu iki beton çıkıntının uçlarını birleştiren ve yüzme bilmeyenlere bu sınırın ötesinin tehlikeli olduğunu îkaz eden ve beyaz boyalı mantarlarla su yüzeyinde duran ipten bir hudut vardı. Denizin dibi, her yıl plâj açılmadan temizlense de, taşlık ve kısmen de yosunluktı.

Plâj her yıl haziran ayında açılır ve eylül ayının sonunda da kapanırdı. Plâja Salacak Parkı Aile Gazinosu'nun içinden geçip yaklaşık 80 basamaklık bir merdivenle inilirdi. Üsküdarlı aileler, genellikle, çocuklarının "*Karpuz kabuğu denize düşmeden denize girmelerine müsaade etmezlerdi*". Denizin içinde plâjın îkaz hududunun hemen ötesinden Kızkulesi'ne kadar giden bir duvar vardı. Bu duvarın üzerinde su burnumuzun hizâsına gelinceye kadar yürüyerek Kızkulesi'nin 20 metre yakınına kadar yaklaşabilirdik; sonra deniz birdenbire derinleşirdi.

Plâjda ayaklara bulaşmış kumları temizlemek için lengerle su taşıyan, mayoları yıkayan iki de hizmetli vardı.

Bunlar, yarısı patrona giden bahşişlerle geçinirlerdi.

Çocukluğumda Salacak İskelesi'nden Harem'e doğru 300-400 metre kadar uzaklıktaki Çifte Kayalar mevkiinde bir de ücretsiz halk plâjı ve atlama kulesi vardı. Bu kuleden atlayan bir çocuğun ölmesi üzerine bu kule 1940'ların başında yıkıldı. Üsküdar ahâlisinin bir bölümü Üsküdar-Harem sâhil yolunun inşaatına başladığı 1985 yılına kadar Çifte Kayalar mevkiinden denize girmeye devâm ettilerdi.

1973-1977 arasında İstanbul Belediye Başkanı olan Ahmet İsvan (doğ. 1923) Yemeniciler ile Salacak Plâjı arasındaki kıyının bir bölümüne tuğladan soyunma kabinleri olan bedâvâ bir halk plâjı yaptırmıştı ama buranın bekçisi olmadığından, mûtad üzere, berduş takımı bu kabinleri esrâr çekmek üzere emîn bir yer ve aynı zamanda da umûmî tuvalet olarak kullandıklarından bu göstermelik popülist plâja kimse itibâr etmediydi.

Üsküdar'ın mahalle çocukları ve kopilleri ise denize Şemsipaşa Câmii'nin rıhtımından ya da Anadolu Spor Kulübü'nün önündeki iskele kalıntısının yanından girerlerdi. Üsküdar-Beylerbeyi arasındaki yalıların çocukları ise yalılarının önünde denize girdikleri zaman Boğaz'ın akıntısı sürükleyip götürmesin diye babaları bunları rıhtıma ya bellelerinden ya da koltuk altlarından uzun bir halatla bağlardı.

Lodosun Etkileri ve Aşırı Atmosferik Şartlar

Lodosun hüküm sürdüğü günlerde annemde, babamda, babaannemde ve daha pekçok tanıdıkta ortaya çıkan sinirlilik, bitkinlik ve başağrıları beni hayrete düşürürdü.

Hanımların lodoslu havalara rastlayan toplantı günlerinde ise hep lodosun kendileri ve yakınları üzerindeki etkilerinden söz edilirdi. Bu toplantı günlerinin başlıca eğlencesi olan tombalada tombalay çeken hanım meselâ 68'i 89 diye okuyup da sonra hatâsını fark eder, özürlerle düzeltirse sırf bu yanlış yüzünden "*çinko*" ve hattâ "*tombala*" demiş olan hanımlar bile onu üzmemek için: "*Normal efendim, normal! Bu lodos kimde hâl, dikkat bırakıyor ki?*" diye ahkâm keserlerdi.

Daha sonra da öğrendim ki eski İstanbul'da kadılar, lodosun hüküm sürdüğü günlerde, "*Lodos, muhâkeme kâbi-liyetimizi bozar da adâlete uymayan bir karar veririz*" endişesiyle herhangi bir karar vermekten kaçınırlar; kararı poyrazlı bir güne ertelerlermiş.

İstanbul'da ilkbahardan yaza geçiş hızlı olur; sıcaklar birden bastırır. Bunu vurgulamak üzere: "*Sitteisevir, kapıları çevir*" denirdi. Buna karşılık sonbahar pek nazlıdır; yerini, kışa, tadını çıkara çıkara bırakır. Üsküdarlılar sonbaharın kapıda olduğunu vurgulamak üzere de: "*Ağustosun onbeşi yaz, onbeşi kıştır*" derlerdi.

Benim Üsküdar'da bizzât tesbit etmiş olduğum en düşük sıcaklık Ocak 1964'de -18°C ve en yüksek sıcaklık da 27 Haziran 2007 târihinde gölgede $41,2^{\circ}\text{C}$ idi.

Çocukluğumda Üsküdar'ın nüfusu 45 ilâ 55 bin, tüm İstanbul'unki ise 500 bin kişiydi. Motorlu taşıtların ve fabrikaların sayısı azdı. Dolayısıyla İstanbul üzerinde "*Sera Et-kisi*" hissedilmezdi. Bunun sonucu olarak da kışları hem çok kar yağar hem de uzun zaman erimezdi. Karlı günlerde Ayazma'daki 21. İlkokula [şimdiki Şemsipaşa İlköğretim Okulu'na] dizlerime kadar gelen kara bata çıka gider gelirdim.

Bugün Üsküdar'da yaklaşık olarak 700 bin, tüm İstanbul'da da 14 milyon insan yaşamaktadır. Motorlu taşıtların sayısı ise 2 milyonu aşmıştır. Bunun sonucu olarak bütün fabrikalardan, bacalardan ve egzoslardan salınan karbon dioksit gazı İstanbul'un üzerini sâbit bir örtü olarak örtmektedir. Bu örtünün altındaki sıcaklık aynı yükseklikte bundan 60-70 yıl önce hüküm süren sıcaklıktan daha yüksektir. İstanbul'a gene kar yağmakta ama kar taneleri karbon dioksit örtüsüne erişince sıcaklıktan eriyebilmekte ve karın çoğunluğu kışın yere yağmur olarak inmektedir. Kar, şimdi, ancak şehrin 65 metreden yüksek tepelerinde bir örtü oluşturabilmektedir.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre, 1975-2005 arasında Üsküdar ve civârında bir gündeki en çok kar yağışı 9 Mart 1987 günü 44 cm, ve aynı zaman dilimi içinde en çok yağmur da 30 Ekim 1978 târihinde 81,3 cm olarak gerçekleşmiştir.

1954-1955 kışında Boğaziçi, Tuna Nehri'nden kopup da sürüklenmiş olan, buz parçalarının istilâsına uğradıydı. O kadar ki bu buzların üzerinde yürüyenler, at arabası sürenler, oyunlar oynayanlar ve rakı sofrası kurup da kafayı bulanlar dahî olduydu. Babam aynı manzaranın kendi doğum târihi olan 1896 yılında da vuku bulmuş olduğunu babasından duymuş ama gençliğinde 1928 yılında da aynı hâdiseye ilk defa bizzât şahit olmuş olduğunu anlatırdı.

Üsküdar'da aşırı atmosferik şartlar bağlamında yaşamış olduğum iki hâdiseden biri 30 Mayıs 1954 Pazar günü Büyük Çamlıca Tepesi'nde İstanbul'u temâşâ ederken birdenbire tipi hâlinde yağmaya başlayan kardır. Bu öylesine bir tipiydi ki nefes almak mümkün değildi. Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin (1857-1916) köşkünün arâzisinin du-

varlarının dibine sinerek yarım saat kadar tipinin dinmesini bekledimdi.

Yılımı tam olarak hatırlayamadığım, ama gene II. Cihan Harbi'nin ilk üç yılı içinde vuku bulmuş olan ikinci bir hâdisde de bir akşam üzeri güneş battuktan sonra zuhur ettiydi. Kuzey yönünde gök birdenbire kirli sarı yaygın bir ışıqla aydınlanmıştı. Gökyüzünün yüksek tabakalarından aşağıya doğru sanki yukarıdan aşağıya doğru sarkan tiyatro perdeleri hâlinde birkaç katman ışıqlı huzmeleri belirmişti. Bunların en üst tabakası belli belirsiz pembeye çalmaktaydı. Bu ışıqlı, konağımızdan bakıldığında, kuzey yönünde bütün Boğaziçi'yi ve şehrin bu yöndeki bölümünü aydınlatmış bulunuyordu. Güney yönüne baktığınızda ise, akşamın uzaklara doğru gitgide koyulaşan normal karanlığı hüküm sürmekteydi. Bir saat kadar sürmüş olan bu hâdisenin sö-nükleşip ortadan kaybolmasına yakın, üst katmanların pembeliği daha da belirginleşirken alt katmanların kirli sarısı da gitgide ortadan kaybolmuştu. Bu hâdisenin, İstanbul'un bulunduğu enlemlerde fevkalâde nâdir olarak zuhur eden bir *Kutup Işığı* [Aurora Borealis] olayından²⁵⁵ başka bir şey olmadığını çok sonra anlayacaktım. Bu, ihtişâmı bugün dahi gözümün önünden gitmeyen hârikulâde bir temâşâ idi.

Aşırı atmosferik şartlarla ilgisi olmayan ama şahidi olduğum fakat bugüne kadar da rasyonel hiçbir açıklamasını yapamadığım *olağanüstü* bir hâdiseyi de burada zikretmek isterim. Hangi yıl olduğunu kesin olarak hatırlayamadığım

²⁵⁵ Kutup Işığı, Güneş'den Dünya'ya erişen elektrik yüklü taneceklerin atmosferin yüksek kısımlarındaki atomlarla etkileşmesi sonucu oluşur. Genellikle 65° ilâ 75° arasındaki enlemlerde görülür. Daha aşağı enlemlerde görülmesi nâdirattandır.

ama "karartma" önlemlerinden önce, yâni muhtemelen 1938-1941 arasında vuku bulan bu hâdiseye bir yılbaşına birkaç gün kala ben, babaannem ve annem şâhit olduktu.

Hafta içinde, Galatasaray Lisesi'nde okumakta olan ağabeyimin evde olmadığı ve babamın da, Sultanhamamı'nda 2. Vakıf Hanı'nın altında, veznedarlığını yaptığı Karamürsel Mensûcat T.A.Ş.'nin satış mağazasından yıl sonu sayımları ve hesapları dolayısıyla eve mûtaddan daha geç döneceği bir günün akşam yemeği için babaannem, annem ve ben tam sofraya oturuyorduk ki gecenin karanlığını delen muhteşem bir nûr deryâsının bizim konağın bahçesindeki büyük incir ağacının yanındaki duvarın ötesine gökten kandil kandil indiğini hep birlikte gördük. Bu hâdisi annemi ve babaannemi müthiş bir heyecâna garketti. Önce hayâle kapılıp kapılmadıklarından emîn olmak üzere benim bir şey görüp görmediğimi sordular. Ben gördüklerimi onlara tasvîr edince ve bu, onların da müşâhedesini noksansız te'yid edince daha da telâşlandılardı ki tam o sırada bu hâdisi bütün ihtişamıyla aynen bir kere daha tekrarlandıydı. Üçümüz bu ikinci hâdiseye de gene ayân beyân şâhit olduktu. O gece babam işinden dönünceye ve daha sonra onunla birlikte gece yarısına kadar hepimiz pencerenin önünde bu hâdisenin bir kere daha tekrarlanmasını boşuna bekleyip durdukta. Bu hâdisenin hâlâ mâkûl bir izahını yapabilmiş değilim.

Kirâlık Yerler

Bir ev ya da dükkân satıldığında ya da kirâyâ verildiğinde satan ya da kirâyâ veren, bunu, yeni sâkinine: "*Efen-dim, hayrını görün inşaallah!*" diye teslim ederdi. Kirâci

evden çıktığında, sâhibine evi bakımlı bir biçimde teslim ederse: "*Allâh için, helâl süt emmiş biriymiş. Rabb'im herkese böyle kirâcı nasîb etsin!*" diye dua edilir, eğer kirâcı evi pejmürde bir durumda bırakmışsa da: "*Tuuu! Hayy Allâh kahretmesin! Evi mezbeleğe çevirmişler ayol!*" diye hayıflanılırdı. Evlerine uzun süre kirâcı bulamamış olan üsküdarlılar cumâ günleri salâ vaktinde Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin türbesi önünde evlerinin anahtarlarını sallayarak Hazret'in rûhâniyeti hürmetine Cenâb-ı Hakk'dan hayrlı kirâcı niyâz ederlerdi.

Bizim konağın selâmlık kısmı hep kirâyâ verildi. 1938 yılında aylık kirâ ücretinin 6 lira olduğunu hatırlıyorum. Bu kirâ ücreti 1966 yılında konağı terk etmemize kadar yavaş yavaş artarak 50 liraya çıkacaktı. Bu süre zarfında, Allâh hepsine ganiy ganiy rahmet etsin, hep hayrlı kirâcılarımız oldu.

Kaybolan Meslekler

Eski Üsküdar'da olup da artık târihe karışmış dükkân türleri arasında: boyacıları²⁵⁶, lostra salonlarını, leblebici-leri²⁵⁷, afişçi dükkânını²⁵⁸, sobacıları²⁵⁹, tavukçuları²⁶⁰, ta-

²⁵⁶ Boyacı dükkânı: müşterilerin getirdikleri elbiselerin ve kumaşların istenilen renge boyandığı dükkândı.

²⁵⁷ Bunları bugünkü kuru yemişlerle karıştırmamak lâzımdır. Leblebiciler, yalnızca: sarı leblebi, sakız leblebisi, şekerli leblebi, peynir şekeri, baklava biçiminde kesilmiş leblebi helvası, leblebi unu ve kabakçekirdeği ve bâzıları da şamfistüğü satarlardı. O zamanlarda henüz ayçekirdeği moda olmamıştı.

²⁵⁸ Allâh rahmet eylesin, Üsküdar'ın halim-selim, efendi bıçkınlarından olan Arap Yaşar İstanbul sinemalarının en meşhûr afişçilerinden biriydi. Dükkânında Üsküdar'daki bütün sinemalar ve eğlence mekânları ile İstan-

kunyacıları²⁶¹, ayakkabıcıları²⁶², kanapecileri²⁶³, kalaycıları, tabutçuları, bisküvi imâlâthânesini, tel kadayıfı imâlâthânesini, oduncuları, kömürcüleri, dibekli kahvecileri, buzcuyu, bozacıyı, cenâze levâzımı satan attâr dükkânlarını ve acem kırtâsiyecileri²⁶⁴ sayabiliriz.

bul'da ve Beyoğlu'ndaki bâzı sinemaların afişlerini hazırlardı. İçkiye düşküdü ve aşırı sarhoş iken de yüzüne ve göğsüne jilet atardı.

²⁵⁹ Sobacılar soba satılan yerler değil, soba kurmak ve sökmek üzere teknisyenlerin bulunduğu mekânlardı. Bunlardan en meşhûru ermeni sobacı Levon Efendi'nin Atlamataşı'ndaki dükkânıydı. Sobacı Levon Efendi bizim konağın da bütün sobalarını Eylül başında kurar, Mayıs sonunda sökerdi. Her Eylül ayı başında sobaları kurar, dama çıkar, hem kiremitleri atarır hem de pencerelerin deliklerinden çıkardığı soba bacalarını dama rabtederdi. Her Mayıs sonunda da boruları ve sobaları söker ve temizlerdi. O zamanlarda su boruları kurşundan olduğu için kışın sıcaklık sıfırın altına düştüğünde borulardaki su donar ve genişleyerek boruyu patlatırdı. Onun için sobacı esnafının kışın çok işi olurdu. Ben Levon Efendi'nin çalışmasını hayranlıkla seyredirdim ve beş yaşıma kadar da hep Levon Efendi gibi sobacı olmayı düşleyip durmuştum.

²⁶⁰ Tavukçular, tavukları ve hindileri diri olarak satan esnafı.

²⁶¹ Takunyacılar, genellikle, Uncular Sokağı'nda toplanmışlardı. Harp yıllarında kösele ayakkabılar da pahablaşınca, bunlar nalin ve takunyadan başka üstü süslü atkılarla müzeyyen ve daha çok yazın giyilecek cinsden tahta tabanlı ayakkabılar imal etmeye başlamışlar ve çok da tutulmuşlardı.

²⁶² Ayyakkabıcı diye yalnızca ayakkabı ve terlik satan dükkân değil, ölçü üzerine ayakkabı imâl eden dükkân kastedilirdi.

²⁶³ Kanapeci dükkânı: kanape ve sair mobilyayı tâmir eden, yenileştiren ya da yeni yüz geçiren döşemeci dükkânıydı.

²⁶⁴ Bu kırtâsiyecilerde [defter, dosya, kurşun ve dolma kalemler, silgi, mürekkep, hokka, kurşun kalem ya da uç takılarak kullanılan kamaşlar, normal ve "Redis" uçları, cetvel, pergel, tebeşir, kuru ve sulu boyalar, kaplama ve krapon kâğıtları, kurutma kâğıdı, delgi ve zimba makinaları, çanta ilh... gibi] okul levâzimatından başka: sicim, ambalaj kâğıdı, gazeteler, mecmualar, kitaplar, milli piyango biletleri, [bardağı on paraya] su, soğuk gazoz, çukulata, çiklet, çifte kavrulmuş lokum, fotoğraf filmi, iskambil kâğıdı, tombala ve domino oyunları, koleksiyoncular için damgalı pullar, bakalitten model uçaklar, pil, çakı, anahtarlık zincir, para çantası, lâstik top da satılır ve müş-

Üsküdar'da mahalle aralarında dolaşan ya da bir köşeyi ticâretine mekân seçen seyyâr: lâğımçı²⁶⁵, ocakçı, eskici, bileğici, kalaycı, sucu, sütçü, yoğurtçu, dondurmacı, simitçi, leblebici, kestâneci, mısırcı, zerzevatçı, meyvacı, sakatatçı, horoz şekerçi, mâcuncu, mânilerle satış yapan nâneci, gazozcu, şerbetçi, limoncu, kozhelvacı²⁶⁶, keten helvacı, tâhin pekmezci, köfteci, mısırcı, kestaneci, tatlıcı²⁶⁷, simitçi²⁶⁸, turfanda tâze cevizci²⁶⁹, şarkıcı²⁷⁰, çıracı, çingiraklı çember ve kaynana zırlıtısı vs... satan oyuncakçı, ayyakkabı boyacısı, hacı yağı²⁷¹ ve yakın zamanların "plâstikçi"²⁷²

terilerin ücret karşılığı bakmaları için moda mecmuaları da, geceliğine kiralık romanlar da bulunurdu. Ayrıca bu kırtâsiyeciler cild de yaptırırlar ve İstanbul'dan sipariş edilen kitapları da getirirlerdi.

²⁶⁵ Çocukluğumda ve hattâ gençliğimin bir bölümünde seyyar lâğımıcılar omuzlarında bir kazma, bir kürek, çalı süpürgesi ve bir de zincirle mahalle aralarında "Lâğımçı, lâğımçı!" nidâsıyla dolaşan ve evlerin tıkanmış lâğımını açıp, temizleyip onaran bir esnaf türüydü.

²⁶⁶ Kozhelvacılar kozhelvanın yanında susam helvası, ceviz helvası ve kâğıthelva da satarlardı.

²⁶⁷ Bu tatlıcı esnafı şam tatlısı, lokma tatlısı, şambaba ya da helezonîmsi tulumba tatlısı satarlardı.

²⁶⁸ Simitçiler, simitin ve şekerli simidin yanında: halka, açma, çatal, ayçöreği ve bâzen de yumurta akı ile şekerden yapılan "beze" satarlardı.

²⁶⁹ Tâze cevizci esnafı dış kabukları soyulmuş tâze cevizleri bütün hâlinde ve tâne hesabıyla satarlardı. Bunlar tâzeliklerini muhâfaza etsin diye bir büyük kavanozda su içinde bulunur ve kavanozdan bir maşayla çıkarılırdı. Bu esnaf Şirket-i Hayriye vapurlarına da dadanmıştı.

²⁷⁰ Şarkıcı esnafı çoğu sefer âdî renkli kâğıtlara basılı şarkı güftelerini "En yeni şarkılar" propagandasıyla satanlardan oluşmaktaydı.

²⁷¹ Buradaki yağdan kasıt bâzı ıtırli bitkilerden elde edilen gülyacı vs... gibi hoş kokulu sıvılar, esanslardı. Bu esnaf ellerinde üstten çift kapaklı, kapakları ve yanları içinin görünmesini sağlayacak şekilde camlı, üstten kuluplu, *camekân* tâbir edilen bir kutu içine dizdikleri envâ-i çeşit renkli ıtır cm³ hesabıyla satarlardı. Ölçekleri 20 cc'lik bir enjektördü. Enjektöre çektikleri esansı istek üzerine ya müşterinin elbisesinin üzerine ve ellerine, sa-

esnâfının da, niyet çektiricilerinin²⁷³ de ve ayı oynatan²⁷⁴ ya da kendi imâlâtı maşa ve sacayağı satan Selâmsız çingene-
lerinin de artık hemen hemen hiç temsilcileri kalmadı.

Bunlardan yoğurtçular: "*Silivri yoğurdu kaymak*", atları-
nın her bir yanından sarkan tepeleme sebze dolu küfeleriy-
le geçen seyyâr arnavut manavlar: "*Batlican, büber, domaaa-
tes, fasuuulya*" ve öğleden sonra da dondurmacılar: "*Don-
durmam gaaaymok*"²⁷⁵ diye nidâ ederlerdi. Bunlara bâzen
katılan ve "*Çirii, çirii!*" âvâzıyla çiroz ya da kavanozlarda
su içinde "*Anadol çengel sakizi*"²⁷⁶ nidâsıyla bir çeşit sakız sa-

kalına sıkırlar ya da minik bir şişeciğe doldururlardı. Üsküdar ahâlisi bunla-
rın sattıkları esansların tümünü "*Hacı yağı*" diye nitelendirirdi.

²⁷² Plâstik kaplar satan.

²⁷³ Niyet çektiriciler bir tabla üzerine sıraladıkları, içinde niyetin yazılı ol-
duğu katlanmış kâğıtları taşıdıkları tavşanlara ya da kuşlara çektirip müşte-
riye takdim ederlerdi. Çocukluğumda bir niyet çekmek yüz paraydı. Niyet
kâğıdının içinden, genellikle, iki ya da dört satırlık bir şiir çıkardı. Bu kabil
niyetlere bir örnek: *Bahtına küsme sakın/Mutluluk sana yakın/Haydi koş da
neşelen/Sevecek seni yârin.*

²⁷⁴ Ayıya çingene-ler tarafından yapılan hareketler meyânında, çingene-
nin "*Göster bakayım! Kadınlar hamamda nasıl bayılır?*" demesi üzerine
ayının yere uzanıp da bayılmış numarası yapması çocukların en çok hoşuna
giden bir şeydi.

²⁷⁵ Öğleden sonra mahalleden geçen seyyâr dondurmacıların envâ-i türlü
dondurmalarının lezzeti damağımda kalmıştır. Hele kaymaklı dondurmanın
sütüne katılan şeker ve sahlep oranının dengesini ve bunun nefis lezzetini
en az 55 yıldır başka hiçbir kaymaklı dondurmada bulamadım. Zâten "pahalı"
bahanesiyle kaymaklı dondurmaya artık sahlep katmıyorlar. O zamandan
beri de hakiki 1) limondan, 2) vişneden ve 3) osmanlı çileğinden yapılmış
dondurmalar da kalmadı. Hele mis gibi kokan topatan kavunundan ve can
eriğinden [can eriğine şimdi Üsküdar çarşısında her nedense "papaz eriği"
diyorlar] yapılmış olanlarının, bırakın cisminde, ismine bile rastlamadım.

²⁷⁶ Çengel [ya da Kenger] sakızı: Ayçiçeği, enginar, papatya, hindiba gibi
kendisi de "Bileşikgiller Familyası"na [Osmanlıcası: *Miirekkebe*, lâtincesi:
Compositae, fransızcası: *Synanthérées*] ait 30-130 cm yüksekliğindeki otsu
bir bitkinin kökünden çıkarılan çok sert bir sakız türüdür. İlkbaharda

tan esmer vatandaşları da özlüyorum.

Çocukluğumda ve gençliğimde her evde kullanılan bakır sahanlar, tencereler, taslar, tepsiler, güğümler [bakırda zamanla oluşan oksitleşmenin gıdaları zehirlememesi için] yılda en az bir kere kalaylanırdı. Önce alüminyum ve sonra da paslanmaz çelik kapların ortaya çıkmasıyla bakır mutfak eşyası gözden düştü ve kalaycılık diye de bir meslek hemen hemen kalmadı. Mahalle aralarında seyyâr kalaycılık yapanlar da artık bu meslekten geçinmek imkânı kalmadığından işi hurdacılığa ve kâğıt ve kâğıttan mâmûl atıkları toplamaya döktülerdi.

Üsküdar'da bu mesleğin son temsilcisi olup da Eski Mahkeme Sokağı'ndaki dükkânında bu işi sürdüren Hacı Kemal Özdemir ise dükkânını 1997 yılında kapatmak zorunda kaldıydı. Tesbitime göre bugün Üsküdar'da kalaycılık yapan kimse kalmamıştır. Yalnızca Çavuşderesi Caddesi'nde birisi bu işe aracılık etmekte ve kendisine emânet edilen kapkacağı İstanbul'da Süleymâniye'deki bir kalaycıda kalaylatmaktadır.

Çoğunluğu çingene olan seyyar kalaycılar mahalle aralarındaki boş arsalarla yerleşip tezgâh kurar ve önce bir çukur kazarak içine yerleştirdikleri elleme kömürlerini tutuşturduktan sonra bir körükle bunları harlandırırlardı. Bu körüğün yerini daha sonra manivelâ ile çevrilerek hava üfleyen araçlar alacaktı. Bu arada kendisine refâkat etmekte olan eşi de "*Kalayci; kalayci geldi*" nidâsıyla mahalleliye

bitkinin sapı toprak hizasında kesilir. Buradan süzülerek katılaştıran bitki sütü bıçakla kazınarak toplanır. Bunlar yoğrulup silindirik çubuklar hâline getirildikten sonra ufak parçalar hâlinde kesilir ve katılaşmaması için de su içinde saklanır. Sakız olarak çiğnenen bu parçaların yaralara sürüldüğünde yaraları kapatıcı bir özelliği de vardır.

mevcûdiyetlerini hatırlatıp kalaylanacak kapkacakları toplamaya çıkardı.

Bizim mahallede seyyar kalaycıların geçici mekânı konağımızın yanındaki boş arsa idi. Ama biz kapkacağımızı seyyar kalaycılara emânet etmez Atlamataşı'ndaki bir kalaycı dükkânında kalaylatırdık. Dükkânlı kalaycılar kendilerine getirilen kapkacağı önce, belirli bir süre, bir *kostik soda* [sodyum hidroksit] banyosuna yatırarak üzerilerinde kalmış olan yağ vesâire gibi organik maddeleri temizlerlerdi. Seyyar kalaycılar bunu yapmazlardı.

Seyyar kalaycı sonra kalaylayacağı kabı *deniz kumu* ya da *meşe külü* ile temizler, yamulmuş yerleri varsa bunları çekiçle düzeltir ve *kısaçla* [kıskaçla] kavrayarak ateşin üstünde tavlardı. Sonra *kezzap* [nitrik asit] ve *kalaycı pamuğu*²⁷⁷ ile temizler, kabın içine kâfi miktarda *kalay* koyar, kabı tavlarken eriyen kalayı kalaycı pamuğu ile kabın içine sıvarken bunun üstüne de bir miktar da *nişadır* [amonyak tuzu, amonyum klorür] serpiştirirdi. Dükkânlı kalaycılar hiç kullanılmamış bakır kapları ilk defa kalaylarken kezzap yerine *zaçyağıyla* [sülfürik asitle], daha önce de kalaylanmış bulunan kapları ise kezzapla temizlerlerdi.

Eskici Mişon Efendi'nin Himmeti

Her gün mahalleleri dolaşan müsevî eskici Mişon Efendi mevcûdiyetini: "*Eskiler alâyiiim*" nidâsıyla duyururdu. Sokakta oynayıp da, âdetâ canhıraş: "*Hay, gözün kör olmayasica! Hadî artık oyunu bırak da eve gel!*" dâvetlerine al-

²⁷⁷ Kalaycı pamuğu suyu emen [*hidrofil*] mütad pamuğun aksine suyu emmeyen [*hidrofob*] pamuktur.

dırış etmeyen çocukların annelerinin: "*Aman Mişon Efendi himmet et de şu bizim oğlanı bir korkutuver, eve dönsün kereta!*" diye ricâ etmesi üzerine eskici, yüzüne olabildiğince korkunç bir ifâde verirken, sakalının altından da kıs kıs güler: "*Eskiler alâyiim. Sokaklarda oynayan, ana sözü dinlemeyen çocukları da alâyiim, iğneli fiçılara atayiiim*" diye gürler, çocukların çil yavrusu gibi dağılıp evlerine koşuşmalarını sağlardı²⁷⁸. Analar da eskiciye, derûnlarından: "*Hayy Allâh senden râzî olsun Mişon Efendi!*" diye dua ederlerdi.

Üsküdar'da çocukların ve hanımların akşam ezanı okunmadan evlerinde olmaları kuraldı. Ecinni tayfasını rahatsız etmemek amacıyla akşam ezanı ile Güneş'in doğuşu arasında bahçelerde, tahtaboşlarda ve balkonlarda çamaşırlar asılı bırakılmaz, bahçeye ya da sokağa çöp veyâ su atılmaz, çiçekler sulanmazdı. Bu kurallara herhangi bir zarûretten dolayı uymamak durumu hâsıl olursa da mutlakâ "*Bismillâh, allâhümme inniy eûzubike minel hubsi vel habâis*" (Allâh'ın adıyla, Allâh'ım pislikten ve kötülüklerden muhakkak ki Sana sığınırım) duası okunurdu. Aynı dua tuvalette ve hamama girerken de okunurdu.

Devrin Moda Şarkıları ve Şarkıcıları

Bâzı Üsküdar kahvehânelerinde, sesi sokaklara kadar taşan, günün moda taş plâkları çalınırdı. Bunların arasında: 1930'ların sonundan 1950'lerin ortasına kadar kronolojik

²⁷⁸ Çocukların bu paniği annelerinin onlara anlatmış olduğu "*Müsevî eskicilerin çocukları kaçırıp iğneli fiçiya atarak kanlarını içtikleri*" efsânesine dayanırdı.

sırayla: Safiye Aylâ'nın (1907-1998) sesinden "*Yanık Ömer, her savaştan bir yara taşıyor/Yanık Ömer, yiğit Ömer, öğünmeden yaşıyor...*"; Münir Nûrettin Selçuk'un (1900-1981) sesinden "*Saçlarıma ak düştü, sana ad bulamadım/Gönüle uçmak düştü, bir kanat bulamadım...*", "*İncecikten bir kar yağar, tozar Elif Elif diye/Deli gönül abdal olmuş gezer Elif Elif diye ...*", "*Biz Heybeli'de her gece mehtâba çıkardık/Sandallarımız neş'e dolar, zevke daldık ...*", "*Hastayım, yalnızım; seni yanımda sanıp da bahtiyâr ölmek isterim/Mahmûr-i hülyânım, câm-ı lebinden kanıp da bahtiyâr ölmek isterim...*"; Yesârî Âsım Arsoy'un (1900-1992) sesinden "*Aşkım Yeniköy sâhil-i deryâsını sardı / Sînemde perîşân uzanan bir peri vardı...*"; Müzeyyen Senar'ın (doğ. 1919) sesinden "*Güzel bir göz beni attı, bu derin hülyâyâ/Benziyor şimdi benim ömrüm uzun rüyâyâ ...*"; Hamiyet Yüceses'in (1915-1996) sesinden "*Bakmıyor çeşmi siyâh feryâde/Yetiş ey gamze, yetiş imdâde!...*", "*Gitti de gelmeyi-verdi/Gözlerim yollarda kaldı...*", "*Her yer karanlık/Pür nûr o mevki...*"²⁷⁹; Perihan Altındağ'ın (doğ. 1925) sesinden: "*Varsın gönül aşkınla harâb olsun, Efendim / Cânânıma nezr eylediğim cânı beğendim ...*", "*Bir ihtimal daha var, o da ölmek mi dersin? / Söyle cânım ne dersin?...*"; Abdullah Yüce'nin (1920-1995) sesinden "*Bu ne sevgi âh, bu ne ızdırab / Zavallı kalbim ne kadar harâb...*"; Necmi Rızâ Ahıskan'ın (1915-1994) sesinden "*Ada sâhillerinde bekliyorum / Her zaman yollarını gözlüyorum...*"; Sâbite Tur Gülerman'ın (1927-1989) sesinden "*Bir bahar akşamı rastladım size/Sevinçli bir telâş içindeydiniz...*", Sâdi Hoşses'in "*Sabret gönül, bir gün olur bu hasret biter / Çekilen acılar cânım gün olur geçer...*", ve Ahmet Üs-

²⁷⁹ Bu son iki şarkının Hamiyet Yüceses'in 1940'da evlendiği fakat 1942'de Atılay denizaltısı fâciasında vefât etmiş olan eşi Deniz Ast. Ferhi Bey'i hatırlayarak fevkalâde duygulu bir tarzda okuduğu şarkılar olduğu söylenirdi.

tün'ün (1925-1988) sesinden de "*İlimon ekim taş, ilimon yâr aman / Amanın bitmedi kaldı kışa...*" gibi moda şarkılar bâzen civardakilere "*İllâllâh!*" dedirtecek kadar çok çalınmışlardır. Artık Üsküdar kahvelerinde bu zevk de kalmadı. Şimdilerde ya Karadeniz havaları ya da Tarkan'ın şarkıları dinleniyor.

Evlerde olsun, *Bizim Sinema*'da olsun Seyyan (Oskay) Hanım'ın ya da İbrâhim Özgür'ün sesinden taş plâğa okudukları türkçe tangolar dinlenirdi. O zamanların türkçe tango bestekârı Necip Celâl Antel²⁸⁰ (1908-1957) ve daha sonra da Fehmi Ege²⁸¹ (1902-1978) idi. Daha sonraları tango söylemede Celâl İnce ve Şecâettin Tanyerli kendilerine mahsûs edâları ile sevilen büyük şöhret oldular. 1945 yılından itibaren de Sevinç (1926-1976) ve Sevim Tevs kardeşler caz müziğinin Türkiye'deki ilk yorumcuları olarak parlamışlar ve çok da tutunmuşlardır. 1950 yılından başlayarak da onlara gene yabancı dilde hafif şarkılar söyleyen Rüçhan Çamay (doğ. 1926), Ayten Alpman (doğ. 1930), Tülây German (doğ. 1935), Erol Büyükburç (doğ. 1936) katılmışlardır.

²⁸⁰ Necip Celâl Antel'in unutulmayan besteleri arasında: [Özleyiş:] "*Sevdim bir genç kadını/Ansam onun adını/Her şey beni ona bağlar/Kalbim durmadan ağlar...*", [Suna:] "*O akşam gözlerine bakarken/Vurulduğum sana bil ki çok erken/ Kalbime saplandı yeşil bakışın/Taparım sana sarışın...*", [Mazi:] "*Ben de gönül çektim eskiden/Yandı hayatım bu sevgiden/Anladım ki bir aşka bedel/ Gençliğimmiş elimden giden...*", gençleri en çok hülyâyâ daldıran tangolardı.

²⁸¹ Fehmi Ege'nin unutulmayan bestelerinden birkaçı da şunlardır: "*Sensiz kaldığım geceler/Hasretin bağrımı deler/Neler çekerim ah neler? /Sen benden ayrısın niçin? ...*", "*Her emelim, her arzum yine sensin/Bu emele bu gönül nasıl ersin?/ Günlerce çektim senin aşkını/Yıllarca yandım bak senin için...*", "*Papatya gibisin, beyaz ve ince/Eziliyor ruhum seni görünce/İsmin dudaklarımı yakıyor neden?/Nedir bu çektiğim senin elinden?...*", "*Çok ağladım, çok inledim/Günlerce ben dert dinledim/Seni nasıl unutmalı?/Bu sevgiyi uyutmalı?*", "*Ayrılık belki ölümden beter/ Çektiğim bu acı bana yeter/Allâh'ım bu dert ne zaman biter?/Taş olsa ağlar, gelirdi dile...*".

Asker-Sivil Vahdeti

1962 yılına kadar Üsküdar'da subaylar da herkesin oturduğu mahallelerde, o mahallelerin havasına uyarak, komşularıyla üsküdârî bir vahdet içinde, yâni halktan aslâ kopmadan, yaşamışlardır.

Doğancılar Caddesi'nde bizim konağın karşısında 17 numarada Yüzbaşı Fâruk Çınlar²⁸², 21 numarada (ismini hatırlamadığım) bir deniz albayı, 25 numarada komşularımızdan birinin içgüveyisi dâmadı olan (ismini Adnan gibi hatırladığım) bir deniz yüzbaşısı, Bakıcı Sokağı'nın köşesindeki üç katlı köşkte Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nden dostum Doğan'ın babası Albay Hasan Fikri Kozanoğlu (1903-1985), Eşrefsaat Sokağı'nda Mahmut Şevket Paşa'nın Konağı'nda Yarbay Refet Aksoylu²⁸³ (doğ. 1921), Öğdül Sokağı'nda: Câfer Tayyâr [Eğilmez] Paşa (1877-1958) ve dostum rahmetli Dr. Halûk Bürümcekçi'nin ismini hatırlayamadığım Albay olan babası, Uncular Caddesi'nde Tabib Yarbay Şehâbettin Atasagun²⁸⁴ (vef. 1998), Eski Mahkeme Sokağı'nda Yarbay Sâlih Kocaçimen, Bülbül Deresi'nde Yüzbaşı Lûtfi Subar, Bağlarbaşı'nda *Bektâşî-Melâmî* Tabib Albay Ziyâ Erdoğan otururdu.

Doğancılar semtine doğru da Amiral Bülent Ulu²⁸⁵

²⁸² Daha sonra Aziz Mahmûd Hüdâî Sokağı'nda Kaptanpaşa Câmîi'nin alt kapısına mücâvir bir eve taşınmıştı.

²⁸³ Yarbay Refet Aksoylu 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesiyle Millî Birlik Komitesi üyesi olmuştur.

²⁸⁴ Millî İstihbârat Teşkilâtı Müsteşarlığı yapmış olan Şenkal Atasagun'un babasıydı; sonradan Tümgeneralliğe kadar terfi etmiştir.

²⁸⁵ Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulu, 12 Eylül 1980 hükûmet darbesinin ardından 21 Eylül 1980 - 13 Aralık 1983 arasında 44. hükûmetin Başbakanı olarak görev yapmıştır.

(doğ. 1923) ve Deniz Kurmay Albayı Nejat Enön ve Ayvansaraylı Kâzım Usta'nın Deniz Binbaşısı oğlu ikâmet ederlerdi. Hatırimda kaldığına göre gene aynı yörede Necmeddin Okyay Hoca'nın büyük oğlu Deniz Albayı Nebih Okyay (1907-1983) da ikâmet ediyordu. Ayazma'da Tullumbacılar Sokağı'nda Yavuz zırhlısının çarkçıbaşısı Deniz Albayı Tahsin Ertan, gene Ayazma'da Hoca Ali Rızâ Sokağı'nda ismini hatırlayamadığım bir Deniz Albayı, İhsâniye'de *Melâmî* Yük.Müh. Albay Vehbi Güloğlu (1922-1998) ve Albay Sebahattin Yurdağül ile (soyadını hatırlayamadığım) Amiral Sinâ Bey, Murat Reis Mahallesi'nde Albay Osman Memduh Özkan²⁸⁶ (1878-1972), Kısıklı'da attâr Bekir Hoca'nın dâmadı Albay Niyâzi Erbesler, İcâdiye'de de Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar'ın kayınpederi Amiral Vâsıf Temel Paşa (1869-1958) ikâmet ederdi.

Kezâ, İstiklâl Harbi sırasında babamın askerliğini yanında muhâbereci olarak yapmış olduğu, *Celvetî Tarîkatı mensûbu* olan İstanbul eski Merkez Kumandanı Kerâmettin Paşa da Üsküdar'da gâliba Açıktürbe civârında otururdu. Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı'nda namazlarda kendisiyle sık sık karşılaşırdık. Babam kendisine pek hürmet ederdi²⁸⁷. Gene Açıktürbe'de Deniz Albayı Sâdık Bey ikâmet ederdi.

²⁸⁶ Albay Osman Memduh Özkan İstanbul Üniversitesi jeologlarından merhûme Prof.Dr. Samime Artüz'ün (1925-1982) pederiydi.

²⁸⁷ Kerâmettin Paşa İstiklâl Harbi esnâsında İstanbul Merkez Kumandanı iken gece yarısından sonra o zamanlar Harbiye Nezâreti olan şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin, Bayezid Meydanı'na bakan cümle kapısının solundaki, benim İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi olduğum dönemde Üniversite Senatosu'nun toplandığı ufak binânın alt katından telgraf aracılığıyla babama Ankara'yı arattırarak Mustafa Kemâl Paşa'ya günlük istihbâratını postalattırılmış.

Bugün bir Paşa'nın *Celvetî Tarîkatı mensûbu* olmasını bir garâbet gibi görenlere hatırlatalım ki o zamanlarda *Nakşî Genelkurmay* Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak bile Genelkurmay'da seccâdesini serer, namazlarını edâ ederdi. Çünkü rahmetli Atatürk'ün döneminde herkesin, "*taassub izhâr etmeden yâni başkalarının dinini yaşamalarının şekline asabiyetle müdâhale etmeden*" dinini yaşamak özgürlüğü vardı. Atatürk'ün de zâten "lâiklik"den anladığı buydu. Bunun içindir ki Atatürk'ün eşi de annesi de mestûre hanımefendilerdi.

Üsküdar'da ikâmet etmemelerine rağmen *Hamidiye Kahramanı* ve eski başbakanlardan Yarbay Hüseyin Rauf Orbay'ın ve 6 Ekim 1923'de İstanbul'u işgâl kuvvetlerinden teslim almış olan Tümgeneral İbrâhim Refet Bele'nin sohbet etmek üzere Üsküdar Taşcıbaşı Kıraathânesi'nin müdâvimleri olması da mâzîdeki *Asker-Sivil Vahdeti* hakkında bilgi veren ilginç bir ayrıntı değil mi?

Bu subayların hepsinin de komşularıyla çok iyi münâsebetleri vardı. Kendileri de eşleri de beşerî çilelerini, sevinçlerini komşularıyla paylaşmasını bilen tevâzu sâhibi, zarîf, özenilen insanlardı. Onlar da bizlerin alışveriş ettiği fırınlardan, manavlardan, balıkçılardan, attârlardan, tuhâfiyecilerden, şekercilerden alışveriş ederler; onlar da bizlerin gittiği câmilere, berberlere, hamamlara, plâjlara, sinemalara, parklara giderler; onlar da bizler gibi bâzı Pazar günleri aileleriyle, Şirket-i Hayriye vapuruna binip Küçük-su'da hava almanın ve haşlanmış mısır yemenin keyfini çıkarırlar ya da su başında kâğıt kebabı yemek için Yakacık'da kır sefâsına çıkarlardı.

Kendilerinin bir üst "kast" mensûbu olduklarını îmâ ya da telkin eden bir havaları da, "*Her şeyi, siz siviller değil, ancak biz askerler biliriz*" havaları da aslâ yoktu. Üsküdar'da

hemen hemen her çocuğu subay olmaya imrendiren²⁸⁸ bu vahdete, insanları birbirlerine yaklaştıran, nifâkı ve şikâkı önleyen bu beşerî yakınlığa ve sıcaklığa da nasıl hasret duymaktayım, bir bilseniz! Ne hazindir ki bu kapsamda bir vahdet de kalmadı. Subaylar ve aileleri kendilerini artık duvarlarla çevrili, silâhlı nöbetçilerin tayakkuz hâlinde nöbet tuttuğu, *başkalarına* kapalı mekânlara, bir çeşit gettolara kapatmış bulunuyorlar.

Eski Ramazanlar

Ben eski Ramazan'lara da aşırı hasret duyuyorum. Hâfızların câmilerde "*Üsküdar Ağzı*"na uygun bir tilâvetle Kur'ân okumalarına hasretim. Vakit ezânlarının hangi makâmdan okunması gerektiğini bilen²⁸⁹ müezzinlere hasretim. Mevlîd bahirlerinin²⁹⁰ hangi makâmlardan okunmasını bilen mevlîdhanlara da hasretim.

Arkasında terâvih namazlarını kıldığımız hezârfen Necmeddin Okyay Hoca, attâr Sâim Hoca ya da son Pâdişâh Vahdeddin'in Mızıkâ-i Humâyûn müezzin başısı Muhiddin Tanık Hoca gibi mubârek imâmların insana "*Ah şu namaz bitmesi!*" dedirten tavırlarına da hasretim. İftardan sonra

²⁸⁸ Ağabeyim Mahmûd Mazhar Özemre bu zevâta bakarak hep Deniz Subayı olmak isterdi. Fakat o zamanlarda Deniz Harp Okulu İskenderun'da olduğu için annem ağabeyimden ayrılmaya aslâ rızâ göstermediydi. Ağabeyim 55 yaşından sonra anneme, hep: "*Fî târihinde bana engel olmasaydın şimdi oramiral olmuş olacaktım*" diye serzenişte bulunmuştur.

²⁸⁹ Üsküdar müezzinleri, genellikle, sabah ezânını: *sabâ* ya da *dilkeşhâverân*; öğle ezânını: *rast*, *hicâz*; ikinci ezânını: *uşşâk*, *hicâz*, *bayâtî*; akşam ezânını: *segâh*, *dügâh*, *rast*, *hicâz*; yatsı ezânını ise: *rast*, *uşşâk*, *nevâ*, *bayâtî* ya da *hicâz* makâmlarında nidâ ederlerdi

²⁹⁰ Bahîr, Bahr: Mevlîd'in bölümlerinden herbiri.

konaklarda hep birlikte kılınan terâvih namazlarına da hasretim. Terâvih namazından sonra sahura kadar süren sohbetlerin, anlatılan masalların ya da kurulan Karagöz perde-sinde oynatılan oyunların o efsunlu havasına da hasretim.

Sahurdan sonra sabah namazının hep birlikte kılınıp aşırı okunduktan sonra Güneş doğarken misâfirlerin uğurlanmasındaki zarîf, üsküdârî teşrîfata da hasretim. Ve hattâ selâtin câmilerde elektrik ampulleriyle değil yağlı ve fitilli kandillerle kurulan mahyaların²⁹¹ yavaş yavaş şekillenmeleri süresince ilk harflerden itibâren mahyanın nihâî hâlinin ne olacağını tahmin etmenin sebep olduğu iddialaşmalara da, rüzgârda kandillerin alevlerinin titreşmesinin ve hattâ bâzılarının sönmemesinin doğurduğu merak ve heyecâna da hasretim.

Onun için şimdiki Ramazan'ların tadına artık eskisi gibi varamıyorum. Bunda, hiç kuşkusuz, 6-7 yıldır gitgide artmış olan rahatsızlıklarımın ve tevâlî eden ameliyatları-mın da dahli var. Bir başka olumsuz etken de zaman içinde avâmın Ramazan'a bakışının değişmiş olmasıdır. Özellikle Medya'nın bir bölümü ya bilmeden ya da bilinçli, şeytânî bir stratejinin gereği olarak Ramazan'ı bir "eğlence zamanı" gibi telâkki etmeye, lânse etmeye ve hattâ icbâr etmeye, yâni Ramazan'ın mânevî imajını sekülerleştirerek [dünyevîleştirerek] değiştirmeye çalışmaktadır. Hepsinin "Allâh umurlarını hayra tebdîl etsin!". Bu da beni üzüyor.

Ramazân'ın aslâ bir eğlence ve temâşâ vesîyesi olmak gâyesi yoktur, olmamalıdır. Ramazan ağırbaşlı, ciddî ve müminlere sorumluluk yükleyen bir aydır. Ramazan insanın derûnuna dönüş, kendini: "*11 ayda ben ne yaptım, ne gi-*

²⁹¹ Mahya kurmak yalnızca İstanbul'a mahsûs bir sanattir. 1578 yılından itibâren mahya kurulmaya başlanmış olduğuna dair vesikalar vardır.

bi günahlar işledim? İlâhî yâ Rabbi, bunları bilerek bilmeyerek işledim. Bu günahlarımı affet, onları ört! Sen Settâr'sın, Rahmân'sın, Rahîm'sin, Gafûr'sun, Afüvv'sün..." şeklinde sorgulama ayıdır. Bu ay, aynı zamanda: "*Kendi vücûdumdan zuhur etmiş olan bütün günahlara tövbe ediyorum*" diyebilmek ayıdır. Ben, gayr-i müslimler de dâhil olmak üzere²⁹², Üsküdar'da bütün oruçlulara gösterilmiş olan saygıya da yıllardır hasretim.

Ramazân sosyal dayanışmaya katkıda bulunan bir aydır. Ramazân boyunca zenginler de fakirler de eş, dost ve ahbablarının iftara gelmelerini sofralarının beti bereketi sayarlardı. İftar sofraları yalnızca oruç tutan müslümanlara değil herkese açık olurdu. Ramazân geldiği zaman bütün Üsküdar evleri ve konakları neşelenirdi. Tam iftar vaktinde sokaktan geçen birisi herhangi bir konağın, hattâ mütevâzı bir evin kapısını dahî çalıp da: "*İftara Tanrı misafiri kabul eder miydiniz?*" diye sorduğunda derhâl sofraya alınırdı. Bir keresinde, iftar vaktinden yarım saat kadar önce haber vermeksizin sökün eden hısımlar ve akrabalarımızla sofrada 22 kişi olduğumuzu ve rahmetli annemin yarım saatte bu kadar insanı doyuracak şekilde alelacele ama eksiksiz bir şekilde hazırlandığını ve o gece ailece çok mutlu olduğumuzu hasretle hatırlıyorum.

Çocukluğumda Üsküdar konaklarındaki iftarların sonrasında *diş kirâsı* âdeti artık kalmamıştı. Bununla beraber iftar sofrasına oruçlu olarak iştirak etmiş olan çocukların o günkü oruçları kendilerinden para karşılığı "*satın alınırdı*".

²⁹² Müsevîlerin en önemli orucu kendi takvimlerine göre Tişri ayının "Yom Kippur" dedikleri 10. günü başlayıp 25 saat süren oruçlarıdır. Ayrıca Süleyman Mâbedi'nin ilk tahribini hatırlamak bâbında da bir oruç tutulur. Hristiyanlarda ise Paskalya'dan önceki 40 gün süresince oruç tutulur. Ayrıca her Cuma günü de et yememe perhizi uygulanır.

Oruç tutmayanlar ya da tutamamış olanlar da, şaka ile karışık, "*Bayramda tekne altına kapatılmak*"la korkutulurdu.

Son 13 yıldır, bu üsküdârî iftar an'anesi Belediye'nin isâbetli ve de sehâvetli kararı ve uygulaması sâyesinde, şekil değiştirerek, "*Ramazan Çadırı*"nda²⁹³ sürdürülmektedir.

Eski Bayramlar

Herkesin mutlakâ iştirâk edilen bayram namazından sonra birbiriyle: "*Efendim; bayram-ı şerifiniz mubârek olsun! Allâh nice bayramlara çoluk çocuğunuzla sıhhat, saadet, bet-bereket ve âfiyet içinde erıştırın!*" ya da daha eski bir deyimle "*Efendim; ıydiniz saîd olsun!*"²⁹⁴ temennisiyle bayramlaştığı bayramlar bütün çocuklar için pek büyük bir sevinç kaynağı; tıkabasa lokum, bâdem ezmesi, bâdem şekeri ve parlak kağıtlara sarılı Elit ya da Mabel marka küçük çikolataları yemek imkânıydı²⁹⁵. Bayram tebrikine gidilen hemen her evde de gıcır gıcır Pyramid marka çekoslovak menşeli mendiller içinde bayram bahşişleri çocukların ceplerine sıkıştırılırdı.

Ramazan bayramlarında baştan ayağa yeni elbiseler giyerdik. Babam borç içinde dahî olsa muhakkak beni de,

²⁹³ "Ramazan Çadırı" uygulaması ilk defa Yılmaz Bayat'ın (doğ. 1950) belediye başkanlığı zamanında Üsküdar Belediyesi tarafından 1994 yılında başlatılmış ve kısa sürede hem İstanbul'un diğer ilçeleri ve hem de bütün Türkiye illeri tarafından benimsenip uygulanan hayırlı bir teşebbüs olmuştur. Üsküdar'ın Ramazan Çadırı'nın Üsküdârî Vahdet'e katkısı katkısı hakkında bir fikir edinmek için Bk. *Ramazan Çadırı – Üsküdar Sehâveti*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar 2004.

²⁹⁴ İyd: Arapça'da bayram. Saîd: mutlu.

²⁹⁵ O zamanlarda henüz daha "madlen" tâbir edilen çukolata çeşidi pek nâdirdi.

benden 9,5 yaş büyük ağabeyimi de tepeden turnağa kadar giydirip kuşatırdı. 70 gün sonra gelen Kurban Bayramı'nda [*İyd-i Ekber*'de] ise yalnızca birer çift yeni ayakkabı alınırdı. Ellerini öptüğümüz yaşlılar: "*Berhudâr ol evlâdım! Cenâb-ı Hakk nice bayramları sıhhat, saadet, bet-bereket ve feyz içinde idrâk etmenizi nasîb etsin!*" diye duada bulunurlardı.

Üsküdar'da çocuklar için "*bayram yeri*" Doğancılar Parkı'nın karşısında, şimdiki Musâhipzâde Celâl Tiyatrosu'nun bulunduğu alandı. Kurban Bayramı'nda buranın bir bölümü kurbanlıkların satışına tahsis edilmiş olurdu. Bayram yerinde eğlenmeye götürülen çocuklar eşeklere, salıncaklara ya da dönme dolaplara bindiklerinde vakitlerinin dolmuş olduğunu, bunların sâhiplerinin önce "*Hadi bu da cabası!*" diye nidâ ettikten yarım ya da bir dakika sonra da canhıraş bir şekilde "*Yandı!*" diye bağırmasıyla anlarlardı. Daha sonra bayram yeri bir süre de Şemsipaşa'ya kaydırılırdı.

Kurban bayramları da bir başka telâş içinde geçerdi. Bayramdan birkaç gün önce kurbanlıkların seçimi, evlerin ya da konakların bahçelerinde beslenmeleri, bayram namazından sonra özel teşrîfatla tığlanmaları, yüzülmeleri, parçalanmaları, konu komşuya ve kapıyı çalan fukarâya dağıtılmaları, hemen pişirilip taam edilen kavurma özellikle çocuklar için hem öğretici ve hem de kaçırılmayacak bir dizi temâşâ imkânıydı.

Her şey yavaş yavaş erozyona uğruyor. Elbette eski bayramların havası bugün yok. İnsanlar bayramlarda İstanbul'u terk etmeye çalışıyor. Bayram aslında eş, dost, akrabâ ziyâreti için ne güzel bir bahâneydi! Şimdi artık, telefon veyâ elektronik posta ya da cep telefonu aracılığıyla soğuk mu soğuk bir "*Bayramınız kutlu olsun!*" mesajı in-

sanlarda bayramın bütün sorumluluğunu ifâ etmiş oldukları vehmini uyandırmaya yetiyor.

Ayrıca Üsküdar'da kurban tığlayacak bahçe de arsa da kalmadığından artık bu işi bâzı vakıflar üstlenmiş bulunuyorlar ki bu şükrânla karşılanması gereken bir hizmet olmakla beraber Kurban Bayramı'nın o eski, heyecan verici teşrîfatının yerini aslâ ve kat'a tutmamaktadır.

Üsküdar'da zengini de fakiri de mahallelerde yanyana yaşırdı. Zenginler de subaylar da girişlerinde silâhlı bekçiler bulunan "siteler"de oturmazlardı. İnsanlar geçmişlerinden ve birbirlerinden kopuk, yeni kastlar ihdâs ederek, kendilerini kendi irâdeleriyle bir takım gettolara hapsederek yaşamaya başarlarsa cemiyet hayatında da hem kutuplaşmalar ve hem de nifak başlar. Dolayısıyla eskiden bağlı olduğumuz örflerimizden, âdetlerimizden, kültürümüzden ve de özellikle vahdetimizden vaz geçemeyiz; vaz geçmememiz gerekir. Bunları ihyâ, ibkâ ve hıfz etmek elzemdir.

Üsküdar'da Mûsıkî Kültürü ve Üsküdar Kur'ân Tilâvet Tavrı

Bizler kulaklarına makâmla ezân okunarak dünyâya gözlerini açan insanlarız. Mûsıkî bizim canımız, ciğerimizdir. Çocukluğumun Üsküdar'ında 10-15 yaşlarındaki çocuklar bile en azından sabâ, rast ve nihâvend makâmlarını tefrik edebilirlerdi²⁹⁶. Bizler böyle bir kültürle yetiştiriliyor-

²⁹⁶ Babam gençlik döneminde mazbut Üsküdar delikanlılarının eğlencelerinin yüzmek, futbol oynamak, güreş tutmak gibi spor yapmak ve akşamları da toplanıp mûsıkî eserleri meşk etmek olduğunu anlatırdı. Babam da her iki amcam da bundan ötürü mûsıkîye bihakkın vâkıf idiler; sesleri ve uslûpları hârikulâde güzel ve klâsikti. Küçük amcam Şevket Bey (1894-

duk. Ve bizim zamanımızda icrâ edilen hakikî Türk Sanat Mûsikîsi eserlerinin ciddiyetle, sadâkatle, ve tevâzuyla nasıl icrâ edildiğini de biliriz.

O zamanlarda, mûsikî kültürüne de doğru düzgün bir sese de sâhip olmayan meyhâne şarkıcılarına şimdilerde olduğu gibi câhil medya tarafından "ses sanatkârı" etiketi yapıştırılmazdı. Bugün 30-40 yaşlarında olanlar, meyhâne edâlî ve kendilerinin yerleri doldurulamaz birer meta olduklarını vehmeden, "para şımarığı" şarkıcıların seslerini, nefeslerini [aslında *nefessizliklerini*] sanat zannediyorlar. Bunlar ise notaları uzatılacak yerlerde kısa, kısaltılacak yerlerde uzun okuyorlar. Zâten bir çoğunun sesi de nefesi de alkolden, sigaradan ve sâir diğer uyuşturuculardan harap olmuş. Hâl ve tavırları ise şâha kalkmış nefsâniyetin en itici şekli. Eserleri, notaya uymayarak, soysuzlaştırıyorlar. Bir de bu cehâlet ve kepâzeliklerine "kişisel yorum (!)" yaftası yapıştırmıyorlar mı? Fesubhânallâh, "Allâh ıslah etsin!"

Türk mûsikîsinin temelinde: 1) *ritim* vardır, ve 2) *eserin aslına sadâkat* vardır. Bu ritim ise *kudüm* [*nakkâre*], *ben-dir* (ya da yaygın adıyla *mazhar*) ve bâzen de *def* (ya da bir zamanlar anıldığı şekliyle *dâire*) ile tahkîm edilir. Eserin aslına sadâkat ise: 1) nefse hâkimiyeti, 2) bilgiyi, 3) edebi, ve 4) tevâzuu gerektirir. Şimdi, bu vurgulu sazlardan ve dolayısıyla ritimden arındırılmış resmî devlet koroları üstelik tempoları da yavaşlatarak, eserleri kilise oratoryosu gibi ve dinleyenlerine uyku telkin eden bir tarzda terennüm etmeyi yeğliyorlar. Mûsikî icrâ etmenin çok sıkı bir âdâbı vardı ama şimdi bu da nâdirattan oldu.

1972) ayrıca hem bestekârdı hem de ney üfler ve piyano, keman, ud ve kemence çalardı..

Neyse ki *Emin Ongan Üsküdar Mûsikî Cemiyeti*²⁹⁷ ritim ve notaya uygun terennüm geleneğini üsküdarî bir edeble ve büyük bir ciddiyetle hâlâ devâm ettirmektedir. "*Allâh, sa'ylerini meşkûr etsin!*"

Bu arada son yüzyirmi yılda üsküdarlı olan, ya da Üsküdar'da ikâmet etmiş, yahut Emin Ongan Üsküdar Mûsikî Cemiyeti'nden yetişmiş olan bâzı meşhûr ve velûd bestekârlara misâl olarak: Hacı Fâik Bey (vef. 1890), Hüseyin Hâlid Bey (1853-1920), Hâlid Lemi Atlı (1869-1945), Dr. Suphi [Zühdü] Ezgi (1869-1962), Rauf Yektâ Bey²⁹⁸ (1871-1935), Yusuf Dağseven (1871-1945), Fehmi Tokay²⁹⁹ (1889-1959), Zeki Ârif Ataerğın (1896-1964), Bestenigâr Hoca Ziyâ Bey (vef. 1923), Selâhattin Pınar (1902-1960), Neveser Kökdeş (1904-1962), Emin Ongan, Sâdi Hoşses (1908-1994), Vecdi Seyhun (1915-1984), Âmir Ateş, Ârif Sâmî Toker (1926-1997), Niyâzî Sayın, Avni Anıl (doğ. 1928), Şekip Ayhan Özışık (1931-1981), Cinuçen Tanrıkorur (1938-2000), Hasan Cihat Örtel'i (doğ. 1958) gösterebiliriz.

Üsküdar'da son yüzyılda dinî mûsikî alanında da velûd ve kıymetli bestekârlar yetişmiştir. Bunlar arasında Hacı Fâik Bey (1831?-1891), Hüseyin Hâlid Bey (1853-1920), Şeyh Said Özok³⁰⁰ (1852-1945), Rauf Yektâ Bey (1871-

²⁹⁷ Eski "Üsküdar Mûsikî Cemiyeti" 1987 yılında ismini değiştirerek *Emin Ongan Üsküdar Mûsikî Cemiyeti* olmuştur.

²⁹⁸ Rauf Yektâ Bey hayatının son dönemlerinde Beylerbeyi'nde ikâmet etmiştir.

²⁹⁹ Adı, Üsküdar Örnek Mahallesi'nde "Fehmi Tokay Sokağı"na verilmiştir.

³⁰⁰ Şeyh Said Özok, Doğancılar Câmii'nin arkasındaki İtfâiye'nin yerinde bulunan eski Safveti Paşa Şâbanî Tekkesi'nin son şeyhiydi. Hâfızasında binlerce dinî ve lâdinî mûsikî eseri bulunan bir bestekârdı. Bk. 1) Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, 2. cild, s. 648, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1943; 2) Salim Yorgancıoğlu,

1935), Yusuf Dağseven (1871-1945), Şeyh Hayrullâh Tâcüddin Yalım, Fehmi Tokay (1889-1959), Mustafa Düzgünman ve Âmir Ateş ilk hatıra gelenlerdir.

Üsküdar'ın bir daha yerine konulamayacak şekilde kaybolmuş olan kültür miraslarından biri de hârikulâde bir edâsı olan *Üsküdar Kur'ân Tilâvet Tavrı*'dır [ya da *Ağzı*'dır]. Bu bir ekoldü. Bu ekolün en meşhur hocası Kaptanpaşa Câmii imâmı Ahmed Nazif Hoca³⁰¹ (1861-1931) imiş. Nazif Hoca bu konuda hem babamın ve hem de Karaköy'deki Yeraltı Câmii'nin baş imâmı Hâfız Ali Üsküdarlı'nın (1885-1976) hocası imiş. Hâfız Ali Bey'in yetiştirdiği talebeler arasında Kâni Karaca'dan³⁰² (1930-2004) başka İlhan Tok ve Emin Işık bulunmaktadır. Babamdan³⁰³ öğrendiğime göre, bu ekolde hangi sûrenin hangi makâmın etkisi altında okunacağı ve sûrenin içindeki hangi âyetlerin de hangi makâma geçiş yaparak okunacağı bilgisi de öğretilirmiş.

Şimdi bırakın Üsküdar Ağzı'nı Fâtih, Gerede, Elmalı, Akseki vs. ağızlarına sâhib hâfız bulmak dahî nâdirattan oldu. 1955 yılından itibaren Hacc'a gidişin kolaylaşmasın-

Üsküdar Dergâhları (Gözden geçirip yayına hazırlayan: Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre), s. 117, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar 2004.

³⁰¹ Hâfız Ahmed Nazif Hoca, Selimiye Câmii imâmı Hoca Sabri Efendi'den hıfza çalışmış ve Hacı Fâik Bey ile Şeyh Said Özok'dan da meşk etmiştir. Kendisi Celveti tarikatı mensûbuydu. Karacaahmet Mezarlığı'nda medfundur.

³⁰² Hâfız Ali Üsküdarlı'nın, esefle: "Karşıma gelen talebeler arasında Kâni kadar istidatlısını görmedim. Ama ne yazık ki ailesi çocuğu pek erken piyasa sürdüler. Ona ilmimin ancak % 10 kadarını öğretebilmişim" diye hayıflandığını babam anlatırdı.

³⁰³ Babam hâfız Mehmed Nûrullâh Özemre'den elimizde Mayıs 1960'da kayda alınmış bir Sûre-i Rahmân kıraati var. Bk. www.ozemre.com sitesinde: 1) E-Makaleler bölümünde *Üsküdar Kur'ân Tilâvet Ağzı*, ve 2) E-Ses Kayıtları bölümünde *Nûrullah Özemre - Sûre-i Rahmân*.

dan sonra, Osmanlı'nın asırlar boyu kanaviçe işler gibi geliştirmiş olduğu Kur'ân tilâvet sanatı yerini çoğunlukla arap edâlî hâfızların tilâvetine terketti. Bunlarda çoğunlukla sağlam bir makâm bilgisi de olmadığından ortaya Türk zevkine uymayan, bu konudaki mîrâsımızı reddeden bir tarz ortaya çıktı. Hele Üsküdar câmilerinde zevksiz ve makâm bilgisi olmayan müezzinlerin ezan okumaları, eski üsküdarlıları canlarından bezdiren tam bir eziyet oldu.

1950'li yılların ortalarına kadar Üsküdar câmilerinde erkekler ile kadınlar arasında bugünkü gibi kafesli, perdeli bir ayırım uygulanmazdı. Erkeklerin en son safının iki metre kadar arkasında kadınların safları başlardı. Bu uygulama Hacc'a gitme kolaylaştıktan sonra Vahhâbîler'in etkisinde kalanlar tarafından başlatıldıydı. Câmilerde sünnet ile farz arasında Yunus sûresinin 62. âyeti olan: "*Elâ! İnnâ evliyâ-allâhu, lâ havfun aleyhim ve lâ hüüm yahzenûn*" âyeti de, tesbihattan önce Ayetülkürsî de bir müezzin tarafından cehrî olarak okunurdu. Diyânet sonra, nedendir bilinmez, bu uygulamaları kaldırdı.

Üsküdar'ın Uhrevî Ahvâli

Üsküdar târih boyunca bir câmiler, tekkeler ve dergâhlar beldesi olmuştur. Mehmet Nermi Haskan *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* isimli 3 cildi yayınlanmış olan eserinde 109, İbrahim Hakkı Konyalı ise *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Târihi* isimli 2 cildlik eserinde 144 adet câmi ve mescid saymaktadır. İki yazar arasındaki bu farkın sebeplerinden birinin Nermi Haskan'ın eserinin Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköyü, Vaniköyü ve Kandilli'yi de kapsayacak olan 4. cildinin henüz yayımlanmamış olması olsa gerektir.

XX. yüzyılın başında bütün İstanbul'daki tekkelerin beşte birinden biraz fazlası, 66 tekke ve dergâh Üsküdar'da bulunmaktaydı³⁰⁴. Ne yazık ki bunların bir kısmı yangınlarda, diğerlerinin önemli bir bölümü de bakımsızlıktan harab olmuştur. Nermi Haskan'ın eserinde bunların 47 kadarı tâdât edilmiştir. Bâzıları hâlâ Vakıflar'ın mülkü ise de önemli bir bölümü de işgâl edilmiş, yerlerine banka ve okullar yapılmıştır. Hâlen Üsküdar'da: Azîz Mahmûd Hüdâyî Dergâhı, Üsküdar Mevlevîhânesi, Özbekler Tekkesi ve Mehmet Nasûhî Tekkesi olmak üzere bakımlı yalnızca 4 dergâh vardır. Karacaahmet Sultan Dergâhı'ndan ise kala kala yalnızca Hazret'in türbesi kalmıştır.

İbrâhim Hakkı Konyalı'ya göre³⁰⁵ Üsküdar'ın şimdiki sınırları içinde hâlen 2 havra, 4 ermeni kilisesi ve 5 de rum kilisesi bulunmaktadır. Son yüzyılda Üsküdar'da çıkan yangınlarda ise hemen hemen bir o kadar kilise de yanmış bulunmaktadır.

Üsküdar'ın mânevî ve uhrevî havasını pekiştiren unsurların en önemlilerinden biri de beldedeki mezarlıklarda ve hemen hemen her mahallede bulunan câmilerin ve tekkelerin hazîrelerinde yatan mevtâlardı. Bugün Üsküdar'ın sınırları içinde, müslim ve gayr-i müslimlere mahsûs, tam 13 farklı mezarlık bulunmaktadır. Özbekler Tekkesi'ndeki gibi bayağı büyük de olsalar, bunlara tekke ve dergâhların hazîreleri dâhil değildir. Bu dahî Üsküdar'a çok özel bir statü kazandırmaktadır. Bunlar: 1) yaklaşık 800 dönüm üzerine yerleşmiş ve Dünyâ'nın en büyük mezarlıklarından

³⁰⁴ Bk. Sâlim Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, Üsküdar Belediye Başkanlığı, Üsküdar 2004.

³⁰⁵ Bk. İbrâhim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Târîhi*, 2 cild, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977-1978.

arasında doğal bir ünsiyet teessüs ederdi.

Üsküdarlılar beldelerinin mânevî hayatına yön vermiş olan Karacaahmet Sultan'dan, Azîz Mahmûd Hüdâyî'den (1543-1628), Selâmî Ali Efendi'den³⁰⁷ (vef. 1692 ya da 1693), Mehmet Nasûhî Efendi'den (1647-1718), Seyyid Hâşim Baba'dan (1717-1783), Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin yüzü kabrine dönük ve sağ eli de kalbinin üstünde olarak ihtirâmla kabrinin önünden geçtiği "Gizlice Evliyâ"dan ya da Üsküdar'daki tekkelerin birinin vefât etmiş meşâyihinden: "*Himmeti hâzır olsun!..*" demeden söz etmezlerdi.

Ahâli ise ehl-i kubûr ile, mânen, âdetâ içiçe yaşardı. Bundan dolayı da üsküdarlılar iktisâb ettikleri bu ünsiyet dolayısıyla ölümden korkmazlar; onu ilâhî nizâmın vaz geçilmez ve doğal bir unsuru olarak addederler; ölümü teslimiyetle, tevekkülle ve hattâ (garibdir!) neş'eyle beklerler, kendileri için de başkaları için de: "*Allâh hayrlı ömür, hayrlı ölüm nasîb etsin!*" ya da "*Cenâb-ı Hakk cümleye üç gün yatak, dördüncü gün toprak nasîb etsin!*" diye dua ederlerdi.

Üsküdarlıların pek büyük itibârına mazhar olan hâdiselerden biri de Kur'ân'ın hıfzını yeni bitirmiş olan çocuklar için yılda bir ya da iki kere Reisü-l Kurrá'nın³⁰⁸ başkanlığında Üsküdar'ın selâtin câmilerinden birinde tertib edi-

³⁰⁷ Şeyh Selâmî Ali Efendi Hazretleri Üsküdar'ın mânevî hayatına Kısıklı'da, Kuruçeşme'de ve şimdiki Selâmsız'da üç tekke; biri Kısıklı'da ve diğeri de Selâmsız'da olmak üzere iki câmi; ictimai hayatına da Selâmsız'da koskoca bir mahalle ile aynı yerde bir hamam ve Fatma Hâtun Mescidi'nin karşısında da bir çeşme inşâ ettirmek sûretiyle büyük katkıda bulunmuştur. Denilebilir ki bu zât Üsküdar'ın mânevî Efendisi ve Halvetiye Tarikatının Celvetî kolunun kurucusu olan Şeyh Aziz Mahmûd Hüdâyî Hazretleri'nden sonra Üsküdar'ın mânevî ve ictimai hayatına en fazla müessir olmuş olan bir mutasavvıftır.

³⁰⁸ Reisü-l Kurrá: Kur'ân'ı usûlüne göre okuyan hâfızların reisi.

len, bir çeşit diploma töreni mesâbesindeki merâsimlerdi. İstanbul'un tanınmış hâfızlarının da iştirâk ettiği bu merâsimler gerçek bir Kur'ân tilâveti ziyâfeti olurdu.

Üsküdar'ın Fotoğrafçıları

Çocukluğumun ve gençliğimin Üsküdar'ında rağbete mazhar olan üç fotoğraf stüdyosu vardı: 1) Râbia Emetul-lâh Gülnûş Vâlide Sultan Türbesi'nin tam karşısında Tekel deposuna bitişik, içerlek "Foto Kenan"³⁰⁹, Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nden Eski Mahkeme Sokağı'na girerken sağ köşedeki "Foto Ulus"³¹⁰ ve Kara Davud Paşa³¹¹ Câmii'nden Hâle Sineması'na doğru bir bahçe içinde iki katlı ahşap bir evin ikinci katındaki "Foto Akın". Üçü de, elhak, mesleğin ustalarındandı. Biz daha çok Foto Akın'a giderdik. Bu fotoğraf stüdyosu rötuşlarda çok ustaydı ve siyah-

³⁰⁹ "Foto Kenan"ın sâhibi Kenan Bey'di. Sonradan ilkokuldan sınıf arkadaşım ve karşı kapı komşumuz Yüzbaşı Fâruk Bey'in kızı 140 Güler Çınlar ile evlendi. Foto Kenan Stüdyosu hâlen Halk Caddesi'nin başlangıç tarafında icrâ-i faaliyet eylemektedir.

³¹⁰ "Foto Ulus"un sâhibi Necmi Bey aynı zamanda Mustafa Düzgünman'ın kurduğu ve idâre ettiği ilâhî grubunun da bir üyesiydi ve lâtif, edâlı bir tenor sesine sâhipti. Bu gruptaki diğer üyeler ise: neyzen Niyâzi Sayın, Elektrik İdâresi'nden ağabeyi Sırrı Sayın, sağlık memurları Sâlim ile Hâlid, banka memuru Turan, muhâsebeci Nûreddin Birbil, Yeni Câmî'nin müezzinlerinden âmâ Hâfız Tevfik, Uncular Caddesi'nde takunyacı Şâkir Bey'in oğlu Turan Denker ve Attâr Dükkânı'na bitişik 106 numaradaki berber Mehmet idi. Bu grup, daha çok, ârifâne nefeslerin ilâhileştirilmiş şekillerini terennüm ederek Üsküdar ahâlisinin mânevî zevk ve neş'esine hem katkıda bulunmuş hem de onu bu nefeslerin mânâsını araştırmaya sevk etmiştir.

³¹¹ Kara Davud Paşa Câmii'nin bânisi Fâtih Sultan Mehmet ve Bayezid-i Velî zamanlarında Kaptan-ı Deryâ ve Kubbe Veziri olmuş olan Davud bin Abdülhay'dır (vef. 1505). Lâkapları "Kara Nişancı" ve "Küçük" idi. Türbesi Gebze'dedir.

beyaz kâğıda olduğu kadar yeşil ve sepya³¹² renklerindeki fotoğraf kâğıtlarına baskılarıyla da ünlüydü. Buna karşılık diğer iki stüdyo çektiği siyah-beyaz fotoğrafları elle ve kalemle renklendirmede ustaydılar. Bu fotoğrafçılar doğum, sünnet, düğün ve sair toplantılar için de önceden peylenir ve toplantı neredeyse gelir fotoğraf çekerlerdi.

Bir fotoğraf çektirdiniz miydi bunu size teslim etmek için üç gün ilâ bir hafta sonraya gün verilirdi. Hâlbuki şimdi fotoğrafın çekilmesi, bilgisayara aktarılması, *Photoshop* programıyla rötuş dâhil istenilen her türlü değişikliğin yapılması, fotoğrafın printer'de basılıp müşteriye takdimi en çok 15 dakika sürüyor.

Üsküdar'da aileler 6 ilâ 10 yaşlarındaki çocuklarının asker ve de genellikle bahriyeli kıyâfetiyle resimlerini çekirtmeyi nedense pek severlerdi. Bunun için İstanbul'un büyük giyim ve tuhâfiye mağazalarında çocuklar için hazır bahriye ya da piyâde kıyâfetleri satılırdı. Benim 5,5 yaşındaki, önünde "Yavuz" yazılı bahriye bereli bahriyeli kıyâfetim hazır olarak Bahçekapı'daki Atabek mağazasından gâlibâ ya 6 ya da 8 liraya satın alınmıştı. Bahriye kıyafetli fotoğrafım, tıpkı benden 9 yıl önce ağabeyimin bahriyeli kıyâfetli resmi gibi, Foto Akın'da çekilmiş ve bir kopyası da bu fotoğrafhânenin bahçe giriş kapısının yanındaki küçük vitrininde birkaç ay boyunca yer almıştı.

Bahriyeli ya da piyâde kıyafetleriyle annelerinin ellerinden tutarak sokağa çıkan 5 ilâ 10 yaşlarındaki çocukların sokakta karşılaştıklarında birbirlerine askerce selâm vermelerindeki ciddiyet ise görülmeye sezâ idi.

³¹² Sepya: Sarımsı kahverengi.

Bu arada Yeni Câmi'nin Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'ne açılan kapısının berisinde câminin hazîresinin karşısındaki duvara astıkları, üzerinde "*Üsküdar hatırası*"³¹³ yazısı ve renkli çiçekler ve saksılar işlenmiş, siyah zeminli bir örtüyü fon olarak kullanan, Nûh Nebî'den kalma üç ayaklı fotoğraf kasasıyla fotoğraf çekip, şipşak banyo yaparak sonucunu 5-6 dakika içinde takdim eden seyyâr fotoğrafçı takımını da unutmayalım. Bunlar kalite açısından yukarıda saydığım fotoğraf stüdyolarıyla aşık atamazlardı ama arzû-hâlcilerin müşterilerinin çoğu burada yalnız başına ya da bir arkadaşıyla ve hattâ yavuklusuyla birlikte bir hâtıra fotoğrafı çektirmeden edemezdi.

Sünnet Düğünleri

Üsküdar kadınlarının hayatlarındaki en önemli hâdiselerden biri de "*oğullarının ilk mürüvveti*" diye adlandırdıkları sünnet düğünüydü. Sünnet düğünleri, genellikle, çocuklar 7 ilâ 14 yaşları arasında iken, eylül ayında ve perşembe günleri³¹⁴ yapılırdı. Fukarâ olsun, hâli vakti yerinde olanlar olsun herkes sünnet düğününün oğullarının hâfızalarında iyi bir hâtıra olarak kalmasını arzu eder ve bunun için hiçbir fedâkârlıktan kaçınmaz, hattâ büyük borçların bile altına girerdi.

³¹³ Nedense bu ibâredeki S harfleri hep sağdan sola değil, soldan sağa, yâni ters yazılmış olurdu.

³¹⁴ Bu herhâlde Cuma gününün resmi tâtil olduğu günlerden kalan bir âdetti. Sünnet düğünleri bâzen geceyarısından daha geç vakitlere kadar sürebildiğinden tâtil olan ertesi gün dâvetlilere gecenin yorgunluğunu ve düğün sâhiplerine de hem yorgunluğu ve hem de uykusuzluğu telâfi etmek için uygun oluyordu.

Eğer ev ya da konak misâfirleri alacak kadar büyük değilse sünnet düğünü için ya Salacak Parkı Aile Gazinosu ya İnkılâb Bahçesi ya Kısıklı Aile Gazinosu ya da Sunar Sine-ması'nın düğün salonu kirâlanırdı. Dört başı ma'mûr bir sünnet düğünü, öğleden önce sünnet ameliyesinin icrâ edilip de sünnet çocuğunun süslü sünnet yatağına yerleştirilmesinden sonra, ikindi vaktinde başlar ve gece yarısından sonraya kadar sürerdi. Sünnet yatağının başucunda ya da yatağın dayanmakta olduğu duvarda, altın simle işlenmiş kadife torbası içinde mutlakâ bir Kur'ân-ı Kerîm bulunurdu.

Sünnet esnâsında çocuğu kirvesi tutar ve çocuğun sesi annesinin babasının kulaklarına gidip de üzülmesinler diye hokkabaz ile bunun curcunabaz³¹⁵ yardakçıları ellerinde teflerle acıdan kıvranan çocuğun sesini bastırırlardı. Benim kirvem attâr Sâim Hoca idi. Sünnetçi Emin Bey beni sünnet ederken, Hokkabaz Portakaloğlu ile curcunabazları da etrâfımda: "*Patarata pattin pattincô, patarata pattin pattincô*" diye avazları çıktığı kadar bağırıp ellerindeki tefleriyle de olabildiğince patırtı çıkararak dönmekteydiler.

Bu düğünün vaz geçilmez sâbit unsurları: Kur'ân tilâveti, mevlîd, fasıl heyeti, hokkabazlar³¹⁶ ve Karagöz temâşâsıydı; bâzen bunlara bir kukla oyununun ilâve edildiği de

³¹⁵ Curcuna: Karşılıklı gürültü, patırtı, şamata. Curcunabaz: Karşılıklı gürültü, patırtı, şamata çıkaranlar.

³¹⁶ Hokkabazlar aynı zamanda kuklacılık da yaparlardı. Nedense bunlar ya müsevî ya da ermeni olurdu. Genellikle hepsinin de bir lâkabı vardı. Benim çocukluğumdaki hokkabazlardan hatırımda kalanlar: Portakaloğlu (Marko), Marko'nun oğlu Bohor, Karanfiloğlu, Yapakçıoğlu, Bezazoğlu, Endamoğlu, Çiçekoğlu (Yaset) ve Poyrazoğlu idi. Benim sünnet düğünümdeki hokkabaz Portakaloğlu idi. Bunlardan yalnızca Karanfiloğlu ermeniydi, ama yadakçısı gene müsevîydi.

olurdu. Maddî imkânları daha kısıtlı olan aileler, fasıl heyeti yerine, gramofonda çaldıkları taş plâklarla boşluk doldururlardı. Sünnet düğününe her gelen, imkânına göre, bir hediye takdîm ederdi. Bunlar: defter, kalem, çanta, oyuncak, kitap, kol saati, dolma kalem, ayakkabı, şapka, elbise, radyo, fotoğraf makinesi, bisiklet, para ya da altın olabilir-
di.

Benim 12 Eylûl 1946 Perşembe günü yapılan sünnet düğünümde gelen hediyeler arasında kitaplarımı yerleştirebilmem için dört katlı bir etajer bile vardı. Ayrıca diğer hediyelerin yanında: biri Hislon marka altın kaplama, diğeri Singer marka çelik iki kol saati, 6 × 9 fotoğraf çeken Kodak marka kutu fotoğraf makinesi, yaklaşık 90 cm uzunluğunda bir harp gemisi maketi, bir kutu kurşun asker, 86 lira kâğıt para ve 6 adet de tam Reşat altını³¹⁷ hediye edilmişti. Mustafa Düzgünman da İbrâhim Alâeddin Gövsa'nın 4 cildlik *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'ni hediye etmişti.

Düğünde susayanlara su ve limonata verilirdi. Akşam yemeğinin değişmez mөнüsü de: düğün çorbası, etli pilâv, zerde ve limonatadan ibâret olurdu. Gece yarısına doğru ise misâfirlere meşrûbat ile birlikte kaşarlı sandöviç ikrâm edilirdi.

Bâzen Kızılay, çoğu kez de Üsküdar'ın isimlerini belli etmeyen hâli vakti yerinde sahî beyefendileri ve hanımefendileri fukarâ çocukları için sözü geçen yerlerde dört başı ma'mûr toplu sünnet düğünleri tertib eder ve masraflarını karşılarılardı.

³¹⁷ O târihlerde bir Reşat altını yaklaşık 20 lira değerindeydi.

Bu sünnet düğünleri biz çocuklar için kaçırılmaması gereken birer temâşâ imkânıydı³¹⁸. Zâten aileler de sünnetin korkulacak bir şey değil, aksine bir sürü hediyeye nâil olunacak bir imkân olduğu anlaşılsın diye henüz sünnet olmamış çocuklarını çağırıldıkları her sünnet düğününe bililtizam götürürlerdi.

Fakat daha önce sünnet olmuş olan çocuklar sünnet düğününü bekleyen çocuklara muzırlık etmeden duramazlar ve "*Sakin sünnet düğünü çorbasından içme! Çünkü bu et suyuna çorbayı senin haşefenle*³¹⁹ *yaparlar*" diyerek onları tiksindirirlerdi. Anneler de sünnet olmuş çocuklarının o gün özene bezene yapılmış düğün çorbasından niçin içmediklerini bir türlü anlayamaz, bunu çocuklarının naz yapmasına yorarlardı.

"Bobstil" Modası

II. Cihan Harbi'nin sonuna doğru başlayan ve yaklaşık 1943-1950 yıllarını kapsayan bir dönemde, genellikle 20 ilâ 40 yaşlarındaki hanımlarda ve beylerde, İstanbul ve Üsküdar gustosuna hiç uymayan, dikkatleri üzerine çekmeye yönelik ve teşhirci yeni bir giyim-kuşam tarzı moda olduydu. Buna "Bobstil" tarzı denilmekteydi; amerikan menşeliydi. Bu dönemde, yazları, hanımların bluzlarının önü göğüslerinin önemli bir kısmını ortaya koyacak kadar derin bir dekolte şeklinde olurdu. Bu hanımlar genellikle

³¹⁸ Hayatımda şahit olduğum en tantanalı sünnet düğünü babamın dostlarından Gâziantepli yağ tâciri Fehim Patpat amcanın tek çocuğu Metin ağabey için Hacı Vesim Paşa'nın yalısında yaptırttığı sünnet düğünüydü. Bu sünnet düğünüdeki hokkabaz ise Çiçekoğlu idi.

³¹⁹ Haşefe: Sünnet ameliyesinde kesilen deri parçası.

sutyen de kullanmazlardı. "Japone" denilen kolların kol evleri³²⁰, göğüsleri yanlardan da bir hayli çıplak bırakacak kadar dekolteydi. Bu durum tramvayda tutamaklara tutunarak ayakta duran hanımların genç ve orta yaşlı erkeklerin dikkatlerinin odak noktası olmalarına, diğerlerinin de öfkesine yol açmaktaydı. Bu konu o zamanların *Karikatür*, *Akbaba* ve *Şaka* gibi mizah dergilerinde Münif Fehim [Özarman] (1899-1983), Râmiz Gökçe, Necmi Rızâ Ayça (1914-2007) ve Orhan Ural'ın (1913-1978) karikatürleriyle epeyi gırgıra alınmıştı.

Bu hanımlar serin havalarda bluzlarının üstüne kadın kimliğine göre değiştirilmiş erkek ceketleri giymekte, uzun saçlarını da ipek ağlar içine almaktaydılar. Bacaklar, genellikle, çorapsız fakat etekler diz kapaklarının neredeyse dört parmak yukarısındaydı. Tırnaklar aşırı uzun, parlak mercan renginde, dudaklar doğal sınırlarından taşan şekilde cart kırmızıya ya da siklâmen rengine boyanmış olurdu. Gösterişli iri taşlı küpeleri, büyük şövalye yüzükleri ve bâzen iki parmak kalınlığındaki bilezikleriyle, mantar tabanlı kontrastlı cart renkli iki renk yüksek ayakkabıları ve tüllere sarılı, mevlevî sikkesini andıran ve bâzen 70 cm yüksekliğe kadar varan çılgınca şapkalarıyla bu hanımlar, nişanlılarının ya da kocalarının yanlarında böylece yaklaşık 2,5 metreye erişen sunî bir boya sâhip olarak heyulâ gibi kalmaktaydılar. İşte attâr Sâim Hoca'nın kitabın başlarında aktarmış olduğum o karamsar sözleri tam da bu modanın zuhur ettiği dönemde söylenmiş olan sözlerdi.

Bobstil delikanlılar ise tabanları kalın köseleden veya kalın kauçuktan ağır ayakkabılar, kırmızı kravatlar, omuz-

³²⁰ Kol evi: Elbiselerde koltuk altına gelen kısım.

ları abartılı şekilde vatkeyla beslenmiş bol fakat gömlelerin kollarından üç parmak daha kısa kollu ceketler, dar paçalı ama çorapların görünmesini sağlayacak derecede de kısa pantolonlar, dar kenarlı kumaş şapkalar ve ağızlarında pipolarla ve hafif kamburumsu duruşlarıyla bu modaya ayak uydurmaktaydılar.

Bu modaya uyan genç kızların ve kadınların o zamana kadar görülmemiş olan ve kadınlık ziynetlerini bu kadar pervâsızca teşhir eden cür'etlerini üsküdarlı mûtedil muhâfazakâr hanımların pek acı bir şekilde tenkid ettiklerini ve elemelerini, sık sık "*Kolunu asma kabağı gibi açmış ayol. Hafazanallâh! Daha neler göreceğiz? Dünyâ'nın sonu mu geldi ne? Başımıza taşlar yağacak!*" diye dile getirmiş olduklarını hatırlıyorum. Bu zıppıktı moda 1950'lerin başına kadar yoğun bir biçimde sürdü ve sonra tavsadıydı.

1956 yılından sonra da Üsküdar'da genç kızlar ve genç hanımlar arasında İran İmparatoriçesi Farah Dîbâ'nın Şehinşah Rızâ Pehlevî ile nişanlı olduğu dönemdeki saçının şekli moda olmuştu. Eğer hâfızam yanıltmıyorsa, bu saç modelinde saçın ön bölümü ikiye ayrılarak kulakların arkasına atılırken zülüfler de kulağın önünde, öne doğru kıvrık bir favori görevi görüyordu. Saçların geri kalanı ise başın, arkasında değil, üst arka tarafında büyük bir topuz şeklinde toplanıyordu.

Üsküdar'ın Meczûbları

Eski Üsküdar "*Delisi de velisi de bol*" olan bir beldeydi. Yaşayan velileri kendilerini sırlardı³²¹. Onlardan fisebîlîlâh

³²¹ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'ın Üç "Sırlı"sı*, Kubbealtı Neşriyatı, 3. baskı, İstanbul 2007.

yayılmakta olan nûrâniyeti, hikmeti ve rahmeti ancak, birkaç kişiyi pek geçmeyen yârânı ve muhibleri fehm, idrâk ve temyiz edebilirdi.

Hemen herkesle senli benli olan, bütün tuhafliklarına, çapaçulluklarına rağmen kendilerine has bir şirinliğe sâhip (kadın olsun, erkek olsun) bütün meczûbları ve delileri ise hemen hemen herkes muhabbetle, sabırla, tahammülle gözetir, korurdu³²². İşin ilginç yanı bu meczûblara ve delilere Üsküdar'ın çocukları aslâ ilişmezler, alay ve saraka konusu yapmazlardı. Bunlar, beldeye bir başka revnâk katardı. Deli denilen bu kimseler kendi kendilerine el kol ve baş hareketleriyle mırıldanmaktan tutun da gelip geçene, saçma ya da insanı hayrete düşüren nutuklar atmaya varıncaya kadar konuşma meraklıydılar.

Hele Dârülbeydâ'nın [daha sonraki adıyla İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun], sahnelenecek eserleri inceleyen dramaturglarından olup da oğlunun ve eşinin birkaç ay arayla peşpeşe vefâtından sonra tecennün etmiş olan hâfız Deli Şükrü Bey'in, kafayı iyice çektikten sonra sokak ortasında, Abdülhak Hâmid'in *Finten*'inden ya da Shakespeare'in *Hamlet*'inden tiradlar inşad etmesi vardı ki insan hayranlık duymadan ama içi de acıyla burkulmadan seyredemezdi. Deli Şükrü Bey'in, daha sonra Merdivenköyü Şahkulu Bektâşî Dergâhı'nın müdâvimi olduğu ve Dergâh'ın yakınındaki bir kuyuya düşüp vefât ettiği rivâyet edilmektedir.

Deli Şükrü Bey'den başka, Üsküdar meczûbîninden:

³²² Bk. Ahmed Yüksel Özemre: 1) *Üsküdar, Ah Üsküdar*, 4. baskı, s.122-136, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006, 2) *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, 6. baskı, s. 72-76. 80-81, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

kaymakam emeklisi Orhan Bey ile "*Pavlıler*"³²³ diye anılan arkadaşlarını, yanında hep birkaç koyunla dolaşan Takunyacı Kemâl'i³²⁴, Mevlevîyeden İrfan'ı, Dilsiz Arab'ı, İsmet Molla'yı, Deli Kemâl'i, Paşazâde Mehmet Bey'i, kahveci çırağı Keçi İsmâil'i, Fındık-fıstıkçı Şâban'ı, Sucu İbrâm'ı (İbrâhim'i), Hâfız (!) Yektâ Bey'i, Meczûb Saadet Hanım'ı, Deli Melâhat'ı, Deli Hafîze'yi, Gülsüm Hanım'ı, Mortucu Sâlih'i içim burkularak hatırlıyorum³²⁵. Heyhât! Artık onlar gibilerinden de eser kalmadı.

Üsküdar'da Yangınlar Ve Depremler

Üsküdar'da 1890-1937 arasında çeşitli mahallelerde çıkan 9 büyük yangında toplam sayısı binlere varan ahşap ev, konak ve ibâdethâne yanmıştır. 17 Ekim 1890 günü Sultantepe'sinde başlayan bir yangın bir taraftan Bülbülderesi ile Paşalimanı sırtlarına yayılırken, diğer taraftan da şiddetli rüzgâr sebebiyle uçuşan alevli tahta parçaları Kaptanpaşa, Rûmî Mehmet Paşa ve Gülfem Hâtun mahallelerine de sirâyet etmiş ve sonunda yüzlerce ev yanmıştır.

1911 yılı temmuz ayında Yeniçeşme'de [şimdiki Ahmediye Meydanı'nda] zuhur eden bir yangında 75 ev ve dükkânla birlikte Ağa Câmii de yanıp kül olmuştur.

³²³ "*Pavlıler*" hergün, ucuz olduğu için, boyalı ispiroto içerek kafayı bulurlardı. Yalnız, Orhan Bey emekli maaşını aldığı gün bütün bu arkadaşlarına rakı ikrâm ederdi.

³²⁴ Takunyacı Kemâl, Said Paşa İmanı lâkabıyla tanınan meşhur mevlidhan Hasan Rızâ Efendi'nin (vef. 1887) oğlu olup sesi de pek dokunaklıydı.

³²⁵ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar, Ah Üsküdar!...*, 4. baskı, s. 122-136; VII. Üsküdar Meczûbini, Kubbealtı Neşriyatı, 2006.

1918 yılında iki büyük yangın vuku bulmuştur. Bunların birinde Kefçedede ve Ahmediye mahallelerinde 230 hâne yanmış ve bu arada tekke ve mescidler de çok zarar görmüşlerdir. Aynı yıl İngiliz İşgâl Kuvvetleri'nin Üsküdar Belediye Binâsı'nı kundaklamaları sonucu Doğancılar semtinin ve bugünkü Halk Caddesi'nin büyük bir kısmı yanmıştır.

1919 yılında Toptaşı Caddesi'nin başındaki Tabutçulariçi semtinde patlak veren yangın 63 ev ve dükkânla birlikte bir Sa'diyye tekkesi olan *Ganî Baba* [ya da başka bir adıyla *Hallaç Baba*] *Tekkesi*'nin de harab olmasına sebep olmuştur.

Üsküdar'ın târihinde vuku bulan yangınların en çok tahribat yapanı 15 Ağustos 1921 yangını olmuştur. Bu yangında Yeni Mahalle, Selâmsız, İcâdiye ve Sultantapesi'nde 600'den fazla ev, dükkân ve mâbed yanmıştır.

23 Ağustos 1927'de Atık Vâlide mahallesinde 201 ahşap ev ve konak; kezâ 1936 ve 1937 yıllarında vuku bulmuş olan diğer yangınlarda da gene yüzlerce ahşap ev ve konak yanmıştır³²⁶. Bu yangınların sonunda Üsküdar it-

³²⁶ Sultan I. Mahmûd (1696-1754) döneminin Şeyhülislâm'larından Dürri Mehmet Efendi'nin (vef. 1736) konağının bir bölümünü teşkil eden eski Üsküdar Adliyesi'nin harab olduğu 1932 yılındaki yangının, havanın durgunluğu sebebiyle, civârına sıçramamış olduğu ve bu yangını Ömer isimli bir sâbıkânın kendi evraklarını yok etmek için çıkarmış ama sonunda, Nasûhî Dergâhı'nın karşısında bakkallık yapan [dergâhın son şeyhi Kerâmettin Efendi'nin dervişlerinden atlı polis emeklisi] Hacı Ömer Efendi'ye suçunu itirâf etmesi üzerine yakalanmış olduğu anlatılırdı. 3 Aralık 1933 târihinde de Sultanahmet semtindeki İstanbul Adliye Sarayı, içindeki yarım milyondan fazla mahkeme dosyasıyla birlikte, yanmıştır.

Annem, bana hâmile olduğu sıralarda yâni 1934 sonu 1935 başlarında, mahallemizde kirâci olarak oturduğu yeri o günün parasıyla 1000 liraya si-

fâiye teşkilâtının gerektiği gibi donatılmasının sonucu, 1937 yılından sonra vuku bulan yangınlar beldede eskisi kadar tahribat yapmadan hep mevzi kalmışlardır. Üsküdar halkı evden eve taşınma ile yangın arasında da bir ilişki kurar ve "*Üç ev taşıma bir yangına bedeldir*" derdi.

Yangınların dışında Üsküdar, halkın korkusunu ve galeyânını tahrik edecek tabii ya da içtimaî olaylarla pek karşı karşıya kalmamıştır. Son yüzyılda kayda değer yalnızca üç olay vardır. Bunlardan ilki İşgâl Kuvvetleri'ne karşı tepkidir. Bunu izhâr etmek üzere 20 Mayıs 1919 Salı günü, Doğancılar Meydanı'nda yapılan büyük mitingdir. Bu mitingde Şâir Talât Bey, Ferruh Niyâzi Bey, Sabahat Hanım, Muzaffer Bey, Necdet Hamdi Bey, Naciye ve Zeliha Hanımlar konuşma yaparlar. Konuşmalarda, "*Yaşamak için ölmeye yemin ettik, yalnız İstanbul değil, köylüler de ayakta. Köylüler çıkarılarını ıslatıyor, kepekli undan yol hazırlığı yapılıyor*" denilir.

Üsküdar sâkin bir beldedir. Son yüzyılda da hep sâkin bir belde olmuştur. Üsküdar'da halk kitlelerini karıştıran olaylar pek nâdirdir. Eskilerin hatırladıkları tek kitlesel olay 7 Ekim 1908 Çarşamba gecesi Yeni Câmi'nin imâmı Abdülkâdir Efendi'nin, terâvih namazından sonra, kendisine uyacaklarına yemin ettirdiği cemaatin Üsküdar'daki

gorta ettirdikten sonra, önce karşı sıramızdaki iki evi kundaklayan fakat bunların kendi oturduğu yere varmadan söndürülmeleri üzerine bir başka evi daha kundaklayarak üç evin yanıp kül olmasına ve bizim Münib Paşa Konağı'nın da büyük bir tehlike atlmasına sebebiyet vermiş olan birinden söz ederdi. Annem bu hâdisede kendisiyle birlikte konağın diğer sâkinlerinin Kavak İskelesi Sokağı'na açılan servis kapılarından nasıl tahliye edilmiş olduğunu ve konağın damına da karşımızdaki evlerden kıvılcım sıçramasına karşı tedbir almak üzere itfâiyecilerin çıkarılmalarını hâlâ o günün heyecanını yaşayarak anlatırdı.

tiyatro ve karagöz oynatılan yerleri basarak tahrip etmele-ridir.

Son olay da Kuleli Askerî Lisesi öğrencileri ile üsküdarlı gençlerin 1940'ların ortalarına doğru bir kız yüzünden kışkırmalarıdır. Bu, üsküdarlı gençlerin öfkelerini olağanüstü tahrik etmiş ve o zamanlar lácivert elbise giyen Kuleli öğrencilerine, kaba bir benzetmeyle, "*Kargalar*" lâkabını takmalarına da sebep olmuştu. Bu kaba kuvvete dayanan kavga Üsküdar halkını epeyi tedirgin etmiş ve ancak polisin ve jandarmanın mârifetiyle bastırılabilmişti. Bu olaydan sonra, hatırladığım kadarıyla, Kuleli'li öğrencilerin bir bölümü okuldan tard edilmiş ve diğer öğrenciler ise uzun süre Üsküdar'dan uzak durmak zorunda kalmışlardı. Bir süre sonra da Kuleli öğrencilerinin resmî kıyâfetlerinin lácivert rengi hâkiye dönüştürülmüştü.

Yangınlardan başka, Üsküdar'da en fazlâ tahribat yapan olaylar hep lodosdan ve batıdan esen fırtınalar olmuştur. Haydarpaşa Mendireği'nin ikincisinin inşâ edilip de bugünkü uzunluğuna kavuşmasından sonra dalgaların tahripkâr tesiri de azalamıştır. Her şiddetli lodos ya da batı rüzgârı fırtınasında Harem ve Salacak vapur iskeleleri tamâmen ve Üsküdar vapur iskelesi de kısmen hasar görürlerdi. Bu arada bâzı çatılar da uçar, özellikle Karacaahmet Mezarlığı'ndaki serviler kırılıp devrilirdi.

Son 120 yılda İstanbul'da ciddî hasar yapan iki depremden biri 19 Temmuz 1894, diğeri de 17 Ağustos 1999 târihli Gölcük depremidir. 1894 depreminde sur içindeki hasar pek büyük olmuştur. Gölcük depreminin ise *Richter Ölçeği*'ne göre 7,6 şiddetinde olduğu tesbit edilmiş; ama, İstanbul'da Marmara Denizi'nin kuzey kıyılarında bâzı yerlerde 6,7 şiddetinde hissedilmiş olduğu iddia edilmiştir. İs-

tanbul, ayrıca: 1923 (iki kez), 1952, 1957, 1963 ve 1988 yıllarında 5,0 ilâ 6,3 şiddetinde altı depreme daha mâruz kalmıştır. Söz konusu edilen bütün bu depremlerden hiçbirisi Üsküdar'da, çok şükür, kayda değer bir hasar yapmamış ve ölüme de yol açmamıştır.

Üsküdar'ın Tabîî Anıtları ve Nişan Taşı

Servi deyince, Allâh ömürlerini tezyid etsin!, Üsküdar'ın "Anıt Ağaçları"ndan en az 450 yıllık, biri Kandilli Rasathânesi'nde diğeri ise Bulgurlu Çilehâne Câmiî yanında bulunmakta olan iki serviyi unutmak kâbil mi? Fakat Üsküdar'ın dikkati çeken üç anıt ağacı daha vardır. Bunlar: Bulgurlu'da Bilfen Lisesi'nin yanında en az 500 yıllık yaşıyla beldenin en yaşlı meşesi ile yaşları bilinmeyen ama biri 8 metre, diğeri ise 7,5 metrelik çevreleriyle fevkalâde haşmetli birer manzara arz eden, sırasıyla: Kandilli'de Küçük-su Caddesi'ndeki ve Vâlîde-i Atîk Câmiî avlusundaki iki çınardır. Eh, bu arada çocukluğumda uzun yıllar boyunca bir ayakkabı tâmircisinin, kovuğunu dükkân olarak kullanmış olduğu ve tepesine de her yıl leyleklerin yuva yaptığı İmrahor Câmiî yanındaki o muazzam 410 yıllık çınarı da unutmamak lâzım³²⁷.

Üsküdar'da pek kimsenin bilmediği farklı anıtlarından birisi de Acıbadem Caddesi Doğancı Sokağı'ndaki Sultan II. Mahmûd'a ait "Nişan Taşı"dır. Granit kâideli, kare ke-

³²⁷ Üsküdar'da özellikleriye tesbit ve tādât edilmiş 98 adet Anıt Ağaç hakkında Bk. *Üsküdar'ın Anıt Ağaçları*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, Üsküdar 2004. Ne yazık ki bu kitap yaklaşık 410 yıllık bu İmrahor çınarından söz etmemektedir.

sitli bu nişan taşı Sultan'ın Küçük Çamlıca'daki³²⁸ Cenne-tâbâd Kasrı'nın [ya da başka bir ismiyle Sürûrâbâd Kasrı'nın] bahçesinden tüfekte yaptığı bir atışla 1000 adım [yâni yaklaşık 600-700 metre] uzaklıktaki bir yumurtayı vurması-nın hâtırasına dikilmiş bulunmaktadır³²⁹.

"Üsküdarlılık" Nedir?

Osmanlı Sarayı'nın hayrlı etkisiyle³³⁰, yüzyılların bir ka-

³²⁸ Eskiden Büyük Çamlıca'ya "Eski Çamlıca", Küçük Çamlıca'ya da "Çamlıca-i Cedid" denirmiş.

³²⁹ Bu nişan taşının celi ta'lik kitâbesinde:

*Yegâne şehriyâr-ı bî adîl ü ma'delet perver
Hüdâvend-i cihân Sultan Mahmûd Hân-ı pür i'zâz
Bu cây-i dûra nasb-ı beyze-i nâçiz bâbında
Edip emr ol tüfengendâz-ı bî misl ü füzûn mümtâz
Bu bin hatve mahalle Çamlıca'nın bağ-ı kasrında
Kılıp endaht-ı kurşun beyzeyi etdi şikeste sâz
Dürüst edip ebed ömr ü vücûd ü ta'bını Mevlâ
Hayât-ı düşmanı meksûr-ı kahr ola celi vü râz
Sütûn-ı sengine şöyle nakşı târih olsun ey Ârif:
Bu menzilde yumurta kırdı Şah Mahmûd-ı pâk endâz.*

Bu kitâbenin bugünkü dilde anlamı şudur: "Eşsiz ve adâlet seven tek pâdişah, cihan hükümdârı, cömert Sultan Mahmûd bu uzak yere değersiz bir yumurta dikilmesini emretti; ve bu çok seçkin tüfek atıcısı, Çamlıca Kasrı'nın bahçesinde bin adım uzaktan nişan alıp kurşun atışıyla bu yumurtayı kırdı. Allâh onun ömrünü, vücûdunu ve tabiatını hep sağlıklı; düşmanının hayatını da açık ya da gizli kahr eylesin! Ey Ârif bu taş sütûna da şöyle bir târih düşmüş olsun: *Bu uzaklıkta usta nişancı Sultan Mahmûd yumurta kırdı*". Kitâbenin altında târih olarak hicrî 1227 [milâdî 1818] yazılı iken kitâbenin son satırından ebced hesabıyla 1227 [ya da milâdî 1817] çıkmaktadır. (Bk. M. Şinasi Acar, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, s. 146-147, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006)

³³⁰ Üsküdar, Osmanlı Sarayı'nın mensuplarının âdetâ bir sayfiyesi olarak gelişmiştir. Buraya yerleşmiş olan Enderûn'lular, kâtipler, musâhibler, vezirler, müşirler, paşalar, kaptan-ı deryâlar, vb... Saray'ın edebinin, zerâfetinin,

ıaviçe gibi işlemiş olduğu "Üsküdarlılık" kendini her şey-
len önce insan ilişkilerinde belli eden müstesnâ bir haslettir.

Bu hasletin en belirgin özellikleri:

1. Güleryüzle candan bir selâm vermek,
2. Nezâketle hâl hatır sormak,
3. Muhâtabının sevincine ve kederine yapmacıksız bir şekilde samimiyetle iştirâk etmek,
4. Hizmette ve yardımda sehâvetle, tevâzuyla ve gönüllü olarak öne çıkmak,
5. Komşu hakkını ve hatırını kendi ailesininkiyle aynı seviyede tutmak,
6. Hasta ziyâretini ihmâl etmemek,
7. Ticârette muhâtabının hakkını sehâvetle korumak,
8. Fukarâ-i sâbirini kollayıp gözetmek,
9. Mahallenin ırzına, nâmûsuna, edebine, terbiyesine, düzenine, emniyetine sâhip çıkmak,
10. Komşularının, mahallesinin, beldenin bütün sâkinlerinin sıhhat ve âfiyeti için ve kezâ beldenin her türlü tabiî ve ictimai âfetten korunması için derûnunda Cenâb-ı Hakk'a her gün samimiyetle niyâzda bulunmaktır.
11. Üsküdarlılık aynı zamanda Üsküdar'dan büyük bir haz duymak ve bunu iftihârla ifâde edebilmektir de.
12. Üsküdarlı olabilmek için bu mubârek beldenin

sehâvetinin, görgüsünün ve zevklerinin XVI. yüzyıldan itibaren Üsküdar'a intikâlinde aracı olmuşlardır.

geçmişini, eski eşrâfını ve evliyâlarını tanımak, yüzyılların tesis ettiği örf ve âdetlerine sâhip çıkmak, bunları korumak ve bizzât yaşamak lâzımdır.

Kısacası: Üsküdar'da bugün yaşamak kolaydır, huzur vericidir, zevklidir, ilgi çekicidir ammâ *Üsküdarlı* olmak, maalesef, artık her babayiğidin kârı değildir.

* * *

ÜSKÜDAR'IM

Vaniköy'den Harem'e, Umrâniye'ye kadar
Fukarâ-i sâbirîn ülkesidir Üsküdar.
Her zâir³³¹ bu mekânda mânevî bir zevk tadar;
Sırlı evliyâullâh beldesidir Üsküdar.
Ona gönül kaptırmış kaç mânevî hükümdar!
Bu târihiyle bile efsânedir Üsküdar.
Pekçok ulvî vasfa da gizlice olmuş medar;
Hakikî ehl-i hâlin mekânıdır Üsküdar.
Öyle bir şehirdir ki her nakîseyi budar.
Sehâvet ve zerâfet makâmıdır Üsküdar.
Mâzide nice hayra olmuş iken bayrakdar,
Güllere, bülbüllere de melceydi Üsküdar.
Ebrû'da, hat'ta oldu tüm cihâna alemdar;
Sâkinine inşirâh bahşetmekte Üsküdar.
Kur'ân tilâveti de burda olmuş mânîdar.
"Üsküdar Ağzı" ile nâm kazanmış Üsküdar.
"Azîz Allâh" sesleri hâkimdir her ezânda.
Bir başka lâtîf olur Üsküdar, Ramazân'da.
Her sokakta bir câmi, bir türbe, bir zâviye;
Üsküdar'da insânı cezbeder biteviye.
Üç "Sinan Camii"ni hangi ilçe hâmilidir?
Bu, Üsküdar'a mahsûs vedîa-i cemîldir³³².
Bunca konak ve yalı başka nerde bulunur?
Bu medeniyet ancak Üsküdar'da korunur.

³³¹ Zâir: Ziyâretçi.

³³² Vedîa-i cemîl: Kıymetli emânet.

Ehlidilin sohbeti, beldede, hâlâ zinde;
 Nice tâlib yürüyor müřidlerin izinde!
 Âdâb-ı muâşeret burdan etti intişâr,
 Sohbet müntesibiydi şâir, edib, müsteřâr.
 Türk, ermeni, yahudi, acem ve rum ahâli
 Muhabbetle yaşardı üsküdârî bir hâli.
 Bu belde kılmaktaydı beş milleti kafadar;
 Bir vahdet potasıdır bu vasfıyla Üsküdar.
 Velîsiyle delisi ve meczûbuna hâmî
 Bir mülk-i emîndir, bil, bu memleket-i lâmî³³³!
 Beldeye şekil veren: "Saray'ın damgası"dır;
 Üsküdar, İstanbul'da mekânların asıdır.
 Lodosunda mehtâbı: yakamozlu ve rahřan³³⁴;
 Gurûb-i şemsi, kılar, batısını zerefřan³³⁵.
 Yektâdır, İstanbul'da, çeşnisi sularının;
 Revnâki bir başkadır yağmurunun, karının.
 Bir istisnâdır doğmak ve geçmek Üsküdar'dan;
 Ve âlemi, temâşâ eylemek kenârından.
 Üsküdâr'a mahsûstur bu tevâzu, mahfiyyet,
 İnsanı kâmil kılan bu esrârlı hüviyyet.
 Tevekkülle beklenir Üsküdar'da son nefes,
 Son zemzem ve son telkin, sönüyorken son heves.
 Rabb'im! Üsküdar'ımda verilsin bana zemzem!
 Hüdâyî Dergâhı'ndan kaldırılsın cenâzem!

* * *

³³³ Memleket-i lâmî: Parlak memleket.

³³⁴ Rahřan: Parıltı.

³³⁵ Zerefřan: Altın gibi parıldayan.

EK: I

AKTAR HOCALAR'IN "ATTÂR DÜKKÂNI"³³⁶

Üsküdar halkının "Aktar Hocalar" dediği Sâim ve Bekir Düzgünman kardeşlerin dükkânı Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde, Uncular Caddesi ile Eski Mahkeme Arkası Sokağı arasında 104 numarada idi. Bu, cephesi 3 metreyi bulmayan iki katlı kârgir bir yapıydı; derinliği de herhâlde 5-6 metre vardı; taş olan zemîni kaldırımdan birbunchuk karış kadar yüksekti. Buraya girenler, sıralarını camekânlı bir tezgâhın önünde beklerlerdi.

Dükkânın harîmine ise bu tezgâhın sağında, bir insanın ancak yan dönerek geçebileceği bir aralıktan duhûl edilebilirdi. Bu aralık, tezgâhın kenarına menteşelerle rabtedilmiş olan ve onun uzantısını teşkil eden yatay bir kapla kapanmış olurdu. Mevsimi ise, tezgâhın üstünde solda iki büyük sülük³³⁷ kavanozu bulunurdu. Sülüklerin su-

³³⁶ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, 6. baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

³³⁷ Sülük: Eski tıp geleneğine göre, her bahar mevsiminde kan aldirtmakla sağlığın devamı sağlanır ya da bozulmuş olan sağlığa kavuşulurdu. Bu mak-sadla, kan emici bir hayvancık olan sülük vücûdun belirli bölgelerine yapış-

daki ritmik hareketleri, cama yapışmaları, kavanozun temiz bir mermerşâhî bezle kapatılıp sicimle bağlanmış ağzına doğru tırmanışları; hele Sâim Hoca'nın onları teker teker çıkarıp biraz su ihtivâ eden bir şişeye hapsederek müşterilere vermesi ne kadar da ilgimi çekerdi. Bu arada, zavallı sülükler hapsedilecekleri şişenin dar boğazından geçmek için Sâim Efendi Amca'nın baş ve işaret parmaklarına nasıl da yapışıp emerler, o da bunlardan ne kadar zor kurtulurdu! Çocukluğumda bütün bunları tezgâhın arkasında sülük kavanozlarının hemen yanındaki arkalıksız, kısa, hasır iskemleden merakla seyrederdim.

Camekânlı tezgâhın içinde ise neler yoktu ki: kutulara sırayla dizilmiş çeşitli uzunluk ve kalınlıkta yâsemin ağızlıklar ve zıvanaları, şımşır kaşıklar, çengelli iğneler, toplu iğneler, dikiş iğneleri, çuvaldızlar, çeşitli kalınlıkta yassı ve yuvarlak çamaşır lâstikleri, sapan lâstikleri, topaçlar, rengârenk teneke kumbaralar, açılır-kapanır tahta metreler, duvarcı şâkülleri, erkek ve kız bebekler için sübekler³³⁸, yün örmek için iğler, jiletler, traş makineleri, sabun ve fırçaları, diş fırçaları, misvâkler, Radyolin marka diş mâcunları, küçük yuvarlak "Krem Pertev" kutuları, nazar boncukları, üzerinde "Mâşâallâh" yazılı nazarlıklar, katlanabilir makaslar, çakılar, bağ çakıları, firdöndüler, ayakkabı çekecekleri, tencere kazımak için teller, gaz lâmbası fitilleri vesâire... Camekânın altındaki bölmede ise gaz lâmbası gömlekleri, ardıç katranı ibriği ile zift ve balmumu blokları bulunurdu. Camekânın üstünde, ona paralel olarak tavana asılı bir so-

tırılırdı. Buna "*sülük tutmak*" denilirdi. Sülük, emdiği kan dolayısıyla iyice şişince de emdiği kanı kusması için küle yatırılırdı.

³³⁸ Sübek: Bebeklerin çişlerini, altları ıslanmadan, beşiklerinin altındaki lâzımlığa aktaran, tahtadan boru.

padan da çeşit çeşit ingiliz sicimi yumakları, tahta kaşıklar ve büyük cam nazarlıklar sarkardı.

Tezgâh ile kapı arasında kalan duvarlar da lebâleb doluydu. Solda çeşitli uzunluk ve kalınlıkta çamaşır ipleri ve halatlar, mandal demetleri, elekler, köpekler ve koyunlar için zincirden yapılmış ya da sarrâciye işi tasmalar, çocuklar için çingıraklı tekerlekler, uçurtmalar... vesâire asılı olurdu. Sağda ise alt alta, camekânlı, dar iki dolap vardı. Altta-kinde hintyağı, el ve traş sabunları, tesbihler, haşarat ilâçları, elbise fırçaları bulunurdu. Üstteki ise nâne rûhu, kekik yağı, karanfil yağı, acı elma yağı, gül yağı .. vesâire gibi tabii itriyâta ve bir de gıdâlarda kullanılan sun'î parfümlere hasredilmişti. Dolapların hemen yanında, müşteri kısmında, uçurtma yapmak için envâ-i çeşit çıta, balık tutmakta kullanılan kamışlar ve incir toplamak üzere hazırlanmış kamıştan lâleler yer alırdı.

Bu tezgâhın arkasındaki bölümde duvarlar tavandan zemîne kadar raflarla kaplıydı. Orta yerde dükkânın boyuna doğru yerleştirilmiş bir masanın üzerinde terâzi, terâzinin gramları, çeşitli eb'adda kesilmiş küçük ambalâj kâğıtları yer almaktaydı. Masanın altındaki iki rafta Sâim Hoca'nın kurşundan bizzat döktüğü envâ-i çeşit balık zokaları, çeşitli boyda oltalar, mantarlar, misina makaraları ile büyük ambalâj kâğıtları, kesekâğıtları ve gerektiğinde kullanılmak üzere hassas bir el terâzisi bulunurdu. Bir iki gramlık nesneler bununla tartılırdı. Sonraları bunların yerini daha hassas sâbit terâziler alacaktı. Masanın tek çekmecesine ise, kildi olmayan bir kasa vazifesini görmekteydi. Fakat Aktar Hocalar biriken banknotarı bu çekmecedeki değil de, iki ve-yâ üç ayrı kutu içinde saklardı. Raflardaki diğer kutular arasına yerleştirilen bu kutular, görünüş bakımından farklı

olmadığından, kimsenin dikkatini çekmezdi. Dükkânın müdâvimlerinin de ancak bir bölümü bunun farkındaydı.

Sağdaki rafların önemli bir bölümü toz boyalara ve bahârata hasredilmişti. Boya kutuları dört köşe olur ve üzerinde, genellikle, "Imperial Chemical Industries" ibâresinin baş harfleri olan kocaman bir ICI yazısı ile İngiltere Kırallık âilesinin armasındaki stilize aslan resmi bulunurdu. Boyalar iki çeşitti. Boya ile ne iş yapacağını ifâde etmeden boya isteyen müşteriye, mutlaka ne için kullanacağı sorulur ve boya ona göre verilirdi. Eğer kumaş için boya isteniyorsa bu türden boyalar, genellikle, "anilin" boyalar olduklarından pasta ve sâir gıdaların hazırlanmasında kullanılmazdı; çünkü anilin boyalar zehirli olurdu. İpeklilerin ve yünülerin boyaları ise ayrıydı.

Bu türlü açık kumaş boyası alanlara, onlar sormasalar bile, iyi sonuç alabilsinler diye boyanın nasıl kullanılacağı mutlaka târif edilirdi. Boyalar da, bahârat da ayrı tahta kaşıklarla alınıp tartılırdı. Anilin boyalar ile gıdâ nizamnâmesine uygun boyaların kaşıkları da ayrı idi. Kokuları diğerlerinininkine karışmasın diye, bâzı bahârat için de ayrı kaşıklar kullanılırdı. Boya ve bahârat raflarının en altında üstü açık kutularda çeşitli eb'adda çiviler bulunurdu. Öküz çanlarının asılı olduğu yerden dükkânın dibine kadar olan raflarda da kutular içinde envâ-i çeşit kapı mandalı, çengeller, sürgüler, kulplar, çeşitli boyda menteşeler, vidalar, tornavidalar, büyük makaslar ve ufak kavanozların içinde de cıva, zırnık vesâire gibi bâzı kimyevî maddeler vardı.

Bahârat, genellikle, kapağı üzerinden geçmeli üstüvânî teneke kutularda bulunurdu. 1980'li yıllarda bu teneke yerlerini özel cam kavanozlara terkedeceklerdi. Bunlar arasında Sâim Hoca'nın bizzat hazırladığı dolma baharı,

köfte baharı ve tarhana baharının terkîbine giren bahâratın oranları sır olarak korunurdu. Bu oranlar öylesine isâbetli ve istanbulluların damak zevkine o kadar uygundu ki, Şile'den Fâtih'e kadar İstanbul'un dört bir bucağından ahâli, sırf bunun için, Üsküdar'a Aktar Hocalar'a akın ederdi.

Bahâratı ve yemeklerin terkîbine giren diğerlerini sıralarsak, yukarıda zikredilenlerden başka: toz ve tâne karabiber [karabiberin "akbıyık" diye mâruf olan türü pek aranır-
dı], yeni bahar, toz ve kabuk tarçın, toz ve kök zencefil, kimyon, kırmızı biber [bunlar çuvallarda bulunur ve acı, tatlı, pul biber olarak üçe ayrılırdı], sumak, karanfil, havlican, kişniş, mahlep, sahlep, çörek otu [karaca ot], susam, hindistan cevizi³³⁹, anason, dolma fıstığı, kuş üzümü, damla sakızı, rezene [râziyâne, mayana yâhut da şumra], karbonat, limon tuzu, nöbet şekeri ve kabartma tozunu sayabiliriz. Safran ise birer gramlık paketler hâlinde teneke bir kutuda saklanırdı. Bunların altındaki rafta da kitre ve üstübeç ile ismini şimdi hatırlayamadığım daha bir sürü maddenin kutuları bulunurdu.

Müşterinin hakkının geçmemesi için, malın ambalajlandığı kâğıdın aynısı terâzinin ağırlık kefesine dara olarak konur ve, daha da garantili olsun diye ayrıca, tartılan malın birkaç gram daha ağır çekmesine özen gösterilirdi. Aktar Hocalar'da herşeyin çok cüz'î bir kâtlı satılmasına rağmen, kul hakkına hörmet ve riâyet titizliğinin lûtfettiği bereket dolayısıyla bu dükkândan iki âile, yâni cem'an 9 kişi, kimseye muhtac olmadan "*gül gibi geçinirlerdi*".

³³⁹ Bu, bildiğimiz içi sütlü olan hindistan cevizi değil bir kuş yumurtası büyüklüğünde bir nesneydi. Gaz söktürücü, iştah açıcı ve antiseptik özelliklere sahiptir. Bilhassa karın ağrılarına karşı kullanılır.

Dikkate değer bir başka husus da, müşterinin içinde bahârat veyâ kokulu başka bir yâhut da birden çok madde bulunan birkaç kalem nesne satın alması hâlinde, kokulu olanlarının, mutlaka, kokularını dışarıya vurmayacak ikinci bir kâğıtla ambalâjlanması ve bu türlü ambalâjlanmış kokulu maddelerin bir arada ayrı, diğerlerinin de bir arada ayrı ambalâjlandıktan sonra hepsinin beraberce paket edilmesi idi.

Soldaki rafların en üstü şahdere, kısa-mahmûd otu, papatya ve benzeri şifâli kuru otlara hasredilmişti. Ayrıca şerbetçilerin pek itibar ettikleri demirhindi de satılırdı. Şifâli diğer bitkiler olarak hatmi çiçeği, adaçayı, kırmızı kantaron, sarı kantaron, kiraz çöpü, mısır püskülü, mürver çiçeği, karabaş otu, nâne, kekik, ıhlamur, reyhân [fesleğen] ve sinâmekiği de zikretmek gerekir.

Attârlık, yalnızca bu maddeleri satmak değildir. Attârlık, aynı zamanda, şifâ veren bitkiler aracılığıyla insanların rahatsızlıklarını gidermeyi hedef alan bir nevi pratik hekimliktir de. Kuru öksürükten, kabızlıktan, idrar tutukluktan, hâlsizlikten, çıbanlardan, nefes darlığından, mide gazından, iştahsızlıktan, dolamadan, kapanmayan yaradan, adale ağrılarından ve daha pekçok illetten muzdarib olanlar çâreyi Attâr Dükkânı'nda ararlardı. Sâim ve Bekir Hocalar, bu gelenlerin her birine, derdine dermân olması umulan çârenin terkibine giren ot ve bahâratı verirken bunların nasıl hazırlanacağını, ne mikdarda, hangi zamanlarda ve ne kadar bir süre kullanılması gerektiğini de ayrı ayrı anlatır ve hattâ hâfızası zayıf olanlar için, inci gibi bir rık'a yazısıyla da, târifini kâğıda dökerlerdi. Bu reçetelerden şifâ bulup da dükkâna kadar gelerek "Allâh râzî olsun!" diyen nice insana şahid olmuşumdur.

Kol ve bacak kırıkları için de yağ mumu, havacıva ve muşamba satılırdı. Bu yağ mumu 30-35 cm kadar uzunlukta, bir ucu dört parmak kadar kırmızı boyalı, gerisi koyu portakal renginde vıcık vıcık görünümlü bir mum şeklindeydi. Bunları daha çok kırık-çıkıkçılar yâhut da onlara gidecek olanlar alırdı. Özel muşambasıyla birlikte bunlar, usûlüne göre, hazırlanıp da kırığın etrafına sarıldı mıydı, bu tedbirin, kol veya bacağın alçıya konulmasına eşdeğer bir tedâvi değeri olurdu.

Şahdere vesâire gibi otların altında, merdivene yakın raflarda ise dikdörtgen zarflar içinde hazır toz boyalar bulunurdu. Bu zarfların bir yüzü içindeki boyanın rengini, numarasını ve firmanın alâmet-i fârikasını taşırdı. Bu hazır boyaları iyi bilen müşteriler, boyayı rengi yerine numarasıyla isterlerdi. Mütereddid müşterilere ise, seçimlerini isâbetli yapabilsinler diye, boyaların kataloğu gösterilirdi. Boyanın zarfının arka yüzünde târifnâmesi bulunurdu. Müşteri, buna rağmen, boyayı nasıl kullanacağını sorarsa Hocalar "Târifnâmesi arkasında!" diye aslâ başlarından savmaz, iyi sonuç alabilmek için yapılması gereken ameliyeleri sabırla ve ayrıntılarıyla îzah ederdi.

Attâr dükkânında söz konusu rafların altında da çuval içinde kına, ufak teneke bidonlarda açık çivit ve toz badana boyaları ve naftalin sıralanmıştı. Bu raflar ile camekânlı tezgâh arasında kalan diğer raflarda da çeşitli kilitler, pudra paketleri, jelâtin tabakaları, "Drama çorabı"³⁴⁰ tâbir edilen el örgüsü yün çoraplar, rastuk kutuları, şişeler içinde peynir mayaları, ayakkabı boya ve cilâları, çeşitli büyüklükte keçe-

³⁴⁰ Bunlara "Drama çorabı" denilmesi, Drama'dan İstanbul'a göçmüş olan köylülerin ördükleri çoraplar olmasındandır.

den kundura tabanlıkları, fırçalar, mâdenî pulların ve kunduraların altına çakılan ve "kabara" tâbir edilen özel çivilerin kavanozları, devrin meşhur "Öküzbaş" marka küçük paketli çivitleri, mumlar, kurşun kalemler, kalemtraşlar, defterler, silgiler, cetveller... vesâire bulunurdu.

Cenâze levâzımı ise merdivenin yanındaki sandığın arkasındaki raflarda dururdu. Bu, genellikle, "Bir erkek takımı" ya da "Bir kadın takımı" diye talep edilirdi. Erkek takımı 10 kalemnden, kadın takımı ise 12 kalemnden oluşurdu. Kefen iki parça olurdu; iç gömlek için 90 cm eninde 5 metre patiska, mevtâyı sarmak için de 140 cm eninde gene 5 metre patiska gerekmekteydi. Gassâl, setir ve tahâret bezlerini iç gömlek için ayrılan patiskadan yeterince keserek yapardı. Kefene ilâveten takımda bir şişe gülsuyu, 150 gram kadar pamuk, bir kalıp sabun, 4 kâfuru tableti, 10 adet çengelli iğne, buhur ve günlük karışımı tütsü veyâ öd ağacı, 2 çift takunya, 2 maşrapa ve bir de tabut kapağını bağlamak ve tabutu kabire indirmek için yeterince uzun bir ip bulunurdu. Kadın takımında, bunlara ek olarak 2 tülbent ile 200 gram da kına vardı.

Eğer cenâze pazar sabahına doğru vefat etmiş de aynı gün kaldırılacaksa, cenâze sâhibi sorar soruşturur, Sâim Hoca'nın evini bulur ve ihtiyâcını evde bu gibi durumlar için hazır tutulan depodan gene karşılardı.

Cenâze levâzımının bulunduğu rafların altındaki, İnönü'nün iktidardan düşmesinden sonra artık rahatça satılabilen "Elifbâ", "Amme", "Tebâreke", "Kadsemia", "Vez-zâriyâtı" cüzleri ie Kur'ân-ı Kerîm'ler bulunurdu.

Dükkânda merdivenin altına tesâdüf eden raflarını kenarına çakılı çivilerde de dizilmek üzere emânet edilmiş

bulunan tesbihler asılı olurdu. İpleri kopan tesbihleri yeniden dizmenin gerçekten inceliklere sâhip bir hüner olduğunu ben bu dükkânda idrâk ettim. Tesbih ipinin bükülüşünde, uçlarının balmumulanışında, imâmenin altındaki ve üstündeki düğümlerin atılışında herkesin kolay kolay taklîd edemeyeceği bir mahâret gizliydi. Bu işin gerçek üstâdı ise dükkânda babasına ve amcasına yardım eden Mustafa Düzgünman idi.

Bu dükkânda bahârat, katran ve balmumu kokularının hâkim olduğu kendine mahsûs güzel bir hava hüküm sürerdi. Bu, ancak amonyak ya da sitrik asit [sirke asiti] isteyenler bulunduğunda izâle olurdu. Amonyak kapağı açılır açılmaz, o keskin ve insanın nefesini tıkayan kokusu bütün diğerlerinin üzerine çıkardı. Benim amonyak kokusundan boğulur gibi olmama karşılık Sâim Hoca'nın, sanki hiç bir şey yokmuş gibi, bu kokuya nasıl tahammül edebildiğini hiç anlayamamışım.

* * *

EK: II

YAMAN DEDE³⁴¹

1888 yılında Kayseri'nin Talas ilçesinde rum bir ailenin çocuğu olarak doğan Yorgo Diyamandi Keçeoğlu'nun babası iplik ve pamuk tüccarı olan Yuvar Bey, annesi Sab-rani Hanım'dır. Lisede iken Farsça dersinde Mevlânâ'nin şiirleri ile tanışan Yorgo Diyamandi'de, Mevlânâ'ya karşı büyük bir muhabbet doğar. Bu muhabbet onu 1942 yılın-da ihtidâ ederek Mehmet Kadir Keçeoğlu ismini almaya sevk edecektir. 1907 yılında geldiği İstanbul'da Galata Mevlevihânesi postnişini Ahmed Celâleddin Dede'nin *Mesnevî* derslerinden ve Üsküdar Mevlevihânesi postnişini Kayserili Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'nin sohbetle-rinden istifâde etmiş ve Ahmed Remzi Dede'nin kendisine verdiği "Yaman Dede" adıyla anılmağa başlamıştır.

1909'da dört yıl sonra mezun olacağı İstanbul Hukûk Mektebi'ne giren Yaman Dede mezûniyetinin akabinde Beyoğlu 1. Hukuk Mahkemesi'nde görev almış, 1932 yılın-da da bu görevden istifâ edip serbest avukatlığa başlamış-tır. İstanbul'un çeşitli liselerinde ve bu arada Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde de öğretmenlik yapan Yaman

³⁴¹ Bk. Mustafa Özdamar, *Yaman Dede Belgesel*, Mârifet Yay., İst.1994.

Dede 1947 yılında emekli öğretmen Hatice Hanımla evlenmiştir.

Kendisiyle vicâhen tanışmamız da benim Notre Dame de Sion Kız Lisesi'nde matematik hocalığı yaptığım 1961-1962 döneminde olmuştur. Son derecede cezbeli bir zât³⁴² olan Yaman Dede dinî, tasavvufî pekçok coşkulu şiir yazmıştır. 1963 yılında Acıbâdem'de Çamlıca Kız Lisesi'nin karşısındaki mütevâzî dairesinde vefât etmiştir. Cenâb-ı Hakk ganiy ganiy rahmet eyleye!

Şiirlerine ve rahmânî cezbisine bir örnek olarak "Dahîlek Yâ Resûlallâh!" başlıklı şiirini takdim ediyorum:

DAHÎLEK YÂ RESÛLLÂH!

Gönül hûn oldu, şevkinden boyandım yâ Resûlallâh;
Nasıl bilmem bu nîrâna dayandım yâ Resûlallâh;
Ezel bezminde bir dinmez figândım yâ Resûlallâh;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

Yanan kalbe devâsın sen, bulunmaz bir şifâsın sen;
Muazzam bir sehâsın sen, dilersen rehnümâsın sen;
Habib-i Kibriyâ'sın sen, Muhammed Mustafâ'sın sen;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

Gül açmaz, çağlayan akmaz, İlâhî Nûr'un olmazsa;
Söner âlem, nefes kalmaz, felek manzûrun olmazsa;
Firâk ağlar, visâl ağlar, ezel mestûrun olmazsa;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

³⁴² Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde 1961-1962 yıllarındaki Matematik hocalığım esnâsında öğrenciler, yazılı imtîhân yapacağı sırada bir "Âh!" çekerek Hazret-i Mevlânâ ile Hazret-i Şems'i hatırlatmaları üzerine Yaman Dede'nin imtîhânı unutarak bu iki zât arasındaki ilâhî münâsebeti uzun uzadıya ve cezbeyle anlatmaya başladığını ve bu strateji sayesinde yazılı imtîhândan her seferinde kurtulmuş olduklarını anlatırlardı.

Erir cânlar o gülbüy-ı revânbahşın hevâsından;
Güneş titrer, yanar dîdârının, bak, ihtirâsından;
Perîşân bir niyâz inler hayâtın müntehâsından;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

Susuz kalsam, yanan çöllerde cân versem elem duymam;
Yanardağlar yanar bağrımda, ummânlardan nem duymam;
Alevler yağsa göklerden ve ben messeyleşem duymam;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

Ne devletdir yumup aşkınla göz, râhında cân vermek!
Nasîb olmaz mı Sultânım haremğâhında cân vermek?
Sönerken gözlerim âsân olur âhında cân vermek.
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

Boynu büktüm, perîşânım, bu derdin sende tedbîri.
Lebim kavruldu âteşden döner pâyinde tezkîri.
Ne dem gönlüm murâd eylerse taltîf eyle Kıtmîr'i;
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallâh!

Küçük Sözlük - Dahîlek: Sana sığındım. Hûn: Hor ve zelîl olmak. Nîrân: Nûrlar, ateşler, Cehennem. Bezîm: Sohbet meclisi. Figân: Bağırıp, çağırma. Ferahnâk: Neşeli, sevinçli. Sehâ: Cömertlik. Reh (râh): Yol. Rehnümâ: Yol gösteren. Manzûr: Nazar edilen yer. Firâk: Ayrılık. Visâl: Kavuşma. Mestûr: Örtülü. Gülbûy: Gül kokusu. Revân: Giden. Dîdâr: Görünme, yüz. Müntehâ: Son. Messetmek: Dokunmak. Haremğâh: Kişinin kendisine özel, herkesin giremediği yer. Âsân: Kolay. Leb: Dudak. Pây: Ayak, tâkat, iz. Tezkîr: Hatırlamak. Kıtmîr: Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin adı.

* * *

EK: III

RESSAM ÜSKÜDAR'LI HOCA ALİ RIZÂ³⁴³

Ressam Hoca Ali Rızâ, Süvâri Binbaşısı Mehmet Rüş-tü Bey ile Refia Hanım'ın oğlu olarak 1858 yılında Üskü-dar'ın Ahmediye mahallesinde doğmuştur. Ailesinin Ru-meli menşeli olduğu rivâyet edilmiştir. Üsküdar Rüşdiye'-sinden sonra Kuleli Askerî İdâdisi'nden ve bunu tâkiben de Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'den mezun olmuştur. Kü-çük yaşlardan itibâren resim sanatına büyük ilgi duymuş olan Hoca, aynı ilgiyi paylaşan birkaç arkadaşı ile birlikte, bir resim dersinin ihdâsı için Kuleli Askerî İdâdisi kuman-danına verdiği bir dilekçeyle bu okulda ilk defa bir resim dersi ihdâsına muvaffak olmuştur. Bunu izleyen bir yıl içinde de kendisinin ve arkadaşlarının yaptıkları tablolar Sultan II. Abdülhamid'e arz edildiğinde Sultan'ın takdîrine mazhar olan bu öğrenciler birer madalya ile mükâfatlandı-rılmışlardır.

Hoca'nın resminin kemâle ermesinde etkili olmuş olan başlıca ressamlar: Osman Nûri Paşa (1839-1906), Süley-man Seyyid Bey (1842-1913) ve Mösyö Guès'dir. Bu so-

³⁴³ Bk. Ömer Fâruk Şerifoğlu (Hazırlayan), *Hoca Ali Rıza (1858-1930)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

nuncusu resim tahsilini İtalya'da tamamlamış fransız kökenli fevkalâde iyi Türkçe bilen bir levantendir³⁴⁴; 1846-1887 arasında Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'de resim hocalığı yapmıştır.

Hoca Ali Rızâ, 1910 yılında Kaymakam [Yarbay] iken sağlık sebepleri yüzünden emekli olmuştur. 47 yıl Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne, Dârüşşafaka, İnâs [Kız] Sanayi-i Nefise, Çamlıca İnâs Sultânîsi [şimdiki Çamlıca Lisesi], Üsküdar Kız Sanayi-i Nefise [şimdiki Üsküdar Mithatpaşa Anadolu Meslek Lisesi] ve Sultanahmet Erkek Amelî Hayat okullarında resim dersi vermiş ve husûsî derslerle de pekçok ressam yetiştirmiştir. 2005 yılında Yapı ve Kredi Yayınları'nın Türk Ressamları Dizisi'nin 9. kitabı olarak yayımlanmış olan *Hoca Ali Rıza 1858-1930* başlıklı eserin 37-71. sayfalarındaki incelemesinde Nâciye Turgut, Hoca Ali Rızâ Bey'in kendisinden feyz almış, aynı resim uslûbunda eser vermiş hanım ve erkek 60'dan fazla talebesini zikretmektedir. Bu bakımdan Hoca Ali Rızâ'nın başlıbaşına bir resim ekolünün kurucusu olduğu ve hattâ bir "Üsküdar Resim Ekolü" varsa bunun yegâne önderinin de o olduğu söylenebilir.

Özel hayatında mütevâzı, sabırlı, fedâkâr, sâdık, ehli-dil, rakîk, diğerkâm, merhametli, sahî, hâdim bir zât olan ve hakkında bu müstesnâ hasletlerini yansıtan pekçok anekdot nakledilen Hoca Ali Rızâ'nın eşi Nâdîde Çizen³⁴⁵ (1874-1946) Hanım'dan Fatma Hamide (1891-1981), Ayşe

³⁴⁴ Levanten: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yakın Doğu'daki topraklarında yerleşmiş veya doğup büyümüş ya da evlenerek soyu karışmış, osmanlı kültürüne alışık ama avrupalılık iddiasında bulunan Avrupa asıllı kimse; tatlısu frengi.

³⁴⁵ Hoca'nın 1930'daki vefâtından sonra, 1934 târihli Soyadı Kânûnu ile, ailesi "Çizen" soyadını almıştır.

Kadriye (1899-1983), Fatma Nîmet (1916-1985) isimli üç kızı ve Mehmet Nâsır (1894-1973) isimli bir de oğlu olmuştur.

Hoca Ali Rızâ Bey'in ömrünün son birkaç yılı kızı Kadriye Hanım'ın Atatürk'e "Yıldız" imzâlı bir mektup yazarak randevu istemesi ve bunun üzerine Ankara'ya dâvet edilmesinin sebep olduğu hâdiselerin doğurduğu, beklenmedik ağır çileler içinde geçmiştir. Zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Kadriye hanımın Atatürk'e bir suikast peşinde olduğu vehmine kapılmış ve bunun sonucu olarak 70 yaşındaki Hoca Ali Rızâ'yı, kızları Kadriye ve Hamide'yi, oğlu Nâsır'ı ve dâmadı Ahmet Tevfik'i 19 Aralık 1928 gecesi tutuklattırmıştır³⁴⁶. Aynı gece Hoca'nın kadim dostu Fuat Şemsî İnan (1886-1974) da aynı komplonun maddî destekçisi olduğu zannıyla tutuklanır. Savcı, Hoca Ali Rızâ'yı Atatürk'e karşı bir suikast düzenlemeye kalkışmak itâmıyla ve *hıyânet-i vataniyye* ile suçlar.

Mahkeme birkaç ay sonra, delil yetersizliğinden, sanıkların hepsini serbest bırakırsa da Ankara'nın baskısıyla bir müddet sonra hepsi yeniden tutuklanır ve 1929 yılı boyunca gazeteler bu konuyu işler dururlar.

Mahkeme ikinci defa sanıkların tümünün beraatine karar verir; ama olan olmuştur. Hoca Ali Rızâ kızının temkinsiz davranışlarının ailesine ve dostlarına acı çektirmiş olmasının üzüntüsüyle ağır bir beyin kanamasının sebep olduğu bir felç geçirir ve 20 Mart 1930 günü de vefât eder³⁴⁷. Cenâb-ı Hakk ganiy ganiy rahmet eyleye! Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda 1. Ada'da bulunmaktadır.

³⁴⁶ Hoca'nın küçük kızı Nîmet o tarihte 12 yaşında olduğundan tutuklanmaz.

³⁴⁷ Bu olaylar hakkında tamamlayıcı ve ayrıntılı bilgi için Bk. Beşir Ayvazoglu/İstinye'de Bir Münzevî, *Türk Edebiyatı* dergisi, sayı: 384, s. 36-42, İst. 2005.

EK: IV

KEMTERÎ'NİN³⁴⁸ KARAGÖZ GİRİZGÂHI

Nakş-ı sun'un remzeder hüsnünde ru'yet perdesi;
Hâce-i hükm-i ezeldendir Hakikat perdesi.
Sîreti sûrette mümkündür temâşâ eylemek;
Hâil olmaz ayn-ı irfâna basıyret perdesi.
Her neye im'ân ile baksan olur iş âşikâr;
Etmiş istilâ cihânı hâb-ı gaflet perdesi.
Bu hayâl-i âlemi gözden geçirmektir hüner;
Nice kâre gözleri mahvetti sûret perdesi.
Şem'i aşka yandırıp tasvîr-i cismindir geçen,
Ademi âmed ü şûd etmekte azîmet perdesi.
Hangi zille ilticâ etsen, fenâ bulmaz aceb?
Oynatan Üstâd'ı gör, kurmuş muhabbet perdesi.
Dergâh-ı Âl-i Abâ'da müstakiym ol Kemterî,
Gösterir Vahdet ilin kalkıkta kesret perdesi³⁴⁹.

Yâni:

Bu görüntülerin vuku bulduğu perde bütün güzelliği-

³⁴⁸ Kemterî: Hayâlî Râşit Ali Efendi'nin (vef.1896) mahlası.

³⁴⁹ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Gel De Çık İşin İçinden*, 5. baskı, s. 17-25, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

le kudretin nakşını remz etmektedir. Hakıykatın görüntülendiği perde ise ezel hükmünün sâhibindendir. Bir şeyin bâtinî hasletlerini onun sûretinde görmek mümkündür. İrfan gözü açık olanlar için basıyret perdesi bir engel teşkil etmez. Her neye inceden inceye araştırmacı bir bakışla bak-san o işin ne olduğu apaçık ortaya çıkar. Cihânı ise gaflet uykusunun perdesi kaplamış bulunmaktadır. Esas hüner bu âlemin hayâlini gözden geçirmektir. Görüntüye kapılan nice güzel gözleri bu sûret perdesi mahvetmiştir. Mum aşkla yakıldıktan sonra geçen, senin cisminin tasviridir. Bu efsunlu perde yokluğu bir getirip bir götürmektedir. Sen hangi gölgeye sığınırsan sığın, o gölge sonunda yok olur. Sen, bu muhabbet perdesini kurmuş da gölgeleri oynatan Üstâd'ı gör. Ey Kemterî! Sen Peygamberin Ehl-i Beyti'ni sevmekten şaşma! Bu kesret perdesi kalkarsa ardından çıkacak olan Vahdet ilidir.

* * *

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre'nin Biyografisi

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre 3 Nisan 1935'de Üsküdar'da doğmuş; Haziran 1954'de Galatasaray Lisesi'nden, Şubat 1957'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Fizik Bölümü'nden ve Temmuz 1958'de de Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü'nün [*Institut National des Sciences et Techniques Nucléaires*] Atom Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuştur. Bu itibarla Türkiye'nin ilk *Atom Mühendisi*'dir.

Profesörlüğe 1969 yılında yükseltilen ve 1973 yılında da Kürsü Profesörü olan yazar İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Teorik Fizik Kürsüsü Kürsü Profesörlüğü'nü ve Matematiksel Fizik Anabilim Dalı Başkanlığı'nı toplam 11 yıl yürüttükten sonra 3 Mart 1984 tarihinde kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır.

Ayrıca Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi (ÇNAEM) Müdürü, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanı, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim Kurulu Üyesi, TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi Kurucu Kurul Üyesi, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Danışmanı ve Nükle-

er Santral Proje Koordinatörü gibi görevlerin yanısıra Türkiye'yi: 1) NATO Bilim Komitesi'nde, 2) OECD Nükleer Enerji Ajansı Yönetim Kurulu'nda, 3) CERN (Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi) Konseyi'nde ve 4) Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdinde de yıllarca temsil etmiştir.

1998-2000 arasında da Türkiye Elektrik Üretim Ve İletim A.Ş. nin (TEAŞ'ın) Genel Müdürü'nün "Akkuyu Nükleer Santral İhâlesi" konusunda Danışmanı olarak çalışmıştır.

Pozitif, sosyal ve dinî ilimler konularında 400 kadar makâle ve raporu bulunan Prof. Özemre'nin hâlen üniversitelerimizde okutulan ve 1961-1982 arasında defalarca yeniden basılmış olan:

- 1) *Nötronların Difüzyon Teorisi Cild:1*; İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Yay., 320 sayfa, (2 baskı).
- 2) *Nötronların Difüzyon Teorisi Cild:2*; İTÜ Nük. Ener. Enst. Yay., 310 sayfa.
- 3) *Contributions à la Théorie de la Diffusion des Neutrons Dépendant du Temps*; İTÜ Nük. Ener. Enst.Yay., 60 sayfa.
- 4) *Çağdaş Fiziğe Giriş Çözümlü Problem Kitabı* [Şehsuvar Zebitayan ile birlikte]; İTÜ Elektrik Fakültesi Yay. ve İst.Üniv.Fen Fak. Yay. 190 sayfa, (2 baskı)
- 5) *Çağdaş Fiziğe Giriş Ders Kitabı*; İTÜ Elek. Fak. Yay. ve İst.Üniv. Fen Fak.Yay. 198 sayfa, (3 baskı).
- 6) *Teorik Fizik Dersleri Cild 1: Fizikte Matematik Metotlar*; İst. Üniv. Fen Fak. Yay., 360 sayfa (İTÜ/1971 basımının tıpkıbasımı), (2 baskı)
- 7) *Teorik Fizik Dersleri Cild 2: Klâsik Teorik Mekanik*; İst. Üniv. Fen Fak.Yay., 280 sayfa. (2 baskı)

- 8) *Teorik Fizik Dersleri Cild 4: Klâsik Elektrodinamiğe Giriş*; İst.Üniv. Fen Fak.Yay., 135 sayfa.
- 9) *Teorik Fizik Dersleri Cild 4/I: Klâsik Elektrodinamiğe Giriş Çözümlü Problem Kitabı*; [Hâşim Mutuş ile birlikte], İst.Üniv. Fen Fak.Yay., 60 sayfa. Notlar hâlinde www.ozemre.com dan indirilebilir.
- 10) *Teorik Fizik Dersleri Cild 5: Isı Teorisi*; İst. Üniv. Fen Fak.Yay., 210 sayfa, (2 baskı).
- 11) *Teorik Fizik Dersleri Cild 5/I: Isı Teorisi Çözümlü Problem Kitabı* [Emine Rıza ile birlikte]; İst. Üniv. Fen Fak.Yay., 300 sayfa.
- 12) *Teorik Fizik Dersleri Cild 7: Gravitasyonun Rölâтивist Teorileri*; İst. Üniv.Fen Fak. Yay., 202 sayfa.
- 13) *Teorik Fizik Dersleri Cild 8: Kozmolojiye Giriş*; İst. Üniv.Fen Fak. Yay., 142 sayfa³⁵⁰.

başlıklı te'lif ders kitapları ve:

- 14) G.Mardus: *Çözölmüş Atom Fiziği Problemleri*; İTÜ Nük.Ener.Enst.Yay., 62 sayfa, 1962. (Almanca'dan)
- 15) N.Kazarinoff: *Geometrik Eşitsizlikler*; Türk Matematik Derneği Yay., 160 sayfa, 1963. (İngilizce'den)
- 16) J.D.Jackson: *Kuvantum Mekanığı Matematiğine Giriş*, İTÜ Nük. Ener. Enst. Yay., 112 sayfa, 1965. (İngilizce'den)
- 17) H.L.Garabedian: *Reaktör Kritikliğinin Difüzyon Teorisine Göre Analitik Vecheleri*, İTÜ Nük. Ener.

³⁵⁰ Bu ders kitaplarını www.ozemre.com sitesinden bedâva indirmek mümkündür.

Enst.Yay., 54 sayfa, 1966. (İngilizce'den)

- 18) J.Horowitz, M.Cadilhac, P.Reuss: *Hızlı Reaktörlerin Fizikinin Matematik Temelleri*; İTÜ Nük. Ener. Enst.Yay., 75 sayfa, 1969 (Fransızca'dan)
- 19) D.Meneghetti: *Hızlı Reaktörlerin Fiziksel Analizine Giriş*; İTÜ Nük.Ener. Enst.Yay., 104 sayfa, 1966. (İngilizce'den)
- 20) Mehmet Ali Birant: *Cappadoce*; And Kartpostal ve Yayınları, 104 sayfa, İstanbul 1991. (Türkçe'den Fransızca'ya)
- 21) Mehmet Ali Birant: *Cappadoccia*; And Kartpostal ve Yayınları, 104 sayfa, İstanbul 1991. (Türkçe'den İtalyanca'ya)
- 22) Toshihiko İzutsu: *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar*; (3 baskı), Kaknüs Yayınları, 400 sayfa, Üsküdar Haziran 1998. (İngilizce'den). (*Türkiye Yazarlar Birliği 1998 Çeviri Ödülü*)
- 23) Toshihiko İzutsu: *Tao-culuk'daki Anahtar-Kavramlar/İbn Arabî ile Lao-Tzû ve Çuang-Tzû'nun Mukâyesesi*, (2 baskı), Kaknüs Yayınları, 304 sayfa, Üsküdar Eylül 2001 (İngilizce'den)
- 24) Ahmad 'Abd al Waliyy Vincenzo: *Yesrib'de Bahar*, [Kızı Fezâ Özemre ile birlikte İtalyanca'dan] 312 sayfa, Ufuk Kitap, İstanbul 2007.

şıklı tercümeleri, ve ayrıca da:

- 25) *İlimde Demokrasi Olmaz*, 2. baskısı Pınar Yayınları, 316 sayfa, İstanbul 2003.
- 26) *Türkiye'nin Çernobil Çilesi*, Nehir Yayınları, 287

sayfa, İstanbul 1993.

- 27) *İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı*, 2. baskısı Kırkambar Yayınları, 380 sayfa, İstanbul 1998.
- 28) *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, 6. baskısı Kubbealtı Neşriyatı, 112 sayfa, İstanbul 2006.
- 29) *Gel De Çık İşin İçinden*, 5. baskısı Kubbealtı Neşriyatı, 166 sayfa, İstanbul 2007.
- 30) *Geçmiş Zaman Olur Ki...*, Kubbealtı Neşriyatı, 247 sayfa, İstanbul 1998.
- 31) *Kâmil Mürşidin Portresi* [Editörü Necmeddin Şahinler], Kaknüs – Furkan Yayınları, 127 sayfa, Üsküdar 1998.
- 32) *Aklın Yolu İlimdir* (Cemâl Uşşak ile birlikte), Kırkambar Yayınları, 308 sayfa, İstanbul 1999.
- 33) *Kur'ân-ı Kerîm ve Tabiat İlimleri (Tenkidî Bir Yaklaşım)*, Kaknüs – Furkan Kitabevi, 110 sayfa, Üsküdar 1999.
- 34) *50 Soruda Türkiye'nin Nükleer Enerji Sorunu*, [Prof. Dr. Ahmet Bayülken ve Prof.Dr. Şarman Gençay ile birlikte], 2. baskısı Kaknüs Kitabevi, 71 sayfa, Üsküdar 2000.
- 35) *Portreler, Hâtıralar...*, Kubbealtı Neşriyatı, 355 sayfa, İstanbul 2001.
- 36) *Din, İlim, Medeniyet (Düşünceler)*, Pınar Yayınları, 352 sayfa, İstanbul 2002.
- 37) *Ah Şu Atom'dan Neler Çektim!*, Pınar Yayınları, 400 sayfa, Pınar Yayınları 2002.
- 38) *Toma'ya Göre İncil ya da Hz İsa'nın 114 Hadisi*, 3.

- baskısı Timaş Yayınları, 295 sayfa, İstanbul 2005.
- 39) *Üsküdar, Ah Üsküdar!...*, 4. baskısı Kubbealtı Neşriyatı, 336 sayfa, İstanbul 2006.
- 40) *Muhabbet ve Mücâdele Mektupları*, İstanbul Yayınları, 344 sayfa, İstanbul 2002
- 41) *Fiziksel Realite Meselesine Giriş*, Pınar Yayınları – Açılımkitap, 137 sayfa, İstanbul 2005.
- 42) *Kâmil Mürşidlerin Mirâsı*, [Necmeddin Şahinler ile birlikte], 2. baskısı Timaş Yayınları, 352 sayfa, İstanbul 2005.
- 43) *Çernobil Komplosu*, Bilge Yayınları, 334 sayfa, İstanbul 2004.
- 44) *Üsküdar'ın Üç "Sırlı"sı*, 3. baskısı Kubbealtı Neşriyatı, 112 sayfa, İstanbul 2007.
- 45) *Akademik Yıllarım (1958-1983)*, Boğaziçi Yayınevi, 504 sayfa, İstanbul 2004.
- 46) *Din ve Misyonerlik*, Pınar Yayınları, 184 sayfa, İstanbul 2004.
- 47) *XX. Yüzyılda Fiziğe Yön Verenler*, Boğaziçi Yayınevi, 461 sayfa, İstanbul 2005.
- 48) *Çağdaş İlmî Tefsirde Vehmin Egemenliği*, Etkileşim Yayınları, 212 sayfa, İstanbul 2006.
- 49) *Vahye Göre Akıl - İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı*, 574 sayfa, Şûle Yayınları, İstanbul 2006.
- 50) *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde Sekiz Yılım*, Kubbealtı Neşriyatı, 340 sayfa, İstanbul 2006.
- 51) *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, Kubbealtı Neşriyatı,

248 sayfa, İstanbul 2007.

- 52) *Abdülkâdir El Cezâiri'nin Kitâbü-l Mevâkıf'ından Seçmeler ve Yorum*
(Hazırlanıyor)

başlıklı te'lif kültür kitapları, ve

- 53) Râşid Erer'in *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, Kak-nüs Kitabevi, 181 sayfa, Üsküdar 2002.

- 54) Fehmi Tandaç'ın *Öz Söz* (Henüz basılmadı)

isimli eserlerinin kritik edisyonları bulunmaktadır. Ayrıca:

- 55) *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı*, Yayınlayan: İst.Üniv. Fen Fakültesi, 173 sayfa, İstanbul 1982.

- 56) Sâlim Yorgancıoğlu'nun *Üsküdar Dergâhları*, Yayınlayan: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 152 sayfa, Üsküdar 2004.

isimli eserlerin de editörlüğünü yapmıştır.

Prof. Özemre:

1. 1985 ve 1993 yıllarında İstanbul Üniversitesi'nin gümüş ve altın Üstün Hizmet Madalyaları ve beratlarıyla taltif edilmiştir;
2. 1993 yılında Gebze Sanayici ve İşadamları Derneği (GESİAD) tarafından *Türkiye'de Yılın İlim Adamı* seçilmiştir;
3. 1996 yılında "Türkiye Yazarlar Birliği" tarafından *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı* (6 baskı) isimli ese-

riyle "*Hâtırat Dalı*"nda *Yılın Sanatçısı* ödülüne lâ-yık görülmüştür.

4. "Nükleer Mühendisler Derneği" *Şeref Üyesi*'dir.
5. 1998 yılında "Türkiye Yazarlar Birliği" tarafından Prof. Dr. Toshihiko İzutsu'dan çevirdiği *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar* (3 baskı) başlıklı çevirisiyle "*Çeviri Dalı*"nda *Yılın Sanatçısı* ödülüne lâ-yık görülmüştür.
6. Üsküdar Belediye Meclisi ise 2002 yılında Çengelköy'de inşâ ettirdiği bir kültür merkezine, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin de tasvib ve tasdi-kiyle, *Ahmet Yüksel Özemre Kültür Merkezi* adını vermiştir.

Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve İspanyolca bilen Prof. Özemre evlidir; iki kızı ve bir de torunu vardır. Prof. Özemre'nin web sitesinin adresi: www.ozemre.com dur.

* * *

Hasretini Çektiğim Üsküdar

ISBN 975644454-1

9 789756 444542

AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

Bu kitap, Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre'nin Üsküdar ve Üsküdar'ın sâkinleri hakkındaki hâtıralarını yâd ve bunların kendisinin üzerinde bırakmış olduğu köklü ve silinmesi mümkün olmayan izlerinden uzun uzadıya söz etmiş olduğu önceki kitaplarının aksine, Üsküdar'ın son yüzyirmi yıllık folkloruna dayanan yâni bu mubârek beldenin: sosyal dokusunu, kendine mahsûs deyimlerini, fertleri arasındaki teşrîfat kurallarını, ahâlisinin inançlarını ve alışkanlıklarını, kaybolmuş ya da değişmiş olan fizikî ve beşerî yapısının özelliklerini, bâzı örf ve âdetlerini, atlattığı sıkıntılı dönemleri ve yangınlarını ayrıntılı bir şekilde tetkik eden bir monografisidir.

Hasretini Çektiğim Üsküdar

AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

KUBBEALTI

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ'NİN KÜLTÜR HİZMETİDİR.